VII; 181.

COLLEZ. ROM.
1 A
17
BIBL. V. E

COLLEZ. ROM.
1 B
36
BIBL. V.E.

M

1.B.36

Jordan 1871

BARTHOLOMAEI MARLIANI VRBIS ROMAE TOPOGRAPHIA

ACCVRATE', TVM EX VETERVM,
tum etiam recentiorum auctorum
fontibus hauſta,

NVNC DENVO' MENDIS OMNIBVS
ſublatis, & figuris illuſtrata, caſtigatiſſimè in lucem edita.

Cui acceſſere Hieronymi Ferrutij Romani quamplures
additiones ex his primum quæ celebria in Vrbe
erecta & aucta ſunt.

Cum indice rerum, & locorum locupletiſſimo ad ſtudioſorum
omnium communem vtilitatem.

VENETIIS, Apud Hieronymum Francinum, Bibliopolam
in Vrbe ad ſignum Fontis. M D LXXXVIII.

S. D. N. SIXTO V. PONT. OPT. MAX.

Hieronymus Francinus ſeruus humillimus perpetuam dicit felicitatem.

CVM diuino munere atque conſilium factum ſit, Pater Beatiſſime, vt ad ſacroſanctam Petri ſedem tàm opportuno tempore fueris euectus; ea nobis nedum frequenter dicenda, verùmetiam ſæpius maximeq; commemoranda ſunt, quæ ab ipſis primordijs tui Feliciſſimi Pontificatus, tanquàm ingentis animi ſigna, & monumenta ad perpetuam hominum memoriam, magna tui nominis laude & gloria ſtatuiſti: quęque non ſolum vtilia atque decora Almæ Vrbi plurimum fuerunt, imò verò magna omnium admiratione, & animorum propenſione in præſentia viſuntur, ac poſtera laudabit, & ſuſpiciet ætas. Nam vt primùm tibi clauus, & gubernaculum Orbis à Deo Opt. Max. traditum eſt, teque ad ſacri Apoſtolatus apicem aſſumpſit, cogitare cœperas quanam ratione hydram graſſatorum lernamque malorum omnium ab Vrbe, ac illius toto pęnè agro tollere, totque ſicarios, & exules facinorum ſcelerumque miniſtros, cuncta cædibus & rapinis commiſcentes, ac fœdantes delere poſſes: quòd tàm feliciter tibi euenit, vt diuinitus po-

tius, quàm humano vllo conſilio, aut viribus id præſtitum eſſe videretur: Nam tot ſicariorum, ac ſceleſtorum hominum, qui vias agri Romani, ac Vrbem ipſam graſſabantur, & infeſtam reddebant, fuiſti penitus deletor & vindex. Suſcitauit enim Deus in te nobis Samſonem alterum, qui (populo ſuo ſeq; ipſo incolume) Philiſtinorum turbam funditus euertit. Horridam deinde miſerandamque famem, quæ magno totius ciuitatis detrimento impendebat, non minus prouidè, quàm benignè ab ouili tuo penitus propulſaſti, maxima vndique in horreis publicis ad id frumenti copia comparata, ne ſcilicet pauperes, & inopes ciues, & incolæ Romanæ Vrbis, egeſtate preſſi fame periclitarentur, ac vti Ioſeph ab Ægypto, ſic ab Vrbe cariorem annonæ copiam expuliſti. Ærarium inde, quòd iam ferè exhauſtum inueneras, ſummo ſtudio ac prouidentia curaſti, vt ad omnem calamitatem, ac temporum iniuriam repellendam inſtructum, ac paratum haberes, cùm paulò minus triennio tricies centena millia nummum aureorum inuexeris. Acceſſit huc exornandæ, atque expoliendæ ciuitatis ardor, & ſtudium, quod magnanimi principis proprium eſt, & peculiare: Hinc ætas noſtra vidit maximas ingentesque moles è priori loco, magno ſumptu, labore, & artificio amoueri, alioq; transferri; ac ſuperimpoſito viuificæ Crucis ſigno, ſummo Deo dedicari; tùm ingentia ędificia ampliſſimarumque viarum numerum, quas magno Vrbis ornatu, & decore ſtratas aperuiſti, vt te perinde, ac Salomonem alterum ætas noſtra perſpexerit, tùm ſapientia, doctrina, rerumque notitia, ac experientia

præſtan-

præſtantem, tùm etiam grauitate, ac pietate inſignẽ, ac ſolicitum in extruendis ſummo Deo, ac beatiſſimæ Virgini eius matri templis, ac molibus ſacratiſſimæ Cruci erigendis. Quapropter celeberrimum, ac pontificium ſacroſanctæ Lateranenſis baſilicæ ædificium iam demũ à te conſtructum, & erectum, cùm ad neceſſarium vſum & commoditatem, tùm etiam ob loci decorem & ornatum, efficiet, vt te perpetuò ſuperſtes commendet poſteritas. Tùm Felicis aquæ ductus in Vrbem ad totius Pop. Rom. commune beneficium, vſum, atque commodum maxima impenſa ex agro Lucullano, partim ſubterraneis ductibus ac meatibus, partimq́ue ſubſtructione arcuata, ſumma omnium lætitia, expectatione & admiratione deuectæ, ſic auctor fuiſti & princeps, vt te alterum Moſen dediſſe Deum videaris, qui populo ſuo vberes aquarum fontes, quaſi de petra quapiam aperires; & ad ipſos eminentiores Vrbis colles, quos antiquitas ob cœli ſalubritatem, ac loci amœnitatem in primis coluit, & ſequuta eſt, in magna copia riuos aquarum deduceres, quæ fluminis inſtar (vt vidimus) totam ferè Suburanam regionem alluerent. Subſequitur inde ſingularis in familiares humanitas & gratia, quorum cariores & intimi, benignitate tua, & eorum in ſummum ſanctumq́ue patrem diutinis meritis, ſicuti in dies, & in neceſſarios benemerentes, & grati animi tui in bonos viros memor, re ipſa eorum meminiſſe oſtendis; ita & ad magnos cenſus & munera, ac ad ingentem vſque Cardinalatus dignitatem à te ſunt acciti, & euecti. Sed mihi non ea ingenij vis eſt, Pater Beatiſſime, vt ſingula

omnia & tàm præclara, quæ de tuo pontificatu, deq; te ipſo dicenda eſſent, ſatis ſuperq; enumerare poſſem. Hoc tantum attingam, quod de æquanimitate, ac humilitate mens mihi ſuggerit; nulli mirum fore, ſi te Deus Opt. Max. ad ſolium excelſum ſui ipſius Vicariatus, ac Petri ſedem euexerit: pauperem enim & humilem reſpexit Deus, qui ſuperbis reſiſtit, humilibus verò dat gratiam; vt verè dici poſſit: Dextera Domini fecit virtutem, & exaltauit te ſuper inimicos tuos, vt ſedeas cum principibus populi ſui, & ſolium gloriæ teneas; vt facias denique matrem, hoc eſt ſanctam ipſam Eccleſiam, filiorum ſuorum lætantem. Felicia quidem hæc tempora ſunt, & omnibus quidem probanda ſanctiſſime Pater, te duce & auctore Rempubl. chriſtianam, hoc eſt Orbem ipſum, feliciter regente & gubernante: nam & Vrbi tuæ cui iure & rectè præes, ac potes & vis adiumentum ferre, paulatim elucere cœpit religio & iuſtitia, quæ pęne à mortalium oculis ſeſe abdiderant: quies enim tuta vitę ac fortunis, nunc, Deo fauente, in terris retinetur; ac ſuum vnicuique, tùm virtutis amore, tùm etiam formidine pęne (vt ille ait) pacificè poſſidere licet. Summa erga Deum pietas, inter ciues concordia, in peregrinos & pauperes humanitas, quibus etiam piè & liberaliter conſulens, publicum xenodochium gratiſſimè aperuiſti; paratis ijs quę ad eorum victum & alimoniam neceſſaria ſunt, ne paſſim per Vrbem amplius vagarentur, ſtipem in victum emendicantes. Vltio grauis & ſeuera aduerſus nefaria flagitia ac malefacta videtur: nam & grauiorum ſcelerum acerrimus vindex, & hoſtis, ac vir-

tutum

tutum omnium æquiſſimus repenſor exiſtis. Quali denique animo ſis in hanc almam Vrbem tuam affectus egregia ipſa teſtantur monumenta, quæ ad perpetuam rei memoriam tuique nominis magnitudinem & dignitatem, paruo interiecto tempore auſpicatiſſimi tui Pontificatus, Deo annuente erexiſti. Per te enim felices ſunt viæ, felices aquæ aquarumq; ductus, & ipſi ingentes ſolidiq; Obeliſci, felicia Lateranenſia ædificia; felix & ipſum ad ſacroſanctum Domini noſtri præſepe ſacellum, cùm tot tantisque ornamentis & impenſis æque ac pietate in ſummum Deum feliciter ſtatueris. Quamobrem cuncta hæc mihi perſuaſum eſſe voluerunt Pater Beatiſſime, vt cum denuò librum hunc Bartholomæi Marliani (qui Vrbis inſtaurator vocitatus eſt, prout in eius ſarcophagi epitaphio legitur) in lucem edere cuperem, non niſi tuo felici & numine, & nomine, ac tuto clypeo prodire decreuerim: in eo enim de huius almæ Vrbis Topographia, hoc eſt, de propria locorum deſcriptione agitur; non ea quæ nunc eſt, ſed quæ olim Romano florente Imperio fuit, prout ipſa quæ tot ruinis ſuperſunt rudera ac reliquiæ teſtantur: quibus compendiario (opera Hieronymi Ferrutij) ea ſunt addita, quæ nuper à S. V. conſtructa & erecta fuere, vt & futura ſæcula vnà cum antiquitate, opera ipſa tua excelſa perpetuò duratura perlegant. Hoc licèt munus exiguum, haud tanto principe dignum, quæſo, vti ſoles, libenti animo ſuſcipe, quod pignus ſit meæ erga S. V. obſeruantiæ, operumque à te geſtorum vniuerſo orbi teſtimonium. Cætera omittimus Beatiſſime Pater, ne aliquid potius dicendo detra-

ham, quàm ne tantillum quidem tuis ſupremis laudibus addere poſſe exiſtimem. Reliquum tandem eſt, vt benigna ac ſerena fronte, pro benignitate tua, munuſculum hoc, qualecunque ſit, accipias; meq́; ac domum meam, quàm enixe ſingulari clementiæ fideique S. V. deuoueo & committo, defendas, protegasque; ac æqui bonique conſulas.

Vale perpetuo felix.

Romæ M D LXXXVIII.

HIE-

HIERONYMVS FRANCINVS

Candido Lectori Salutem.

OMNIA quæ in rerum natura aguntur, hoc eſt in humana vita; quæq; ſub cælo fiunt, niſi eſſet qui ſcriptis aliquando poſteris memoriæ commendaret, breui parum, aut nihil propoſitum ſupereſſet ad exemplum, doctrinam, aut imitationem, vel enarrationem; nam ſingula quæq; cum hac hominum mortali vita deperirent. Sed cùm diuinitus factum ſit, vt homo ratione, & inueſtigatione ſcriptorum adminiculo, tàm egregia virorum facta, ac artes mirificas & liberales, omneſq; ſcientias, quàm etiam dicta memoratu digna, ad poſteros perpetuò demandanda inuenerit; dignum quippe ac conſonum rationi viſum fuerit, vt ea quæ ſcitu digna videntur, queq; à Viris principibus peraguntur, teſtata poſteris committantur; præſertim cum res geſtæ eæ ſint, quæ & ſuperſtiti memoriæ maximè ſtabiliri deceat; atque ex eorum lectione plurimum eis adiumenti, & vtilitatis relinquatur; cùm & ſacra omnia, ac ſcientiæ, ſanctarumque legum iura, & artes, quæ liberales vocantur, ſcriptis à maioribus nobis demandata ſint; maximeque iis debeamus, qui ad totius commune generis humani beneficium, aliquid nobis ſcriptum reliquerunt. Nam teſte Ariſt. ſi magnas grates debemus rerum inuentoribus;

bus, meritò & maximas iis quoque deberi, qui ea nobis ſcripta tradiderunt. Ea enim quę ad ſalutem & animi ſaturitatem ſunt: quibus beata perpetuaque futura vita conſiſtit, ſcriptis continentur; tùm etiam ſacroſanctæ legum iuſſiones, ac pontificia, & ciuilia iura, quibus ad benè beateq; viuendum conſtitutę ſunt hominum ciuitates, atque conſortia ſcriptis ad nos deuenere. Medicę quoque artis ad corporum ſanitatem tuendam, conſeruandamque, ac naturalium rerum omnium, tàm quæ ſub cœlo, quàm quæ in ipſo cœlo ſunt, & ſunt cauſę, & notiones; cùm omnia ad generis humani vſum, & neceſſarium commodum inuenta, tùm ad intellectus noſtri exercitationem, quò primum Deum ipſum contemplamur, agnoſcimus, ac ſuſpicimus, vt ex his creatis, & viſibilibus increata, & inuiſibilia tanquam per ſpeculum agnoſceremus, & intueremur, tùm etiam ad oblectanda mentis acumina, ipſam veritatem rubrica diſcuſſionis ad intellectum dirigendum conſequeremur. Sed ne hæc fuſius, quàm par eſt agere videar, cùm ſole clarius pateat; imò ne ſoli ipſi lucem addere videamur, ſi ſcriptorum vtilitatem in controuerſiam adduceremus, reliqua miſſum facimus. Cùm itaque hęc feliciſſima ætas, qua Felix Sixtus V. Pont. Max. orbem ipſum moderatur, & regit, tot tantaque illius egregia facta, ac locata monumenta, ad perpetuam hominum memoriam extantia cernat, ac miretur, vt & poſteris non mediocre fuerit exemplum, atque celebrium eius laudum conteſtatio, nullo vnquam tempore ſit deperitura; hinc venit in mentem, vt ſaltim pauca ex his quæ in hac alma Vrbe ex tot tantisque illius erecta viſuntur, ea ſcriptis quoquomodo poſſem demandarentur: qua in re Hieronymi

nymi Ferrutij Romani vſus ſum opera; quòd cum Bartholomęi Marliani Vrbis Romę Topographiam denuò in lucem edere ſtatuiſſem (ipſe enim auctor iam pœne è rerum natura deeſſe cœperat) & locis multis ampliauit, & auxit, atque additionibus eorum quę noſtra etiam ætate emerſerunt, illuſtrauit; ac ad id figuris à me comparatis exornandam, decorandamq́ue curaui: cui vt in veterum Vrbis monumẽtorum libro celebria pariter Sixti V. ſummi Pontificis non minora extarent excelſi, at magnanimi Principis ſigna; ea in eo Operis volumine collecta, ne extra ſuum limitem vagarentur, addidimus; cum antiquis minimè inferiora penitus videantur; imò longè lateque maiora, ſi eum cui hæc crecta, & à quo erecta ſunt, recta acie intueamur, atque tandem ſi operis impenſam ab hoc vno Principe, vnoq́ue tempore factam conſpexerimus. Quare hæc vnà cum Opere ipſius Marliani, qua præſtari cura maiori potuerit, à mendis purgato in lucem edimus, vt & antiquitatum, ac recentiorum Vrbis ædificiorum ſtudioſis, quantum in nobis eſt ſatisfaciamus. Accipe igitur candide lector opus non minus antiquarum rerum cupidis gratum, quàm vetuſtorum ipſius Vrbis locorum curioſis ad vnguem explicatione, ac nouorum quorundam expreſſione contextum. Quod ſi gratum hoc fore cognouero, alia indies huic non inferiora, Deo annuente pollicemur.

Benè Vale.

CASTO-

CASTORIS DVRANTIS.

R*OMA fuit quondam rerum pulcherrima, ſed nunc*
Pulchrior eſt SIXTI munere Roma ſui.

IVLII ROSCII HORTINI.

De Fonte Felici in dorſo montis Quirinalis.

A*LTA Quirinali qua ſemita vertice longo*
Ducitur, & Thermas obſtupefacta videt,
Miratur Fontes ſublimi aſſurgere ſaxo,
Et quod Felices Appias edit aquas.
Scilicet vt latices haurit de marmore duro
Diuinum Hebræus tollit ad aſtra Ducem
Sic bona poſteritas magnum canet ęmula SIXTVM
Vbere directas amne rigaſſe vias.

EIVS-

EIVSDEM.

Ad SIXTVM V. Pont. Max. dum capita Fontium inuiſeret per agrum Tuſculanum.

S IXTE Pater, cui Roma potens, cui ſupplicat orbis,
Et quantum immenſo clauditur Oceano,
Depoſita dum mole graui ſecedis ad vmbras,
Et peragras Sancto Tuſcula rura pede,
Qui dat iura loco generoſa è ſtirpe Sabellus
Hoſpitio quàm te vellet habere ſuo:
Vellet & antiquæ populus telluris alumnus
Dilecto ſuperis Principis ore frui;
Vox tamen vna ſonat populi populumque regentis.
Sæpius huc Fauſtum ferque referque pedem.

EIVS-

EIVSDEM.

De Obeliſco Circi Vaticano à SISTO V. Pont. Max. erecto, ac conſecrato.

HANC SIXTVS molem tenebroſa in parte latentem
Ad Vaticani limina ſacra locat.
Magnum opus, & ſeclis vllis non hactenus auſum,
Et cui det plauſus inuida poſteritas.
Non tamen hoc tantum mirabere, quàm quod in alto
Vertice fixa vides clara trophęa Crucis.

EIVSDEM.

De SIXTI V. liberalitate, ac munificentia in redemptione captiuorum.

VOS fera barbaries, Chriſtoque inimica cathenis
Vinctos tàm longè diſtinet à patria
Hos redimit SIXTI pietas, quasque hoſtis abegit
Ad tuta errantes ſepta reducit oues.
Hinc comitum delecta manus rate cœrula verrit,
Soluit & inſito libera colla iugo.
Summe Deus lęti Auſoniam, patriosque penates
Dum repetunt, pręſens carbaſa pande rati.

EIVS-

EIVSDEM AD SIXTVM V.
Pontificem Maximum.

SIXTE Pater, cuius lętatur ſidere Roma,
Et monte excelſo tollit ad aſtra caput
Dum latijs per te pietas viget aurea terris
Omnibus & tutas Pax ſinit ire vias
Viue diu felix: ſic ſtent tibi ſidera amica,
Et durent fauſtis culmina ſideribus.

HIE-

HIERONYMVS FRANCINVS
BIBLIOPOLA.

Ad SISTVM V. Pont. Opt. Max.

QVAE pono ante tuas plantas Pater optime SIXTE
Candida ab obſcuris eruta ſcripta locis,
Accipe, & exiguis conatibus annue, vires
Suffice, quo pateant quæ monumenta iacent.
Sic te Vrbem celebrent renouantem ſecla futura,
Sic colat optatum iam noua Roma Patrem.

IOANNIS BARTHOLOMAEI MARLIANI PATRITII Mediolanenſis Antiquę Romę Topographia.

LIBER PRIMVS.

De ſitu Vrbis. CAP. I.

QVONIAM, quidquid in rerum natura exiſtit, neceſſe eſt id certis finibus contineri, certoq́ue determinari loco: ideò facturus operæpretium mihi videor: ſi, quemadmodum ſolent Coſmographi, priuſquàm ad ædificiorum Vrbis declarationem aggrediar, pauca quædam de ſitu ipſius attigero. Quod haud ſcio cur à cæteris in hoc ſcribendi genere verſatis ſit prætermiſſum: niſi fortè præſentibus hominibus, temporibusq́; tàntum ſatisfacere cupientes, huiuſmodi laborem ſibi ſuperuacuum fore ſint arbitrati. Me autem, quem haud ingratum etiam futuris, exteriſq́ue nationibus præſtare oportet, ſumma ope niti decet, vt ab illis, quacunque ratione, omiſſa, diligenter explere valeam, ne Luciani fabulam quandam imitatus, in aere, aranearumq́ue campo ædificia ipſa inſtauraſſe, vel potius ſparſiſſe iudicer. Quare cum nobis, ſicuti poetis, non liceat, etiam in re ardua, & difficili, à deorum immortalium inuocatione, licebit ſaltem ab illorum domicilio, ideſt à Capitolio, auſpicari. *Prohœmium.*

Capitolinus igitur mons maiorem vbi oſtendit latitudinem, ſecundum pedis Romani antiquam menſuram, octingentos non excedit pedes: longitudo verò proſpiciens occaſum æſtiuum mille, & quingentos. habet autem vtrunque cornu in hemicycli formam, & in orbem ſeptem fermè ſtadia amplexatur. à quo, ſecundum longitudinem, conualle eiuſ-

dem, vel paulo amplioris latitudinis diſterminatur mons Palatinus: qui vno latere pedum ſexcentorum huic ita imminet, vt Capitolium vtrunque vltra ipſum porrigat cornu. Secundum verò latus eiuſdem in ortum æſtiuum vergens, eſt primo pedibus centum prolixius. A tertio, ortum hyemalem, Cœliumque montem reſpiciente, duplici ferè longitudine ſuperatur. Quartum, cæteris omnibus maius, Circum continet Maximum: eregione verò Auentinum ſpectat. Conſtituens itaque quadrangulum quatuor laterum inæqualium, mille & ducentos paſſus continet Palatinus. Ad ſecundum latus cuius iacet planicies, quę à capite fori Romani ad extremam collis Quirinalis partem in Suburram vergentem, quingentis perficitur pedibus, interdum tamen latitudo hæc variatur. Longitudo autem comprehenſa ab vtroque fronte inter Capitolium, forum Neruę, & Cœlium montem: atque hinc ab eodem Cœlio, & Palatino: inde verò à Suburra, & Eſquilijs, quod S. Marcellini ædem attingat, mille propè adimplet paſſus. Ad alterum autem Capitolij cornu, altera eſt planicies, quæ apud Marcelli theatrum vnde principium habere volumus, ab ipſo monte ad Tyberim in quingentos extenſa eſt pedes: mox vero, eregione conuallis, de qua in principio egimus, quia fluuius ipſe curſum oblique flectit, Auentinusq; mons à Palatino recedit, latius diffunditur, coarctatur deinde inter eoſdem montes, ſecundum variam eorum formam, vſque ad Cœliolum, vlterius vſque ad portam Capenam, ipſa tantum via Auentinus à Cęliolo dirimitur. Longitudo à dextera Tyberim, & Auentinum: à ſiniſtra Capitolium, Palatinum, & Cœlium habet, milleq; paſſibus vix tranſigitur. Capitolij, Palatinique montis ſitu deſcripto, hiſque campis, terminiſq; circunſcepto, cum Cęlius tertius vrbi fuerit additus, tertio ordine iure ſequi videtur. hic enim planicie Pyramidis formā ita conſtituente, vt baſis quingentorum pedum propè amphitheatrum ſit, à Palatino diſiungitur. in ea autem eſt via Appia. quæ apud Circum Maximum ſola Cœliū à Palatino diſterminat, tenditque ad portam Capenam, relinquens à ſiniſtra inter Cœlium & Cęliolū vallem pedum ſexcentorum latitudine, ſecundum eandem viam: nam ad portam Gabiuſam circa dimidiam partem anguſtior videtur. Longitudo à via Appia vltra eandem portam progrediens, ſtadia quatuor

continet:

continet: ſuccedunt deinceps mœnia ad ſtadium, quæ, ad portam Aſinariam vſque, cum Cœlio iunguntur, Cœliolus igitur hac valle, via Appia ab ortuq́ue æſtiuo, atque hyemali mœnibus Vrbis clauditur, ambit autem propè mille paſſus. Sed ad Cœlium reuertamur hic ab ipſa Aſinaria, ſecundum muros Vrbis, in ortum æſtiuum per quatuor ferè ſtadia fertur: occurrunt deinde muri à fronte ad ſtadia duo, vſque ad portam Neuiam: à qua redeundo in occaſum æſtiuum via Labicana ab Eſquilijs diſpartitur, mox etiam à fronte apud S. Marcellinum ſeſe offerẽs ad Amphitheatrum vſque progreditur: ambit autem duo mille, & quingentos paſſus: variaturq́ue eo modo, vt nulla certa forma ei conſtitui poſſe videatur, quemadmodum nec ſequentibus. Nam Auentinus quartus in ordine duos montes complecti videtur, parsq́ue ad Tyberim latior ad dimidium ipſius montis, ſecundum longitudinem à Tyberi ad mœnia exiſtentem, oualem formam conſtituere videtur: mox enim propè portam Hoſtienſem ſcinditur via obliqua, quæ ad angulum circi Maximi, & Cœlij montis ducens, à dextera alteram Auentini montis partem reliquit, diuiſam à Cœlio via Appia vſque ad portam Capenam, à qua ad Hoſtienſem muri interius ſenſim curuati à meridie, ortuq́ue hyemali hanc includunt. Ambitum autem totius Auentini non magis ex noſtra dimenſione, quã ex verbis Diony. libet oſtendere, qui tertio libro ſic ait. Ancus Auentinum collem modice editum, in orbem ſtadia fermè decem & octo complectentem muro cinxit. In decimo tamen haud minus duodecim ſtadijs eſſe tradit. Sed huius diuerſitatis dubium tollit ipſe dum ſubiungit. Non enim totus M. Valerio, & Spurio Virginio Coſſ. habitabatur, ſed erat publicus, & ſyluarum plenus. Habet autem Auentinus ab occaſu ſolis hyemali campum late patentem quadrangulum quatuor laterum inæqualium conſtitnentem: quorum primum in meridiẽ vergẽs ſex propemodum continet ſtadia, & quinque in occaſum: Vrbisq́; mœnibus ambo cinguntur. ſecundo oppoſitum parum minori tranſigitur ſpatio; quatuor verò ſtadijs quartum Tyberim, inter hũc ipſum campũ, & Transtyberinam regionem fluẽtẽ, reſpiciens. Sequebatur recto ordine Ianiculus mõs, verũ cũ ab Anco Martio, nõ inopia loci, ſed ne aliquãdo arx hoſtium eſſet, additus ſit Vrbi, commodius relinquetur ad eam

partem, quæ Tranſtyberinam regionem percurret: ad Exquilias igitur tranſeamus, quas à meridie via Labicana, ab occaſu vero æſtiuo, valle inter Cœlium, Palatinum, & ipſas Exquilias poſita, diuiſimus. A Septentrione autem Suburra, & deinceps vicus Patricius à Viminali colle, vſque ad thermas Diocltiani, dirimunt: vlterius enim iunctæ cum eodem colle vſque ad mœnia videntur: ſecundum quæ in portam Exquilinam latius diffunduntur. ambitus autem quatuor millibus paſſ. vix perficitur, nullam certam habens formã, valleſq; interdum breueis includuntur, vt iure optimo Var. Exquilias ipſas duos eſſe montes dicat, in pluresq; diuidat partes. At Viminalis collis ab occaſu Quirinalem reſpicit: interiacet autem circa ſtadium Suburra, quę plana appellatur: deinceps à Septentrione, inter eoſdem colles, vallis Quirinalis, quatuor iugerum latitudine, longitudine vero ſtadiorũ duorum cum dimidio. Mox enim Viminalis, vt cum Exquilijs, ita cum Quirinali, vſque ad mœnia iungitur, vt nullo modo dirimi poſſe videatur, quod accidiſſe arbitramur, quia montes iactis fornicibus ſunt æquati, & nedum depreſſis locis ſuperimpoſiti ſunt ampliſſimi fornices, verum ipſis etiam mõtiũ viſceribus excauatis, perfoſſiſq; tota penè Vrbs (vt ait Plinius) penſilis facta eſt. In orbẽ autẽ Viminalis ipſe duo millia, & quingentos continet paſſus; oblongam, ſicuti Quirinalis, habens formam, ſed latitudo variatur. Quia demonſtratum eſt quid habeat Quirinalis à dextera, conſequens eſt reliqua percurrere. A ſiniſtra enim recta à turri Militiarum ad ſtadia quatuor, planam Vrbem ad occaſum pertinentem, deſpicit; tertio verò latere, ad ſtadiá ſex, collem Hortulorum, in aquilonem conuerſum. interiacet autem vallis latitudine, vbi maior, quatuor iugerum, ad portam Salariam vſque propemodum producta. Circuit Quirinalis millia paſſuum ferè tria. Sex, ſecundum Var. Vrbis montibus, atque vnà conuallibus iam oſtenſis, his collem Hortulorum quanquam extra antiquum fuit pomerium, addere, non abſurdum opinamur; vt omnes partes Planæ Vrbis melius intelligantur, faciliorq; ſit cognitio eorum, quæ ſuis locis veniũt declaranda. Is igitur collis valli Martiæ inter ſeſe & Tyberim iacenti, ad ſtadia vltra tria plurimus incumbit: cuius longitudo à porta Flumentana ad Collatinam, ſecundum

muros

muros Vrbis ceteris lateribus eſt longior:nam millibus paſſibus vix perficiur; & in medio ſui ad inſtar curuati ad cubitum brachij exiſtit. quanto enim magis ad Collatinam accedit, eò ampliorem præbet campum: & in orbem ſtadia decem & octo, plus minus, amplexatur. Tempus eſt iam in Planam Vrbem deſcendere, quæ à Capitolio inchoans ad portam Flaminiam nunc terminatur, ab ortu æſtiuo, ſiue Septentrione, curriculo octo propemodum ſtadiorum, Quirinali, Hortulorumq; colle ſepta, ab occaſu verò paulo maiori ſpatio Tyberi alluitur: ideo maiori ſpatio diximus propter ripas ipſius fluminis retortas. Quod ſi ab ea parte collis Hortulorum, quę Domitiani naumachiæ imminet, lineam rectam deduxerimus, ſtadijs duobus peractis, ad ripam eiuſdē flum. eregione molis Hadriani perueniemus; quatuorque laterum inæqualium, paſſuum vltra tria millia complectentem, quadrangulum conſtituemus. relinquetur autem extra vallis Martia, quanta eſt inter collem Hortulorum, mœnia Vrbis, & Tyberim. cuius latitudo, quò magis accedit ad portam Flaminiam, eò magis arctatur. Reliquum erat in Tranſtyberinam regionem tranſire, ſed prius videndum eſt quo curſu ipſum ab Vrbe Tyberis interſecet. Hic enim Vrbem ingrediens, murorumque extremam partem, Flaminiamque portam à ſiniſtra relinquens, quanta eſt vallis Martiæ longitudo, fluxu parum obliquo, & retorto defertur: mox verò ſenſim à Septentrione in occaſum conuerſus, hemicycli formam conſtituit; cuius conuexum Vaticanus, concauum verò Martius exiſtat campus. deinceps, infra molem Hadriani, ad priſtinum curſum redit, vſque ad primas Auentini radices; vbi oblique in meridiem verſus defluens, haud longè à porta Portuenſi, Vrbem egreditur. At ipſius regionis ſitum aggrediamur. prius tamen ſciendum eſt Ianiculi montis partem vltra dimidiam, intra mœnia non eſſe comprehenſam. Ea autem pars quæ à campo Vaticano ad ſtadia tria in meridiem eſt extenſa, flumini quidem adiacet; reliqua verò muris clauſa, quanto magis fertur ad exitum eiuſdem fluminis, latiorem relinquit campum. Muri enim Vrbis ab ipſo flumine recta in occaſum per ſtadia tria aſcendunt, mox per dorſum ipſius Ianiculi, totidem fermè peractis in æqualem deſcendunt planiciem, inde breui ſpatio ad exitum

Tyberis perducti cum fluuio ipſo rhombi formam propemodum conſtituunt, cuius latior pars à porta Aurelia incipiat, deſinat autem ad portam S. Mariæ nunc Ægyptiacæ. Ea autem pars Ianiculi, quę eſt muris circundata, quinque continet ſtadia. Ambit autem tota hæc tranſtyberina regio cum Ianiculo millia paſſuum circa tria. Hæc de ſitu Vrbis: cui & collem, & campum Vaticanum addere non inconueniens eſſe duximus. Dictum eſt enim Ianiculi partem à campo Vaticano initium ſumere; ſupra quem campũ verſus occaſum, collis eiuſdem nominis attollitur, qui duo porrigit cornua; vnum ad Ianiculum, alterum in Septentrionem, arcumque maxime intenſum efficit, cuius conuexum mille paſſus complectatur. Ab ipſo verò colle diffunditur ad Tyberim planicies longè, lateque patens, à ſiniſtra montibus cincta, qui in longitudinem ſtadia circa decem producti; cum Tyberi efficiunt latitudinem variam; quam totam, quanta his collibus adiacet, Vaticanum appellant campum. In hac autem dimẽſione quantum laboris ſumpſerimus, ne quiſpiam magis mihi credat, quàm ANTONIO alegreto, & ANNIBALI charo iuuenibus multiplici virtute ornatis, ac LVDOVICO Fabro Fanenſi viro probo, egregieque docto, qui eiuſdem laboris participes fuere. Et ſi aliquis nimis ſeuerus rerum æſtimator hanc, vel illam nõ probet mẽſuram, tanquam certis ſtadijs, aut numeris rectè non ſit deducta: ob eam rem deſinat mirari, quòd forma Vrbis adeò eſt mutata, vt priſtini ſitus veſtigium vix retineat, neque Romulus ipſe, ſi reuiuiſceret, vbi ſuam poſuiſſet Vrbem agnoſceret, quod accidiſſe certum eſt propter ædificiorum ingentes ruinas, quibus plurimis in locis montibus valles ita ſunt ęquatæ, vt vbi montes ipſi incipiant, aut deſinant non facilè poſſit dignoſci. Arbitramur tamen, vel ſic, hanc deſcriptionem non inutilem ferè ijs, qui Vrbem non viderunt: & etiam ijs, qui eam contemplati ſunt. Quia cum multa priſca per ea, quæ nunc ſunt, exponantur, eaq; dominum mutent, aut corruant vetuſtate: cum ipſis ſæpe priſcorum ædificiorum cognitionẽ amittimus. quod accidere nequaquam poterit, ſi ex ſitus deſcriptione, ſingulis rebus proprium locum, quoad fieri poterit, aſſignauerimus.

De

De primis cultoribus, & conditoribus Vrbis.

CAP. II.

VRBEM Romam in occiduis partibus, iuxtaq; Tyberim flumen poſitam, atque centum, & viginti ſtadijs à Tyrrheno mari diſtantem, barbari Siculi primi omnium tenuere. Antea verò neque vt habitata ſit, neque vt deſerta fuerit, quod dicamus, nihil certi habemus. Mox autem Aborigines, duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia ad inquiſitionem agri melioris ſponte huc profecti, his expulſis, locum occuparunt. Quibus deinde Pelaſgi, & aliorum Græcorum quidam errabundi, profugique ex Theſſalia admixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis, fuere. Premanſerunt autem in his ſedibus vſque ad bellum troianum, priſcam illam Aboriginum appellationem ſeruantes, Horum autem regem Saturnum fuiſſe memorant, qui Cretæ rex habens cum Ioue filio de agris cōtentionem, bello expulſus, in Italiam venit, & cum vſus vinearum, & falcis Ianum docuiſſet, ab eo in partem imperij eſt admiſſus, cęterum Iano defuncto ad eum ſolum imperiū forte peruenit. Annis deinde ſexaginta, ante res troianas, ferunt Arcades ex vrbe Palantio exeuntes, ſedēq; duce Euandro quærentes, atque in hunc locum, vbi nunc Roma eſt, delatos, à Fauno Aboriginum rege, & benignè ſuſceptos eſſe, & agri portionem accepiſſe, illoſque colle haud procul à Tyberi diſtante electo, ſtruxiſſe caſtellum, Palantiumque, à metropoli eorum in Arcadia, appellaſſe. Paucis verò verò annis interpoſitis aliam claſſem græcam, ducente Hercule, eandem tenuiſſe regionem, ex hiſque quoſdam miſſionem ab eodem Hercule precatos in colle, qui tunc Saturnius dicebatur, poſuiſſe ſedem. Hos Peloponnenſes, Phanetas, & Epios, qui ex Elide, fuiſſe comperio: quibus nullum erat amplius deſyderium reditus, euerſa eis patria ab Hercule. Hi aliquantulum temporis rem ſuam ſeperatim adminiſtrarunt: cærerum haud ita multo poſt victum, leges, ſacra cum Aboriginum ſacris conferentes, ſicuti Arcades, & prius Pelaſgi feterant, ciuitatis eiuſdem participes facti ſunt. Secunda verò ætate, poſt Herculis profectionem, Latinus ex filia Fauni, authore Trogo, vel, vt alij

dicunt, ex Hyperboride ſtuprò conceptus, Aboriginum rex fuit: quo regnante Æneas poſt Ilij direptionem, in Italiam cum appuliſſet, prȩlio ſtatim exceptus eſt: cumque in aciem exercitum duxiſſet, ad colloquium vocatus, tantam admirationem ſui Latino præbuit, vt in ſocietatem imperij receptus, Lauiniamque in matrimonium ei data, gener aſciſceretur. Hic deinde Aborigines, Troianosq; communi nomine Latinos nominauit. Poſt hæc vtriuſque bellum aduerſus Turnum Rutulorum regem, propter fraudatas Lauiniæ nuptias, fuit, in quo Turnus & Latinus interierunt. Quare Aeneas, ſoceri regnum ſuſcipiens, quarto anno imperij ſui in bello aduerſus Mezentium Hetruſcorum regē, occubuit, in cuius locum Aſcanius filius ſuccedens trigeſimo anno, poſt Lauinij conſtrutionem, Albam condidit. Anno deinde octauo, & vigeſimo, mortuo Aſcanio, eius frater Syluius, poſt mortem Aeneæ ex Lauinia natus, imperium accepit, cumq; vnde triginta imperaſſet annos, Aeneæ Syluio filio reliquit, hic verò poſt vnum & triginta Latino Syluio: Latinusque poſt quinquaginta Albæ, qui vndequadraginta illud tenuit: poſt eum viginti quatuor Atys, deinceps Capys viginti octo; inde Capetus tredecim, & Tyberinus poſtea octo. Tyberino ſuccedens Agrippa, quadraginta regnauit annos: Romulus deinde vndetriginta, poſt hunc triginta, & ſeptem Auentinus, qui Procæ imperium ipſum per manus tradidit. Proca viginti, & tres imperauit annos, Numitoremq;, & Amulium procreauit. Amulius duos & quadraginta annos regnum, quod Numitori fratri ſeniori debebatur, haud iure occupans, filiam eius Rheam, ne quis vindex regni ſexus virilis ex genere Numitoris oriretur, Veſtæ ſacerdotem fecit: quæ duos pueros incerto ſtupro an ex Marte conceptos, enixa eſt, quos Amulius exponi iuſſit. Sed fortuna origini Romanæ proſpiciens, pueros lupæ alendos obtulit, quæ cum ſæpius ad paruulos, veluti ad catulos, reuerteretur, rem Fauſtulus paſtor animaduertit, ſubſtractosque feræ, cum Accæ vxori, quæ meretrix erat, nutriendos dediſſet, grandiuſculos inter greges pecorum agreſti deinde vita nutriuit. Quod autem à lupa dicantur educati, fabuloſum figmentum eſt, ad cœlandam authoris Romani generis turpitudinem: nec incongrue factum eſt, nam & me-

& meretrices lupas vocamus, conſtantque hoc animal in tutela eſſe Martis, iuxta illud. Martius à ſtabulis rapuit lupus. Nomina autem pueris alteri Remo, alteri Romo, ſiue Romulo fuere. Adultis inter paſtores de virtute quotidiana certamina, vires, & pernicitatem auxere. Igitur cum latrones à rapina pecorum frequenter ſumouerent, Remus ab his captus regi offertur, criminique datur quaſi greges Numitoris infeſtare ſolitus eſſet. Tunc à rege in vltionem Numitori traditur, qui adoleſcentia iuuenis permotus, in ſuſpitionem expoſiti nepotis adducitur: & cum eum nunc lineamentorum filiæ ſimilitudo, nunc ætas expoſitionis anxium teneret, Fauſtulus cum Romulo ſuperuenit, à quo origine cognita puerorum, facta coniuratione Amulium interficiunt, Numitorique auo regnum reſtituunt. Sequenti verò anno regni Numitoris quadrigenteſimo trigeſimoſecundo (vt tradit Cato) poſt Ilium captum, duodecimo Cal. Maias hora poſt ſecundam, ante tertiam, Romam, vbi expoſiti fuerant, cōdiderunt. Et quanquam vt de tempore, ita de conditore, mira inter ſcriptores varietas exiſtit, communis tamen opinio Romulum Martis filium vrbis authorem habet. Vnde Cicero de nat. deorum. Principio vrbis parens Romulus non ſolum auſpicato, ſed ipſe etiam optimus augur fuiſſe traditur. Solinus etiam poſt nonnullorum varias de vrbis authore opiniones ſubdit. Verius tamen putant à Romulo conditam Romam eam, quæ quadrata dicta eſt. Ser. autem grammaticus de Vrbis origine anceps, Conditarum, inquit, vrbium diſcenſio inuenitur, adeo vt ne vrbis quidem origo diligenter poſſit agnoſci. Nam Sal. dicit. Vrbem Romam, ſicut ego accepi, condidere, atque initio habuere Troiani, & cum ijs Aborigines. Alij ab Euandro, ſecundum quos Virg.

Tunc rex Euandrus Romanæ conditor arcis.

Alij Romulo, vt.

En huius nate auſpicijs illa inclyta Roma.

Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio non apparet, nō mirum ſi in aliarum opinione dubitatur. vnde nec hiſtoricos, nec commentatores, varie dicentes, imperitię condemnare debemus. Nam antiquitas in multis creauit errorem: & plerique fundant, plerique augent. & ad ſe tranſierunt nomina. Nam Romam etiam Romulus feciſſe dicitur, quam ante Euander

con-

condidit. Romulum autem,non Remum, Romanæ Vrbi, & Ciuibus nomen dediſſe ferunt:quia captatis augurijs Remus prior ſex vultures vidit. Romulus mox duodecim,quæ res,cũ vnus tempore,alter numero certaret, bellum creauit: in quo extincto Remo, à Romulo Romani ſunt denominati.

De Forma, & Magnitudine Vrbis Romuli.
CAP. III.

VRBIS nouæ figuram quadrangularem Romulum deſignaſſe author eſt Plut. & Dionyſi. Quadratã Romam appellatã tradit Solinus, eò quòd æquilibra foret poſita. Sed vt de forma certa eſt opinio apud ſcriptores, ita de ambitu, quibuſve terminis finiretur incerta, & varia. Liuius enim refert Romulum Palatinum primum, in quo erat educatus, muniuiſſe: & Gellius antiquum pomerium ab Romulo inſtitutum Palatini montis radicibus terminatum. Secundum hos bene procedit, quod ait Corn. Tac. Capitolium Romanumque forum à Tatio rege Sabinorum Vrbi additùm. cuius verba ſunt hæc: Initium igitur, & quod pomerium Romulus poſuerit noſcere, haud abſurdum reor. Igitur à foro Boario, vbi æreum tauri ſimulacrum aſpicimus, quia id genus animalium aratro ſubditur, ſulcus deſignandi oppidi cœptus, vt Magnam Herculis aram amplecteretur. Inde certis ſpatijs interiecti lapides per ima montis Palatini ad aram Conſi, mox ad Curias veteres, tum ad ſacellum Larium, forumque Romanum,Capitolium non à Romulo, ſed à Tito Tatio additum Vrbi creditur. Sicq; manifeſtum eſſet Tatium deducto muro à ſaxo carmentali in occaſum ad viam, quæ nunc haud longe abeſt à Tyberi; inde in meridiem vſque ad Circi Maximi partem extremam, conuerſoque mox in ortum æſtiuum, paulo vltra Amphitheatrum, hincque ad forum Neruæ, & tandem ipſum murum cum altero cornu Capitolij coniungentem, Capitolinum, & Palatinum montem incluſiſſe. Sed cum conſtans ſit opinio Carmentalem portam ad radices Capitolij ſitam,in noua Vrbe à Romulo comprehenſam, Liuiusq; in bello aduerſus Sabinos Capitolium Vrbis arcem fuiſſe oſtendat: cumque in Vrbis ampliatione

poſt

poſt Romuli mortem quid, quoue tempore, & quibus regibus additum ſit commemorans, nullam de Capitolio, tanquam de primæ Vrbis parte, faciat mentionem, exiſtimamus vrbem à Cor. deſcriptam non magis Tatij regis, quam Romuli eſſe monimentum. nec obſtat quòd Liuius dicit Romulum primum Palatinum, in quo erat educatus. muniuiſſe. in eo enim verbo primum, vim eſſe hanc opinor, vt munito prius Palatino, vrbem condiderit: Sicut eodem in bello ipſe Romulus teſtatur, dum precatur Iouem, vt ſuorum fugam ſiſtat. Hic, inquit, in Palatio prima vrbis fundamenta ieci. Si prima, ergo alia poſtmodum iecerat fundamenta vrbis, illius dico, quam, contra eiuſdem Cor. opinionem, incipere à ſylua, quæ erat in Arca Apollinis, & ad ſupercilium ſcalarum Caci, vbi poſtea fuit porta Tergemina finire, legi apud Solinum. Quòd mox ab eodem Romulo, & Tatio aucta fuerit, nullum huius rei authorem habemus, niſi Diony. quem ita loquentem audiamus. Romulus, & Tatius vrbem ſtatim maiorem effecerunt, duos ei colles alios adijcientes, Quirinum, & Cœlium, ſeparanteſque habitationem alter ab altero in proprijs locis vtrique vitam agebant. Romulus quidem Palatium occupans, & montem Cœlium Palatio propinquum: Tatius verò Capitolium, quod ab initio cęperat, & quirinalem rupem: forumque ibi conſtituerunt, quo nunc etiam Romani vtuntur. Quanquam Ser. ait Alios dicere Romulum ſeptem colliculos ab initio incluſiſſe, alios velle hos ipſos, qui nunc ſunt à Romulo incluſos, ideſt Palatinum, Capitolinum, Quirinalem, Auentinum, Cœlium, Viminalem, Eſquilinum, & Ianicularem, alijs tamen nominibus appellatos, quæ mutata ſunt poſtea. In quo à Liuio apertiſſime eos diſſentire inferius, vbi de vario Vrbis ambitu loquimur, apparebit. Præterea dicimus, non veriſimile eſſe, paſtores, rebus adhuc anguſtis, tantum campi, in tanta hominum paucitate, complexos eſſe: cum Plut. velit mille domos tantum fuiſſe, Dionyſiuſque cum conditoribus Vrbis non plures tribus peditum millibus, & pauciores æquitibus tercentis.

De

De Portis Vrbis Romuli. CAP. IIII.

DE portis autem vrbis Romuleæ ſic habet Plinius. Vrbem tris portas habentem Romulus reliquit, aut (vt pluribus tradentibus credamus) quatuor. Harum nec nomina, nec locum ipſe ponit. communis tamen eſt opinio eorum, qui tres tantum à Romulo ferunt relictas fuiſſe, Carmentalem, Romanam, & Pandanam, Carmentalemque, à matre Euandri denominatam, à dextera ſub Capitolio inter ſaxum Tarpeium,& Tyberim: eregione ædiculę diuæ Caterinæ nũc dirutæ.& verſus circum Flaminium, vt inquit P. Victor: quam Blondus ad primas Auentini radices ponit, & præter hiſtoriæ fidem, Liuijque authoritatem ipſum collem in vrbem Romuli comprehendit:dumque huic ſuæ vrbi portas accommodare,veriſimilemque ſuam opinionem efficere conatur, alio ipſas portas, quàm fuerant,traducit,& ex vno in alterum labitur errorem. Liuius enim ipſe ſeptimo belli pu. loquens de vico Lugario, clare docet Carmentalem portam fuiſſe ſub Capitolio, ſed apertiſſime Plut. in Camilli vita. Ad Carmentalem,inquit, portam Pontinus contendit, vt quid ageretur per ſilentium ſpecularetur; nam huic Capitolium maximè directo incumbit:& Solinus his verbis. Pars infima capitolini montis habitaculum Carmentæ fuit, vbi & carmentale nunc fanum eſt,à qua Carmentalis portæ nomen eſt. Eodem modo & Sex. Pomp. qui templum Iani fuiſſe extra ipſam portam apud Marcelli theatrum tradit. Alia eſt ratio hanc portam non fuiſſe prope Auentinum. Quod Vir. inducit Euandrum ab ara Maxima in Palatinum progredientem monſtrare Herculi portam Carmentalem, quæ nimirum, ſi ad radices Auentini, poſt fuiſſet relicta. Huic autem portæ Sceleratæ poſtea nomen fuit, quòd per eam egreſſi Fabij ad Cremeram Flu. ex lacu attingente Bacchanas orientem, omnes interfecti ſint. Vnde idem Sex. Pomp. refert religioni eſſe quibuſdam porta Carmentali egredi, & in æde Iani, quæ erat extra ipſam ſenatum haberi, quòd ea egreſſi ſex & trecenti Fabij, apud Cremeram omnes interfecti ſint, cum in ęde eiuſdem Iani. S. C. factum eſſet, vt proficiſcerentur. Sed ad reliquas veniamus. Romanam in hortis ædis

diuæ

diuæ Mariæ nouæ haud procul ab angulo Palatini, qui amphitheatrum ſpectat, fuiſſe innuit idem author, cum ait. Romana porta inſtituta eſt à Romulo in infimo cliuo Victoriæ, qui locus gradibus in quadraturam formatus eſt. Appellata eſt autem Romana à Sabinis præcipue, quòd proximus aditus erat Romam. ſunt tamen qui Mugoniam, quæ & Trigonia à tribus angulis eſt denominata, ibi reſtituant, quibus ſi aſſentiri volumus, dicemus à Romulo prius Romanę, deinde ab euentu, hoc eſt à mugitu boum, vel quòd per eam boues introducerentur, Mugonię nomen ſortitam eſſe. Sequitur Pandana, dicta, quòd rebus illatis in vrbem panderetur; eidem & Liberæ, & Romanulæ nomen fuit, quam prope Velabrum fuiſſe probant quæ ſequuntur Var. verba. Laurentalia ab Acca Laurentia; huius ſacrificium fit in Velabro, qua in Nouam viam exitur, vt aiunt quidam ad Sepulcrum Accæ; qui locus extra vrbem antiquam fuit, non longe à porta Romanula. Exiſtimamus autem Romanulæ nomen adeptam, poſtquam Romana Mugonię ſumpſit cognomen. Miror autem Blondum, & Fuluium, Var. authore, velle hanc fuiſſe non Romę, ſed Saturniæ vrbis, qui dum probat Saturnium oppidum fuiſſe propè Saturnium montem, ſic ſequitur: Eius veſtigia nunc manent tria, quòd Saturni ſanum in faucibus, quòd Satutnia porta, quàm Iunius ſcribit, ibi, quam nunc vocant Pandanam. quæ vltima verba innuunt, Pandanam fuiſſe à Romulo conſtitutam, eo in loco, vbi prius in Saturnio oppido, fuerat Saturnia. Qui verò volunt Romulum vrbem quatuor portarum reliquiſſe; quartam ad radices Viminalis ſtatuere; ab euentu poſtea dictam Ianualem. Nam bello Sabinorum cum Romani eam claudere feſtinarent, quia in ipſam hoſtes irruebant, poſtquam eſt clauſa, mox ſponte patefacta eſt, cumque iterum, ac tertio idem contigiſſet, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, cuſtodes ſteterunt, cumque ex alia parte accerrimo prælio certaretur, ſubitò fama pertulit fuſos à Tatio Romanos: quam ob cauſam, qui aditum tuebãtur territi profugerunt, cumque Sabini per portam patentem irrupturi eſſent, fertur ex æde Iani per hanc portam magnam vim torrentium vndis ſcatentibus erupiſſe, multasque perduellium cateruas, aut exuſtãs ſeruenti aqua,

aut

aut deuoratas rapida voragine deperijſſe, ea re placitum, vt belli tempore, veluti ad vrbis auxilium, fores Iani reſerarentur. Hæc autem porta opportuno loco fuerat ſita, tamen cum conſtans ſit opinio, pomerium Romuli ad radices Viminalis non perueniſſe, nullibique legerimus Iani templum eo in loco ſtetiſſe, credimus Romulum tres tantum inſtituiſſe portas; qui numerus, in vrbe adhuc parua, publico vſui ſatiſfacere poſſe videbatur.

De vario ambitu, & mœnibus Vrbis. CAP. V.

CVM Romulus, Vrbe noua conſtituta, quę ad deorum religionem, hominumque iura pertinere videbantur, curaret, Romam interim alia, atq; alia loca appetebant, vt Vrbs in dies amplioribus munitionibus creſceret, cum in ſpem magis futuræ multitudinis, quam ad id hominum, quod tum erat, eam munirent. Victis poſtea Sabinis, & ex duabus vna facta ciuitate, etiam hominum multitudine aucta eſt, moxque Alba euerſa, duplicatoque ex illius ruinis ciuium numero: Tullus Cœlium Vrbi addidit, Exquiliaſque, authore Liuio, auxit. ex quo conijcimus, aucto numero ciuium, Romanos etiam extra muros in montibus, vallibuſque adiacentibus, & foro proximioribus domos ſtruxiſſe. Quæ loca cum iam eſſent occupata, deuictis Albanis Tullum addidiſſe Cœlium, Exquiliaſque, nondum Vrbi adiectas, auxiſſe. Secundam autem Vrbis ampliationem capto Politorio, omnique multitudine Romam traducta, fecit Ancus. qui cum circa Palatium ſedem veteres Romani, Sabini Capitolium, atque arcem, Cœlium Albani impleuiſſent, Auentinum nouæ multitudini conceſſit. Multis deinde millibus Latinorum in ciuitatem acceptis Ianiculum quoque Vrbi coniunxit, ponte Sublicio tunc primum in Tyberim facto, quiritiumq; foſſam in planioribus Vrbis circunduxit. Hinc conſtat Auentinum non fuiſſe Vrbis Romuli partem, vt putauit Blon. minus diligenter Liuij verba conſiderans. qui etiam primo decadis quintæ Auentinum ipſum extra Vrbem ſic collocat. Aediles extra portam Tergeminam in Auentinum porticum ſilice ſtrauerunt. eodem modo & Gellius, eius verba hęc ſunt.

Auentinus

Auentinus ſolus, quæ pars non longinqua, nec infrequens eſt, extra pomerium eſt, neq; Ser. Tullus, neq; Sulla, qui proferendi pomerium titulum quæſiuit, neque poſtea Diuus Iulius, cum pomerium proferret, intra vrbis fines incluſerunt. Cauſam eſſe ait Meſſala, quòd in monte Remus vrbis cōdēdę gratia auſpicatus, aues irritas habuerit, ſuperatusq; à Romulo in auſpicio ſit. Iccirco omnes, qui pomerium protulerunt, montem iſtum excluſerunt, quaſi auibus obſcœnis ominoſum. Authore poſtea. D. Claudio receptum, & intra pomerij fines obſeruatum eſt. Tarquinio autem Priſco, qui vrbem muro cingere parauerat, mortuo, eam curam Ser. Tullius ſuſcepit, & Viminalem, Quirinalemque quinque collibus addens, vrbis ambitum ampliauit. Muros verò ruderibus, vilibusque ſtructuris ædificatos Tarquinius ſuperbus primum cœpit ſaxis magnis formatis ad regulam extruere. Ex eo quippe tempore portæ Romuleæ paulatim, & nomen, & vſum ammiſiſſe videntur, licet Carmentalis diutius ſuum retinuerit. Et conſtructio vrbis regum tempore vlterius, vt teſtis eſt Diony. non proceſſit, non permittente numine, quanquam omnia circum vrbem erant habitata. Nam cum antiqui vellent vrbis mœnia, quę Collinam non excedebant portam, vſque ad Miluium pontem producere, prohibuere aruſpices, quia non licebat in vrbe comitia facere, & milites legere. hinc Cicero ad Atticum. Sed caſu, inquit, ſermo à Capitone de vrbe augenda à ponte Miluio ad Tyberium: pauci ſecundum montes Vaticanos, campum Martium tum ædificari, illum autem campum Vaticanum fieri quaſi Martium. Quare arbitror magna parte vrbis planæ ædificijs occupata, Senatum ſæpe agitauiſſe de transferendo campo Martio in Vaticanum, nunquam tamen id comprobatum eſſe. Quod autem Blon. velit eum, quem nos collem Hortulorum dicimus, Quirinalem eſſe, falſum eſſe oſtendit Appianus, cum ait Syllam vlterius progreſſum exercitum in campo Martio ante vrbis portas ſtatuiſſe, & cum hic collis Campo Martio immineat, nimirum neceſſe eſt recepto, ſecundum nos, colle Hortulorum, vt etiam idem campus in vrbem, contra omnium opinionem, ſit receptus. Non tamen Fuluij approbamus ſententiā, qui quidquid campi inter Capitolium, & Tyberim eſt, Martium appellari,

pellari, muroſque vrbis Capitolium non exceſſiſſe, putet. Nam & ſi hoc verum eſt tempore regum, quod dubito, vltra tamen ipſum montem Conſulum, aut Imperatorum tempore muros proceſſiſſe opinor. Plurimis enim authoribus crediderim Flumentanam portam antiquiſſimam eſſe. quod ſi, ſecundum Blon. opinionem, ſortita eſt nomen, quòd per eam aliquando Tyberis fluxerit, mœnibus montes non excedentibus, non video vbi locorum ipſa poſſit collocari, vt Tyberis per eam labi potuerit. Præterea non dicimus theatrum Pompei, thermas Agrippinas, Mineruæ templum, circum Flaminium in campo Martio: ſicut Ouile, villam Publicam, & multa alia. Quare arbitramur partem vrbis Planæ, priſco etiam tempore, fuiſſe intra vrbem, deducto videlicet muro à Collina ad Tyberim, eregione murorum ab Anco in Tranſtyberina regione collocatorum, Flumentanamque portam, vbi nunc eſt, longo tempore poſt tranſlatam. Nec obſtat quod iſti falsò referunt: Martium campum appellatum, quidquid inter Capitolium & Tyberim eſt; cum Liu. dicat quidquid inter vrbem & Tyberim, quod ſecundum noſtram opinioné, bene procedit, cui etiam P. Vic. ſuffragari videtur, viam Latam, forum Suarium, Pilam Tyburtinam inter montes & Tyberim iacentes in ſeptima vrbis regione ſtatuens. Pli. autem tradit ambitum vrbis ſuo tempore mili paſ. xx. fuiſſe. Vopiſcus verò Aurelianum Imper. muros vrbis ſic ampliaſſe, vt L. propè milia eorum ambitus teneret. Sed Marcel. dubitationem tollit, cum inquit, Vrbs Roma eſt, quæ muro cingeretur, vt Alphenus ait. Roma eſt etiam quantum continentia ædificia eſſent. Plin. itaque, dum. xx mil. paſſus ſcribit, & Vopiſcum, dum quinquaginta, Romæ, & ædium continentium conſideraſſe dicimus ambitum. Sciendum autem mœnia vrbis ſæpe à barbaris aperta, & à maioribus inſtaurata ambitũ varium habuiſſe. Magnam verò partem Honorium, & Arcadium reſtituiſſe, vetus in marmore ſupra portam Portuenſem inciſus hic index oſtendit,

IMPP. CAES. DD. NN. INVICTISSIMIS PRINCIPIBVS ARCADIO ET HONORIO VICTORIBVS ET TRIVMPHATORIBVS SEMPER AVGG. OB INSTAVRATOS MVROS. ET TVRRES EGESTIS

IN-

INMENSIS RVDERIBVS. E' SVGGESTIONIBVS. V. C. ET INLVSTRIS MILITIS ET MAGISTRI VTRIVSQ. MILITIAE AD PERPETVITATEM NOMINIS EORVM SIMVLACRA CONSTITVIT.

Ambitus autem Vrbis noſtro tempore vix paſſus mil. tredecim implet. Mœnia verò vtrum in ipſo permaneant priſco veſtigio veteris fundamenti diu anceps fui. Non enim mihi perſuadere poteram, antiquos ita diſtortos, quemadmodum nunc cernuntur, muros poſuiſſe. re deinde diligentius conſiderata, inueni ſitus ipſorum optimam eos habuiſſe rationem. quia ſi orbicularem, aut quadraugularem, vel quamlibet aliã, certam formam Vrbis cõſtituere voluiſſent, eueniebat quòd muri interdum per montium crepidines ducti, interdum vero per valles montibus extra relictis facile, perfoſſa, & excauata parte montis appoſita, ab hoſtibus euerti potuiſſent, aut valle intus exiſtente, ex montibus vicinis, ſuperiorique loco ciues opprimi. Quare ſecundum montium circuitum, perq; ipſorum radices deduxere muros, ita vt, vbi accliuis fuiſſet locus, per mediam ferè accliuitatem dirigerent, iacerentq; intro effoſam terram, donec montem ipſum æquarent, ne aqua defluens muros lædere poſſet. Si quis autem dixerit, inter Collinam, Numentanamque portam, rurſuſque inter Aſinariam, & Gabiuſam, & alibi, etiam per valles mœnia deducta, reſpondemus, ideò factum, quia extra non erat mons, qui Vrbi immineret, breuiſſimaſque eſſe valles, quæ ſi extra relictæ fuiſſent, muris radicibus montium appoſitis, deformem, & multis in locis inutilem, Vrbem reddidiſſent. Quapropter credimus ſuper fundamentis priſcis muros nunc exiſtentes, extructos eſſe. Quid enim erat cur ij, quibus muros inſtaurandi, non ampliandi fuerat cura, noua vt iacerent fundamenta, cum priſca longe minorem impenſam, & laborem deſiderarent?

De Pomerio Vrbis. CAP. VI.

POMERIVM verbi vim ſolum intuentes poſt mœnium interpretantur eſſe, eſt autem magis circa murum locus, quem in condendis vrbibus quondam Hetruſci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato conſecrabant, vt neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret ſoli. Hoc ſpatiumque neque habitari, neque arari fas erat, non magis quòd poſt murum eſſet, quam quod murus poſt id Pomerium Romani appellarunt, Liuius. Sæpe tamen pro totius vrbis ambitu, locoque certis finibus præſcripto accipitur. Gelius enim tradit, Pomeriũ facere finẽ vrbani auſpicij, ibique nonnullos commemorat, qui Romanũ propagarũt Pomeriũ. Sed poſt Syllã ferè oẽs gloriȩ, honoriſq; magis cupiditate, quam neceſſitate adducti, id facere, inter quos numeratur Claudius imperator. Cor. Tac. Pomerium, inquit, auxit Claudius more priſco, quo ijs, qui protulere imperium, & terminos vrbis propagare datur, mox ſubdit. Et quos tum Claudius terminos poſuerit facilè cognitu, & in publicis actis perſcriptum. Quod enim pomerium propagauerit, multa extant exempla, vt in tabula ænea in Lateranenſi baſilica ſita, cuius rei caput hoc eſt.

VTIQVE EI FINIS POMERII PROFERRE CVM EX REPVBLICA CENSEBIT ESSE LICEAT. ITA VTI LICVIT CLAVDIO CÆSARI AVG. GERMANICO.

Et in lapide tiburtino effoſo ſuperioribus annis apud Cloacam diuæ Luciæ, cuius titulus eſt huiuſmodi.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR. AVG. GERMANICVS PONT. MAX. TRIB. POT. VIIII. IMP. XVI. COS. IIII. CENSOR. P. P. AVCTIS POPVLI ROMANI FINIBVS POMERIVM AMPLIAꝗIT TERMINAꝗITQ.

Sed tamen quos terminos pomerij poſuerit, nullibi inuenies. Vopiſcus verò ſcribit Aurelianum Imperatorem adhibito ſenatus conſulto muros Vrbis dilatauiſſe, neq; tũc quidquam addidiſſe Pomerio, ſed poſtea; cum non liceret, niſi

ei, qui agri barbarici aliqua parte Ro.Remp.locupletauiſſet, Pomerium propagare. At tam varia eſt de Vrbis ambitu, atque Pomerio opinio, vt nemo poſſit ſingulis quibuſque temporibus proprios fines determinare, hinc ait Diony. Si quis velit Romæ magnitudinem exquirere, nullum habebit ſignum certum, quò dignoſcatur quouſque ſit hæc vrbs progreſſa, aut vnde eſſe non amplius vrbs incipiat. Legimus autem ſecundum viam, quæ eſt ab Vrbe ad Otriculi pontem, omnia ædificijs fuiſſe plena. Vnde Ariſtides ipſius Vrbis incredibilem oſtendens magnitudinem, in hunc loquitur modum. Deſcendit hæc vſque ad mare, vbi Commune emporium, communiſque ominum, quę terra proueniunt, diſpenſatio, quacunque in parte eius Vrbis conſtiterit quis, nihil prohibet quominus ſit pariter & in medio: quidquid nunc Italiæ reſtat, completum iri vniuerſa mihi videtur: vnaque futura vrbs perpetua in Ionium mare protenſa.

De portis antiquis, quæ hodie non ſunt. CAP. VII.

QVEMADMODVM ambitus Vrbis varios terminos conſecutus eſt, eodem modo & portæ: quarum nonnullæ in Pomerij ampliatione intra vrbem relictæ, & vſum, & portarum nomen licet amiſerint, multæ tamen tranſlatæ priſtinum retinuere, multæ etiam nouum adeptæ ſunt. Et quãquam aliqui Ser. Tulli, Auguſti, Aurelianique temporibus auſi ſunt, certo numero poſito, proprium & nomen, & locum illis conſtituere: nulla tamen ratione, nullove authore, quod ſcripſere, comprobarunt. Pli. autem quatuor & triginta ætate ſua fuiſſe prodidit, eius ſunt hæc verba. Mœnia eius collígere ambitu Imperatoribus, cenſoribusq; Veſpaſianis. M.P.XIII.complexa montes. VII. ipſa diuiditur in regiones XIIII. Capita ſingularum. CLXXV. eiuſdem ſpatij menſura currente à capite fori Romani ſtatuto ad ſingulas portas: quæ ſunt hodie triginta, & quatuor: ita vt duodecim portæ ſemel numerentur, prætereanturque ex veteribus ſeptem, quæ eſſe deſierunt. Efficit paſſuum per directum. XXX. M. D. LXV. Ad extrema verò tectorum cum caſtris prætorijs ab eodem miliario per vicos omnium viarum menſura colligit paulò amplius. LXX. M. paſſuum.

Cùm ſermonem fortè haberemus de portis antiquæ vrbis cum viro præclariſſimo IOANNE GADO Ca. ap. clerico integerrimo, incidiſſemuſque in verba illa. Ita vt duodecim ſemel numerentur, prætereanturque ex veteribus ſeptem, quæ eſſe deſierunt. rogauit me ille, vt eſt omnium bonarum artium ſtudioſiſſimus, quid eo in loco ſibi vellet Plin. Ego verò qui haudquaquam mihi aſciſco eam ſapientiam, vt de re dubia, & difficili ex improuiſo reſpondeam, ſententiam meam in aliud tempus diſtuli. Igitur aggreſſus hunc tractatum, quo me ære alieno eximam, eam in medium adducere non grauabor. Vnde ſciendum eſt, ex ipſis portis aliquas eſſe: quæ duo, & plura habuere nomina, quas vult ſemel numerari. Veluti hæ.

Flumentana, ſiue Flaminia.
Quirinalis, ſiue Agonenſis, vel Collina.
Numentana, ſiue Viminalis.
Ianualis, ſiue Sabiuſa, quæ ducebat in Sabinos.
Eſquilina, ſiue Taurina.
Neuia, ſiue Labicana.
Cœlimontana, ſiue Aſinaria.
Capena, ſiue Appia.
Tergemina, ſiue Hoſtienſis.
Portuenſis, ſiue Naualis.
Ratumena, ſiue Veientana.
Triumphalis, ſiue Vaticana. His ſemel numeratis ſi

Carmentalis,	Querquetulana,
Mugonia,	Raduſcula,
Pandana,	Saginalis, &

Sancualis, quas antiquiſſimas eſſe nemini dubium eſt, prætereantur, relinquentur ſequentes.

Collatina,	Catularia,	Salutaris,
Interraggeres,	Laurentina,	Mutia,
Tyburtina,	Fontinalis,	Piacularis,
Gabiuſa,	Lauernalis,	Præneſtina,
Latina,	Ferentina,	Libitinenſis,
Aurelia,	Minutia,	Valeria,

Tarpeia. quibus ſi duodecim, quas dicit ſemel numerandas, addiderit, ad numerum XXXIIII. portarum, tres tantum deerunt, quas nullibi inuenimus. Quinimmo nec apud antiquos

antiquos ſcriptores mentio eſt de ttibus vltimo loco poſitis. Inſuper non Pli.ætate,ſed diuerſis temporibus prædicta nomina portis impoſita eſſe arbitramur: Pliniumque cum ait, ſunt hodie portæ vrbis triginta,& quatuor,non ſolum de portis Vrbis: verum etiam de ijs,quæ erant in ſuburbijs intellexiſſe, cum appellatio Vrbis continentibus ædificijs finiatur. quanquam apud Plin.ſunt qui legunt. XXIIII. De porta autem Ferentina ſic meminit Plut. Romulus expiationibus ciuitates expurgauit, quas adhuc etiam Ferētinam ad portam obſeruari tradunt. Antiquarum autem portarum etymologiam docet Var. & Sex.Pomp. quam hic ſi poneremus, cum illarum nullus vſus, neque veſtigium extet, ſuperflua certe videri poſſet. Quare ad vtiliora tranſeamus.

De portis antiquis,& mœnibus quæ nunc ſunt. Cap. VIII.

AMbitum Vrbis à nobis iam dimenſum, mœnibus, & portis,quę nunc extant, tempus eſt circundare. Exordiamur autem ab occaſu hyemali, Tyberinique, fluminis ripa:à qua muri. C.XX. paſ.producuntur, priuſquam Flumentanam Portam attingant: denominatam, vt Blon.velle diximus, quòd Tyberis per eam aliquando laberetur in vrbem. Ipſa,inquit,indicat poſitio, quia nulla, inter omnes vrbis portas, ita Tyberi eſt appoſita, vt eam aliquando is fluuius potuerit influere. At ex verbis Apiani ſupra de Campo Martio allegatis patet hanc alibi fuiſſe, cum Flumentanæ, ei nomen erat. Procopius verò in loco editiori eam ponit Liuij etiam verba innuunt olim à Capitolio procul eſſe, quæ hæc ſunt. Ita prædicta die in Petilinum lucum, extra portam Flumentanam, vnde conſpectus in Capitolium non eſt, concilium populi indictum. Quod ſi Campum Martium extra vrbem relinquimus, non video quomodo Apiani cum Liuij conueniant verba: At cum dictum ſit mœnia, quæ Collinam portam non excedebant, deducta olim per vrbem planam, vſque ad Tyberim, eregione ſcilicet murorum ſtructorum ab Anco in Tranſtyberina regione, exiſtimamus portam ipſam in ripa eiuſdem fluminis,haud procul à ponte nunc Xyſti,tunc poſitam eſſe:

aut certè in fine viæ Latæ, & in principio Flaminiæ, Flumentanæque ſortitam nomen, quod ad fluuium pertineret, non autem quod per ipſam fluuius in vrbem laberetur. Cic. quidem ad Atticum ſcribens tanquam de porta Vrbis antiqua ita meminit. Neſcio enim cur cum portam Flumentanam Cœlius occuparit, ego Puteolos non faciam meos. Qui verò extra antiquum pomerium ipſam ſtatuere, mœnia in quibus nunc eſt, à Beliſario condita putant, nos verò non condita, ſed ſuper aliorum murorum fundamentis inſtaurata, eáque multo tempore ante Beliſarium fuiſſe; mœnibusque, Collinam portam non excedentibus, ampliatis, Collatinaque addita, Flumentanam eo, vbi nunc eſt, tranſlatam, aut certè extra pomerium triumphalem arcum fuiſſe, Sed eo in loco, vbi nunc eſt, porta ne fuerit, an triumphalis arcus, in medio relinquo. Flaminiæ deinde traxit nomen à via, quam Flaminius ſtrauit. Porta Populi nunc dicitur. ab hac muri per collis Hortolorum radices paſ. vltra mille adimplentes, Collatinæ iunguntur Portæ, cui à Collatia oppido propè Romam, in quod aliarum ciuitatum opes fuere collatę, nomen inditum eſſe ſcribit Sex. Pom. Liuius. Collatia, inquit, & quidquid circa illam agri erat Sabinis ademptum. Seruat quoque ætas noſtra morem appellandi in Collatia, quidquid eregione eius portæ habet ager Romanus. Pincianam nunc vocant à proximo Pincij Senatoris olim Palatio, cuius veſtigia licet extent, marmora tamen ad ornamentum poſita Theodoricus Oſtrogothorum Rex Rauẽnam miſit, author, Caſſiodorus. Sita autem eſt in eodem Hortulorum colle, &, vt Flaminia, Aquilonem ſpectat. Interiectis deinde ſtadijs ſex peruenitur ad Portam Quirinalem; priſcis temporibus ita denominatam, quòd ea in collem Quirinalem iretur, ſiue quòd proximè eam Quirini Sacellum. Agonenſem etiam, quòd in Quirinali eſſet, qui, veluti ſine angulis, Agonos appellabatur, dixere portam. Quod autem poſtea à Quirinali mutatum ſit nomen in Collinam docet Var. Salariæ nouiſſimè, quod adhuc immutatum retinet, nomen eſt conſecuta; quia per eam Sabini ſal à mari in vrbem deferebant. ortum æſtiuum proſpicit, ſicut Viminalis, quæ quarta in ordine ſtadijs quinque diſtat à Collina. Viminalis autem eſt nuncupata, quòd ibi viminum ſylua fuiſſe videtur, vel à

1. Salaria
1. Pinciana.
Porta Viminalis.

Fano

Fano Iouis Viminei: cui portæ (authore Liuio) Ficulenſi nomen etiam fuit, à proximo extra ipſam loco, vbi figlinæ olim fiebant. Nunc S. Agnetis, & Numentana dicitur Porta. Hanc prope Salariã fuiſſe probat Suet. de Nerone loquẽs, in hunc modum. Offerente Phanote liberto Suburbanum ſuum, inter Salariam, & Numentanam viam, circa quartum miliarium. Inter Viminalem, & Eſquilinam in campo Viminali, quem hodie incolæ Viuarium appellant, media eſt Porta Interraggeres, cui Aggeres Tarquinij, inter quos erat condita, celebre ad poſteros fecere nomen. Subit Porta nunc S. Laurentij, quam Tiburtinam eſſe, & in aquæductu aquæ Marciæ conditam, diuerſamque ab Exquilina, contendit Ful. ea nempe ratione, quòd Strabo in campo Eſquilino duas Vrbis portas; alteram Exquilinam tunc clauſam, alteram Tiburtinam eſſe memoret. Inter Tiburtinam autem, & Næuiam ipſam collocat Exquilinam, quam Liuius in numero aliarum ſtatuens, antiqui pomerij portam facit, his verbis. Itaque Coſ. Valerius, vt eliceret prædatores, edicit ſuis poſtero die frequentes porta Exquilina, quæ auerſiſſima ab hoſte erat, expellerent pecus: ſcituros id hoſtes ratus, quod in obſidione, & fame ſeruitia infida transfugerent, & ſciere perfugæ, multoque plures, vt in ſpem vniuerſæ prædæ, flumen traijciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copijs ad II. lapidem Gabina via occultatum obſidere iubet: Sp. Largum cum expedita iuuentute ad portam Collinam ſtare, donec hoſtis prætereat, inde ſe obijcere hoſti, ne ſit ad flumen reditus. Conſulum alter. L. Lucretius porta Næuia cum aliquot manipulis militum egreſſus. Ipſe Valerius Cœlio monte delectas cohortes educit: hique primi apparuere hoſti. Herminius, vbi tumultum ſenſit, concurrit ex inſidijs, verſiſque in Lucretium Hetruſcis terga cædit, dextera, læuaque hic à porta Collina, illinc à Næuia redditus clamor. Et quia Liuius non meminit de Tiburtina, Ful. autumat poſtea conditam fuiſſe in forma arcus, vbi nunc eſt, clauſa Exquilina. Rectè ne ſentiat videamus. In primis autem ſciendum, tempore quo condita eſt Tiburtina, mœnia ne ſint propagata. Si ſunt, non video cur Exquilina magis non ſit translata, quam clauſa. Si vero non, quid erat cauſæ antiquiſſimam, eandemque celeberrimam claudendi

portam,quo nouam excitarent? Quare haud me pœnitet eorum ſententiæ eſſe,qui volunt ſuper ipſam aquæductum deriuatum: non ipſam in forma arcus extructam: cum conſtet vſque ad Auguſti tempora apertam fuiſſe, de qua Cic. ſic meminit. Cum ego Cœlimontana porta introijſſe dixiſſem, reſponſione me inimica Exquilina introijſſe homo promptiſſimus laceſſiuit. Sin Tiburtinam eſſe concedimus, Exquilina inter hanc, & Numentanã, ſiue Interaggeres potius erat excitanda, quam inter Næuiam, ipſamq; Tiburtinam: cùm Liuius libro ſexto ſecundi bel.pu.oſtendat Collinam,Exquilinamq; inuicem propè fuiſſe, Commemorans Flaccum porta Capena cum exercitu Romàm ingreſſum, media Vrbe per Carnias Exquilias contendiſſe, inde egreſſum inter Exquilinam, Collinamq; portam poſuiſſe caſtra. Et placuiſſe Coſſ. circa portas Collinam, Exquilinamque ponere caſtra. Vnde ſi Exquilina erat, vbi ponitur à Fuluio, non oportuerat conſulem Capena ingreſſum in Carinas,inde per Exquilias ad portam ipſam peruenire: cùm magis rectum, breuiusque eſſet iter per Cœlium, aut Labicanam viam. Quare magis inclinat animus,vt credam portam nunc S.Laurentij Exquilinam eſſe: & Tiburtinam additam inter hanc, & Numentanam, vbi Exquilinus eſt campus: & mœnia à Numentana ad portam S. Laurentij duodecim fermè implent ſtadia; vt in hoc interuallo porta Interaggeres,Tiburtinaq; commodè potuerint collocari. Non enim ſequitur, Exquilina Strabonis ætate erat clauſa, ergo etiam nunc eſt clauſa. Exquilina ab Exquilijs, vbi ſita eſt, denominabatur; eadem & Taurina, à capite tauri, quod cœlatum adhuc in frontiſpicio interiori cernitur. In ortum ſolis vergit, quemadmodum Næuia; quam Varro à propinquis nemoribus nomen adeptam tradit. Sunt autem qui velint non portam, ſed triumphalem fuiſſe arcum. Quod ſi mœnia manent in priſco veteris fundamenti veſtigio, non video, ſecundum ordinem portarum à Liuio poſitum, cur potius alibi fuerit quam eo in loco, qui ad vſum portæ commodiſſimus videbatur. Ego tamen ipſam aliquando aſcendi, & omnia diligenter perſcrutatus, nihil inueni, cur magis portam, quam triumphalem arcum eſſe, iudicarem. verùm cum arcus triumphales ſoleant in vijs ducentibus ad portas excitari,

citari, variumque ambitum vrbis fuiſſe probauerimus: potuit aliquando porta propè exiſtens in ipſum arcum, minore facto, vel ampliato pomerio, transferri, Hæc autem porta olim etiam Labicana nunc verò Maior nuncupatur. Hinc verò ad Cœlimontanã, à Cęlio monte, in cuius margine eſt ſita, ita cognominatam, ſtadia fermè octo intercurrunt; quam portam L. Cornelio, & Q. Minutio Coſſ. tactam de cęlo narrat Liuius; cui Aſinariæ à regno, vt aiunt, aſinorum, quod eſt Neapolitanum, quo mittit, etiam fuit nomen, nunc verò. S. Ioannis ad ortum hyemalem, pertinet ſicut ad æſtiuum Gabiuſa: quæ in angulo murorum ſub Cœliolo occurrit, ſed clauſa: per quam ingreditur riuus aquæ nunc Marianę. Gabiuſæ autem obtinuit nomen, quod recta in Gabios oppidum, nunc Galicanum, mitteret. Metrodij deinde porta à menſura eſt dicta: ſtadia propè quinque à Cœlimontana diſtat. Sequitur Latina in Cœliolo, quæ quod in Latium duceret, ſortita eſt nomen, idque immutatum adhuc retinet. Eſt autem propè ædem diui Ioannis Euangeliſtę, in hyemalem ortum vergens, ſtadia quinque cum dimidio à Gabiuſa abeſt, & totidem à Capena dicta (inquit Ful.) à Capenatibus Latinis populis, ad quos mittebat, vel à Capenate flum. vt tradit Silius Italicus, cum inquit. *Porta Aſinaria.*

Quo ſacer humectat fluuialia rura Capenas.

Verùm quòd à Capenatibus Capena nuncuparetur, autborem non addit, neque Silij carmen à Flum. portam nomen ſumpſiſſe probat. Solinus autem refert, Italum regem ex Sicilia cum Syracuſanis ad Ianum veniſſe, ac eius conſilio, auxilioque ciuitatem iuxta Albam condidiſſe, Capenam nomine, & ab eo poſtmodum Capenæ nomen fuiſſe. Ser. verò grammaticus huiuſce portæ etymologiam aliunde trahit. Nam ſuper eo Vir. hemiſtichio, Lucoſque capenos, ait, Vnde & porta Capena, quæ iuxta Camœnas eſt, nomen accepit. Aſc. etiam ſcribit extra hanc portam Lucum, & Ædem Camœnarum eſſe: propterea Camœna à nonnullis olim eſt appellata, nunc vero Porta. S. Sebaſtiani. Et certè nullum eſt dubium quin ſit hæc Capena, cum à P. Victore in prima regione eiuſdem nominis ponatur. Appiæ deinde nomen accepit ab Appio cenſore, qui viam muniuit. Cic. pro Milone. Hoc enim ſępe ab iſtis dicitur perinde

quaſi

quaſi Appius ille cæcus viam munierit,non qua populus vteretur, ſed vbi impune ſui poſteri latrocinarentur. Erat hæc porta multum celebris. Quidam etiam Triumphalem appellant. Non deſunt etiam qui Fontinalis nomen aſcribant, à fontium vbertate, propter illud Mar.

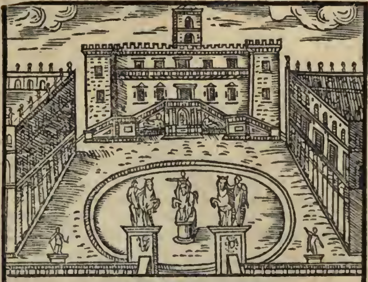
Capena grandi qua pluuit gutta.

Et Iuuen. *Madidamq; Capenam.* Quòd ideo dictum arbitramur propter aquęductum ſuper eam deriuatũ;vel quòd inter cæteras portas depreſſo ſit loco. Vnde Cic.ad Q. Fratrem. Romæ,inquit,& maximè Appia,ad Martis mira proluuies,horti,tabernæ plurimæ,magna vis aquæ, vſque ad Piſcinam publicam. Reſtat vltimo loco,citra Tyberim,Tergemina in meridiem vergens, vt Appia. Tergemina dicta eſt à vetuſtiſſima illa, per quam Tergemini Horatij dicuntur egreſſi, quæ tunc fuit inter Tyberim, & Auentinum, ſub angulo montis relicta, à dextris, ripa fluminis, iuxta naualia, & prope Salinas; cuius adhuc apparent ruinoſa veſtigia inter proximas vineas. Huius loci meminit Frontinus in hæc verba. Ductus aquæ Appiæ habet longitudinem à capite vſque ad Salinas; qui locus eſt ad portam Tergeminam. & mox. Cacus habitauit locum, vbi Salinæ nomen, vbi Tergemina porta. Hoſtienſis quod Hoſtiam mittat, aliquando eſt appellata, nunc.S.Pauli. diſtat à Capena ſtadia fermè octo. Ab Hoſtienſi deinde muri ad Tyberim ſtadia duodecim implét. A Fluuio verò ipſo ad Portuenſem Traſtyberinam portam ſtadium dimidium vix intercurrit. Portuenſis enim inditum eſt nomen, quia ducit in portum Hoſtienſem, à Claudio Imperat.excitatum. nunc portam Ripæ vocitant. ad Occaſum Solis hyemalis pertinet. Hinc deinceps in Ianiculum aſcendens, ſeptem ſtadijs, vel circa, peractis, ad portam nunc S. Pancratij, olim Aureliam, peruenies; quam quidam ab Aemilio viro conſulari, ſiue ab Aurelio Imperatore nomen ſumpſiſſe autumant: quidam verò à via Aurelia,non nulli viam ab ipſa porta. Quo autem nomine apud priſcos vocaretur, ſicuti de Portuenſi, incertum habemus; neque ſolum de nomine, verùm etiam de loco dubitatur. Nam Procopius tradit Aureliam portam fuiſſe iuxta molem Hadriani, &, à baſilica propinqua, portam. S. Petri nuncupatam. Sepulcrum (inquit) Hadriani extra portam Aureliam

iactu lapidis impoſitum. Sed velim ſcire vtrum hæc, extra quam Procopius facit molem Hadriani, citra ne Tyberim fuerit, & vbi. Si erat, miror à Procopij ad noſtra tempora, ita cum mœnibus euanuiſſe, vt nulla prorſus extent veſtigia. niſi velimus in aditu pontis Aelij excitatam, & ab ipſo Aelio Hadriano Aeliam, non Aureliam, denominatum. Quare videndum eſt ne apud Procopium, Aeliam ſit Legendum, ſitque ex illis, quæ extra pomerium ponuntur, additaque magis ad pontis, & molis ornatum, quam quòd eſſet neceſſaria; ibi propè pòrta Vaticana exiſtente, hoc enim modo ſequeretur Pancratianam Aureliam eſſe. & certè via ab ipſa ad martina, hoc nomine appellatur. Ab Aurelia per Ianiculum ſecundum Vrbis muros deſcendens inuenies portam, quam Subtus Ianum, quòd Ianiculo ſubiaceat, nunc vocant, olim Septimianam à Septimio Imper. denominatam putant: ex eo quòd Spartianus de ipſo Septimio loquens Septizonium, Septimanasque thermas in Tranſtyberina regione ad portam ſui nominis extitiſſe commemoret: aiuntq; Septimij nomen ſuper ipſam lectum eſſe, priuſquam Alexander Pont. VI. eam inſtauraret, ibique Ianum Septimianum, Septimianamque Aram fuiſſe. Blon. autem Fontinalem appellat. i. deabus fontium ſacram. Extant, inquit, adhuc magnæ molis muri Scatentium adhuc fontium receptacula ſub monte, qui Aureus nuncupatur, ipſi portę proximo. Liuius. Ædiles, inquit, alteram porticum ad portam Fontinalem, ad Martis Aram, perduxere. Quod autem hæc ſola poſſit eſſe Fontinalis, inde certum habemus, quia nulla eſt porta alia, qua in campos Vaticani iter eſſe poſſit, nullo ponte, Sublicio excepto, ad Tyberim exiſtente. At Fuluius in campos Horatiorum Liuium intellexiſſe ſcribit, qui cum procul ab Vrbe eſſent, rectius fortaſſe de Vaticanis diceremus; quorum mentio frequentior eſt apud ſcriptores. Cicer. campum Vaticanum fieri quaſi Martium. Pręterea. Liuius primò, & tertiò ab Vrb. con. de Capeaa, & quinto bel. mac. ſeorſum de Fontinali meminit. quod facit vt exiſtimem Fontinalem non eandem eſſe, quæ eſt Capena; & cum Fontinalis antiquiſſima ſit Vrbis porta, potuit aliquando accidere, quòd à Septimio inſtaurata, ipſius nomen, inſcriptione addita, ſit conſecuta: nam

(vt

(vt diximus) plerique fundant, plerique augent, & ad ſe transferunt nomina. ſpectat Septentrionem, diſtat autem ab Aurelia ſtadia quatuor, & à Tyberi iugera ſeptem. Fluuius deinde ipſe per ſtadia duodecim, vel circa, loco murorum, vſque ad portam Flumentanam, vrbem planam, campum, & vallem Martiam ambit. Si quis autem Vrbis circuitum ex poſitorum ſtadiorum numero collegerit, inueniet profectò tredecim millia paſſ. vt diximus, non excedere. Turres verò ipſorum murorum tercentum, & ſexaginta numerantur: quarum multæ ſunt collapſæ: multæ ita vetuſtate corroſæ, vt in dies ruinam minentur. Sed quia portæ Triumphalis crebra eſt mentio apud ſcriptores, quanquam eſſe deſijt, tamen ex Blon. opinione locum, vbi ea fuerit, indicare, non alienum eſſe arbitror. Pons cuius pilarum fundamenta nunc infra molem Hadriani cernuntur, & porta ad intimam Tyberis ripam, cuius fundamẽtorum moles extat, & via ab eo ponte ad Cęſaris obeliſcum protenſa, areamque baſilicæ S. Petri ſubiecta triumphali nomine appellabantur. De porta autem quod diximus probat Ioſephus, Veſpaſiani, & Titi deſcribens triumphum. Dicit enim ipſos Imperatores, qui non in Palatio maiori, ſed in Iſidis templo nocte quieuerant, ad octauianas ambulationes tranſiuiſſe, vbi eos Senatus, & honorati equites præſtolabantur: & cum fauor militaris eoſdem meritis ornaſſet laudibus, votis rite celebratis ad portam receſſiſſe, quæ ab eo, quòd per illam ſemper triumphorum pompa duceretur, nomen accepit. Territorij etiam triumphalis in vita diui Petri, à diuo Hieronymo, ſiue à Damaſco Papa ſcripta, eſt mentio. ibi enim legitur beatum Petrum fuiſſe ſepultum in eccleſia ſui nominis, quæ ad Templum, tunc Apollinis, nunc S. Petronillæ, iuxta territoriũ triumphale fuerit ædificata: vbi obeliſcus eſt Caij principis. Suet. commemorat quoſdam Senatores cenſuiſſe Auguſti funus porta triumphali ducendum. Octauianas autem Ambulationes ad ipſius Auguſti Mauſoleum fuiſſe oſtendit Suet. & Strab.

·CAPITOLIVM·

De varijs nominibus Capitolij. C A P. I.

POſtqvam Vrbis ſitum, variumque ipſius ambitum deſcripſimus, muriſque, ac portis eum ſnmus complexi: reliquum eſt vt eo ordine, qui præceſſit, quid, quòue tempore, & à quibus, ſingulis in locis ſit excitatum, indicemus. Exordiamur itaque, tanquàm à capite, à Capitolio; quod, ante vrbem conditam, ab antiquo oppido nomine Saturnia, ſub ipſo monte exiſtente: Saturnium montem appellatum memoriæ prodidit Var. Plinius, Saturnia, inquit, vbi nunc Roma eſt, Antipolis vbi Ianiculum, in parte Romæ. alij verò quòd Saturnus ibi habitauerit. vt Virg. his carminibus.

Hæc duo preterea disiectis oppida muris
Reliquias, veterumq; vides monumenta virorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit vrbem,
Ianiculum illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Sex.Pom ait Saturniam Italiam, & montem, qui nũc eſt Capitolinus, Saturnium nuncupatum: quòd in tutela Saturni eſſe

eſſe exiſtimetur. Solinus loquens de comitibus Herculis, hęc habet verba. Ijdem montem Capitolinum Saturninum vocauere. Caſtelli quoque, quod excitarunt, portam appellarunt Saturniam. Huic deinde Capitolij dixere nomen, quòd caput humanum aperientibus fundamenta templi Iouis dicitur apparuiſſe, quę viſa ſpecies haud per ambages arcem eam imperij, caputq́; rerum fore ſpem præbuit, idq́; ita cecinere vates. Antea vero Tarpeia eidem monti nomen fecit. Nam cùm Romulus cõtra Sabinos bella tractaret, & Tarpeio cuidam dediſſet arcem tuendam, filia eius Tarpeia aquatũ profecta in hoſtes incidit, quàm cum cohortarentur ad proditionem, illa pro præmio popoſcit ornatum manuum ſiniſtrarũ, ideſt armilas. facta itaque arcis proditione, hoſtes ingenioſa morte promiſſa ſoluerunt. nam ſcuta, ideſt ſiniſtrarum manuum ornatum ſuper illam iacientes, eam luce priuauerunt, quæ illic ſepulta, Tarpeiæ ſedi, vt dixi, nomen impoſuit. Plut. & Var. Diuiditur autem in Arcem, & Capitoliũ, Cic in Cat. Vobis Arcem, & Capitolium, & reliqua. Liuius exules & ſerui duce Appio Herdonio Sabino nocte Capitolium, & Arcẽ occupauere. Et cum lib. Septimo, loquens de Iunonis monetæ æde, oſtendat domum Manlij fuiſſe in Atce. Virg. verò ad rupem Tarpeiam, hoc carmine.

Iam ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis.

Contendunt, qui rupem ipſam ad cliuum Capitolinum ponunt, Arcem ad Tyberim pertinuiſſe, nos verò ad aquilonẽ. Quia dum Cor. Tac. in ſequenti capite dicit, Diuerſos Capitolij aditus inuadunt, iuxta lucum Aſyli, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur, & ſubiungit, vis acrior per Aſylum ingruebat, ædificiaque in altum edita ſolum Capitolij ęquabant, neque de Arce vllum faciat verbum: fit veriſimile ipſam alibi, quam ad Aſylum ſtetiſſe, hoſteſque hanc partem Capitolij, tanquam Arce infirmiorem, aggreſſos eſſe. Accedit huic noſtræ opinioni etiam hæc coniectura, quòd pars Capitolij Tyberi incumbens erat ipſius flu. vicinitate ſatis munita, atque ædibus ſacris referta. Nec obſtat Liuij, aut Vir. Autheritas, quia totus mons ab hiſtoricis, & poetis rupes Tarpeia ſæpe appellatur. & Ser. Capitolium Vrbis Arcem fuiſſe tradit.

Capi-

Capitolium à quo votum, ſtructum, dedicatum, inſtauratum, & quoties arſerit. CAP. II.

CAPITOLIVM Tarquinius Priſcus bello Sabino ędificaturum ſe vouerat: fundamentaq; iecerat, cum deceſſit. Verum Tarquinio defuncto Superbus, capta Pometia, ex ſpolijs Hoſtium cõſumauit; quo pulſo, Horatius Puluillus Coſ. Conſecrationem obijt. auth. Plut. & Cic. Interiecto deinde quadringentorum, & quindecim annorum ſpatio, Scipione, & Norbano Coſſ. per Mariana bella igni cõſumptum eſt; quo autem modo incertum. hinc Appianus. Capitolium, quod ſub regibus per quatercentos, & amplius annos conditum fuit, igne correptum vniuerſos latuit. Cuius incendij idem Cic. ſic meminit. Huius Vrbis, atque imperij, qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem, Capitolij autem incenſionem vigeſimus. Eo autem tempore, quo primum arſit, ex ſaxo quadrato fuiſſe, eius veſtigia pluribus in locis adhuc oſtendunt; id quoque Liuius Sexto ab Vr. co. Refectionis autem curam victor Sylla ſuſcepit. dedicationem vero obijt. Q. Catulus, cuius nomen, inter tanta Cæſarum opera, vſque ad Vitellium manſit. auth. Plutar. Arſit iterum Vitelliano bello: de quo incendio Cornel. Tac. ſic ſcriptum reliquit. Faces in prominentem porticum iacere, & ſequebantur ignẽ, ambuſtasque Capitolij fores penetraſſent, ni Sabinus vndique ſtatuas decora maiorum in ipſo aditu, vice muri, obieciſſet. Tum diuerſos Capitolij aditus inuadunt, iuxta Lucum Aſyli, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur. improuiſa vtraque vis, propior, atque acrior per Aſylum ingruebat, nec ſiſti poterant ſcaudentes per coniuncta ædificia, quæ, vt in multa pace, in altum edita ſolum Capitolij æquabant. Hic ambigitur ignem tectis oppugnaturi iniecerint, an obſeſſi, quę crebrior fama eſt, quo nitentes, ac progreſſos depellerent. Sic Capitolium clauſis foribus indefenſum, & indireptum conflagrauit. Tertiò autem vna cum Veſpaſiani interitu igni direptum eſt, Sueton. Reſtitutionem Capitolij Veſpaſianus aggreſſus ruderibus purgandis manus primus admouit, ac ſuo collo quędam extulit. Nam incenſo Capitolio cum curaſſet, vt vnà cum

publicis

publicis tabulis monumentis, & fœderibus in tabulis æneis inciſis reſtitueretur, deceſſit. Domitianus deinde magnificentius, elegantiuſque, quam antea fuiſſet, reſtituit, cuius impenſa duodecim mill. talentorum exceſſiſſe autumat Plut. Turres plurimas habuiſſe oſtendit Cice. in Cat. quarum non nullas de cœlo tactas fuiſſe, dicit.

·TEM·IOVIS·CAPITOLINI·

De Iouis Feretrij, & Opt. Max. Iunonis, & Mineruæ Templis. CAP. III.

CAPITOLIVM deorum domicilium ea nempe de cauſa appellauit Cic. quòd in eo omnium deorum ſimulacra, templaque multa, & celeberrima fuiſſe commemorant, Quorum templorum primum omnium Romæ ſacratum, Iouis Feretrij in bello Cenninenſium à Romulo votum, eſſe, & poſt victoriam in vertice ipſius Capitolini collis extructum, ferunt. Diony. Extructo templo in vertice Capitolini collis Ioui, quem Feretriũ

vocant.

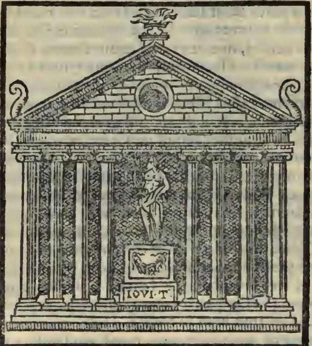
vocant. Cognomen autem Feretrij ea re obtinuit, quod cũ Acronem ducem interfeciſſet, vt votum ſuum maxime Ioui gratũ, ciuibusque ſuis iucundum efficeret, ſpolia ipſius ducis, fabricato ad id ferculo, gerens in Capitolium, ad quercũ paſtoribus ſacram in trophæi formam fictam hoſtis arma depoſuerit, deſignans ſimul cum dono, templo Iouis fines, cognomenque addens, Ioui Feretrio, à feriendo hoſtem, vt votis petierat. Plut. auth. Sex. vero Pom. quòd pacem ferre putaretur, cum ex eius templo ſumerent ſceptrum, per quod iurarent, & lapidem ſilicem, quo fœdus ferirent, feretrium denominatum ſcribit. Huius autem templi tecta cum vetuſtate, & incuria prolaberentur, ammonitu Pomponij Attici (vt Cor. Nepos in eius vita teſtatur) reſtituēda curauit Auguſtus, quod niſi tũ ampliatum etiam ſit, miror quid iſti dicant, ſuper illius fundamentis Aræceli templum fuiſſe excitatum. Nam memoriæ tradidit Dion. ætate ſua veſtigia vbi maiora, denum, vbi vero minora, quinũ pedum tantum extitiſſe: & certe, in ea rerum tenuitate, paruum, ibidē tamen fuiſſe credimus: licet ab Anco Martio amplificatum referat Liuius: Templũ Iouis Opt. Max. vouit Tarquinius Priſcus. Superbus deinde librarum argenti quadraginta mil. in fundamentis impendit, verũ fere perfecti conſecrationem non obiit, parum enim ad abſolutionem deerat, quo tempore tyrannide excidit, Quare dedicationis gloria ad Oratium Publicolæ collegam peruenit. Vt etiã probatur indice in marmore inciſo exiſtenti in æde diuæ Agathæ huiuſmodi.

M. ORATIVS CONSVL EX LEGE TEMPLVM IOVIS OPTIMI MAXIMI DEDICAVIT ANNO POST REGES EXACTOS A CONSVLIBVS POSTEA AD DICTATORES, QVIA MAIVS IMPERIVM ERAT SOLENNE CLAVI FIGENDI TRANSNATVM EST.

Fuit autem celeberrimum, & maximum, de quo apud eundem Dion. in hunc ſcriptum eſt modum. Extructum eſt autē ſuper crepidine firmatum alta, octo iugerum in circuitu, ducentorum ferme pedum vnumquodq; latus habens, eminentiam altitudine ne quindecim quidem pedibus integris, à parte quidem, qua frons meridiem ſpectat, cōprehenſum triplici colũnarũ ordine: ab obliquis verò partibus ſimplici.

In eo autem tria ſunt ſacella æqualia, inter ſe cõmunia habentia latera:mediũ quidem Iouis, & ab vtraq; parte Iunonis,& Mineruæ,ſub vna aquila,vnaq; velata tectura. Quidã putant hoc alterum eſſe à templo Iouis Capitolini, cũ idẽ ſit,vt probat Cic. his verbis. Quo circa Capitoline,quẽ propter beneficia Po.Ro.Optimum:propter vim, Maximũ nominauit.Licèt enim diuerſa ſint nomina,vnum tamen templum:vnus erat Deus Habuit hoc templum ſiſtulas, quibus aqua ſuppeditabatur reliquis templis,ac ſedibus, vt idẽ pro Rabirio teſtatur; qui etiam contra Rullum,pro Domo ſua. S.C.& orationes ſæpe in eodẽ habitas eſſe docet. Eò etiam ibant cũ populo noui Conſules ſacrificatum, qui deinde in Curiam deducebantur. Ioui autẽ ideo rẽ diuinã faciebant, quod ei,quemadmodũ Iano,omne debetur initiũ. vnde eſt. Ab Ioue principium. Plin.prodidit Lauream in gremio Iouis ſolitam deponi, quotiens lætitiam victoria nouam attuliſſet idq; etiam oſtendit Suet in Domitiani vita. In huius templi faſtigio Summanum in libris de diuinatione poſuit Cic. Non ne,inquit,cũ multa alia mirabilia,tum illud in primis, cum Summanus in faſtigio Iouis Opt.Max. qui tũ erat fictilis cœlo ictus eſſet, nec vſquam eius Simulacri caput inueniretur, aruſpices in Tyberim id depulſum eſſe dixerunt. Templũ ipſum cũ ædibus, & ſacellis coniunctis Vitelliano conflagrauit bello,& Titi tempore.auth.Dion. & Cor.Tac. In ea Capitolij parte fuit, quæ, vergens ad Occaſum Solis, Tyberim deſpicit; vbi paucis ante annis fuerat ædes Diui Saluatoris,cognomento in Maximis. Locus ille nũc eſt prophanus,ſed magna, & diſſipata fundamentorũ veſtigia extare adhuc cernuntur. Habuit hoc tẽplũ Cellã, quæ erat pars tẽpli ſecretior,in quam non erat fas prophano ingredi, licet Val.Max.dicat Africanũ nõ ante negotia obijſſe, quã in Cella Iouis Capitolini moratus eſſet: ſed fortè tunc fuerat Dialis In hac fuere Coronæ aureę duæ,quarũ alterã ex.xx.philippeis factã ſecundũ Gallos Pamphili legati in Curiã tulerunt,petentibusq; ijs,vt id donũ in cella. I.O.M. ponere, & ſacrificare liceret,permiſſum. alterã tulerunt legati Carthaginenſiũ miſſi Romã gratulatũ ob victoriã partam aduerſus Samnites. Dion. à dextera templi Iouis Mineruæ ſacellum ponit,ſicut & Liuius,his verbis. Lex vetuſta eſt priſcis literis.

ris,verbiſq; ſcripta, vt qui prætor maximus ſit clauũ pangat, fixus fuit dextero lateri ædis Ioui Opt.Max parte,quà Mineruæ eſt templum, Eũ clauũ, quia raræ per ea tẽpora literæ erant,notã numeri annorũ fuiſſe ferunt,eoq; Mineruę tẽplo dicatam legem,quia numerus Mineruæ inuentum eſt. Iunonis ergo à ſiniſtra fuiſſe conſequens eſt. De Mineruæ meminit Cic.in oratione ad Equites antequã iret in exiliũ, multiſq; alijs in locis. Meminit & Cor.Tac.

TEM·IOVIS·TONANTIS·

De Saturni. Iouis Tonantis,& Cuſtodis. Fortunæ. Veiouis.Miſericordiæ. Iunonis Monetæ,& Iani templo. ac de Oreſtis ſepulcro. Aerario. Domo Manlij, Fanoq; Carmentæ. CAP. IIII.

SATVRNI Templũ condidere Herculis Comites auth.Solinus. Dion.vero antiquis tẽporibus Arã tã tũ Saturnũ habuiſſe narrat,ſecundũ viã, qua ex foro in Capitolium aſcenditur,collocatam ab ipſo Hercule. Ve-

rum ſi ab origine vrbis habuit templum, de eo intelligerē, quod Tatium dedicauiſſe memoriæ prodidit Var. Licet enim variæ ſint opiniones, tamen conſideratis temporibus tollitur omnis dubitatio. Duæ enim fuere Saturni ſacræ ædes diuerſo excitatæ tempore, vel, ſecundum aliquos, tres. hæc autem Capitolina in meridiem vergens fuit propè ſaxum Carmentæ, & cliuum Capitolinum. Ser. oſſa, inquit. Oreſtis ab Aritia Romam tranſlata, & condita ante templum Saturni, quod eſt ante cliuum Capitolinum. Ex quibus verbis patet Blon. haud recte ſentire de huius templi loco. reſtituit enim eregione Diui Nicolai in Carcere, cui ſi aſſentiri velimus, oportet fateri etiam cliuum Capitolinum ea parte ſtetiſſe, vt ſecundum Ser. ante ipſum Saturni templum. Quæ opinio, præterquam quod eſt falſa, deſtruit omnia argumenta ipſius Blon. ad demonſtrationem cliui Capitolini adducta. Niſi dicamus Saturnum alteram Aedem in Capitolio habuiſſe, ſecundum Critolaum, qui Phanomenon libro tertio ſcriptum reliquit Saturnū ab agricola quodam Latini generis hoſpitio ſuſceptum Enotriam eius filiā vitiaſſe, quæ Ianum, Hymnum, Feſtum, & Felicem peperit, quibus ſerendæ vitis, & rationem vici conficiendi Saturnus pater oſtendit, eiusq́ue muneris aliis authores eſſe conceſſit. Quare finitimi agricolæ cum inſolitæ potionis vi graui ſomno preſſi diu iacuiſſent, experecti in ſuſpitionem dati veneni inciderunt, vnde Ianum lapidibus oppreſſere. Eius autem puellæ patris morte dolore laqueo gulam fregerunt. Saturnus vero in cœlum omnes tranſtulit. appellantur autem προτυγητηρες, quod vindemiam ortu ſuo præueniant. Inſecuto tempore, cum peſte Romani laborarent, Apollo reſpondit, non prius ceſſaturam, quam Saturni placarent iram, cæſiq́; per iniuriam manibus ſatisfacerēt. Luctatius itaque Catulus Aedem ipſi Saturno in Tarpeio monte poſuit, Ianumq́ue ſtatuit quadrifrontem, vel à numero puellarum, quæ patri ſpiritu parentauerunt, vel à quatuor anni tempeſtatibus, ab eiusq́ue nomine Ianuarium mēſem appellauit. Hęc vero, de qua Ser. dicimus poſitam eſſe eo in loco, vbi paucis ante annis fuerat cum turri ſacellum cognomento. S. Saluatoris in Aerario, incumbens hoſpitali S. Marię in Porticu. Turris mutilata adhuc cernitur, quæ

cum

cum ſacello in vſus humanos eſt conuerſa. Ibi autem proximis diebus effoſſum eſt marmoris fruſtum, quod in frontiſpicio eiuſdem templi fuiſſe arbitramur. In quo, ſenſu imperfecto, inciſa erant hæc verba.

AVG. PON MAX. TRIBVN
CENSOR COS. VIII.
ANTONINVS PII. AVGG. FELICES RESTITVERE.

Ideo noſtro tempore in ærario vocatur; quia ibi Romani primum ærarium habuere. Tradunt aliqui Val. Publicolam primum omnium exactis regibus Aedem Saturni Aerariũ declarauiſſe. Sequitur Iouis Tonantis Templum ab Auguſto propè eundem cliuum, ſiue, vt vult. P. Victor, in eodem cliuo poſitum, quòd liberatus eſſet periculo cum expeditione cantabrica per nocturnum iter lecticam eius fulgur perſtrinxiſſet, ſeruumq; ducentem exanimaſſet. vergit in meridiem, ſiue in ortum brumalem; quo in loco nunc noxij puniuntur. Haud procul fuit Fortunæ, vt teſtantur carmina ſita in templo ipſius Præneſte, quæ ſunt.

TV QVAE TARPEIO COLERIS VICINA TONANTI,
VOTORVM VINDEX SEMPER FORTVNA MEORVM.
ACCIPE, QVAE PIETAS PONIT TIBI DONA MERENTI
EFFIGIEM NOSTRI CONSERVATVRA PARENTIS
CVIVS NE TACEAT MEMORANDVM LITERA NOMEN.
CAESIVS HIC IDEMQ. TITVS PRIMVSQVE VOCATVR
QVI LARGE CERERIS MESSES FRVCTVSQVE RENATOS
DIRIGIT IN PRETIVM CVI CONSTAT FAMA FIDESQ.

& reliqua. Templum Veiouis inter Arcem, & Capitoliũ fuiſſe legimus, in platæa adium nunc Conſeruatorum, cuius ſimulacrum ſagittas teneret, quæ eſſent videlicet paratæ

ad nocendum: quapropter eum Apollinem plerique dixerunt. Veiouem enim appellauere veteres deum, cui iuuandi eſſet adempta facultas. eſt enim ve priuatiua particula. immolatur huic ritu humano capra, vt ſcribit Gellius. Aſylum, ideſt Miſericordiæ Templum in Capitolio fuiſſe, his verbis teſtatur Dion. Lucum vmbroſum medium, Capitolijq́;, & arcis, quod vocatur intermontium duorum quercetorum templum, ideſt Aſylum conſtituit, Quare autem Romulus conſtituerit, ſic docet Liuius. Locus qui nunc ſeptus denſis ſentibus inter duos lucos Aſylum appellant, eo ex finitimis populis omnis turba ſine diſcrimine liber, an ſeruus eſſet, auida nouarum rerum perfugit: ſic & Ouidius.

Romulus vt ſaxo lucum circundedit alto:
Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Ex eo enim nemo extrahebatur. Tiberius cum exiſtimaſſet hunc malefaciendi cauſam eſſe, irritum fecit. Primi autem omnium Herculis nepotes Aſylum ſtatuiſſe dicuntur, timentes inſidias illorum, quos auus, priuſquam è terris migraret, afflixerat. Hinc Statius. Herculeos fama eſt fundaſſe nepotes. Blon. verò ſicut & Cor. Tac. ponit Aſylum in campo, qui eſt à rupe Tarpeia, & foro Boario ad Tyberim. Quid autem de ipſorum opinione ſentiam, vbi de Aequimelio erit mentio, infra aperiemus. Templum Iunonis Monetæ in arcæ domus Manlij ponitur à Liuio: cuius verba ſunt hæc. Damnatum Manlium Tribuni de ſaxo Tarpeio deiecerunt: adiectæ mortuo notæ ſunt, publica vna, quod cum domus eius fuiſſet, vbi nunc Aedes, atque Officina Monetæ eſt, latum ad populum eſt, ne quis patricius in arce, aut Capitolio habitaret. Alibi tamen ait M. Fabio Dorſo, & Ser. Sulpitio camerino Coſſ. Dictatorem creatum L. Furium; Aruncanoque bello inter ipſam dimicationem templum Monetæ vouiſſe. Secundo vero quintæ decadis refert Aedem Monetæ votam à Cicereio pretore in Corſica. Sed forte intelligit de ea, quam in Auentino reſtituemus, aut certe dicendum eos libros, qui nuper in lucem editi ſunt, non eſſe Liuij. Ouid. vero vult ædem hanc Capitolinam votam eſſe à Camillo. eius ſunt hæc Carmina.

Arce quoque in ſumma Iunoni templa Monetæ
Ex voto memorant facta Camille tuo.

Moneta

Moneta (inquit Cicero) à monendo. Nã poſt cladem illam maximam à Senonibus Gallis factam, audita vox ex arce Iunonis fuit, ex quo illa appellata eſt moneta. Templũ hoc fuit, vbi nunc ædes Senatoris. Templum Iani cuſtodis capitolinæ arcis Blon. ſcribit fuiſſe eo in loco, vbi nunc facinoroſorũ cuſtodiæ, & carceris locus, verſus ortum hyemalem, eregione fori Romani. Et cũ vnum Ianum fuiſſe priſcum velint, plures verò poſteriores, crediderim Capitolinum à Romulo, vel à Tatio excitatum. Nã poſtquam hi in fœdera cõuenerunt, Iano ſimulacrum duplicis frontis effectũ eſt, quaſi ad imaginem duorum populorum. Hinc Virg. Ianumq; bifrontem. Dracon verò Corcyrenſis ſcriptum reliquit. Ianum bicipitem fingi propter ingenitam, ſummamq; eius ſolertiã: primus enim coronam, rates, vſum nauis inuenit, æneum quoq; numum primus ſignauit. Dicitur autem Ianus ab eũdo, quòd eat, & vertat cœlum, cæteraq; omnia. Quare eundem & Vertumnum eſſe aiunt. Templũ Iouis cuſtodis Domitianus adeptus Imperium excitauit in Capitolio, ſeq; in ſinu ipſius dei ſacrauit. Quidam volunt fuiſſe, vbi nunc Salinæ, prope Ianum.

De Templis deorum incertam ſedem in Capitolio nunc habentibus. CAP. V.

MEMORANT Romanos lapidem informem, atque rudem coluiſſe Terminum appellantes; cuius Templum à Tatio rege dedicatum fuiſſe Var. eſt teſtis. Plut. verò à Numa conditum tradit. vnde conſtat antiquiſſimum eſſe: propterea libuit primo loco inter ea, quæ nunc certum non habent, collocare. Ratio autem cur Terminus in Capitolio coleretur, huiuſmodi traditur. Cum Tarquinius Superbus vellet Iouis Templum ędificare, cœpit auguriis captare, qui mons huic templo eſſet aptiſſimus, & cum in omnibus Tarpeius eſſet inuentus, in quò erant multa diuerſorum numinum ſacella; actum eſt, vt exinde ad alia templa nomina euocarẽtur ſacrificiis, quo poſſet libere, & ſine periculo Tẽplum Iouis ędificare; cumq; omnes dij libenter migraſſent, Terminus ſolus, hoc eſt limitum deus, abſcedere noluit, ſed illic remanſit: tunc

de hoc ipſo ſacrificatum eſt,& deprehenſum, quòd Terminus cum Ioue remanens, æternum Vrbi Imperium cum religione ſignificaret. propterea in Capitolio prima pars tecti patet, quæ lapidum ipſum Terminum ſpectat, Nam Termino non niſi ſub Dio ſacrificabatur, &, vt ait Lactantius, publicè, quaſi cuſtodi finium Deo. Auguſtinus verò ſcribit vna cum Termino Martem quoque, & Iuuentutem regi deorum cædere noluiſſe,quòd Imperium Romanum nullos haberet terminos,nec ſenectam ſentiret. Mentis, & Veneris Erycinæ ſacras Ædes in monte Tarpeio ſedem obtinuiſſe narrat Liuius,his verbis. Interea duum viri creati ſunt. Q. Fabius Max. & Attilius Craſſus ædibus dedicandis. Menti, Attilius, Fabius Veneri Erycinæ, vtraque in Capitolio eſt, canali vno diſcretæ. De templo autem Mentis Ouid.in faſt. ſic meminit.

Mens quoque numen habet, Menti delubra videmus
Vota metu belli perfide pene tui.

Idem Liuius tradit. L. Quintio. & Cn. Domitio Coſſ. Aedes duas Ioui dicatas eſſe, quarum alteram.L.Furius purpurio Prætor Gallico bello vouerat, alteram conſul dedicauit Q. Martius Ralla duumuir. Capitolium etiam Iunonis Reginæ Templum habuit, à Cn. Flaminio bello aduerſus Ligures votum:de quo meminit idem auth. & Cic.ad Equites antequam iret in exilium. Templum Opis vouit Tatius rex. Var. Ops, inquit, terra,quòd hic omne opus ad viuendum,ideo dicitur Ops mater. quòd terra mater. hæc enim terris Giganteis omneis peperit, & reſumit denuo,quæ dat, cibaria. Eandem quam Maiam, Terram,Faunam,& Bonam volunt eſſe De opis autem templo Cic. Ph.prima mentionem ſic facit.Pecunia vtinam ad ædem Opis maneret,& ſecunda.Sed etiam regnas,qui maximo te ære alieno ad ędem Opis liberaſti. Hanc Sp.Poſthumio Albino & Q. Martio Philippo Coſ. tactam de cœlo commemorat Liuius. Templum Martis Vltoris ab Auguſto in colle Saturnio excitatum eſſe, quidam tradidere; Fidei verò in eodem,Cic. de nat.deorum, in hæc verba. Tum autem res ipſa in qua vis ineſt maior aliqua, ſic appellatur, vt ea ipſa vis nominetur deus,vt Fides, vt Mens, quas in Capitolio dicatas videmus; proxime à M. Æmilio Scauro; ante autem ab Attilio Calatino

tino erat Fides conſecrata. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum rerum quia vis eſt tanta, vt ſine deo regi non poſſet, ipſa res deorum nomen obtinuit. Fortunæ Primigeniæ, & Obſequentis Templum ibidem condidit Ser. Tullius. Capta verò vrbe à Gallis cum Romani ex mulierum capillis tormenta feciſſent, Ædem Veneri Caluæ in honorem matronarum in eodem colle Capitolino conſtituerunt. Alteram habuit Aedem Venus inibi, de qua meminit Suet. in Caligula. Iouis autem ſponſoris Aedem poſuit Tarquinius Superbus, quam Sp. Poſthumius Coſ nonis Iunijs dedicauit. Iouis Piſtoris Aram in eodem Capitolio quidam ſtatuere: de qua Ouid. ſic meminit.

Nomine, quam precio, celebratior arce tonantis:
Diſcant piſtoris quid velit ara Iouis.

De Statuis deorum, quæ in Capitolio fuere, vel ſunt. Cap. VI.

FVere priſcis temporibus marmoreæ, argenteæ, aureæq́ue ſtatuæ innumerabiles in Capitolio: non ſolum viris præſtantiſſimis, qui de repu. bene meriti eſſent, erectæ: verum etiam dijs immortalibus varijs ex cauſis conſecratæ, ex quibus varia etiam ſortitæ ſunt cognomina. Florus enim ſcribit, quo tempore Pyrrhus in Siciliam traiecit, Iouis Statuam in Capitolio fulmine deiectam. Plinius vero victis Samnitibus eiuſdem dei Statuam à Sp. Caruilio factam, inibiq́ue erectam, cuius amplitudo cernebatur à Ioue Latiario cum Statua ſua ante pedes dicti Iouis poſita. Idem Iouis Tonantis Statuam in eodem Capitolio poſuit; Liuius autem Iouis Imperatoris Signum, à T. Quintio Præneſte deuectum, inter cellam ipſius Iouis, & Mineruæ dicatum. Cic. ſeptima actione in Ver. Iouem, inquit, Imperatorem quanto honori in ſuo templo fuiſſe arbitramini: hinc colligere poteſtis, ſi recordari volueritis quanta religione fuerit eadem ſpecie, atque forma ſignum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio poſuerat Flaminius. Victoriæ Statuam in templo Iouis Opt. Max. ſtatuit Plut. Idem verò Cic. tertio off. iuxta id templum, Fidei Simulacrum; cuius ſunt hæc verba. Qui igitur iuſiu-

randũ violat,is fidem violat,quam in Capitolio vicinã Iouis Opt.Max.vt in Catonis oratione eſt,maiores noſtri eſſe voluerũt. licet de tẽplo intellexiſſe videatur. Nemeſis Simulacrũm eodẽ colle fuit. Eſt enim Nemeſis dea quę ſuperbos vlciſcitur, cuius latinum nomen non inuenitur: Rhamnuſia etiã appellata à Rhamnunte vico attico, in quo colebatur: Adraſteæ etiã nomẽ accepit ab Adraſto, à quo primũ tẽplũ eſt cõſecuta. auth. Antimachus. Habuit Capitoliũ Herculis plures Statuas, quarũ vna dicata, & poſita fuit à P. Sulpitio Auerrione,& P. Sempronio Coſſ. Aliã,victis Tarẽtinis,Fab. Max. Romam detulit, Liuius,& Plut. Boni Euentus,& Bonæ Fortunæ Simulacra Praxitelis opera in Capitolio collocat Plin.& Apollineam diadematũ, eiuſdemq; Coloſſum, xxx. cubitorum,centum & quadraginta talentis factũ, ex Apollonia Ponti à Lucullo in vrbem tranſlatum. In eodẽ mõte Iani Simulacro dextera trecentorum, ſiniſtra ſexaginta quinque numerum tenenti, ad demonſtrandã anni dimenſionẽ, quidã locum fecere: ſicuti Plinius Caſtoris,& Polucis in tẽplo Iouis Tonantis, & Tremellius Iouis Opt. Max. Statuæ aureæ decem pedum à D. Claudio dicatæ. Sed cum in hoc deorum domicilio omnium deorum ſimulacra fuiſſe dicat Ser. ſuperfluum eſt pauca, ex infinitis velle recenſere. Videamus ergo quæ nunc ſitæ ſunt ſtatuæ. Pro ædibus igitur Cõſeruatorum duo pari forma marmorea fluuiorum Simulacra ſeminuda viſuntur, quæ, inquit Ful. quantum ex rerum argumento deprehendi poteſt, Nili, ac Tygris flu. numina ſunt; quorum alterum Sphinga Ægypti peculiare animal, cui cubito innititur, habet. Alterum verò Tygridem Armenię truculentam feram; in quorum ſiniſtris eſt cornucopiæ rerum affluentiam ſignificans. Intra limen à dextris Signũ æreum auro perfuſum nudi Herculis, & adhuc imberbis, dextera clauam, ſiniſtra verò Heſperidum aurea mala tenens, conſpicitur. Quod propè Scholam Græcam in ruinis aræ Maximæ, foroque Boario repertum eſſe ſcimus. Viſuntur & marmorea ſigna parietibus incluſa. L. Veri Antonini de triumpho parthico: ſiue. M. Antonini de triumpho Dacico, ſublata ex æde. S. Martinæ. In aula verò ſuperiori Statua ænea Satyri pulcherrima, & quædam alia deorum Simulacra ſunt ſita.

De

De Statuis hominum, Regum, & Imperatorum, quæ in Capitolio fuere. CAP. VII.

NON ſolum immortalium deorum ſimulacris, verùm etiam, vt diximus, præclariſſimorum hominum, regum, atque Imperatorum Statuis Capitolium illuſtratum eſſe quamplurimi memoriæ prodidere: In eo enim Scipionis, qui bellum in Aſia geſſit, Antiochumque deuicit, Statuam, non ſolùm cum chlamide, ſed etiam cum crepundijs, erectam fuiſſe, pro Rabirio refert Cic. Syllæ verò pedeſtrem in Philip. Si quis eſt, inquit, ſenſus in morte ænea ſtatua futura, & ea pedeſtris magis, quàm inaurata equeſtris: qualis L. Syllæ prima ſtatua eſt. Qui ad Atticum etiam commemorat Scipionem proauum Metelli ad Opis loco excelſo cenſoriam habuiſſe. Præterea Senatus Aemilij Lepidi pueri Statuam bullatam, & prætextatam, quòd hoſtem in acie interemiſſet, ciuemq; ſeruaſſet, in eodem erigi iuſſit. Qùò munere dignus habitus eſt etiam Metellus, quòd ex æde Veſtæ palladium ab incendio liberauiſſet. Cornelia Gracchorum mater non caruit hac gloria, ſicut & Trebius, quòd in ædilitate ſua frumentum Po. Ro. aſſibus præſtitit, Plin. auth. Plut. verò tradit Fabium Max. ſuam ipſius equeſtrem ex ære iuxta Herculem ſtatuiſſe, priſcosq; Romanos Bruti illius, qui Tarquinios expulit, Statuam poſuiſſe, mediam inter regum Statuas, cum hoc indice: VTINAM BRVTE VIVERES. Domitianum autem non niſi aureas, & argenteas, certiq; ponderis ſibi poni permiſiſſe, ſcribit Suet. & Eutropius. Quidam non contenti ſolis ſtatuis, tabulis etiã famam, & gloriam poſteris relinquere conati ſunt: quemadmodum victoriæ ſuæ Aſiaticæ Aſiaticus ille, de quo ſuperius facta eſt mentio. Bocchus etiam, vt Po. Ro. deliniret, ſimul & Syllæ gratiam aucupatus, triumphales Imagines collocauit; inter quas inerat aureus Iugurtha ab eo Syllæ traditus. Nicomacus Proſerpinæ raptum pinxit in Tabula ſita in templo Iouis Opt. Max. Extat adhuc ingens æneũ Caput, quod, vt teſtatur Lampridius, demptum coloſſo Neronis ſuæ impoſuit Statuæ Commodus Imp: cuius Coloſſus ex marmore fractus cernitur in ædibus Cõſeruatorũ.

Innumerabiles autem fuere ſtatuæ in Capitolio, quarum maiorem partem ex prouincijs deuictis Romanos in Vrbem tranſtuliſſe Ciceron. de natura deorum docet his verbis. Etenim ſana multa ſpoliata, & ſimulacra deorum de locis ſanctiſſimis ablata videmus à noſtris. In frontiſpicio autem prædictarum ædium æneum illud Lupæ Simulacrum, ex cuius vberibus pendere Vrbis conditores ait Virg. reſtitutum nunc videmus. De quo in Catilinam Cic. ſic meminit. Tactus eſt etiam ille, qui hanc vrbem condidit Romulus, quem inauratum in Capitolio paruum, & lactentem vberibus inhiantem fuiſſe meminiſtis. Et primo de diuinatione his Ennij carminibus.

Hic ſylueſtris erat romani nominis altrix
Martia, quæ paruos mauortis ſemine natos
Huberibus grauidis, vitali rore rigabat.
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atque auulſa pedum veſtigia liquit.

Viſuntur in ſuperioribus locis domus eorundem duo Simulacra ænea, iuuenili forma, alterum ſtans ſerui habitu, alterum nudum pueri ſedentis, paſtori haud abſimilis, curuato corpore è planta ſuppurati pedis ſpinam acu euellenti.

De Cliuo Capitolino, Tarpeia rupe, & ſaxo Carmentali. CAP. VIII.

CLIVVS Capitolinus, per quem publicus in arcem erat aſcenſus, vbi nam fuerit, permagna eſt inter antiquitatis diligentiores dubitatio. Blon. enim ad eam arcis partem fuiſſe, quæ verſa in Auentinum, nunc eccleſiam, S. Georgij in Velabro eregione reſpicit, verbis Liuij his nititur comprobare. Quum cõmiſſum prælium eſſet, Coſſ. transfugas Numidarum, qui tũ in Auentino ad mille, & trecẽtos erant media vrbe tranſire Exquilias iuſſerunt, nullos aptiores inter conualles, tectaq; hortorum, & ſepulcra, vacuas vndique vias ad pugnãdum futuros rati: quos quum ex arce, Capitolioque cliuo publico in equis decurrentes quidam vidiſſent, captum Auentinum conclamarunt. Et certè Suet. in Cæſaris vita hũc ipſum innuit locum. Gallici, inquit, triumphi die Velabrũ

præter-

præteruehens penè curru excuſſus eſt axe diſtracto, aſcenditque Capitolium ad limina quadraginta elephantis dextra & ſiniſtra lychnos geſtantibus, quemadmodum & Ouidius his carmiuibus.

Inde, velut nunc eſt, per quem deſcenditis, inquit,
Arduus in valles, & fora cliuus erat.

Et quanquam omnia hæc veriſimilem Blon. rationem faciunt, non tamen certum locum oſtendunt; quia, cum cliuus emineret, facilè potuerunt Numidæ ex altiori loco decurrentes ex varijs Capitolij partibus ſpectari. Ser. autem, vt viſum eſt, ſcribit Saturni templum fuiſſe ante Cliuum Capitolij, iuxta Concordiæ templum, Quod ſi intelligimus de templo Saturni Capitolino, non video quomodo ſtet iuxta Concordiæ, quod valde diſtabat. Erat enim propè Seueri arcum. Verùm cum in vrbe, Concordię multæ fuerint ſacræ ædes, neceſſe eſt Ser. aliam ſignificare: aut certè dicere cliuum Capitolinum fuiſſe, ab eodem Seueri arcu ad Senatoris ſtabula. vbi fundamenta antiqua non iugiter recta, ſed intro flexa adhuc cernuntur, quæ portæ locum vacuum relinquunt ſic enim procedit, quod dicit Ser. Ibi quidem fuit Saturni templum, & intra ipſum, & Concordiæ Cliuus collocaretur. Etmehercle Cic. actione ſexta in Ver. prope Fo. Ro fuiſſe, his admonet verbis. Tamen cũ de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent. Arcus etiam Seueri ad radices Capitolij in capite fori excitatus, ſub quem triũphantes tranſeuntes Capitolium aſcendebant. facit vt Blondi opinionem affirmare dubitem, niſi velimus diuerſis temporibus vtroque in loco fuiſſe, quod caret ratione. Plures tamen aditus habuiſſe Cor. Tac. verba ſuperius adducta, ſatis oſtendunt. Sed de cliuo Capitolino quiſque, quàm probat, eam ſequatur opinionem. Hunc autem ſilice ſtratum eſſe Liuius primo decadis quintæ ſic docet. M. Æmilio Coſ. Cenſores cliuum Capitolinum ſilice ſternendum curauerunt, & Porticum ab æde Saturni in Capitolium ad Senaculum, ac ſuper id Curiam ſtrauerunt. Hæc autem porticus videtur vna ex illis de quibus idem Cor. Sic loquitur. Erigunt aciem per aduerſum collem vſque ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant antiquitus porticus à latere cliui dexteræ ſubeũtibus.

In eo-

In eorum cliuo Domum Milonem habuiſſe ſcutis refertam commemorat Cic. dubitatur autem vtrum hereditariam, an conductam, quia ſuperius dicit nullum angiportum eſſe, in quo Miloni non eſſet conducta domus. Blon. in Roma triumphante ſcribit floralia ad cliuum Capitolinum menſe Maio celebrari ſolita eſſe, vbi propè proſtitutæ mulieres paucis ante annis tabernas, & caſas habebant. Sed vellem huius rei authorem addidiſſet. Rupes Tarpeia, ex qua ſontes, & damnati præcipitabantur, foro Romano ſuperſtiti Diony. ſignificare videtur, his verbis. Duci eum iuſſit in ſuperſtantem foro collem. eſt enim locus is rupes vaſta, vnde eis mos eſt deijcere aduerſarios. meminit & Plin. Metellus, inquit, Capitolio ad Tarpeium raptus, vt præcipitaretur. Ful. verò putat Tarpeiam rupem fuiſſe, vbi nunc facinoroſi puniuntur, Quod & nobis magis placet, nec verba Diony. huic ſententiæ repugnant, quia de toto colle loquuntur. Saxum Carmentæ, de quo mentio eſt apud Liuium ab *vr. co.* Tyberim deſpicit, eregione pontis Senatorij. Porta Stercoraria in cliuo Capitolino collocatur à Sex. Pomp. vbi ſordes ex templo Veſtæ ſublatæ condebantur, in Tyberim mox transferendæ.

Obſoleuit iam locus ille ad hoc.

De Tabulis, & Columnis æneis, argenteoque Anſere. *CAP. IX.*

TABVLAS in quibus leges, & publica acta continebantur, in Capitolio fixas, ac ſeruatas eſſe plures teſtantur. Cic. pro Sex. Inſpectantibus vobis toto Capitolio tabulæ figebantur. Et mox: ſed vnum egregiũ de rege Deiotaro Pop. Rom. amiciſſimo decretum in Capitolio fixum. & Philip. tertia: Falſas leges C. Cæſaris nomine, & falſa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curauerit. Polibius tertio ſcribit fœdera, quæ inter Romanos, & Carthaginenſes icta fuerant, perſcripta in tabulis æneis in templo Iouis Capitolini diligentiſſime ab Ædilibus conſeruata: Veſpaſianumq; ærearum tabularum tria millia, quæ cum Capitolio conflagrauerant, inueſtigatis exemplaribus, reſtituendi curam ſuſcepiſſe, in quibus tabulis publica monimenta continerentur; Quarum

vna

vna cernitur adhuc in Lateranenſi Eccleſia. Clodius etiam tabulas, in quibus res in tribunatu ſuo geſtæ continebantur, hic affixit; quas Cic. ab exſilio reuerſus vi deleuit, author Plut. Idem Cic. in Cat. commemorat æra legum in Capitolio tacta de cœlo, & liquefacta. Idem propè modum de Diu. his Ennij carminibus.

Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo
Ipſe ſuos quondam tumulos, ac templa petiuit.
Et Capitolinis iniecit ſedibus ignes.
Tum ſpecies ex ære vetus, generataq; nata
Concidit, lapſaq; vetuſto numine leges.

Erant & leges à Romulo inſtitutæ, quarum argumentum tale eſt.

Ne quid inaugurato faciunto.
Patres ſacra, magiſtratusq; ſoli peragunto, ineuntoq;.
Plebei agros colunto.
Sacrorum omnium poteſtas ſub regibus eſto.
Sacra patres cuſtodiunto.
Populus magiſtratus creanto.
Leges diſcunto.
Bella decernunto.
Deorum fabulas ne credunto.
Deos peregrinos, præter Faunum, ne colunto.
Nocturnas in templo vigilias ne habento.
Parricidas omnes capite puniunto.
Ne quis præſentibus fœminis obſcœna verba facito.
Quiſquis demiſſam ad talos togam in Vrbe habeto.
Monſtroſos partus quiſquis ſine fraude cædunto.
Ne quis, niſi per portas, Vrbem ingreditor, neve egreditor.
Mœnia ſacroſancta ſunto.
Mulier viro legitimè coniuncta fortunarum, & ſacrorum ſocia illi eſto, vt domusq; ille dominus, ita hæc domina.
Filia, vt patri, ita defuncto viro hæres eſto.
Adulterij conuictam, vir, & cognati (vti volent) necanto
Si vinum biberit domi, vt adulteram puniunto.
Parentum liberos omne ius eſto, relegandi, vendendi, & occidendi.

Erant autem apud Romanos curatores eorum locorum, in quibus tabulæ publicæ ſeruabantur, vt index hic oſtendit.

C. CAL-

C. CALPETANVS STATIVS.
SEX. METTORIVS. M. PERPENNA LVRCO
T SARTIVS DECIANVS CVRATORES
TABVLARIORVM PVBLICORVM
FAC. CVR.

Auguſtus victor totius Ægypti, quam Cæſar pro parte ſuperauit, multa de nauali certamine ſuſtulit roſtra ærea, quibus conflatis, quatuor effecit Columnas, quæ poſtea à Domitiano in Capitolio ſunt poſitæ, quas hodieque, inquit. Ser. conſpicimus. Nunc verò in Lateranenſi eccleſia ſunt ſitæ: de his intellexit Vir. cùm dixit.

Surgentes are columna.

Legimus autem Syllam ex Iouis templo Athenis columnas ædibus Capitolinis vexiſſe. Cùm olim Anſeris clangore arx eſſet ſeruata, in perpetuam rei memotiam Romani eius argenteum ſimulacrum in eadem ſtatuere arce, de quo Lucretius ſic.

Romulidarum arcis ſeruator candidus anſer, Et Propert.
Anſeris & tutum voce fuiſſe Iouem.
Ob hoc, inquit Plinius, inſtitutum eſt, vt cibaria anſerum cenſores in primis locent.

De quibuſdam Epithaphijs, & Titulis in Capitolio exiſtentibus. CAP. X.

OSSA
NERONIS CÆSARIS GERMANICI CÆSARIS. F. DIVI AVGV. PRON. FLAMIN. AVGVSTALIS QVÆSTORIS.

OSSA
AGRIPPINE. M. AGRIPPAE DIVI AVG. NEPTIS VXORIS GERMANICI CÆSARIS MATRIS. C. CAESARIS AVG. GERMANICI PRINCIPIS.

OSSA
TI. CÆSARIS DIVI AVG. F. AVGV. PONT. MAXIMI TRIB. POT. XXXIX. IMP. VIII. COS. V.

Vias autem vrbis magna ex parte diſturbatas Veſpaſianus reſtituit, vt in marmore in porticu ædium Conſeruatorum poſito oſtendit talis index.

IMP. CÆSARI
VESPASIANO AVG.
PONT. MAX. TR. POT. III.
IMP. IIX. PP. COS. III. DES. IIII.
S C
QVOD VIAS VRBIS
NEGLIGENTIA
SVPERIOR. TEMPOR.
CORRVPTAS IM
PENSA SVA RESTITVIT.

Sunt enim fornices in publici ſalis receptaculo, huiuſmodi inſcriptione vetuſtate penè conſumpta, notati.

Q. LVTATIVS. Q. F. Q. CATVLVS COS.
SVBSTRVCTIONEM ET TABVLARIVM
S. C. FACIVNDVM CVRAVIT.

In æde. D. Mariæ de Aracęli eſt ara, quatuor pulcherrimis exornata columnis, vbi legitur titulus huiuſmodi.

A CVBICVLO AVGVSTORVM.

De quibuſdam ędificijs, alijsq́; rebus in genere.
CAP. XI.

CVRIAM Calabram in Capitolio Romulus culmis texerat, ad quam calebrebatur.i.vocabatur Senatus, & populus à rege Sacrificulo, vt ludorum, & ſacrificiorum pernoſceret dies. Propè hãc ipſius Romuli Caſam ponit M Var. Metelli autem, & Conſtantini Porticum habuit Capitolinus mons; & Bibliothecam Maiorum pulcherrimis, marmoreisq́; colũnis exornatam: Atriumq́; publicum, quod tactum de cęlo memorat Liuius. Ser. ait locum ſacrum fuiſſe in Capitolio, ex quo ſumebatur verbena, qua coronabantur Feciales, & Paterpatratus fœdera facturi, vel bella indicturi: & lapidem Silicẽ, quẽ tenebant iuraturi per Iouẽ, hæc verba dicentes. Si ſciẽs fallo, tum me Dieſpiter, ſalua Vrbe, arceq́;, bonis eijciat, vt ego hunc lapidem. Fuiſſe, inquit Gellius, loca in Capitolio cel-

lis, ciſterniſque ſimilia, vbi reponebantur ea, quæ in templo vetuſtate erant facta inutilia. Seiuges in Capitolio aurati à Cn. Cornelio poſiti ſunt. M. Valerio Meſſalla, & Liuio Salinatore Coſſ. eodemque tempore duodecim clypea aureata ab ædilibus. P. Claudio, & P. Sulpitio Galba ex pecunia, qua frumeutarios ob annonam compreſſam condemnauerant, author eſt Liuius, qui quinto belli pu. Clypeum Martis cum imagine Aſdrubalis ſtatuit in eodem colle, & ſecundo decadis quintæ columnam Roſtratam, ſic: In ſuſpēſa ciuitate ad expectationem noui belli nocturna tempeſtate columna roſtrata in Capitolio bello pu. tota ad imū fulmine diſcuſſa eſt. At tertiò eiuſdem decadis teſtatur. S. C. in Capitolio ſolitum haberi: Eò, inquit, facto auocatam à ſe concionem Tribunus queſtus, & in ordinem ſe coactum, ex Capitolio, vbi erat concilium, abijt. In Templo Iouis Capitolini fuit Pallium breue, purpureum, laneſtrum ad quod cum matronæ, atque Aurelianus Impe. iungeret purpureas ſuas veſtes cineris ſpecie decoloratæ videbantut, diuini comparatione fulgoris. hoc munus rex Perſarum ab Indis interioribus ſumptum Aureliano dediſſe perhibetur. Cn. & Q. Oguinio ædilibus curulibus Limina Capitolij ęnea ſunt fabrefacta: Tegulas autē æreas Q. Catulus inaurauit, author Plin. hinc Virg. Capitolia aurea dixit, quanquam & propter ſtatuas aureas, aliaque pretioſa ornamenta aurea dixiſſe exiſtimauerim. Numam antequam Imperium adiret, auguriū in Capitolio captauiſſe ſcribit Plut. Solinus autem T. Tatium in arce, vbi fuit Templum Iunonis Monetæ, habitauiſſe: Quo in loco prius ſteterat Domus Manlij; de qua Cice. pro domo ſua ita meminit; M. Manlius cum ab aſcenſu Capitolij Gallorum impetum repuliſſet, non fuit contentus beneficij ſui gloria, regnum appetiſſe eſt iudicatus: ergo eius domum euerſam duobus locis conueſtitam videtis. Libri Sibyllini in templo Iouis Capitolini ſub terra, in arca lapidea ab hominibus decem cuſtodiebantur, auth. Dion. Cęſar primo conſulatu tria millia pondo auri furatus è Capitolio, tantundem inaurati ęris repoſuit. Suet.

De Laudibus Capitolij. CAP. XI.

SI quis Capitolij pulchritudinem, diuitias, & ornamenta oratione celebrare, proque illorum admirabili, & penè incredibili amplitudine verbis illuſtrare conetur, nullam profectò inueniet tantam dicēdi elegantiam, aut copiam, quin verborum exilitate deprimat, quæ ſeſe extollere poſſe cōfidebat, cui Cic. nullum inueniens epitheton magis conueniens, Deorum, & Iouis terreſtræ domicilium appellauit. Quare in huius laudem ero contentus referre ea tantum, quæ memoriæ traduntur à Marcellino, qui loquens de Conſtante Conſtantini filio tunc primum Romam veniente, ſic ſequitur. Deinde intra ſeptem montium culmina per accliuitates, planitiemq́; poſita Vrbis membra colluſtrans, & ſuburbana quidquid erat primum eminere inter alia cuncta ſpectabat, Iouis Tarpei delubra, quantum terrenis diuina præcellunt. Et infra deſcribens Ægypti mirabilia ſic habet. His accedūt altis ſuffulta faſtigiis templa, inter quæ eminet Serapeum: quod licet minuatur exilitate verborum, atrijs tamen columnaribus ampliſſimis, & ſpirantibus ſignorum figmentis, & reliqua operum multitudine ita eſt exornatum, vt poſt Capitolium, quò ſe venerabilis Roma in æternum attollit, nihil orbis terrarum ambitioſius cernat. Eandem imitatus ſententiam Caſſiodorus: Traiani, inquit, Forum vel ſub aſſiduitate videre miraculum eſt, Capitolia celſa conſcendere, hoc eſt humana ingenia ſuperata videre. Nunc verò penè nudus eſt relictus.

·TEMPLI· IOVIS. STATORIS.

De Concordiæ, & Iouis Statoris Templo, & quid ſit Curia. CAP. XII.

IN ſitus Vrbis deſcriptione ſecundo loco vallem inter Capitolium, Palatinumq́; montem iacentem poſuimus, eamque, ſecundum longitudinẽ, non vltra Palatini latus terminauimus; cuius ędificia, & loca par eſt tandem vt in antiquam ſpeciem, & ſplẽdorem, quoad fieri poterit, reſtituamus. Et quia nihil eſt quod magis res augeat, & conſeruet quàm Concordia, ab ipſa ritè principium facturi videmur. Concordiæ igitur Templum vouit Camillus, ſi plebẽ patribus reconciliaſſet; quod in foro, vt tradit Plut. vt autem Var. inter Capitolium, & forum deinde exſtruxit. hunc autem ſecutus Sex. Pomp. Senatula, inquit, Romæ tria, vnum vbi nunc eſt ædes Concordiæ, inter Capitòlium, & forum, Val. autem Max. ait Sempronium Aſellionem pro æde Concordiæ ſacrificium faciẽtem ab ipſis altaribus fugere extra forum creditores coegiſſe. Sed cum non vnum fuerit Concordiæ templum, videndum ne Plut. de eo intelligat, quod erat ſupra Comitium,

Templum Concordiæ.

tium, ad forum vſque productum. Huius autem porticus extant adhuc ad radices Capitolij octo ingentes columnæ cum inſcriptione hac.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS. INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVIT.

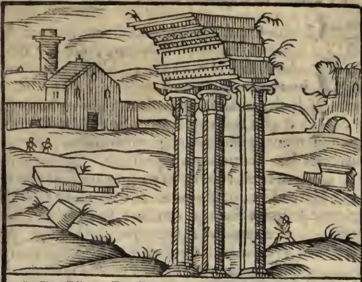
Quò autem tempore reſtitutum ſit à Senatu incertum eſt. Extat tamen in Lateranenſi baſilica de reſtitutione memoria huiuſmodi.

D. N. CONSTANTINO PIO FELICI AC TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO OB AMPLIFICATAM TOTO ORBE REMPVBLICAM FACTIS CONSILIISQ.
S. P. Q. R.
ÆDEM CONCORDIÆ VETVSTATE COLLAPSAM IN MELIOREM FACIEM OPERE, ET CVLTV SPLENDIDIOR RESTITVERVNT.

Hinc autem centum gradibus ad Monetæ Iunonis templũ aſcendebatur. Cic. ph. ſeptima. Occulta enim fuit eorum voluntas, iudiciumq; de M. Antonio, qui frequentiſſimi in gradibus Concordiæ ſteterunt. Ouid.

Candida te niueo poſuit lux proxima templo,
Qua fert ſublimes alta Moneta gradus.
Furius antiquum populi ſuperator hetruſci
Vouerat, & voti ſoluerat ille fidem.
Cauſa, quòd à patribus ſumptis ſeceſſerat armis
Vulgus, & ipſa ſuas Roma timebat opes.

In Concordiæ Senatus frequenter habebatur, & conciones. Idem Cicer. in ph. pro Sextio, & domo ſua. Lampridius: cum Senatus, inquit, frequens in curiam, hoc eſt in ædem Concordiæ Templum auguratum conueniſſet. In eodem templo fuit Statua Apollinis, Iunonis, & Latonæ Apollinem & Dianam infantes ſuſtinentis: Aeſculapijq;, & Hygiæ à Nycerato fabrefacta. Sthenis autem Cererem, Iouem, & Mineruam, flenteſque matronas, & adorantes, ſacrificanteſque fecit, quæ erant in æde eiuſdem Concordiæ. Martem verò, & Mercurium Piſicrates. Zeuſis ma-

·TEMPLI· IOVIS· STATORIS·

De Concordiæ, & Iouis Statoris Templo, & quid ſit Curia. CAP. XII.

Templum Concordiæ.

IN ſitus Vrbis deſcriptione ſecundo loco vallem inter Capitolium, Palatinumq́; montem iacentem poſuimus, eamque, ſecundum longitudiné, non vltra Palatini latus terminauimus; cuius ędificia, & loca par eſt tandem vt in antiquam ſpeciem, & ſplẽdorem, quoad fieri poterit, reſtituamus. Et quia nihil eſt quod magis res augeat, & conſeruet quàm Concordia, ab ipſa ritè principium facturi videmur. Concordiæ igitur Templum vouit Camillus, ſi plebẽ patribus reconciliaſſet; quod in foro, vt tradit Plut. vt autem Var. inter Capitolium, & forum deinde exſtruxit. hunc autem ſecutus Sex. Pomp. Senatula, inquit, Romæ tria, vnum vbi nunc eſt ædes Concordiæ, inter Capitòlium, & forum, Val. autem Max. ait Sempronium Aſellionem pro æde Concordiæ ſacrificium faciẽtem ab ipſis altaribus fugere extra forum creditores coegiſſe. Sed cum non vnum fuerit Concordiæ templum, videndum ne Plut. de eo intelligat, quod erat ſupra Comitium,

tium, ad forum vſque productum. Huius autem porticus extant adhuc ad radices Capitolij octo ingentes columnæ cum inſcriptione hac.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS. INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVIT.

Quò autem tempore reſtitutum ſit à Senatu incertum eſt. Extat tamen in Lateranenſi baſilica de reſtitutione memoria huiuſmodi.

D. N. CONSTANTINO PIO FELICI AC TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO OB AMPLIFICATAM TOTO ORBE REMPVBLICAM FACTIS CONSILIISQ.

S. P. Q. R.

ÆDEM CONCORDIÆ VETVSTATE COLLAPSAM IN MELIOREM FACIEM OPERE, ET CVLTV SPLENDIDIOR RESTITVERVNT.

Hinc autem centum gradibus ad Monetæ Iunonis templũ aſcendebatur. Cic. ph. ſeptima. Occulta enim fuit eorum voluntas, iudiciumq; de M. Antonio, qui frequentiſſimi in gradibus Concordiæ ſteterunt. Ouid.

Candida te niueo poſuit lux proxima templo,
Qua fert ſublimes alta Moneta gradus.
Furius antiquum populi ſuperator hetruſci
Vouerat, & voti ſoluerat ille fidem.
Cauſa, quòd à patribus ſumptis ſeceſſerat armis
Vulgus, & ipſa ſuas Roma timebat opes.

In Concordiæ Senatus frequenter habebatur, & conciones. Idem Cicer. in ph. pro Sextio, & domo ſua. Lampridius: cum Senatus, inquit, frequens in curiam, hoc eſt in ædem Concordiæ Templum auguratum conueniſſet. In eodem templo fuit Statua Apollinis, Iunonis, & Latonæ Apollinem & Dianam infantes ſuſtinentis: Aeſculapijq;, & Hygiæ à Nycerato fabrefacta. Sthenis autem Cererem, Iouem, & Mineruam, flenteſque matronas, & adorantes, ſacrificanteſque fecit, quæ erant in æde eiuſdem Concordiæ. Martem verò, & Mercurium Piſicrates. Zeuſis ma-

nu in Concordiæ delubro erat Marſias religatus; Erat & Liber pater, Caſſandraque à Theodoro picta. In prono Templi fuit Victoria, quæ. M. Marcello Claudio, & M. Valerio Coſſ. icta eſt fulmine. Habuit Concordiæ templum Cellam, de qua Cicer. ph. tertia ſic meminit. Armatos in Cella Concordię cum Senatum haberet incluſerit, & quinta: in Cella Concordiæ collocari armatos, latrones, ſicarios, è templo carcerem fieri. Concordia dicta, inquit Var. à corde congruente. Eregione autem huius, ad radices tamen Palatini montis, Templum Iouis Statoris, à Romulo votum fuiſſe, teſtis eſt Liuius, apud quem ita loquitur Romulus: Iuppiter tuis auibus iuſſus hic, in Palatio, prima Vrbi fundamenta ieci, arcem iam ſcelere emptam Sabini habent, inde huc armati ſuperata valle media tendunt: at tu pater deûm, hominumque hinc ſaltem arce hoſtes, deme terrorem Romanis, fugamque fœdam ſiſte. hic ego tibi Templum Statori Ioui, quod monimentum ſit poſteris, tua præſenti ope ſeruatam Vrbem eſſe, voueo. & Cic. Priuſquam enim iret in exilium his Iouem precatus eſt verbis: Teq; Iuppiter Stator, quem verè huius Imperij Statorem maiores noſtri nominauerunt, cuius in templo hoſtilē impetum Catilinæ repuli à muris, cuius Templum à Romulo victis Sabinis in Palatij radice cum victoria eſt collocatum, oro, atque obſecro, fertè opem patiter reip. cunctęque ciuitati, meiſque fortunis. Ouid. etiam in Faſt. in radice Palatini ſic collocat.

Concordia unde dicta.

Temp. Iouis Statoris.

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim,
Ante Palatini condidit ora iugi.

Quo in loco nunc ſunt ſpondæ murorum altiſſimæ ad boream pertinentes. In hoc conciones haberi, Senatuſque ſolebat. Idē in Cat. pro lege agraria, & alibi ſępe. Nam. S. C. iure fieri non poterat, niſi in loco per augures conſtituto, quod templum appellaretur. non enim omnes ædes ſacra templa erant. Curia in qua habebatur Senatus templū erat, auth. Gellius, & Var. Vnde inter Ædes ſacras, & templa illud intereſt. quod in his. S. C. poterat haberi, in illis verò nequaquam. Ego tamen cauſa euitandi crebras eiuſdem verbi repetitiones, & quo per nomen templi facilius inueniatur, quod quiſq; cupit, hanc differentiam nō planè ſeruaui.

Hoc

Hoc autem templum incendio Neronis exuſtum fuiſſe docet Cor. Tac. Liuius vero votum bis, bello videlicet Samnitico, & in pugna ad Luceriam. Miror autem quid eſt cur quidam Iouis Statoris templum ad radices Capitolii poſuerint, ad eam inquam partem, quæ in planam Vrbem vergit, vbi nunc eſt ædes Diui Andreæ in Statera, decepti ſolo cognomente; qui ſi Ciceronis & Ouid. verba obſeruaſſent, & Romuli dicentis apud Liuium in Palatio, nõ tam fœde in hunc lapſi eſſent errorem. *T. Iouis Statoris incendio Neronis exuſtum.*

De Templo Veſtæ, & Romuli, ac de Luco eiuſdem Veſtæ. CAP. XIII.

TEMPLVM autem Veſtæ inter Capitolinum, & Palatinum montem, vbi Diuæ Mariæ Gratiarum ædes nunc eſt ſita collocari à Diony. videtur. Quod autem non fuerit ſub Palatio, vt putat Ful. probant, quæ ſequuntur Plut. verba: Reſtitere Romani quo nunc loco Iouis Statoris ſitum eſt templum, ita confertiſſimo agmine Sabinos adorti fundunt, fugantque, & vſque ad locum, Regiam nunc dictum, ac templum Veſtæ palantes agunt. Nam ſi Romani reſtitere ad radices Palatii, quomodo ſequitur: fundunt, fugantque Sabinos ad templum Veſtæ, quod, ſecundum Ful. fuiſſet, vbi reſtitere Romani, non autem quo fugati ſunt Sabini, contra opinionem Plut. Diony. & Liuii, qui de hoc templo ita meminit. M. Cœditius de plebe nunciauit tribunis ſe in Noua via, vbi nunc ſacellum eſt, ſupra ædem Veſtæ, & reliqua. Erat enim prope forum Romanum. Hinc Apianus ait. Aſellium prætorem fortè ſacra Caſtori, & Polluci in foro facientem, cum quidam lapide fialam excuſiſſet, ad templum Veſtæ cucurriſſe. Cor. Tac. de Piſone loquens: ex foro, inquit, fugit in ædem Veſtæ. Condita autem fuit à Romulo, vt infra demonſtrabimus ex verbis Diony. qui etiam memoriæ prodidit, Caſtora, & Pollucem in pugna aduerſus Thuſculanos duce Poſthumio dictatore viſos pugnantes pro Romanis, eodemque tempore in foro equos abluiſſe ad ſcaturiginem manantem iuxta templum Veſtæ. Fuit eiuſdem deæ Lucus, qui à Palatii radice in Nouam viã deuexus erat, ex quo, ante Vrbem captam exaudita vox *Temp. Veſtæ.* *Error Fului.*

eſt,vt muri,& portæ reficerẽtur: futurum eſſe,niſi prouiſum eſſet,vt Roma caperetur.auth.Cic.de Diu. Atrium,ſiue Regia Numæ propè Veſtæ ſacellum Plut.fuiſſe exiſtimat, non autem,vt Ser.ædes Veſtæ Atrium Numæ.Videamus autem obiter, quid ſibi velit Vir.cum inquit.

Cana Fides,& Veſta,Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt.

Per fidem enim Fidei templum intelligit, antiquiſſimum, vtpote ab Aenea,vel (vt alij volunt) à Numa in Palatio extructum, quò cogebatur Senatus cum de rebus ad ſtatum reip.ſicut in Atrium Veſtæ cum Pont.max.cum de rebus ad religionem pertinentibus eſſet de liberaturus, Apianus.his ita ſe habentibus Senatus in Fidei templum contulit. per Remum autem & Quirinum Fo.Ro.in quo erant ſimulacra conditorum Vrbis lambentium vbera lupæ. Liuius ędiles ad fiſcum ruminalem (erat enim in Comitio) ſimulacra infantium conditorum Vrbis ſub vberibus lupæ poſuerunt. Et cum in foro cauſæ agerentur, vt idem author de Virginia loquens oſtendit,ſic interpretamur. Romanos leges,& ciuiles, & pontificias ad religionem pertinentes vniuerſo orbi daturos,omniumque terrarum Imperium, quemadmodum Iuppiter pollicebatur, habituros. *Templum Romuli.* Templum Romuli ſteterat ad radices Palatini, in medio eius lateris, quod Capitolium reſpicit, vbi nunc eſt ædes Diuo Theodoro dicata, de quo videtur intellexiſſe Diony. cum de lupercali loquitur in hunc modum. Oſtenditur ſecundum viam, qua itur ad Circum,templumque ei proximum, in quo eſt lupa præbẽs pueris duobus vbera, antiquæ operæ ſimulacra ærea.

De Lupercali, & ficu Ruminali. CAP. XIIII.

Lupercal quid. LVPERCAL autem fuit quædam ſpelunca ſub monte Palatino, in qua de capro luebatur, ideſt ſacrificabatur: vnde & Lupercal dictum putant. Alij verò dicunt quòd illic lupa Romulum & Remum nutrierit, Alij, quod eſt veriſimilius, lucum hunc eſſe ſacratum Pani deo Arcadiæ, cui etiam mons Lycæus in Arcadia eſt conſecratus, dictus quòd λυκους, ideſt lupos non ſinat in oues ſæuire. Ideo Euander ſacrauit locum,

Lupercalque nominauit. de quo Diony. ſic ſcriptum reliquit: Arcades in colle ipſo firmati, cum ædificia alia more patrio exornaſſent, templa quoque conſtruxerunt, atque primum quidem Pani lycæo admonente eos Carmenta. eſt enim apud Arcades Pan vetuſtiſſimus, plurimum in honore habitus. Nunc tamen, circunſepto ædificijs templo, priſcam loci naturam comprehendere nequit coniectura. Erat enim antiquitus, vt dicitur, antrum magnum ſub colle arbuſto contectum, & fontes ſub petris profundi, adhęrenſque rupibus ſaltus & quidem opacus, vbi Ara deo conſtructa ſacrificia patria perficiebant. Idem tradit apud Lupercal Romulum, & Remum expoſitos fuiſſe, quem in locum lupa vadens ſeſe condiderat. Aliorum autem fama eſt Lupercalium morem à Romulo & Remo originem traxiſſe, tunc cum lætitia exultantes, quod ijs auus Numitor eo loco, vbi educati erant, Vrbem condere permiſerat. Facto enim ſacrificio, cæſiſque capris epularum hilaritate, ac vino largiore prouecti, cuncti ouinis pellibus immolatarum hoſtiarum iocantes, geſtierunt. Verùm vt de nominis etymologia, & origine, ita de loco varia eſt opinio. Pom. Letus ita ſcribit. Sub Capitolio Tyberis inferebat ſinum, qui pertingebat radices Palatij, vbi nunc eſt ædis S. Theodori, vbi expoſitus Romulus, & Remus in alueolo, ibique fuit ficus Ruminalis: ſupra in Capitolio eregione iſtorum locorum Lupercal, hoc eſt manſio lupæ. erat autem Lupercal propè tres columnas. Vt autem (ſecundum aliquos) accipimus, quæ de ficu Ruminali eius eſt ſententia, ita, quæ de Lupercali, prorſus reijcimus; de vtroque verò quæ eſt Seruii, qui in circo Maximo ponit Lupercal; eius ſunt hæc verba: Rumon Tyberis dictus eſt, vnde ficus Ruminalis, ad quam eiecti ſunt Romulus & Remus, quæ fuit vbi nunc eſt Lupercal in circo, hac enim labebatur Tyberis antequam Vertumnus factis ſacris auerteretur. Et vbi Virg inducit Aeneam ex Tyberi muros Palanteos ſpectantem, inquit: Nec ſitum præſentem conſiderare debemus. tunc enim nullis obſtantibus ædificiij per Lupercal Tyberi fluente facilè mons poterat videri Palatinus. Quod autem Tyberis ſinum inferret ad radices Palatini benè procedit; verùm quòd per Circum laberetur caret ratione; quia Auétinus ad alteram

Varia opinio.

Tyberis dictus eſt Rumon.

alteram fluminis ripam eſſet relictus, nec ſequeretur, quòd refert Liuius; Herculem traieciſſe Tyberim, &, dum feſſus procubuiſſet, Cacum boues furatum eos in ſpeluncam traxiſſe; fuerat enim neceſſe per Tyberim quod eſt dictu abſurdum, niſi dicamus per Circum lapſum ante Herculis aduentum in Italiam. Præterea idem Ser. eodem in loco vtrunque reſtituit, ſicut & P. Victor, cum Lupercal fuerit, vbi nunc eccleſia S. Theodori, quemadmodum ſuperiori capite, vbi de templo Romuli ſumus locuti, tetigit Diony.

Ficus Ruminalis. Ficus vero Ruminalis in Comitio eregione ædis Diui Coſmæ, & Damiani, & ad latus Palatini circo oppoſitum Maximo, quod Cor. Tac. ſic probat. Eo anno quo certatum eſt inter Harmum duros, & Cattos, Ruminalem arborem in Comitio, quæ ſupra octingentos, & quadraginta annos Remi Romulique infantiam texerat, mortis ramalibus, & areſcente trunco diminutam, prodigij loco habitum, donec in nouos fœtus reuiuiſceret. Si autem volumus, quod ait Liuius, pueros in proxima alluuie, vbi ficus Ruminalis, expoſitos, ſecundum Tacitum dicemus, Tyberi forum Romanum alluiſſe, ferenteſque pueros deſcendiſſe ex Palatio in Comitium, ibique expoſuiſſe infantes. nulla enim eſt ratio alia, vt Liuij cum Taciti conueniant verba. veriſimilius eſt, ſecundum Diony. apud Lupercal expoſitos eſſe, nutritos verò apud ficum Ruminalem, vt innuit idem Tacitus, cum inquit, texit infantiam Romuli & Remi: aut fluitante ſcapha in Comitium delatos. Nam Var. ait infantes non expoſitos, ſed delatos ad ficum ruminalem, & L. Florus repertos ad arborem, quæ non fuiſſe (vt vult Ser.) vbi Lupercal oſtendit etiam Plut. his verbis. Locum Cremonum vocant, ſed pridem Germano nomen fuerat, quod germanos fratres vocemus, nec porrò longius ficus Ruminalis. Non deſunt autem qui Lupercal eregione Septizonij Seueri fuiſſe putent, quos ſecutus eſt Blon. in Roma triumphanti. at hoc ſtultum eſt credere.

Error Blōdi. Quo modo enim Euander à Tyberi in Vrbem rediens potuit oſtendere gelidum, vt ait Vir. Lupercal ab altero latere montis auerſo exiſtens, meridiemque ſiue ortum æſtiuum reſpiciens, cum ad boream pertineret? vnde recte Poeta, gelidum appellauiſſe videtur. Quis autem Lupercalia inſtituerit, vbi, & quo modo fierent ſcribit Val. Max. Ser. &

Plut.

Plut.in Antonii vita. Ruminalem autem ficum ſunt qui volunt à Romulo,quaſi romularem denominatam.Alii à lacte infantibus dato.nam pars gutturis ruma dicitur. Huius autẽ arboris etiã Auguſti tempore veſtigia extitiſſe docet Ouid. his carminibus.

Arbor erat,remanent veſtigia,quaque vocatur
Romula nunc ficus, rumina ficus erat.

De via Noua,vico Iugario,& Thuſco. CAP. XV.

VIAM Nouam fuiſſe eregione templi Iouis Statoris, perque vallem inter Capitolium, & Palatium productam, ſignificant hæc Liuii verba. Ex ſuperiore parte ædium per feneſtras in Nouam viam verſus (habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem) populum Tanaquil alloquitur. Idem. Templum in Noua via ſupra ædem Veſtæ Aio exſtructum. Quanquam Cic.de diuinatione non templum dicit, ſed Aram. De via hac meminit & Ouidius.eius ſunt hæc carmina. *Via noua vbi.*

Forte reuertabar feſtis veſtalibus illac.
Qua noua Romano nunc via iuncta foro eſt.

Crediderim hanc viam antiquiſſimam, diuerſamque ab ea,quæ inſtaurata à Caracalla ſub thermis ipſius fuit. Vicus Iugarius qui,auth. P. Vic. & Thurarius dicebatur, per radices Capitolii à porta Carmentali ad forum Romanum aditum præbuit. Liuius; ab æde, inquit, Apollinis boues fœminæ duæ albæ porta Carmentali in Vrbem ductæ: poſt eas duo ſigna cupreſſea Iunonis Reginæ portabantur: tum ſeptem & viginti virgines longam indutæ veſtem carmen in Iunonem Reginam canentes ibant, illa tempeſtate forſitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens, & inconditum ſi referatur. Virginum ordinem ſequebantur decem viri coronati laurea, prætextatique à porta Iugario vico in forum venere. Blon. verò ait, nihil aliud habere quam quod idem author dicit ſaxum ingens à Capitolio in ipſum vicum procidiſſe; quæ verba certum locum non deſignant,ſicuti quæ nos allegauimus Fuluius autem ponit vicum Iugariũ inter Romanũ, Boariumq; forum, quod falſum eſſe prædicta Liuii verba oſtendunt. In hoc vico fuit Domus *Vicus Iugarius.*

L. Amerimni equitis Ro. vt ex filij epith. legitur. Iugarij autem nomen obtinuit, quòd ibi fuerat Ara Iunonis Iugæ, quam matrimonia iungere putabant, auth. Sex. Pomp. Quemadmodum autem vico Iugario per radices Capitolij à porta Carmentali in forum Romanum, ita vico Thuſco per radices Palatini montis ab eodem foro in Velabrum patebat acceſſus; ſicuti eiuſdem Liuij verba, quæ ſequuntur, oſtẽdunt. In foro pompa conſtitit, per manus reſte data virgines ſonum vocis plauſu pedum modulantes inceſſerũt, inde vico Thuſco, Velabroq; per Boarium forum in Cliuum Publicum, atque in ædem Iunonis Reginæ perrectum. Pater ergo virgines ingreſſas porta Carmentali, Iugario vico per radices Capitolij producto in forum: poſtea vico Thuſco, ad Palatij radices iacenti, per Velabrum, forumque Boarium in Auentinum; perueniſſe. Neſcio autem quò auth. Fuluius venit id campi, quòd eſt inter Capitolium, Palatium montem, Auentinum, & Tyberim, vicum Thuſcum appellatum: ſi ita eſſet, ſatis fuerat Liuio dixiſſe. Inde vico Thuſco in cliuum publicum, atque in ædem Iunonis Reginæ perrectum: ſed Velabrum à vico Thuſco diuidens, oſtendit ibi finem fuiſſe vici Thuſci, vbi velabrum incipiebat, quod, cum foro Boario, in eo campo fuiſſe, demonſtrabitur. Ab eodem autem Liuio huiuſce vici etymologia eſt petenda. Narrat enim in bello aduerſus Aricinos cæſis Hetruſcis, partem exiguam ipſorum Romám profugiſſe, ibiq; benigne exceptos, diuiſosque in hoſpitia: deinde curatis vulneribus, alios domum profectos, multos autem Romæ hoſpitium, vrbisq; charitatem tenuiſſe, locumq; ijs ad habitandum datum, quem deinde vicum Thuſcum vocauere. Diony. Dedit, inquit, eis Senatus regionem vrbis, inter Palatium & Capitolium, quatuor fermè extenſam ſtadia conuallem, quæ ad ætatem vſque meam vicus Thuſcus appellatur, per quem quidem tranſitus eſt à foro ad circum Maximum. Propertius his conſenſiſſe videtur, his verſibus.

At tu Roma meis tribuiſti præmia Thuſcis,
Vnde hodie Thuſcus nomina vicus habet.

Alij aliter referunt hiſtoriam. Videlicet vicũ ipſum Thuſcum appellatum à Cœlio Vibieno Thuſco, qui cum ſua manu Romulo contra Latinum in auxilium venerit, & poſt

Vnde dictus.

Vicus Thuſcus.

Cœlij

Cœlij obitum, quòd nimis munita loca tenerent, neque ſine ſuſpitione eſſent, deductos in planum, & ab eis vicum Thuſcum denominationem accepiſſe. In hoc vico lenones habitauiſſe oſtendit Plautus in Ciſtel. hinc Horatius. Ac Thuſci turba impia vici. *In eo lenones habitaſſe.*

De Artubus Romuli. Senatulo, & Ouidij Domo. CAP. XVI.

ARCVS veteres, quos Romulus lateritios poſuit, & florentes poſtea opibus Romani nunquã paſſi ſunt in marmoreos mutari, ne conditoris vrbis ſuæ memoria deperiret, Blon. ſcribit ætate ſua collapſos, vbi nunc ſunt eccleſiæ S. Mariæ de gratia, & de inferno. eam, inquit, viam ad portam Appiam expeditiſſimam videmus. Alij verò volunt de his arcubus intellexiſſe Iuu. cum dicit. *Arcus Romuli.*

Subſtitit ad veteres arcus, madidamq́ Capenam.

Quod ſi accipimus, Blondi repugnabimus opinioni, niſi velimus bis ſubſtitiſſe. Sed neſcio qua ratione velint Romulũ arcus poſuiſſe, cum ea tempeſtate non eſſet adhuc excitandi triumphales arcus conſuetudo. Senatulum, in quo ſenatores conſultandi cauſa conſiſtebant, fuit inter Capitolium & Forum, vbi ædes Concordiæ, vt viſum eſt ſupra. Ouidius autem Domum ſuam ſub Capitolio his carminibus poſuiſſe patet. *Senatulum.*

Hanc ego ſuſpiciens, & ab hac Capitolia cernens,
Quæ noſtro fruſtra iuncta fuere lari.

Quidam volunt fuiſſe propè ædem diuæ Mariæ de conſolatione, Secunda autem parte ſitus Vrbis expedita, Palatinum montem aſcendamus. *Ouidij domus.*

De varia Palatij etymologia. CAP. I.

QVANQVAM Palatinus mons multis iam annis ante Vrbem conditam ædificijs eſſet conueſtitus, ab Roma Itali filia Valentia, ab Euandro deinde arce cõſtituta, Vrbeque orta Reges, & Imperatores ſedem inibi habuerunt, vt nihil ſit apud hiſtoricos, aut poetas magis celebratum, at tamen eius etymologia tam varia traditur, vt ex multis authoribus, quem ſequaris, habeas neminem. Var. quartæ, inquit, regionis Palatium, quòd Palantes, qui cum Euandro venere, qui etiam Palatini, & Aborigines ex agro Rheatino, qui appellatur Palatium, ibi conſederunt. Aliqui verò à Palante proauo Euandri Palatino nomen manſiſſe referunt, ſecundum quos Virg. ait.

Arcades has oras genus à Palante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui ſigna ſecuti,
Delegere locum, & poſuere in montibus vrbem,
Palantis proaui de nomine palanteum.

Liuius montem hunc à Palateo vrbe Arcadiæ Palantium, deinde Palatium appellatum tradit. Alij à Palatia Latini vxore. Alij quòd Palanto Hyperborei filia, quæ ex Hercule Latinum ſuſcepit, hunc incoluerit. Alij à Palantia Euandri filia ab Hercule vitiata, & illic ſepulta. Alij à Palante, qui & ipſe inibi ſepulcrum eſſet conſecutus. Eundem hunc locum à pecore dictum putant multi quod paſcens ibi balare conſueuerit. Tibullus.

Sed tunc paſcebant herboſa palatia vaccæ,
Et ſtabant humiles in Iouis arce caſæ.

Vnde Næuius Balantium nominauit. vel quòd palare, ideſt errare ſolerent armenta. Cephalon autem Gergitius memoriæ prodidit, hominem quendam comitem Æneæ occupato monte, qui nunc Palatinus dicitur, vrbem condidiſſe, Romamq; denominaſſe. Tremellius verò Palatinum Romuleum montẽ vocat, cũ inquit. Fuit eius ſtatua in pede mõtis Romulei ante Sacram viam, inter templum Fauſtinæ, ad arcum Fabianum. Is mons hodie Palatium Maius vocitatur.

D

De Victoriæ, Cereris, Iunonis Soſpitæ, Matris deum, & Libertatis Templo, & eiuſdem Porticu, ac de domo Caſsij. CAP. II.

CVM Romani plurimis victorijs partis, imperij fines propagaſſent, Victoriæ deæ gratiam referentes, & quo in futurum proſperos ſucceſſus daret, ei Templũ in Palatio conſecrauere, in ea inquã parte, quæ videt hortos diuæ Mariæ nouæ. in infimo cliuo cuius ſupra indicauimus Romulum Romam portã inſtituiſſe. Vbi autem Victoria prius (vt prodidit Antias) Val. Max. inter alios honores domus publicè ædificata fuerat. Licet L. Iginius dicat P. Val. Voleſi filio Publicolæ domũ, quæ ſub Velis erat, vbi poſtea fuit ædes Victoriæ, ex lege, quam ipſe tulerat, populum conceſſiſſe. De Victoriæ æde meminit & Liuius L. Poſthumius inquit, Coſ. ædem Victoriæ, quam Ædilis curulis ex multatitia pecunia faciendam curauerat, dedicauit. Diony. verò ſcribit in vertice Palatini montis ab Arcadibus, qui cum Euandro venerant, Victoriæ Templum erectum eſſe, cui deæ anniuerſaria fierent ſacrificia, ab eiſdemque Cereris Ædem, cuius ſacra à ſolis mulieribus celebrarentur. Sed de alia Victoriæ æde intellexiſſe Diony. & locus, & tempus ſatis oſtendunt. Propè hanc, Ædiculã Victoriæ Virginis poſuit Portius Cato, quam biennio ante vouerat. iuxta quam fuit, & Iunonis Soſpitæ. In Victoriæ templum Matrem Deum Peſinunte oppido Phrygiæ aduectam perlatam fuiſſe memorant; ibique manſiſſe donec illi Ædem ſtatuis, columniſque pretioſis cum pauimentis diuerſorum lapidum exornatam ſtruxere Romani. Vnde Liuius: ædes Magnæ Matris Ideæ dedicata eſt; quam deam P. Cor. aduectam ex Aſia in Palatium à mari detulerat. Locauerant ædem faciendam M. Liuius C. Claudius Cenſores. Dedicauit Iunius Brutus, Ludique ob dedicationem eius facti, Megaleſia appellati: de quibus Cicer. ita meminit: Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio noſtri maiores ante templum in ipſo Magnæ matris conſpectu megalenſibus fieri, celebrarique voluerunt, qui ſunt more, inſtitutiſq; maximè caſti, ſolennes, religioſi?

Templum victoriæ.

Domus publicè ædificata.

Sacra à mulieribus celebrata.

Temp. Victoriæ Virginis.

Temp. Iunonis Soſpitæ.

Aduecta

Aduecta eſt autem Mater deorum carmine in libris ſibyllinis inuento. Pelli Italia alienigenam hoſtem poſſe, ſi deportata eſſet Romam. Erat enim lapis, quem incolæ hoc appellabant nomine. Libertatis autem & Templum, & Porticũ ſtruxit P. Clodius in parte domus Ciceronis, prope Iouis Statoris templum.

Templum libertatis.

De Fano, & Ara Febris, Acde Larum, Deæ viriplacæ Sacello; ac de Templo Fidei, & Iouis Victoris Aede. CAP. III.

Fanum, & Ara Febris.

FANVM febris in Palatio fuiſſe Val. Max. ſic docet: Febrem ad minus nocendum templis colebant, quorum adhuc vnum in Palatio, alterum in ara Marianorum, tertium in ſumma parte vici Longi, in eaque remedia, quę corporibus ægrotorum annexa fuerant, deferebantur. Decet & Cic. his verbis: Illud profectò confiteamini, longe aliter rem ſe habere, atque hominum opinio ſit; eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas eſſe, non figuras deorum. Qui tantus error fuit, vt pernicioſis etiam rebus non nomen deorum tribueretur, ſed etiam ſacra conſtituerentur? Febris enim Fanum in Palatio videmus. Et ſecundo de lege Ara, inquit, vetus ſtat in Palatio Febris. Hic autem notandum ſecundum Stoicos, vnum eſſe deum, cui nomina variantur pro actibus, & officijs: vnde etiam duplicis ſexus nomina eſſe dicuntur, vt cum in actu ſint, mares ſint, fœminæ cum patiendi habẽt naturam. Aedem Larum idem Cic. Palatinam facit: ſicuti Val Max. deæ Viriplacæ ſacellum: in quo viri & vxores contentione animorum depoſita, concordes domum reuertebatur. Agathocles, Diony. cæterique Græci ſcribunt, Æneam cum Aſcanio, & eius filia Rhoma in Italiam veniſſe, condidiſſeque in Palatio Templum Fidei; à puellæ nomine dicatum, ſub hoc titulo TEMPLVM FIDEI. Orta deinde multis poſt annis inter Romulum & Remum contentione de nomine vrbis appellandæ. S. P. Q. R. placuiſſe vrbem Romam à puella nominare, cuius eulogium in templ. frontiſpicio ex inſcriptione legiſſent. Sex. Pom. refert

Sacellum Deæ Viriplacæ.

Romam

Romam Æneę neptem hoc templum poſuiſſe; Numam verò Dion.& Liuius.Longis poſt ſeculis vetuſtate lapſum Auguſtus inſtaurauit.Templum Iouis Victoris à Q.Fabio bello Sabino votum,in eodem Palatino mõte fuiſſe volunt, dedicatumque Idibus Aprilis Oui. ſic.

Roma vnde nomen ſumpſerit.

Occupat Apriles idus cognomine victor
Iuppiter, hoc illo ſunt data feſta die.

De Heliogabali, Apollinis, & Penatium Templo, ac de Aede Orci,locoq; Palladij. CAP. IIII.

ANTONINVS Heliogobalus, Heliogabalũ deũ in Palatino monte conſecrauit,eique Templum fecit,eo in loco, vbi prius Orci ædis fuerat, ſtudioſeque curauit Matris deum Typum, & Veſtæ ignem, Palladium, Ancylia, & omnia Romanis veneranda, religionem Iudæorum,& Chriſtianorum deuotionem in illud transferre contendit,agens ne quis deus, niſi Heliogabalus coleretur,auth. Lampridius. Quo in loco cyphum, non typum legendum puto,propter ea, quæ infra ſequuntur,videlicet.Et adeo debacchatus eſt vt cyphum eriperet. Templum Apollinis in ea parte Palatinæ domus Auguſtus excitauit,quam fulmine ictam deſiderarit à Deo aruſpices pronunciarunt,eique Porticum auth.Suet.addidit, quã laudat Propertius,& fores templi eburneas facit: ſuper faſtigiũ autem currum ſolis ex auro ſplendentem, quatuorque boues, ideſt pretidas æneas à Myrione factas in ara,ponit: Ouidius verò in Apollinis Belides, cum ait.

Heliogabali templum.

Corrigitur Lamprid.

Tẽp. Apollinis.

Eius eburnea fores.

Ducor ad intonſi candida templa dei,
Signa peregrinis vbi ſunt alterna columnis
Belides, & ſtricto ſtat ferus enſe pater.

In hoc Templo Auguſtus iam ſenior, ſæpe Senatũ habuit, & decurias iudicum recognouit.In eodẽ pendebant Lychni inſtar arboris mala ferentis, vbi probati poetæ ſcripta ſua reponebant. hinc Horatius in arte Poetica.

Scripta Palatini quæcunque reponit Apollo.

In eo poetæ ſua carmina ſeruabant.

Huius autem templi veſtigia extare videtur ſupra circum Maximum propè vineam Fedrę, in qua Tiberriana fuerat Domus.

De Apollinis etymologia plura Plato in Cra. de Apollinaribus verò ludis Mac.in Sat. Ædis deorum Penatium in ea parte Palatini montis fuit,quæ boream ſpectans, Velia dicebatur. Liuius quinto quintæ dec. De prodigijs deinde nunciatis Senatus eſt conſultus, Ædes deorum Penatium in Velia de cœlo tacta erat. Dion. Templum, inquit, Romæ oſtenditur haud procul à foro, in quo ſunt deorum Troianorum imagines inſcriptionem habentes D. PENATES. Sunt enim adoleſcentes duo ſedentes pilam tenentes veteris artis opera. Timæus autem hiſtoricus ferreos,& æneos lituos, atque Troianum vas quoddam fictile eſſe, ſcriptum reliquit, Labeo vero Apollinem,& Neptunum. Exhauſta incendio æde Veſtæ, in Veliam tranſlatum fuit Palladium, à quo eccleſia. S. Andreę inibi ſita cognomen deinde accepit, in Pallaria enim vocatur. Memorant quidam Liuiam. D. Auguſto Templum in Palatio erexiſſe.

Palladiũ tranſlatum.

De Domibus palatinis, & Saliorum Curia.
C A P. V.

CVM Romulus & Remus vitam paſtoralem agerent, ſæpe ex lignis, & harundinibus tabernas ſtruxere, quarum vnam ſcribit Dion. ætate ſua fuiſſe in angulo ex Palatio in circum ducente, Caſam Romuli dictam, per multaſque ætates manſiſſe, & ſi quid vetuſtate, aut alio quouis caſu corruiſſet, cuſtodes loci nihil magnificentius addentes, verùm omnia prioribus reſtituentes, reficere conſueuiſſe. Quo in loco hunc Virgilij de mantaco ciuis Ro. domuncula viſitur. Tullus autẽ hoſtilius, priuſquam Curiam condidiſſet, in Velia domum habuit, vbi poſtea fuit ædes prædicta deorum Penatium, auth. Solinus: Catilinæ verò haud procul hinc, in ea parte Palatij, quæ videt forum Romanũ,& inde ad M. Scauri breuis tranſitus. de qua Aſc. ſic inquit. Demonſtraſſe vobis memini hanc domũ in ea parte Palatij eſſe, quæ cum ab Sacra via diſceſſeris, & per proximum vicum, qui eſt ab ſiniſtra parte prodieris, poſita eſt. Domum Ciceronis emptam vicies ſextertio à L. Craſſo volunt fuiſſe ſupra ædem Iouis Statoris: Et certè in celeberrima Palatini montis parte erat, propeq; Palatium ſita,

Caſa Romuli, & taberna eius.

Domus Ciceronis.

ſita,vt pro Domo ſua ipſe Cic.his verbis teſtatur: Domus ardebat in Palatio,non fortuito,ſed oblato incendio, & infra: In conſpectu totius Vrbis domus eſt mea. Admonendi autē eſtis eo in loco,vbi dicit: Ardebat in Palatio,non accipi ſecūdum nunc vulgi opinionem,pro monte Palatino,cum ijs tēporibus Palatium exiguā ipſius partē occuparet:neque etiā ſignificare domū Ciceronis intra Palatium ipſum cōprehenſam,ſed inuidioſe additum eſſe in Palatio, ac ſi diceret orator. Catilina in comburendo domum meam adeo ira erat accenſus,& furore amens, vt nullam prorſus rationem haberet locorum publicorum,& ipſius Palatij,cui eadem domus mea fuerat iuncta.Iuxta quam ponit domum M. Flacci: qua euerſa Q: Catulus de manubrijs Cibricis Porticū extruxit. Craſſi oratoris, & Viturbij Domos in Palatio euerſas fuiſſe L.Æmilio Mamerco,& C.Plantio Coſſ. Plin.eſt auth. Vani ducis domum in palatio ſtatuit Liuius. Sicut Auguſtanam, Tiberianamque Cor.Tac.de quibus ſuperiori capite memini.Auguſtanam autē ab Auguſto,qui vt ſcribit Sueto. natus eſt in regione Palatij ad capita Bubula,vbi nunc,inquit, Sacrarium habet,aliquanto poſtquam exceſſit conſtitutum.Et alibi refert primo iuxta forum Romanum, ſupra ſcalas Annularias in domo,quę Calui oratoris fuerat,habitauiſſe,poſtea in Palatio, nihilominus ædibus modicis Hortenſianis. De Tiberiana idem Cor.mentionem ſic facit:Otho ex æde Apollinis diſcedens per Tiberianam domnm ad Miliarium aureum peregit. Curia Saliorum in Palatio, quæ cum flagraſſet inuentus eſt Lituus Romuli illæſus, auth.Cic. Plut. vt L. Iginins, tradit Fublicolam domum habuiſſe Subueliā nuncupatam,foroq; imminentem. Tarquinij vero Priſci domus ad Iouis Statoris templum fuit.Liuius:Quum clamor, impetusque multitudinis vix ſuſtineri poſſet, ex ſuperiore parte ædium per feneſtras in viam Nouam verſus (habitabat enim rex ad Iouis Stetoris ædem) populum Tanaquil alloquitur.Ser.ait Auguſtum,poſt Actiacum bellum, Palatium ex ſuo præcepto ædificatum,quum eſſet domus priuata,reipub.donauiſſe.

Palatiū exiguam partē Palatini occupauit.

Explicat Ciceronē.

Curia Saliorum.

De Summa Velia, ſtatuis Palatinis, alijsq; rebus in genere. C A P. V I.

Summa Velia.

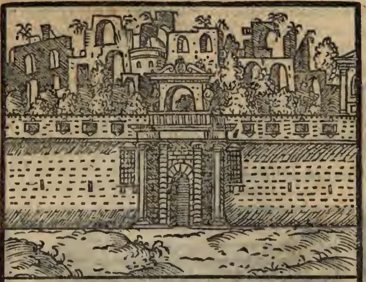
VELIAM Summam ad eam Palatij partem, quæ celſior verſa eſt in ortũ æſtiuum, diuæq; Mariæ Nouæ ædẽ fuiſſe, diximus; cui, vt vult Var. ex eo inditũ eſt nomẽ, quòd ibi paſtores Palatini, ante tonſurã inuentã, vellere lanam conſueuerint. Auguſtus in Palatio iuxta Fidei Templum Bibliothecam extruxit latinam, græcamq́ue cum Porticu, quæ Palatina dicebatur, in qua Senatus ſtatuam Numeriano Imper. poſuit, cum inſcriptione.

Bibliotheca Palatina ab Auguſto.

DIVO NVMERIANO ORATORI POTENTISSIMO.

Statua M. Var. viuentis adhuc eandem porticum exornauit, teſte Pollione: Bibliothecam verò Apollinis, Coloſſus thuſcanicus L. pedum à pollice ęre nobilior, an pulchritudine, dubium. Fuit in Palatio Auguratorium, ideſt locus vbi auguria captabantur: & Apollo cognomento Palatinus, opus Scopæ, Latonaq́ue in palatij delubro, vt ait Plin. Suet. commemorat Titum Imp ſtatuam auream Britannico in palatio poſuiſſe. Arbor fuit in eodem Palatino nata ex haſta Romuli, qui captato augurio haſtam ipſam de Auentino monte in Palatinum iecit, quæ fixa fronduit, & arborem fecit: Laurusq́ue nata eo die, quo Auguſtus: vnde triumphantes coronari conſueuerunt, Balneæ quoque, quas Cic. pro Roſcio palatinas appellat, cuius veſtigia exſtant ſupra circum Maximum, haud procul à vinea Fedræ. Iulius Capitolinus refert locum fuiſſe in eodem monte, qui Sicilia dicebatur: & alterũ, qui Iouis Cenatio: & Lampridius Plateas pulcherrimas ſaxis Lacedemonijs, ac porphyreticis ſtratas, quas Antonianas vocauit, Quæ ſaxa, inquit, vſque ad noſtram memoriam manſerunt, ſed nuper eruta, & exęcta ſunt. Fuit in colle Palatino Vicus Padi, & Fortunæ reſpicientis, Inibiq́ue feriæ celebrabantur, in quibus ſacrificium, quod fiebat, Palatual dicebatur, auth. Antiſtius Labeo.

Bibliothecam Apollinis. *Auguratorium.* *Arbor ex haſta Romuli.* *Laurus nata eo die quo Auguſtus* *Platea in Palatio porphyreticis ſtruere.*

·HORTI·PALATINI·FARNESIORV·

De Palatio nunc Maiori, Atrio, & Veteri Porta ipſius Palatij. CAP. VII.

QVALIS autem,& quanta fuerit Palatij moles, & pulchritudo indicant ruinæ ingentes, quæ ibi conſpiciuntur, indicant & picturæ, ſtatuæque præclariſſimæ, pretioſęque columnæ in eo repertæ. Quis autem tanta ædificia auxerit,nullus, inquit, Blon.ſcribit,quod nulla alia ratione factum crediderim,quā quòd vnuſquiſque,nulla inſigni conſtructione facta,particulas redidit,quas ſcriptores,vt párum dignas, mandare litteris omiſerunt, Nos autem diximus Auguſtum ſuam priuatā domum reip.donauiſſe,quæ iuncta fuerat Palatio.Præterea Plin.prodidit Caligulam partem Palatij ad forum vſq; promouiſſe, ſeque bis vidiſſe Vrbem totam cingi duabus domibus duorum principum,ſcilicet Caligulæ,& Neronis. Caligula autem in eo promouendo effecit, vt ædes Caſtoris, & Pollucis,quæ erat in medio foro,eregione veſtibuli ſuarum ædium eſſet. Sed quod ſcribit Blon. de Palatio Maiori, id quoque de Palatio Vaticano nunc dicere poſſemus. Atrium autem Palatiū habuit augurato cōditum,in quo conſuleba-

tur Senatus,arietesque immolabantur . Palatij vetus porta ad quam bello Sabino ſuſos eſſe Romanos commemorat Liuius , fuit prope Roſtra, & ſi quis ad illius verba diligenter attenderit , nullibi , quam eregione ædis Diui Laurentij in Miranda exiſtimabit. Quidam hanc Romuli portam appellant. Palatinus autem collis præter vnam, atque alteram domunculam,& ædem. S. Andreę prædictam,nullum nunc habet ędificium : totus enim vinetis plenus,aut paſcuus ager, non ouibus magis,quam caballis,& capris eſt relictus, vt verè Balantium poſſit nominari .

TEMPL DIVAE FAVSTINÆ

De Templo Iani, Auguſti, & Fauſtinæ.

CAP. VIII.

QVARTAM partem ſitus Vrbis aggredientes, à rebus diuinis , diiſque immortalibus principium facturi rite videmur, in primiſque ab eo, qui omnium rerum ianua habetur,hoc eſt à Iano,cuius tēplũ,præter Capitolinũ,aliud in foro Trãſitorio fuiſſe,ſic probat Ser. Captis Faliſcis,ciuitate Thuſciæ,inuentũ eſt ſimulacrũ Iani cum frontibus quatuor,(fuerat enim bifrons apud theatrum Marcelli)vnde quod Numa in-

inſtituerat tranſlatũ eſt ad forum Tranſitorium, & quatuor portarum vnum templum inſtitutum: In qua autẽ parte fori, parum liquet; ſed crediderim in ea, quæ in fo. Rom. eſt verſa, propè Baſilicam Pauli, vt ſequatur quod ait Mar.

Et fora tot numeras Iane, quot ora geris.

Procopius tradit ætate ſua iam templum fuiſſe in medio foro ex aduerſo Capitolij, paulo ſupra eum locum, quem tunc Romani, tres Parcas appellabant. Erat, inquit ſacellum totum ex ære conſtitutum, quadrata quadam dimenſione, tantæque amplitudinis, quanta integri Iani ſtatua poterat ænea quinquepedalis capi, capite dumtaxat bifrons; portæ vtrinque æneæ, quæ pacis tempore claudebantur; inſtante autem bello aperiebantur, vocabaturque Ianus Geminus. Verum alterum erat ab eo, de quo Ser. quia, vt diximus, plures fuere Iani. De quadrifronte autem intellexit Mar. cum dixit. *Iani Templum porta clauſa.*

Et lingua pariter locutus omni.

Nam omnes de duobus non dicitur. Templum Auguſti in fo. Ro. poſitum erat, quod Tyberio imperante imperfectum Caligula abſoluit, ponteque ſuper ipſum tranſmiſſo Capitolium Palatio coniunxit. vnde ex tribus columnis eius pontis propè palatinum montem, & totidem ad radices Capitolij adhuc erectis, facilè poſſumus conijcere vbi nam eſſet Auguſti templum, ſuper quod pontem tranſmiſerit Caligula. Veſtigia Templi Fauſtinæ, quam Antoninus maritus permiſit diuinis honoribus à ſenatu coli delatis circenſibus, Flaminibusq;, multa, inſigniaque extare videmus, poſt hũc eccleſiam S. Laurentij in Miranda. De quo Spartianus ſic meminit. Inter deos relatus eſt, habet templũ, habet Salios, habet ſodales Antonianos, qui Fauſtinæ templum, quod ei ſub tauri radicibus fundauerat maritus; in quo poſtea filius huius Heliogabalus Antoninus ſibi, vel Ioui Syrio, vel Soli, incertum, id eſt, templum fecit. *Templum Auguſti ſupra id pons.*

De Caſtoris & Pollucis templo. CAP. IX.

CASTORIS & Pollucis templum in fo. Rom. ab omnibus ſcriptoribus collocatur. Lucretio Ofellæ conſulatum petenti Sylla impedimento erat: ille autem ſolicitatus à multis in forum venerat, quem miſſus

Templum Caſtoris & Pollucis in foro. ab eo centurio iugulauit; ipſe in Caſtoris æde ſedens cędem è ſuggeſto ſuperne ſpectabat, Plut. Martius de Hernicis triumphans in Vrbem redijt, ſtatuaque equeſtris in foro decreta eſt, quæ ante templum Caſtoris poſita eſt; Liuius: Non ne ab A. Poſthumio ædem Caſtori, & Polluci in foro dicatam vides? Cicero. In qua autem parte fori permagna eſt dubitatio,& inter antiquæ Vrbis ſcriptores varia opinio. Volaterannus vbi Diui Coſmæ, & Damiani eſt eccleſia ponit. Pomponius vero Lætus, certum non ſignans locum, in fine fori. Quidam in via Sacra. Fuluius ſub Palatio iuxta Iuturnæ fontem,vbi nos Iouis Statoris templum; cui videntur adſtipulari Diony. verba quæ ſequuntur: Huius autem inopinatæ, admirabiliſque apparitionis cum ſigna adhuc Romæ multa,tum vero eſt ædes Pollucis,& Caſtoris,quã ſupra foro extruxit ciuitas, vbi viſa ſunt illorum ſimulacra; & rurſus: Specie pugilum, equoſque madidos ſudore ad ſcaturiginem,iuxta ædem Veſtæ manantem, abluiſſe ait: Ouidius locum tetigit his carminibus.

Fratribus illa dies, fratres de gente deorum,
Iuxta Iuturnæ compoſuere lacus.

Vnde cum Diony. dicit ædem ipſam ſtructam vbi illorum viſa fuerant ſimulacra, & ſubiungit, iuxta ædem Veſtæ, cum Ful. vt diximus, videtur conuenire, à Blon. verò diſcrepare. Var. namque, inquit Blon. cum dixiſſet, Tullum Hoſtilium curiam Hoſtiliam ædificauiſſe, ſic ſequitur: Ante hanc Roſtra, ſub dextera huius Comitio locus ſubſtructus, vbi nationum ſubſiſterent legati; qui ad Senatum eſſent miſſi, hinc Græcoſtaſis à parte, vt multa: Senaculum ſupra Græcoſtaſim, vbi ædes Concordiæ, & Baſilica Opima. Qui ergo deſcriptum ſupra à nobis forum Romanum cognoſcit, & Var. *Roſtra q. d.* verba conſiderat, facile intelliget Roſtra templum ad radices Palatij fuiſſe, vbi nũc eſt parua S. Mariæ de Inferno eccleſia. Si igitur & Caſtoris templum ad radices Palatij, vbi Ful. ponimus: non video quo modo habebit Roſtra e regione, quemadmodum vult Plin. cuius verba hæc ſunt. Ex his Romuli ſine tunica, ſicut & Camilli in Roſtris, ante ædem Caſtorum fuit. Cic. in Ver. locutus de Caſtoris templo, eiuſque columnis ſubdit: Qui ædem Caſtoris teſtem furtorum tuorum eſſe volueris, quam Pop. Rom. quotidie, iudices

etiam

etiam tum,cum de te ſententiam ferrent, viderent. Et cum ſententiæ in Roſtris ferri ſolerent, patet quod Plin. etiam teſtator, Caſtoris ædem ante Roſtra, videlicet apud Fauſtinę templum, nunc S. Laurentii in Miranda, fuiſſe. Quo in loco paucis diebus ante Vrbis direptionem à barbaris tactam, vidimus marmora mira arte ſculpta, columnaſque pulcherrimas effodi, vt exiſtimem eas eſſe columnas, eaque eſſe ornamenta de quibus memini Cic. multa loqui. Quod, niſi velimus ibi Caſtoris ædem, vt par eſt, collocare; neceſſe eſt, ſecundum Ful alibi, quam in radice Palatii, Roſtra ſtatuere; non enim procedit quòd vtrunque ſit ad radices Palatini montis, & Roſtra ante ædem Caſtorum. Si autem eandem ædem apud Veſtæ libet ponere: dicendum duas fuiſſe apud forum, quarum alteram A. Poſthumius dictator bello Latino vouit, eiuſque filius duumuir creatus dicauit. Alteram L. Metellus Dalmaticus de manubiis poſuit; quanquam Aſc. dicit Metellum inſtauraſſe, non poſuiſſe. Non deſunt autem qui ædem Diuo Coſmæ & Damiano nunc ſacram, Caſtori, & Polluci attribuant: quorum templum cum maximum, nobiliſſimumque, ac multis columnis exornatum fuiſſe in Verrem, vt dixi, oſtendat Cicero, horum opinionem refutamus: Coſmæ enim & Damiani talium columnarum nullum præ ſe fert veſtigium, aut ſignum. Huius ædis gradus reuulſos à Clodio memorat idem author pro domo ſua, & pro Sex. Qui alibi etiam S.C concioneſque in eadem ſæpe habitas eſſe docet. Fuit autem ſtatuis, & nobili pictura à Cęcilio Metello perbelle exornatum, qui, vt refert Plu. Floræ ſimulacrum pulchritudine inſigne in eodem poſuit. Inerat & tabula monimentum ciuitatis equitibus campanis datæ.

Sententia in Roſtris lata.

De Cæſaris, & Veneris Genitricis Templo, eiuſdemque Veneris Atrio. CAP. X.

DIVVS autem Cæſar Templum prope forum ſuum habuiſſe dicitur, de quo Cor. Tac. ſic meminit. Ante ædem Diui Iulij iacuit primo ictu: loquitur enim de Galba ad lacum Curtium interfecto. Pli. narrat Auguſtum in Templo Cęſaris patris Caſtores,

Temp Cæſaris.

ac

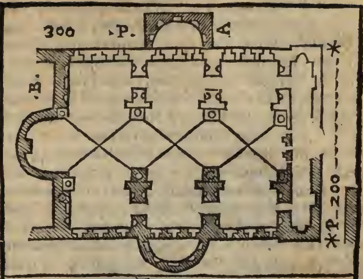
ac Victoriam poſuiſſe. In eodem foro Veneris Genitricis Templum ſtatuit Appianus: Poſt victoriam, inquit, contra Pompeium Cæſar Atrium templo Veneris circumduxit, Quod Hadrianus longo tempore poſt inſtaurauit. Nam, vt ſcribit Diony. Apollodoro architecto deſcriptionem, & formam templi Veneris miſit, ſignificans ſine illius opera, & miniſterio etiam ingentia ædificia exſtrui poſſe. Quærebat itaque an ædificium illud rectè, & commodè ſe haberet. Reſcripſit de templo, ſublime illud, & concauum fieri oportere, vt ex loco ſuperiori in Sacram vſque viam inſignior proſpectus eſſet, & magis conſpicuum concauum ad excipiendas ludorum machinas, quæ in eo loco latenter compingi, & item ex occulto in theatrum duci poſſent. Quòd ſi aliud fuit ab eo, quod poſuit Cęſar votum bello Pharſalico, fuit omnino prope viam Sacram, ſicut & Cæſaris, videlicet poſt Fauſtinæ templum, nunc S. Laurentij in Miranda. Auguſtus Ædem Martis Vltoris bello Philippenſi votam in ſuo excitauit foro, de qua Suet. ita meminit: Publica opera plurima exſtruxit, è quibus pręcipua Forum cum æde Martis Vltoris. Meminit & Ouidius his carminibus.

Temp. Veneris genitricis.

Templum Martis Vltoris.

Vltor ad ipſe ſuos cœlo deſcendit honores,
Templaq; in Auguſto conſpicienda foro.

Plin. autem dicit ſe vidiſſe Scyphos è ferro dicates in eodem templo, anteque ipſum duas Statuas, Alexandri Magni, tabernaculum ſuſtinentes. Cor. vero Tac. Senatores decreuiſſe vt Germanicus, atque Druſus ouantes Vrbem introirent, circumque latera eiuſdem templi ſtructos eſſe arcus cum effigie Cæſarum. Arbitramus autem Martis Diuæ Martinæ ceſſiſſe templo, aut certè propè fuiſſe.

.PLANTA.TEPLI. PACIS.

·TEMPLVM· PACIS·

De Volcani, Concordiæ, Pacis, Romuli, ac Veneris Cloacinæ Templo. *CAP. XI.*

VOLCANI Templũ ſupra Comitium locauit Sex. Pōp. eius ſunt hæc verba. Statua Ludienis, qui quondam

fulmine ictus in circo, ſepultus eſt in Ianiculo, cuius oſſa poſtea ex prodigijs, oraculorumque reſponſis Senatus decreto intra Vrbem relata, in Volcanali, quod eſt ſupra Comitiũ, obruta ſunt. Et cum Comitium, vt videbimus, ſit intra Palatinum montem, Romuli & Remi, atque Pacis templum, dicimus Volcani ad radices Palatini eregione fermè eiuſdem Pacis fuiſſe. Diony. de Tatio, & Romulo loquens. Tractãtes, inquit, in Volcani templo negotia, quod ſuperſtat Foro. Hinc conſtat Volcani ædem in Vrbe Romulum poſuiſſe, contra Blondi opinionem, qui ſcribit Romulum exiſtimauiſſe Volcanum quidem colendum; ſed, ne Vrbs incendijs eſſet expoſita, Vrbe excludendum. cui ſuffragari Vitruuij hæc verba videntur: Extra murum Veneris, Volcani, Martis phana ideò collocari, vti non aſſueſcat in Vrbe venerea libido, Volcaniq; vis è mœnibus, religionibus & ſacrificijs euocata, à timore incendiorum videantur liberari. Quod ſi conſideremus tempora inueniemus Vitruuium quidem cum Pompeio, & Diony. optimè conuenire, Blondum verò non rectè ſenſiſſe: Nam Romuli ætate cum mille, vt ait Plut. domus tantum eſſent, admodum in eo ambitu raræ, nõ erat metũ incendij Volcanus Vrbe excludendus, ſicuti, vt hominum, ita ædificiorum Vrbe aucta; Verùm ſi Blon. in locorum deſcriptione rationem temporis habuiſſet, quia aliter, vt ipſe vult, in primis conditæ Vrbis, & naſcentis reip temporibus: aliter nata, & aucta rerum opulentia ædificatũ ſit, non tàm facile in hunc incidiſſet errorem. Volcani templum dedicauit Tatius, vt Solis, & Lunæ, Saturni, Rheæ, Veſtæ, Dianæ, Quirini. Idem Diony. tradit, ſicut & Plut. Romulum ſecundum triumphum ducentem currum æreum templo Volcani obtuliſſe, eumque propè effigiem ſui ipſius collocaſſe; Coclitisq; Statuam in eo poſitam eſſe, & conciones ſolitas haberi. In huius autem area Concordiæ Templum ſtatuit Sex. Pomp. & Plin. Si intelligit de eo, quod Fuluius ille, libertino patre natus, vouit, ſi populo reconciliaſſet ordinem Senatorum, & equeſtrem, ſtructũ, annis CCCIII. poſt Capitolinum, ſumma inuidia nobilium, ex multaticia pecunia fœneratoribus condemnatis, in radice Palatini montis fuiſſe opinamur: non autem in Palatio, vt putat Blon. ſequeretur enim, ſecundum ipſum, in eodem monte fuiſſe,

Comitij locus.

Templum Volcani.

Coclitis ſtatua in Temp. Vulcani.

Tẽp. Concordiæ.

& Vol-

& Volcani, quod adduci ad ſuſpicandã nullo modo poſſum; cum in Concordiæ area à dictis auth. collocatum ſit. Inſecuto verò tempore Graccho, & Fuluio trucidatis, templum hoc inſtauratum fuit ab Opimio Coſ. ſummo populi dolore; Vnde noctu inſcriptum fuit. OPVS VECORDIÆ TEMPLVM CONCORDIÆ FECIT. Appianus ait iuſſu Senatus erectum eſſe. In huius autem area Liuius refert C. Bebio Pamphilo, & L. Æmilio Coſſ. per biduum ſanguine pluiſſe. Concordiæ templum erexit, & Liuia Druſilla ob viri cum ea concordiam, quod Tiberius dedicauit, Suet. meminit, & Ouid. ita.

Templaq; feciſti, quam colis ipſe, dea,
Hac tua conſtituit genitrix, & rebus, & ara.

Quod in porticu Liuiæ his carminibus collocaſſe oſtendit. *Te quoque magnifica Concordia dedicat ade*
Liuia, quam charo præſtitit illa viro.

à ep Concordia.

Quò in loco deinde Veſpaſianus mira celeritate Templum Pacis, à Claudio prius inchoatum, poſt bella ciuilia ædificauit. cuius templi pars propè diuæ Mariæ ædem adhuc extare videmus. Fecit, inquit, Suet. noua opera templum Pacis foro proximum, & Ioſephus. Poſt triumphum, & romani imperij firmiſſimum ſtatum Paci templum ædificauit. Fuit autem hoc templum maximum longitudine, & latitudine, quadrata forma, maximis, pulcherrimiſq; exornatum columnis, quarum vna ibidem adhuc eſt erecta tantæ craſſitudinis, vt tribus vlnis vix amplectatur. In eodem templo, vaſa, & ornamenta templi Hieroſolymi triumpho Titi aduecta repoſuit Veſpaſianus; & vniuerſa donaria in eo conſecrauit, auth. diuus Hierony. Veneremque dedicauit. Incendio autem exhauſtum eſſe tempore Commodi imp. ſcribit Herodianus in hæc verba. Nam cum neque imbres, neque nubes, tantumq; exiguus terræmotus anteceſſit, ſeu nocturni caſu fulminis, ſeu igni aliquo in ipſo terrarum motu veluti extrito totum deimprouiſo Pacis templum conſumptum incendio eſt, quod vnum ſcilicet opus cunctorum tota vrbe maximum fuit, atq; pulcherrimum: idem templorum omnium opulentiſſimum, egregieque munitum, multoque ornatum auro, & argento. Quippe vniuerſiferme illuc diuitias, quaſi in theſaurum, congerebant. In Pacis Ganimedis

Temp. Pacis à Veſpaſiano.

Herodiani teſtimoniũ de tẽplo Pacis.

Statuam

Statuam fuiſſe oſtendit Iuu. cum inquit.

Et Ganimedem Pacis, & aduecta ſecreta palatia matris.

Ara Pacis. Aram autem Pacis primus excitauit Auguſtus; auxit deinde Agrippa. Ouid.

Ipſum nos carmen deduxit pacis ad aram,
Hæc erit à menſis fine ſecunda dies.

Quò autem in loco parum liquet. Intra Pacis, & Fauſtinæ exſtat antiquiſſimum Templum, & eius porticus duæ colũnæ, nunc diuis Coſmæ, Damianoque dicatum, quod. P. Vic. Remi fuiſſe ſignificat: Petrus verò Lateran. bibliothecarius, & alij, Romuli, ſiue Quirini & Remi. idque à Caruilio Coſ. victis Samnitibus dedicatum eſt, atque ſpolijs hoſtium exornatum: quorum tanta fuit copia, vt non modo templum hoc, & forum, ſed etiam ſocijs ad templorum publicorumque locorum ornatum diuiderētur, author Liuius. Var. verò vult Tatium regem Quirini dedicauiſſe templum: ſed de eo intellexiſſe arbitror, cui ad radices Palatini montis locum dedimus. Hoc autem habet primam partem in ipſo ingreſſu circularem cum teſtudine, & foramine, ſicut Pantheon, æneas quoque valuas, quæ prius ſignis, æreiſque ornamentis erant conſpicuæ. Sed quæ olim ad ornatum erant maximè, nunc tantum ad claudendum factæ eſſe videntur. *Templum Remi, & Rom.*

Templum Veneris Cloacinæ. Veneris Cloacinæ Ædem propè ſacram viam ſtatuit Ouidius in faſt. Cloacinæ autem Simulacrum in Cloaca maxima repertũ conſecrauit Tatius rex. & quia cuius eſſet effiges ignorabat, ex loco illi nomen impoſuit.

·ARMAMENTARIVM·PVB·

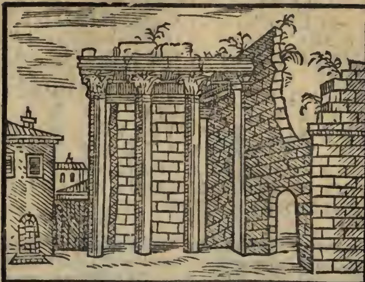
De Telluris, Salutis, Victoriæ, Solis & Lunæ templo, de domo Caſsij; & de Armamentario. CAP. XII.

TEMPLVM Telluris, quod in quarta regione antiquæ vrbis conſtituit P. Victor, Palatio propius, quam Exquilijs fuiſſe putat Ful. Aliqui verò in Suburra, vbi nunc Eccleſia S. Saluatoris in Tellure, eregione diui Petri in vinculis. At Ser. ſuper eo hemiſtichio. Lautis mugire carinis, contra Fuluij opinionẽ, videtur propè Exquilias collocaſſe, dicens Carinas intra templũ Telluris eſſe. Quare ego crediderim fuiſſe propè cliuum, qui ducit ad prædictam diui Petri ædem, vbi nunc eccleſia diui Pantaleonis: cui opinioni adſtipulantur, quę ſequuntur Diony. verba. Poſt Caſſij mortem domus eius euerſa fuit, & hucuſque ſub dialis dimittitur. is locus extra ædem Telluris, quam poſtea exſtruxit ciuitas in parte quadam eius, ſecundũ eam viam, qua itur ad Carinas. Patet ergo Fuluium, *Templum Telluris.*

& reli-

& reliquos antiquitatis authores locum ignoraſſe. Sempronium autem hoc templum vouiſſe probat L. Florus ſic: Domiti hinc Picentes, Sed caput gentis Aſculum Sempronio duce, Qui tremente inter prælium campo, Tellurem deam promiſſa æde placauit. Val. autem Max. ait S. P. Q. R. hanc ipſam ædem deſignauiſſe in area ædium Caſſij regnum affectantis, in qua patres frequenti ſenatu de rebus dubijs conſultare ſolerent. quod Cic. pluribus in locis teſtatur, ſed in ph. ſic. Te autem M. Antoni appello vnum illum diem, quò in ædem Telluris ſenatus fuit. Ad Q. Fratrem autem inquit. De Telluris æde, & porticu Q. Catuli me admones, fit vtrunque diligenter; ad Telluris quidem etiam tuam Statuam locaui: & pro domo ſua, Sp. Caſſij domus ob eandẽ cauſam euerſa eſt, atque in eodem loco ædes poſita Telluris. Alibi verò ad Telluris Armamentarium fuiſſe ſic memorat. Putant enim nonnulli ad me pertinere Armamentariũ Telluris aperire. In hoc ambitu fuit Salutis Ædes, vota bello Samnitico à C. Iunio Bibaculo Coſ. ab eodemque Cenſore locata, & Dictatore dicata. Liuius author. Habuit hæc pars ſitus Vrbis, Victoriæ Ædem, quam propè forum L. Volumnius Ædilis ex multatitia pecunia faciendam curauit. Habuit & Apollinis Aram, de qua meminit Solinus, & Liuius. Pomp. Lętus vult Concordiæ, & Æſculapij templum fuiſſe in hortis diuæ Mariæ Nouæ, verſus Amphitheatrũ: Iſidis autem & Serapidis autumat Fuluius, quòd P. Victor ſcribit tertiæ Vrbis regionẽ fuiſſe Iſidis, & Serapidis, in qua ea ſunt templa, & quòd Vitruuius ita dicit: Templa dijs ſic diſtribuenda, Mercurio in foro, Iſidis & Serapidis in emporio: quodque Var. innuit emporium ibi fuiſſe ſic; huiuſce, inquam, pomarij ſumma Sacra via. Ego verò Solis, & Lunæ crediderim, cum ex duabus teſtudinibus duorum templorum videamus alteram ortum ſolis: alteram verò occaſum ſpectare, Varroque tradat Tatium regem Solis, Lunæ, & Volcani ædes dedicauiſſe, quæ inuicem propè erant.

De

FORVM TRAIANI

De Foro Traiani, & de ijs quæ in eo fuere, vel ſunt.
CAP. XIII.

INSTAVRATIS maximè locis ſacris, ac renouatis, quæ ad hominum memoriam, & laudẽ ſpectant, breuiter reſtituamus, ab optimoque illo Traiano auſpicemur. Traiani igitur Forum fuit inter Neruæ, Capitolium, & collem Quirinalem, cuius architectum Apollodorum fuiſſe, his verbis oſtendit Dionyſi. Hadrianus Apollodorum architectum, qui Traiani forum Metodeum, & Gymnaſium, illo iubente, fabricauerat, primum Vrbe expulit: poſtea interfecit. Huius autem fori tectum æneum fuiſſe, ſcribit Pauſ. Gellius: in foro, inquit, Traiani ſimulacra ſunt ſita circumundique inaurata equorum, atque ſignorum militarium, ſubſcriptumque eſt, ex manubijs. Quæ ſimulacra ob aliquod in remp. meritum ſumptu publico locari conſueuiſſe, oſtendit titulus exciſus in marmore, in eodem foro reperto, qui eſt talis.

ANNIO PAVLINO IVN. PROCOS. ASIAE ET HELLESPONTI COS. ORDINARIO PRAEFEC. VRBI VICE SACRA IVDICANTI OB MERITVM NOBILITATIS ELOQVII IVSTITIAE ATQVE CENSVRAE QVI PRIVATIM ET PVBLICE CLARVS EST PETITV PO. RO. TESTIMONIO SENATVS IVDICIO D. D. N. N. TRIVMPHATORVM AVGC. CAESARVMQ. STATVAM SECVNDAM AVRO PERFVSAM LOCARI SVMPTV PVBLICO PLACVIT.

Huius autem Porticus cum ampliſſimis, excelſisque columnis, magnisque epiſtylijs tantam afferebat intuentibus admirationem, vt non hominum, ſed Gigantum manu omnia facta crederentur, in qua ſumorum virorum ſtatuas pulcherrimas vndique ab Alexandro Seuero tranſlatas fuiſſe admonet Lampridius. Ad quem nempe locum cum Conſtans Conſtantini filius perueniſſet, ſingularem ſtructuram primum attonitus cernens, perque giganteos contextus circunferens mentem, omni ſpe talia conficiendi amota, Traiani equum ſolum locatum in atrij medio imitari ſe velle dicebat: cui regalis Ormiſda reſpondit. Stabulum prius tale condas. Huius autem equi imaginem in eius numiſmatibus vidimus, cum hoc indice.

S. P. Q. R.
OPTIMO PRINCIPI.

Ex columnis vero, quas diximus, duæ miræ magnitudinis ſub tellure adhuc iacent prope eccleſiam S. Mariæ cognomento Loreti. Forum autem exornauit etiam Arcus triumphaiis eiuſdem principis, de quo Dion. ſic loquitur. Triumphalis tunc arcus, preter alia multa, quæ in honorem eius, & decreta, & facta fuerant, in illius foro ſubſtructus eſt. Traianus quidem inibi Palatium etiam variis marmoribus, intus vero picturis, ſtatuiſque exornatum habuiſſe dicitur: Vopiſcus verò ſcribit Aurelianum Imperat. iuſſiſſe tabulas publicas ad priuatorum ſeueritatem in Traiani foro exuri.

Arcus Traiani.

In

In cuius medio ſtat adhuc cochlidis eius Columna, in qua circunquaq; rerum geſtarum Simulacra ipſius mira arte cęlata viſunt: & in primis Dacicum bellum. Intus verò gradus cētū octuaginta quinq; in eius faſtigium præbent aſcenſum. habet aūt feneſtellas quadraginta quinque: altitudinē

.COLVMNA. TRAIANI.

Columna Traiani.

verò pedū cētū viginti octo, vel, vt ſcribit Eutropius, centum quadraginta: in ſummo Traiani oſſa aurea pila cōdita fuere: quanquā Dion. ait Hadrianū in Colūna oſſa Traiani condidiſſe, cuius ſunt hæc verba: Ingentē Colūnā in Foro ſtatuit, ſiue vt ea pro ſepulcro eſſet, ſiue in oſtentationē eius operis, quod ille circa Forū egit. Cliuus ſurgebat, quē effoſſa quoquo verſus terra ita cōplanauit, vt vndiq; Colūna cōſpiceretur, forūq; deinde in areæ modū æquatū manſit. Hanc autē Colūnā Traiano bellū gerenti apud Parthos Senatū dedicauiſſe, ipſumq; principē eā nō vidiſſe ferūt. nā è Perſis rediēs apud Seleuciā Syrię Vrbē fluxu ſanguinis deceſſit. Hūc verò ſolū omniū Imperatorū in Vrbe ſepultū eſſe tradit Eutropius. Quod autē in Colūna ratio eſt. quia apud maiores, principes, nobileſq; ſub montibus ſepeliebantur. hinc Virg. *Ipſe eam non vidit.*

Monte ſub aerio, qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur.

Et cū in omnibus locis, vbi erāt ſepulcra excitāda, non eſſent montes, natum eſt vt ſuper cadauera, aut pyramides fierēt, aut ingentes collocarētur Colūnæ, quæ licet propriè

ſint,quæ culmen ſuſtinent,tamen, & ad magnificentiam ere ctæ,hoc nomine appellantur; qualis hæc, in cuius baſi talia leguntur.

S. P. Q. R. IMP. CÆSARI DIVI NERVÆ NERVÆ TRAIANO AVG. GERM. DACICO. PONTIF. MAXIMO. TRIB. POT. XVII. IMP. VI. COS. VI. P.P. AD DECLARANDVM QVANTÆ ALTITVDINIS MONS ET LOCVS TANTIS OPE RIBVS SIT EGESTVS.

FORVM NERVAE.

De Foro, Palatio, & Porticu Neruæ.
CAP. XIIII.

Nerua forum.

NERVAE autem Forum occurrit poſt ædē nūc S.Hadriani in tribus foris,in medio cuius colum na ænea ingentis magnitudinis exiſtens tectū, ex laminis auricalchi extructum,ſuſtinebat, intrinſecus vero lumen erat ambiguū,auth Paul. Hoc forū iam antea inchoauerat Domitianus. Suet. Nouam,inquit, excitauit ædē in Capitolio Ioui cuſtodi, & forū, quod nunc Neruæ vocatur. Fuiſſe autē varijs columnis,& ſtatuis exornatū teſtatur Spartianus de Alexandro Seuero loquēs, his

his verbis: Statuas iocoſas, vel pedeſtres nudas, vel equeſtres Diuis Imperatoribus in foro Neruæ, quod nunc Tranſitoriũ dicitur, locabat. omnibus cum titulis, & columnis æreis, quæ geſtorum ordinẽ cõtinerent. Tranſitorij inde traxit nomen, quòd ab eo in Auguſti, Cæſaris, & Romanũ forũ tranſiretur. Extare enim adhuc videtur pars Porticus ipſius fori incendio abſumpta, cum quibuſdã columnis excelſis, & pulcherrimis, vbi litteræ leguntur titulos Neruæ præ ſe ferentes, quæ ſunt huiuſmodi. IMP. NERVA CÆSAR TRIB. POTEST. II. IMP. II. collapſis epiſtyliis deſunt nonnulla. is locus corrupto vocabulo pro arcu Neruæ, Arca Noei dicitur. Eiuſdẽ Neruę Palatij pars ex lapidibus quadratis, ingẽtesq; colũnæ cernuntur adhuc inter Comitum, & Militiæ turrim, cum eccleſia. S. Baſilij incluſa.

Inchoatũ à Domitiano. Tranſitorium dicitur. Pars Palatij.

FORVM ROMANVM

De Foro Romano, Carcere Tulliano, & Marforij Simulacro. CAP. XV.

ROMANVM Forum, quod & Latium appellauit Statius, à radicibus Capitolij producebatur ſecundũ longitudinem, vſq; ad eccleſiam S Mariæ Nouę, vt teſtatur Diony. memorans Valerium in colle imminenti

Forũ Romanũ & Latium.

foro domum habuiſſe: cumque ſupra demonſtratum ſit domum hanc in Velia fuiſſe, eregione eiuſdem eccleſiæ, fuit neceſſe forum euuſque perueniſſe, quo ei immineret. Ab origine autem Vrbis anguſtiores fines habuiſſe opinamur. Nam cum Liuius narret Curtium ab arce decucurriſſe, egiſſeque Romanos effuſos toto quantum foro eſt ſpatium, vſque ad portam Palatij, viſumque ſit Romulum Iouis Statoris Templum in radice Palatini montis, vbi exercitum firmauerat, poſuiſſe, ſatis conijcimus forum ipſum non vltra primos radices eiuſdem montis terminos habuiſſe. Multos vero poſt annos ampliauit Auguſtus, teſte Sueton. Comitium verò erat foro iunctum, vel potius ipſius fori pars, à prædicta porta ad eandem Diuæ Mariæ eccleſiam. At priuſquam de eo agamus, quæ in foro erant videndum eſt. In radice Capitolij, qua parte mons ipſe ortum brumalem ſpectat, Carcerem ædificauiſſe Ancum Martium ſic docet Liuius. Fecit Carcerem media Vrbe, imminentem foro ad terrorem creſcentis audaciæ. Partem deinde addidit Tullius, cui Tulliano nomen impoſuit: de quo Calp. Flaccus ita ſcribit: Video Carcerem publicum, ſaxis ingentibus ſtructum, anguſtis foraminibus, & oblongis lucis vmbram recipientibus: in hunc abiecti rei robur Tullianum aſpiciunt, & quoties iacentes ferrati poſtis ſtridor excitat, exanimantur, & alienum ſupplicium ſpectando, ſuum diſcunt. Sonant verbera intus, recuſantibus ſpurca manus carnificis ingeritur, ſedet ianitor inexorabilis pectore, qui flente matre ſiccos tenet oculos, illuuies corpus exaſperat, manus cathenæ premunt. Deſcribitur perbelle etiam à Sal. hoc modo. Eſt locus in carcere, quod Tullianum appellatur, vbi paulum deſcenderis depreſſus ad læuam circiter. XX. pedes, eum muniunt vndiq; parietes, atque inſuper camera lapideis fornicibus iuncta, ſed inculta tenebris, & odore fœdo, atque terribilis eius facies. Vnde autem dicatur, hæc declarant Var. verbá: Carcer à coercendo. quod exire prohibentur, in hoc pars, quæ ſub terra, Tullianum, ideo quòd additum à Tullio rege, quod Syracuſis, vbi hac de cauſa cuſtodiuntur, vocantur Lathomiæ. Lathomiæ enim eſt græcó, & maximè à Syracuſanis, qui Lathomias & appellant, & habent, ad inſtar

Comitiũ.

Carcer Tullianũ.

car-

carceris, ex quibus locis exciſi ſunt lapides ad extruendam Vrbem, auth. Sex. Pomp. Cice. ſeptima actione in Ver. lathomias, inquit, Syracuſanas omnes audiſtis, plerique noſtis, opus eſt ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum, totum eſt è ſaxo in mirandam altitudinem depreſſum, & multorum operis penitus exciſum, nihil tam clauſum ad exitus, nihil tam ſeptum vndique, nihil tam tutum ad cuſtodias, nec fieri, nec cogitari poteſt. Sen. Sabinum in lathomias fuiſſe damnatum tradit: Liuius verò principes Ætolorum tres & quadraginta: inter quos Democritus, & frater eius erat, Romam à Marcu Atilio deductos, in lathomiasque coniectos. Erat autem Tullianum, ſicut hodie videmus, duplex: ſuperior, & inferior camera. ſuperiori extat adhuc foramen ſpiraculi cauſa additum, vt retulit Flaccus. Locus nunc Diuo Petro cognométo in Carcere eſt dicatus: *Tullianũ duplex.*

Ante hunc iacet marmoreum ingens ſimulacrum Marforiũ vocitatũ, quem Piſtorũ deũ, ſiue Panarium Iouem,

SIMVLACRVM. MARFORII.

Marforium.

quòd tumores inſtar panum circumquaque promineant, multi eſſe affirmant. Nam (vt author eſt Lactantius) eo tempore, quo Romani obſeſſi in Capitolio erant, Iuppiter per quietem admonuit, vt ex omni frumento, quod haberent, panem facerent, in hoſtiumque caſtra iactarent: eoque facto ſoluta eſt obſidio, deſperantibus Gallis inopia ſubigi poſſe Romanos, quare Ioui Piſtori non ſolum Aram,

verùm etiam Statuam in perpetuam rei memoriam poſuerunt. At, cum in ſcopulo ſimulacrum hoc ſit collocatum, Rheni Germaniæ fluminis eſſe tenemus, quòd autem ſit Nar fluuius, vt vult Fuluius, non placet: nulla enim apparet ratio cur Nar veniret à Romanis excitandus. Marforium cur vocitent, nihil eſt certi, quod dicatur, niſi velimus ex eo, quòd in Auguſti foro eſſet, vt quorundam eſt opinio, vbi & Martis templum.

Rheni ſimulacrũ.

ARCVS. SEPTIMII. SEVERI.

De Secretario Populi Romani, Arcu Septimij, Templo Saturni, ac de Aerario, & Officina cudendi pecuniam. CAP. XVI.

POST autem Marforij ſimulacrum, eregione arcus Septimij, ſequitur ædes Diuæ Martinæ nunc ſacra, vbi olim Secretarium populi Romani fuiſſe in marmore inciſus index probat huiuſmodi. SALVIS. DD. NN. HONORIO ET THEODOSIO VICTORIOSISSIMIS PRINCIPIBVS. SECRETARIVM AMPLISSIMI SENATVS

Secretarium Populi Romani.

QVOD

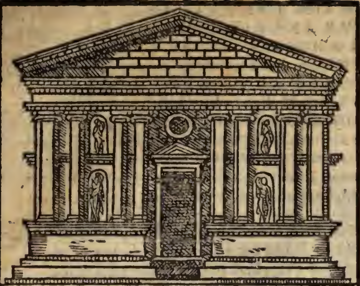
QVOD VIR INLVSTRIS FLAVIANVS ANNIVS INSTITVERAT: ET FATALIS IGNIS ABSVMPSIT: FLAVIVS ANNIVS EVGARIVS EPIFANIVS. VC. PRÆF. VRB. VICE SACRA IVD. REPARAVIT. ET AD PRISTINAM FACIEM REDVXIT.

Eregione huiuſce ædis, ad radices rupis Tarpeiæ ſtat adhuc Arcus, vt diximus L. Septimij, omnium pulcherrimus, & parum mutilatus: in vtroque frontiſpicio cuius inciſæ ſunt alatæ victoriæ cum Trophæis, & terreſtris, naualiſque belli ſimulacra, cum hac inſcriptione. *Arcus Septimij.*

IMP. CÆS. LVCIO SEPTIMIO. M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI AVG. PATRI PATRIÆ. PARTHICO. ARABICO. ET PARTHICO ADIABENICO PONTIF. MAXIMO TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET IMP. CÆS. M. AVRELIO. L. LIL. ANTONINO AVG. PIO FELICI TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P. P. OPTIMIS FORTISSIMISQVE PRINCIPIBVS. OB REMPVBLICAM RESTITVTAM IMPERIVMQVE POPVLI ROMANI PROPAGATVM INSIGNIBVS VIRTVTIBVS EORVM DOMI FORISQVE.

S. P. Q. R.

Habet hic arcus à latere marmoreos gradus, per quos ego multoties euaſi ad faſtigium. Illud autem ſciendum Seuerum triumphum reſpuiſſe, ne de ciuili victoria videretur triumphare, tùm etiam quòd morbo articulari in curru haud facile conſiſtere poterat. Sequitur ſtatim recta nunc Diui Hadriani, olim Saturni Templum, à Numatio Planco conditum, auth. Sue. vel inſtauratum, quia conſtat antiquiſſimum eſſe. Et quidam dicunt inſcriptionem locationis accepiſſe T. Largium. Var. autem L. Tarquinium regem, ipſum Largium dedicauiſſe. Liuius vero A. Sempronio & M. Minutio Coſſ. ait eſſe dedicatum, & à Planco reſtitutum. *Saturni Templũ.*

ÆRARIVM VALERII PVBLICOLAE

Ærariũ Pop. Ro.

In quod ex Capitolino ærariũ Po Ro. Trãſlatum ferunt, vt ẽt Aſc.ſi gnificare videtur his verbis: Dum teſtes examinarẽtur (agebatur enim cauſa pro Roſtris) Pompeius ad Ærarium ſedẽs tumultu Clodianę multitudinis perturbatur, & mox: Euntibus ad tabellam ferendam poſtero die iudicibus, clauſæ fuere tota vrbe tabernæ, præſidia in foro, & circa omnes fori aditus Pompeius diſpoſuit; ipſe pro ærario, vt pridie, conſedit. Ærarium in Saturni templo ideo reponit Sex. Pomp. & Macrobius, quod ſub illo nullum furtum fuerit commiſſum, aut quia nihil erat cuiuſquam priuatum. Plut. in prob. quærens cauſam cur ærarium fuerit in æde Saturni: an, inquit, ex eo quòd fama obtinuit, Saturni tempore, nec auaritiam, nec improbitatem vſquam in hominibus fuiſſe, ſed iuſtitiam, & fidem. Cyprianus autem refert Satutnum in Italia primum inſtituiſſe nummos ſignare; & propterea Saturni ærarium vocari. In ærario promulgata ſeruabantur: Cicer. tertio de le. Qui agent auſpicia ſeruanto: Auguri publico parento: Promulgata propoſita in ærario cognita agunto. Seruabantur & libri elephantini, in quibus. XXXV. eſſent conſcriptæ tribus, omneſq; publicarum rationum libri. Suet. in Cæſaris rebus geſtis: Tabulas veteres ærarij, & debitorum, vel pręcipuam calumniandi materiam, exuſſit. Seruabantur & ſigna militaria. Liuius: Signa, inquit, eo die à Quæſtoribus ex ærario prompta; quorum duo

In eo ſeruabantur promulgata.

communia

communia erant, roſeum pro peditibus, cum titulo. S.P. Q. R. & ceruleum pro equitibus, color enim ceruleus eſt maris, à deo cuius inuentum equum fabulantur. Aſc. dicit veterum diligentiam fuiſſe, vt quod quiſque de ſubiugata prouincia per triumphum apportauiſſet, perſcriptum in tabulis in ærarium reponendis conſeruaretur, idque etiam Cicer. tertia actione in Ver. hinc L. Florus ait Catonem Cyprias opes Liburnis per Tyberinum hoſtium inuexiſſe, quæ latius ærarium Pop. Rom. quam vllus triumphus impleuere. & Liuius primo decadis quintæ Ap. Claudium Centonem ex Celtiberis ouantem millia pondo argenti, & quinque millia auri in ærarium tuliſſe. Cenſores in Saturni iuſiurandum ſubire cogebantur. Inter hanc diui Hadriani, & Caſtoris Pollucisque olim templum cudendi pecuniam priſcis temporibus ſtabat Officina, argumento quod eo in loco vidimus effodi ingentem nummorum copiam, eius pretij, vt coniectura aſſequebamur, cuius nunc eſt quadrans, cæterum igne corrupti.

Officina argenti cudendi.

COLVMNA· MILIARIA ·

De Miliario Aureo, Ponte Caligulæ, & de Roſtris, ac Curia. CAP. XVIII.

MILIARIVM autem aureum in capite fori Romani collocatur à Plinio: à Cor. verò Tac. iuxta Saturni ædem, narrante cohortem ad aureum Miliarium ſub æde Saturni perexiſſe, vterque rectè. Erat autē Miliariū aureum columna propè arcum Septimij, in qua inciſæ omnes Italia viæ finirent, & à qua ad ſingulas portas menſuræ regionum currerent. Meminit Suet. his verbis: Ergò deſtinata die præmonitis conſcijs, vt ſe in foro, ſub æde Saturni, ad Miliarium aureum opperirentur, mane Galbam ſalutauit. Caligula per forum Romanū à colle palatino ad Capitolinum pontem marmoreum duxit; quò nihil ambitioſius tota vrbe: ſuſtentabatur enim octuaginta ingentibus columnis candidiſſimi marmoris, quarum tres ad huius, totidemque ad illius montis radices adhuc ſtantes cernuntur, propè quas paucis ante annis effoſa fuere marmora

Miliarium.

Pons Caligulæ.

cum

cum circulari huiuſmodi inſcriptione. VICENALIA IMPERATORIVM. Altera autem pars habuit ſacerdotes taurum ſacrificantes. Secus ipſum pontem, in medio foro, atque eregione ędis diui Hadriani exſtat ingens marmorea columna, quam exiſtimo vnam ex illis eſſe, quę equum æneum inauratum Domitiani ſuſtinebant, de quo quidem equo Papinius mentionem ſic facit.

Quæ ſuper impoſito moles gemmata coloſſo
Stat Latium complexa forum.

Ad pedes cuius procubuit Rheni flum. Germaniæ ſimulacrum, de qua prouincia triumphum egiſſe Domitianum diximus, & idem author tetigit, cum inquit.

Ænea captiui crinem tegit vngula Rheni.

Cui ſimulacro Marforium nunc dicunt nomen. Ex roſtris nauiū Antiatium ſuggeſtū in foro, quod Roſtra denominauere Romani, fabricatum eſſe, Liuius ſic commemorat. Naues Antiatium partim in naualia Romæ ſubductæ, partem incenſæ, Roſtriſque earum ſuggeſtum in foro extructum adornari placuit, Roſtraque id templum appellatum. Romanum forum vbi nunc Roſtra ſunt, ait Ser. Fuere autem Roſtra ad radices Palatij, vbi nunc diuæ Mariæ liberatricis eſt ſacellum, in medio foro. Vnde Appianus loquens de capite Marij iunioris abſciſſo, narrat Syllam fori in medio, ante Roſtra, illud appendiſſe. Quod autem M. Var. dicit fuiſſe ante curiam Hoſtiliam, ſic accipimus, inquit, Blondus, vt partim curia Hoſtilia à Cœlio monte, in quo eam fuiſſe certiſſimum eſt pro ſui magnitudine Roſtra verſus, partim Roſtra à Palatino monte in illam protenderentur. Hanc profectò rationem, ſi quis locorum ſitum conſideret, planè abſurdam, & ineptam iudicabit, nimirum viam expeditiſſimam, quæ deinde Appia eſt denominata, omneſque Palatij fermè aditus occupaſſent. præterea non ſit veriſimile in ea rerum frugalitate tam amplam, tamque magnificam curiam Tullum ædificauiſſe. Quare dicimus fuiſſe Roſtra Noua ad radices Palatini montis, & Vetera apud Curiam De nouis quidem paulò ante Ser. meminit, de veteribus verò Suet. in funere Auguſti, his verbis: Bifariam laudatus eſt, pro æde diui Iulij à Tiberio, & pro Roſtris veteribus à Druſo Tiberij filio, ac Senatorū humeris delatus in Cāpū, crematusq; Aſc. ſcribit

Roſtra.

Roſtra vbi.

Roſtra noua, & vetera.

Clodij corpus,vt vulnera videri poſſent, delatum in foro,& pro Roſtris poſitum, populumque deinde in Curiam tuliſſe,atque cremauiſſe,eoque igne Curiam, Portiamque baſilicam ei coniunctam conflagraſſe. ſubdit longe poſt: Erant enim Roſtra,non eo loco, quo nunc,ſed ad Comitium prope iuncta Curiæ. Si ergo Roſtra in Comitio ante Curiam, vt vult Var. dicimus fuiſſe. intelligendum eſt duas extitiſſe Curias Hoſtilias, vnam prope forum,vbi nunc templum Pacis, in cuius ruinis inuentum eſt marmor cum indice huiuſmodi. IN CVRIA HOSTILIA. aut certe iuxta ipſum, vt poſſit Roſtra ante ſe habere. alteram vero in Cœlio monte,de qua infra videbimus.In Roſtris agebantur cauſæ,quêadmodum apud Liuium legitur de Virginia,vtrum ſerua,an libera eſſet.ferebantur leges auth. Cic.pro Rab.habebantur conciones, idem in Piſ. Cęſar Iuliam amitam, vxoremque Corneliam defunctas pro Roſtris laudauit. Suet. & Plut. auth.Plinius, concionaturi, inquit, Roſtra aſcendebant. In eiſdem clariſſimorum virorum ſtatuæ erigi ſolebant. hinc Cic.in ph.Cn.Octauij clari & magni viri,qui primus in eam familiam, quæ poſtea viris fortiſſimis floruit, attulit conſulatum,Statuam videmus in Roſtris. Aſc.pro M. Scauro Camilli togatam,ſine tunicis in his collocat.ante hęc vero Appianus Syllæ equeſtrem ex auro conflatam, cum hac inſcriptione. COR. SYLLÆ IMPERATORI FORTVNATO.In prędaro fori Romani loco,pro Roſtris,ſuper leonem lapideum impoſitum fuiſſe corpus Fauſtuli, qui ibi cecidit, dum certamen Romuli,& Remi dirimere vellet,tradit Diony.M.autem Var.poſt Roſtra Romuli ſepulcro locum fecit. Fuit pro Roſtris Herculis ſtatua tunicati,habitu æleo, faciè torua: ſubſcripta.

Duæ Curiæ Hoſtiliæ.

L. LVCVLLVS IMPERATOR DE MANVBIIS HOSTIVM DEDICAVIT.

Plin.Sibyllæ, inquit, tres iuxta Roſtra in foro ſunt,vna,quã Pacuuius Taurus ædilis Pli.inſtituit,duæ,quas M. Meſſalla. Inter antiquiſſimas fuere Tulij Cœlii L. Roſcii,& Sp Matici Fulcinii à Fidenatibus, & Gn. Octauii apud Antiochum in legatione interfectorum. Propterea L.Florus ait Romæ capita cæſorum proponere in Roſtris vſitatum eſſe.

De Lacu Curtio, Cloaca Maxima, & Doliola.

CAP. XIX.

M. Var. refert in foro Romano Lacum Curtium fuiſſe, priuſquam cloacæ eſſent, per quod innuit Cloacam per ipſum lacum ſequenti tempore deriuatam, quam alta tellure opertam vidimus nuper in radicibus Palatini montis, per forum Romanum fluentem, perque eiuſdem montis radices in Velabrum, & inde cadentem in Tyberim. Quare patet lacum Curtium, ſicut & Cloaca Maxima, in medio foro extitiſſe, haud procul ab equo Domitiani, hinc Papinius. *Lac' Curtius & Cloaca maxima.*

Ipſe laci cuſtos, cuius ſacrata vorago,
Famoſusq; lacus nomen memorabile ſeruat.

Cum igitur dictum ſit equum Domitiani ſtetiſſe in medio foro, vbi nunc vnica erecta cernitur columna, præter alias rationes, ex his Statii carminibus iudicamus lacum Curtium fuiſſe in hortis dictæ columnæ adiacentibus. Diony. Eſt, inquit, hic locus repletus, vocaturque ab illo caſu lacus Curtius in medio maxime Romani fori. Liuius: Eodem anno ſeu motu terræ, ſeu qua vi alia, forum mediū fermè ſpecu vaſto collapſum in immenſam altitudinem dicitur, nec eam voraginem coniectu terræ, quum pro ſe quiſque gereret, expleri potuiſſe, priuſquam deum monitu quæri cœptum, quo plurimum Populus Romauus poſſet, id enim illi loco dicādum vates canebant, ſi remp. Rom. perpetuam eſſe vellent, tum M. Curtium iuuenem bello egregium caſtigaſſe ferunt dubitantes, an vllum magis Romanum bonum, quam arma, virtusque eſſet? ſilentioque facto templa deorum immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in cęlum, nunc in patentes terrę hiatus ad deos manes porrigentē, ſe deuouiſſe, equo deinde quàm poterat maxime exornato inſidētem armatum ſe in ſpecum immiſiſſe, donaq; ac fruges ſuper eum à multitudine virorū, ac mulierum congeſtas, lacumq; Curtiū, non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, ſed ab hoc appellatum. At de hac re cum triplex ſit hiſtoria, hanc ſequitur Val. Max. & Porcilius. Piſo verò in annalibus bello Sabino, quod fuit Romulo, & Tatio, virum fortiſſimum Metium Curtium Sabinum *Equ' Domitiani.* *Triplex opinio de Lacu Curtio.*

Romulo

Romulo cum ſuis ex ſuperiore parte impreſſionem faciente, in locum paluſtrem, qui tum fuit in foro, antequàm cloacæ eſſent factæ, ſeceſſiſſe, atque ad ſuos in Capitolium illæſum perueniſſe, ab eoque lacum inueniſſe nomen memoriæ prodidit. Cornelius verò & Luceius eum locum eſſe fulguratū, & ex S. C. à Curtio Coſ. ſeptum, & ab eo lacum Curtium appellatum, apud quem Galbam interfectum,& morientem ſanguine lacum ipſum infeciſſe ait Cor. Tac. & Suet. Sequitur Cloaca Maxima de qua ita ſcribit Liuius. Tarquinius foros in circo faciendos curauit, cloacamque Maximam receptaculum omnium purgamentorum Vrbis ſub terram agendam, quibus duobus operibus vix noua hæc magnificentia quicquam adæquare potuit. Eundem ferè ſenſum Plinij hęc habent verba. Cloacam operum omnium dictu maximum ſuffoſſis montibus, Vrbe penſili, ſubtus nauigata fecit. Hæc autem ad Iouis Statoris ædem in tres ductus diuiditur, quorum duo nunc clauſi, tertius limpidiſſima fluens aqua in Velabro oſtenditur, deinde canali è ſaxis quadratis extructo in Tyberim, vt dictum eſt, dimittitur. Plures fuiſſe Vrbis cloacas ſic oſtendit idem Liuius: Poſt incenſam Vrbem à Gallis, dum inſtauraretur, feſtinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omiſſo ſui, alienique diſcrimine in vacuo ædificant, ea eſt cauſa, vt veteres Cloacæ primo per publicū ductæ, nunc priuata paſſim ſubeant tecta, formaque Vrbis ſit occupatę magis, quàm diuiſæ ſimilis. Quod ſi tunc difficile, difficillimum certè nunc videri poteſt, vt quis Vrbis regiones diuidere poſſit, cum locorum & viarum veſtigia vix extent, & ea quidem perpauca,& incerta. Quare nos non more priſco regiones diuiſimus, verùm eo ordine, quo omnia faciliora, & magis perſpicua videri poſſunt. Sed ad rem redeamus. Cloacarum autem curatores fuiſſe inſcriptio in marmore apud pontem Aurelium inuento, huiuſmodi.

Cloaca maxima.

Cloacarū curatores.

IMP. CÆSARIS DIVI TRAIANI PARTHICI. F. DIVI NERVÆ NEPOTIS TRAIANI ET ADRIANI AVG. PON. MAXI. TRIB. POT. XXII. IMP. II. CONS. III. TIRR. RVSTICVS CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS ET CLOACARVM.

Rur-

Rurſus in alio marmore.

EX AVCTORITATE IMP. CÆSARIS DIVI NERVÆ. F. NERVÆ TRAIANI AVG. GER. DACI. PONT. MAX. TRI. POT. VII. IMP. IIII. COS. V. PP. IVLIVS FEROX CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS, ET CLOACARVM VRBIS TERMINAVIT RIPAM. R. R. PROX. CIPP. PER. CXV. A. FABIO A. F.

Cloaca inquit Pompeius á cloacando, id eſt inquinando, vel à colando, id eſt fluendo. Iuxta Cloacam erat locus,qui vocabatur Doliola, à Doliolis ſub terra, vbi non licebat ſpuere. vetuſtior autē memoria eſt eo in loco myſtica quædam Numæ condita eſſe, ſunt qui putant Gallorum ſenonum cineres. *Doliola.*

De Comitio, Templo Veneris Genitricis, Statuis, & ſimulacris, quæ in eo & Foro Romano fuere, ac de Cæſaris Columna. CAP. XX.

COMITIVM Fori Romani partē eſſe ſuperius dictum eſt,incipiens à porta Palatij, terminanſq; apud ædem Diuæ Mariæ Nouæ: ita appellatum quod fœderis conditiones ibi inter Tatium,& Romulum firmatæ, ſancitæque ſint, vnde à coeundo Comitio nomen manſit,auth.Plut. Aſc.ait Comitium eſſe locū propter Senatulum,quo coire equitibus, & populo Romano liceret.Blondus verò quo coibant Comitijs centuriatis, & litium cauſa,neque ibi Conſules,Prætores,Ædiles,Cenſores, & Tribunos,ſed in Campo Martio, fuiſſe delectos. Subdit deinde. Locus autem ita euanuit,vt,poſt diruta iam pridē, quæ ſolo ſupereminebant ædificia, effodiendis fundamentorum lapidibus in calcem coquendis, intra ſanctorū Hadriani,& Laurentij in Miranda baſilicas,interque fora Magnum, & Neruæ tranſitorium, multo ſudore decimo tandem anno inſpexerimus,hæc in triumphanti Roma. In inſtaurata verò,inter turrim, quæ Pallara appellatur, & lacum Curtij, colliſq; Palatini radices, & Fauſtinæ monumenta fuiſſe cōmemorat,in quaquidem re ſibi contradicit. Etenim attendere diligenter ſi velimus,quæ ſupra ex Cor.Tac.de ficu ru- *Comitiū.* *Hæc turru propè Arcū Titi extat.*

Ficus ruminalis vbi fuerit. minali adducuntur, illa exploſa, hanc comprobabimus ſententiam. Satis enim conſtat ficum ruminalem, quam in Comitio ſtatuit, in Palatij radicibus fuiſſe, conſequens ergo eſt & ibi Comitium, de quo meminit Cicer. pro Sex. Is locus diu caruit tecto. eo autem anno, quo primum Annibal in Italiam venit, tectus fuit, vt docet Liuius ſeptimo bel. pun. qui tamen trigeſimo aliter ſentire videtur, cum dicit Comitia indicta perfici tempeſtates ſępè prohibuiſſe. Longo autem tempore poſt Cæſar locum inſtaurauit, authore Tranquillo. & Aſc. Ludi ſæpè in eo celebrati ſunt, inibiq; libri Sibyllini P. Cornelio, & M. Bebio Coſſ. cremati, vt in Numæ vita ſcribit Plut. In Comitio fuit Coclitis Statua, quæ cum de cœlo tacta eſſet, ex aruſpicis reſponſis in arca Vulcani, loco altiori, poſita eſt, ex qua re bene Pop. Roman. ſucceſſit: Liuius. In cornibus verò eiuſdem Comitij fuit ſtatua Pithagoræ, & Alcibiadis, in gradibus verò ad læuam Curiæ Actij, Plin. author, cuius Actij cotem, & nouaculam ibidem defoſſam, ſuperque impoſitum Puteal ait Cice. idemque Liuius. Statæ matris Simulacrum in foro colebatur, poſtquam id colluſtrauit, ne lapides igni corrumperentur: qui plurimus ibi fiebat nocturno tempore, magna pars populi in ſuos quiſque vicos retulerunt eius deæ cultum, vt refert Sex. Pompe. In foro, ante Veneris Genitricis ædem, fuit Cæſaris Statua, equeſtris, & Q. Marcij ante Caſtoris, equeſtris & ipſa, ac Tremellij togata, æream. M. Attio velatam in eodem foro poſuit Tarquinius: Plinius verò Cæſaris Simulacrum cometam in capite habens. At hoc in loco ſi ſtatuas præclaris viris in Foro Romano, ſicut in Roſtris erectas recenſere vellem, finem profectò non inueniret oratio. Illud autem ſatis erit admonuiſſe, hoc munere dignos habitos eſſe eos omnes, qui, vt diximus, aliquod egregium facinus obiiſſent pro republic. aut mori non dubitaſſent, quod probant Cicer. hæc verba: Ac ſi tunc P. Sextius Iud. in templo Caſtoris, animam, quam vix retinuit, edidiſſet, non dubito quin, ſi modo eſſet in republ. Senatus, ſi maieſtas Popul. Roman. reuixiſſet, aliquando ſtatua huic ob rempubl. interfecto in foro ſtatueretur. Nec verò illorum quiſquam quos à maioribus noſtris morte obita poſitos in illo loco, atque in roſtris collocatos videtis, eſſet.

Quando tectus ſit.

Coclitis ſtatua.

Pithagora, & Alcibiadis. Actij. Stata matris.

Cæſaris ſtatua & Q. Marcij. Cur ſtatua ſtatuta.

P. Sextio

P. Sextio præponendus. Populus autem Romanus in Cæſaris gratiam Columnam marmoream lapidis numidię.XX. pedum, cum Titulo hoc. PATRI PATRIÆ. in foro ſtatuit, de qua Lactantius meminit, & idem Cicer. in hæc verba. Talis animaduerſio fuit Dolabellæ cum in audaces, ſceleratosque ſeruos, tum in impuros, & nefarios liberos, talisque euerſio illius execratæ Columnæ, vt mirum mihi videatur tam valde reliquum tempus ab illo vno die diſſenſiſſe. *Columna Cæſaris.*

De Columna Mœnia, Pila horatia, De Cæſaris, Conſtantini, Domitianique Equo, ac de Templo, & Ara eiuſdem Cæſaris. CAP. XXI.

HABVIT Forum Columnam Mœniam denominatam, à qua Labeo iureconſultus Mœniana deduxit, cum inquit. Inter immiſſum & proiectum hoc intereſſe putant, quòd proiectum eſſet id, quod ita proueheretur, vt nuſquam requieſceret, qualia Mœniana, & ſubgrunda eſſent. Immiſſum, quod in aliquo loco requieſceret, veluti tigna, trabes, quæ immitterentur. In quæ verba cum ANTONIVS Triuultius, & SCARAMVTIA eius frater nobiliſſimi adoleſcentes, & in iuris ciuilis ſcientia ſupra ætatem egregiè docti, incidiſſent, rogarunt me, vnde dicerentur Mœniana, quibus ita reſponſum eſt: Mœnius cum domũ ſuam venderet Catoni, & Flacco Cenſ. vt ibi Baſilica ædificaretur, exceperat ius ſibi vnius columnæ, ſuper quam tectum proijceret, & prouolantibus tabulatis inde ipſe, & poſteri eius ſpectare munus gladiatorũ poſſent, quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur Colũna Mœnia vocitata eſt, hinc Mœniana. Mœniana, inquit Sex. Pomp. à Mœnio cenſore, qui primus in foro vltra columnas tigna proiecit, quo ampliarentur ſuperiora ſpectacula. De Colũna meminit Aſc. & Cic. de Diu. ac pro Sex. in hæc verba. Venit, vt ſcitis, ad Columnam Mœniam, tantum eſt ex omnibus ſpectaculis vſq; à Capitolio, tantus ex fori cancellis plauſus excitatus, vt nunquam maior cõſenſio. Fuit enim in ea parte fori, vbi Baſilica Portia, de qua infra erit mentio.

Columna Mœnia.

Mœniana vnde.

Vbi fuerit.

tio. In foro, inquit Dion. erat petra angularis, ſuper qua poſita fuerant ſpolia Tergeminorum Albanorum, Pila horatia dicta, ſed arma collapſa ſunt vetuſtate. Decorauit autem forum Romanum equus Cæſaris, & Conſtantini, ſicut Domitiani, Atrium Mineruæ, & Tabernæ Nouæ, ac Veteres, de quibus ſic loquitur Liuius: Eodem tempore ſeptē Tabernę, quæ poſtea quinq;, & argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, arſere. De his intellexit Iuuenalis cum dixit, ſed quinq; tabernæ quadrāginta parant. In foro magiſtratus Imperium Romani deponere conſueuere, auth. Herodianus. Appianus memoriæ prodidit cadauer Cæſaris in forum relatum, eoq; in loco Aram, mox Templum illi erectum eſſe.

Pila Horatij. *Equus Cæſaris Domitiani.* *In foro magiſtratus deponebantur.*

De Foro Cæſaris, Baſilica, & Bibliotheca Pauli.
CAP. XXII.

EXPOSITIS ijs, quæ ad Fo. Ro. pertinere videbantur, redeamus ad Templum Saturni, vnde digreſſi ſumus de ærario locuti; videamusque quid poſt ipſum ad latus eiuſdem fori in ortum æſtiuum vergens fuerit, aut ſit. ſed in primis de Foro Cæſaris, quod (vt quorundā eſt opinio) fuit in eo loco, qui poſt Fauſtinæ Templũ valde depreſſus cernitur, de quo ſic loquitur Appianus. Poſt victoriam contra Pompeiũ Cæſar Atrium Templo Veneris circumduxit, quod Romanum forum eſſe voluit, non rerum quidem venalium, ſed eorum quæ ad iura conuenirent. In hoc ſtatuas pulcherrimas collocauit, inter quas loricatam ſibi dicari paſſus eſt. Breui quidē, ait Plin. ſpatio forum, ſed inter Vrbis ornamenta perſpicuũ. Area ſupra ſextertium millies conſtitit. Pauli Baſilicā Cice. in medio foro ſtatuit, verba ipſius ex libro quarto ad Atticum hæc ſunt: Paulus in medio foro Baſilicam iam penè texuit, ijſdem antiquis columnis; Illam autem quam locauit fecit magnificentiſſimam: Hanc Plin. inter Vrbis magnifica enumerat, columnis ex phrygibus mirabilem. Papinius autem Domitiani equum deſcribens à ſiniſtra Pauli regiā poſuit his carminibus.

Forũ Cæſaris vbi. *Pauli Baſilica.*

At laterum paſſus hinc Iulia templa tuentur,
Illinc belligeri ſublimis regia Pauli,

Cæſar pater, blandoq; videt Concordia vultu.

Cæſar, inquit Plut. Paulũ Æmiliũ collegã Caij Marcelli in conſulatu mille,& quingentis talentis ſibi amicum,defenſoremque parauit, ex qua mox pecunia nobiliſſimam ille in foro Baſilicam extruxit,quæ Pauli Baſilica dicebatur; Quam publicam conſtituiſſe refert Appianus. Fuit autem propè Caſtoris & Pollucis Templum, quo in loco vidimus effodi multa fruſta earum columnarum, quibus mirabilem fuiſſe dicit Plin. In hac ad Ianum ſtabant fœneratores: vnde Hor. Hæc Ianus ſummus ab imo perdocet. Et in Sermonibus. Poſtquam res mea Ianum ad medium fracta eſt. Cic. ita ne? Ianus medius in L.Antonij clientela ſit? quis vnquam in illo Iano inuentus eſt? qui.L.Antonio mille nummum ferret expenſum. Eiuſdem Pauli Bibliothecam Baſilicæ iunctam fuiſſe,quibuſdam authoribus, crediderim.

·TEMPL·DIVAE·FAVSTINÆ·

De Foro Augusti, Porticu Antonini, Fauſtinæ, & Liuię, ac de Cæſaris domo. CAP. XXIIII.

FORVM Romanum,Cæſaris,& Auguſti inuicem propè fuiſſe innuit Papinius in ſyluis cum dicit.

Nec ſaltem tua dicta continentem,

Quæ trino iuuenis foro tonabas.

Et Mar. his carminibus.

Cauſas, inquit, agam Cicerone diſertius ipſo,

Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

Auguſti forum. Auguſti autẽ forum licèt apud Marforij ſimulacrum quidam ponant, nonnulli tamen poſt Fauſtinæ templum, ſed prior opinio magis probatur. Breue quidem, ſicut etiã Cæſaris, fuit, quia ipſe princeps non eſt auſus proximas domos poſſeſſoribus extorquere, erat tamen multis ſtatuis ornatiſſimum. Inerat enim Caſtoris & Pollucis cum victoria Alexandri Magni. Coruini & in eius caſſide pugnacis corui ſimulacrum. Apollinis eburnea, de qua Hor. Sic me ſeruauit Apollo: & Iuu. Iuriſq; peritus Apollo. Fori autem extruendi cauſa fuit hominum, & iudiciorum multitudo; quæ videbatur, non ſufficientibus duobus, etiam tertio indigere, itaque feſtinantius, necdum perfecta Martis æde, publicatum eſt. cautumque vt ſeparatim in eo publica iudicia, & ſortitiones iudicum fierẽt, ſanxitq; vt de bellis, & triumphis hic conſuleretur Senatus. Prouincias cum imperio potituri hinc deducerentur; quiq; victores redijſſent huc inſignia triumphorum inferrent. Quod forum inſtaurauit poſtea Hadrianus, auth. Spar. Idem Suet. docet forum ipſum duas Porticus habuiſſe, in quibus ſtatuas omnium triumphali effigie dedicauit Auguſtus. Blon. autem in Roma triumphanti hoc forum, & Martis Templũ in Campo Martio his reſtituit vèrbis. Campi Martij proprium locum fuiſſe oſtendimus, cui columna Antonina fuit appoſita, eoque continebatur Campo Auguſti forũ, tẽplo Martis cõtiguũ. Sed quũ Suet. dicit breue forũ ſtruxiſſe, quia non eſt auſus proximas domos poſſeſſoribus extorquere, & extruendi cauſam hominum, & iudiciorum multitudinẽ fuiſſe: ſatis oſtendit, ſicut & P. Victor, in celeberrima Vrbis parte ſtetiſſe: cũ Campus Martius extra Vrbẽ; neq, priuatorũ domibus occupatus, latiſſimũ, cuicunque foro, præberet campum. Quare Blondi opinio prorſus reijcienda. *Porticus Antonini & Fauſtinæ.* Porticus Antonini, & Fauſtinæ pulcherrimę, variſq; marmoribus exornatæ exſtant apud Diui Laurentij in Miranda Columnæ ingentes cum huiuſmodi indice.

DIVO ANTONINO ET DIVAE FAVSTINAE. EX S. C.

Fuit autem in via Sacra,in qua via publica domo,ſita vbi tẽ-plum Pacis,Cæſarem habitauiſſe ſcribit Suet.quam domum Auguſtus à Liuia nepte nimis ſumptuoſe ornatã,ſolo æquari iuſſit;in cuius area excitata eſt deinde Porticus Liuiæ. Plin. tradit Cæſarem Dictatorem totum forum,viamq́ue Sacram à domo ſua ad cliuum Capitolinum, in munere gladiatorio linteis operuiſſe. De domo & porticu Ouid. in faſt. ſic meminit.

Cæſaris domus.

Porticus Liuiæ.

Diſce tamen veniens ætas, vbi Liuia nunc eſt
Porticus, immenſa tecta fuere domus.

At de porticu etiam primo de arte ita.

Nec tibi vitetur, quæ priſcis ſparſa tabellis
Porticus, authoris Liuia nomen habet.

Dion refert Neruam in Auguſti foro,nunc in porticu Liuiæ pro tribunali litigantes audiuiſſe.Claudiam etiam porticum appellatam accepimus. Mar.

Claudia diffuſas vbi porticus explicat vmbras,
Vltima pars aulæ deficientis erat.

A Nerone autem euerſam ſub nomine priſco Domitianus reſtituit;cuius pars vmbraculis vnius vitis erat operta. Plin. Vna,inquit,vitis Romæ in Liuiæ porticibus ſubdiales ambulationes vmbroſis operculis opacat, eademq́ue duodenis muſti amphoris fœcunda.

De Sororio Tigillo, Vico Cyprio, & Scelerato, atque M. Antonij domo. CAP. XXIIII.

SORORIVM Tigillum locus erat ſacer cauſa expiationis ab Horatio, ob ſororem à ſe interfectam,in honorem Iunonis conſtitutus, quem locum propè Carinas ſtatuit Diony. Libro enim tertio ait,locum, in quo Horatium purgarunt, in angiportu ferente à Carinis deorſum eſſe, ijs qui ad Cyprium peragerent ang portum,vbi aræ manerent tunc erectæ, & tigillum, duobus inter ſe contrarijs parietibus fultum ſuper eas extenderetur.Quibus verbis ſignat Vicum Cyprium propè cliuũ, qui ad templum Diui Petri in Vinculis nũc ducit Sequenti vero libro Vicum Cyprium prius, deinde Sceleratum ex facinore Tulliæ vocitatum tradit.Var.tamen Vicum Cyprium

Sororium Tigillum.

Vicus Cyprius.

(ſic enim apud ipſum legitur,) propè Sceleratum: non autē eundem eſſe oſtēdit, his verbis: Vicus Cyprus à Cypro, quòd ibi Sabini ciues additi conſiderunt, qui à bono omine id appellarunt, propè hunc Vicus Sceleratus. Miror autem qua ratione Blon. Sceleratum vicum eſſe velit viā, quæ nūc ducit ad Triuij fontem, contra Diony. opinionem, & præter hiſtoriæ fidem. Solinus enim tradit Ser. Tullium in Exquilijs ſupra cliuū Virbium habitauiſſe; quē vico Patricio ſuperemi-nere probat Sex. Pom. quum dicit, Vicum Patricium appellatum, quòd ibi iubente Ser. Tullio patricij habitauerunt, vt ſi quid aduerſus ipſum molirentur, ex locis ſuperioribus opprimi poſſent. Vnde poſtquā Tullia interfecto patre properans à Curia, foroq́; Romano in paternā poſſeſſionē ad vicū Cypriū peruenit, auriga, vt inquit Liuius dextera in Virbiū cliuum carpentum flexit, vt in collem Exquiliarū exueheretur. quocirca ſtultū erat per viā Triuij, fuerat enim neceſſe, ſecundum nos, per Quirinalem, Viminalemq́; collem tranſire; quod abſurdū eſſe videtur, cū breuior & expeditior eſſet per eum, quē diximus cliuum, qui haud procul à Virbio erat, cui iam propinquum interfectū eſſe regē fugientem innuit Diony. Alia eſt ratio contra Blon. quòd conſtat inter omnes viam Triuij extra Vrbem tūc fuiſſe. Haud à procul à templo diui nunc Pantaleonis, olim Telluris, M. Antonium domum habuiſſe teſtatur Appianus his verbis. Ijs peractis decretum noctu perlectum eſt; Antonium ſequenti die in templo Telluris, haud longè ab ipſius domo, Senatum habiturum.

De Buſtis Gallicis. CAP. XXV.

Buſta Gallica. BVSTA Gallica locus vbi Galli, à Camillo interfecti, ſepulti fuere. Liuius verò commemorat Gallos morbo interemptos buſtorum Gallorum nomine locum, vbi fuere ſepulti, inſignem feciſſe.

Vbi ſint. Is autem locus fuit vbi nunc eccleſia S. Andreæ ad buſta Gallica, quæ corrupto nomine Portugallo vocatur, abeſt haud multum ab Amphitheatro, quod in media vrbe à Tranquil. in Tib. collocatur, ſicut à Liuio buſta Gallica, cuius ſunt hæc verba: Quum eſſet ſatis altum Ianiculum, vbi ſedens proſpectaret hoſtem, deſcendit in æquum, atque illo ipſo die media Vrbe, qua nūc buſta Gallorum ſunt; Et alibi refert Flac-

cum porta Capena ingreſſum, media Vrbe per Carinas, Exquiliaſque contendiſſe, recta ergo ad Amphitheatrum. Var. autem contra Liuij opinionē, vt infra demonſtrabitur, Buſta Gallica propè Æquimelium ſtatuiſſe videtur. Æquimelium inquit, quòd æquata Melij domus publicè quòd regnū occupare voluit. Is locus ad Buſta Gallica, quòd Roma recuperata Gallorū oſſa, q. poſſederunt Vrbē, ibi coaceruata, ac cōſepta. locus qui vocatur Doliola ad Cloacam Maximā. Si verò ita libet diſtinguere vt verba hæc. Is locus ad Buſta Gallica. iungantur cum ſubſequentibus, optimè Var. conueniet cum Liuio, cæterum ordinem & ſenſum vix elicies. Quare videndum ne aliquis error hos authores diſcordes efficiat. Quidam propè Marforium Buſta Gallica fuiſſe perperā putarūt. *Varronis & Liuij controuerſia.*

De via Sacra, Arcu Fabiano, & Veſpaſiani.

CAP. XXVI.

VIAM Sacram principium habuiſſe à Curia Veteri in angulo palatii, iuxta Arcum Conſtantini vulgaris eſt opinio. *Via Sacra.*

opinio Var. autem à Carinis. Carinæ, inquit, Cerionia, quòd hinc oritur caput Sacræ viæ, ab Sterniæ Sacello. Quibus verbis adducor in maximum dubium, ne hæc via aliquando per hortos diuæ Mariæ Nouæ, ſecus templum Pacis, & forum Cæſaris recta ad arcem Capitolij eſſet producta, præſertim quòd in eiſdem hortis ſecundum eum, quē dicimus, curſum, vidimus viam ex lapide quadrato ſtratā. Si quis dixerit arcum Veſpaſiani ſignare nobis fuiſſe ſecundum radices Palatini montis, reſpondebimus. ampliata curia Veteri, erectisq; baſilicis partem ipſius eò tranſlatā. Sacræ quidem obtinuit nomen, quòd per eam augures ex arce profecti ſolerent inaugurare, ſacraq; quotquot menſibus in arcem ferre, ſecundum Var. Sex. autem Pomp. Sacrā ideo vocat, quòd in ea fœdus ictum ſit inter Romulum, & Tatium. In ſumma huius habitauit Ancus Martius, propè ædem Larum, de qua in Vrbis Romuli deſcriptione facta eſt mentio. Quo in loco ſi quis conſiderauerit quæ dicuntur à Cor. Tacito de ſpatio eiuſdem Vrbis, non improbabit fortè quæ de via Sacra diximus. Sacra in hac via Cœliæ Statuam ponit Plut. In ſumma vero parte fuit Mutij. In eadem fructus venuudatos eſſe Ouid. de arte ſic docet.

Vnde ſic dicta.

Rure ſuburbano poteris tibi dicere miſſa
Illa, vel in ſacra ſint licet empta via.

Var. de re ruſtica, huiuſce inquam pomarij ſumma Sacra via, vbi poma veneunt. Arcus Fabianus in hac via ſtetit, iuxta regiam, à Fabio cenſore, qui deuicit Allobroges excitatus, vt ſcribit Aſc. in quo ſculpta fuerant eius ſcuta, & ſigna victoriæ. In oratione pro Cn. Plancio Cic. de eo hæc habet verba: Equidem ſi quando, vt ſit, iactor in turba, non illum accuſo, qui eſt in ſumma Sacra via, cum ego ad Fabianum fornicem impellor. fuit apud baſilicam Pauli, ad quem arcum Scribonius Libo ſedem, & prætoris tribunal, Puteal dictū, poſuit, de quo Hor. meminit, cū inquit:

Arcus Fabianus.

Putealq; Libonis mandabo ſiccis. Et Ouid. hoc carmine.
Qui puteal, Ianumq; timent, celeresq; Calendas.

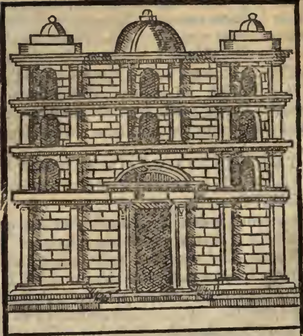
Fœneratores enim ſtabant ad Ianum, & apud Fornicem Fabianum ius dicebatur. CATELANVS autē Triuultius Epiſcopus Placen. & Co. ſummi ingenij nobiliſſimus adoleſcens, & probè doctus, qui orationem quandā, qua Bocc.

Pinum Florentinum patria eiectum conſolatur, felici ſtylo ex vulgari in latinum conuertit ſermonem, oſtendit mihi numiſma argenteum eius pretij, quo denarius, in altera parte cuius viſitur caput Libonis cum hac inſcriptione, LIBO BONEVENT. in altera verò tribunal cum indice, PVTEAL SCRIBONI. In eadem via Sacra ſtat adhuc Arcus marmoreus Veſpaſiani Imperator. omnium antiquiſſimus nunc exiſtentium: ſed mutilatus: in quo legitur titulus talis. *Arcus T. Veſpaſiani.*

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS.
DIVO TITO DIVI VESPASIANI F. VESPASIANO AVGVSTO.

Extructus autem fuit deuictis Hieroſolymis, in quo ſculptæ ſunt victoriæ cum arca fœderis præcedentibus. xii. faſcibus conſularibus, ab altero fronte ſpectantur triumphi ſpolia, aureum candelabrum, ſeptem habens ramos, in quibus erant ſeptem Lucernæ, erraticas ſignificantes ſtellas, duæq́; tabellæ legis moſaicæ. Vaſa templi, menſa aurea ponderis talentis magni. de quibus plura Ioſephus. Licèt ipſe arcus melius, quam Ioſephi deſcriptio, nobis ea omnia declaret. Huius autem victoriæ mentio habetur etiam ex marmore in circo Maximo effoſſo, quæ eſt hęc.

S. P. Q. R.
IMP. TITO CAES. DIVI VESPASIANI FILIO VESPASIANO AVG. PONT. MAX. TR. POT. X. IMP. XVII. COS. XIII. P. P. PRINCIPI SVO QVI PRAECEPTIS PATRIAE CONSILIISQVE ET AVSPICIIS GENTEM IVDAEORVM DOMVIT ET VRBEM HIEROSOLYMAM OMNIBVS ANTE SE DVCIBVS REGIBVS GENTIBVS AVT FRVSTRA PETITAM AVT OMNINO INTENTATAM DELEVIT.

GREGOSTASIS

De Grægoſtaſi, Curia, Baſilica Opimij, & Portia.
CAP, XXVII.

Gregoſtaſis.

GRÆGOSTASIS locus ad dexteram Roſtrorum è Comitio, vbi nationũ ſubſiſterent legati, qui ad Senatũ miſſi eſſent. Var. At animaduertẽdũ Var. de veteribus Roſtris intelligere. Idẽ propè Grægoſtaſim Opimij Baſilicã ſic ſtatuit. Senaculũ ſupra Grægoſtaſim, vbi ædis Cõcordiæ, & baſilica Opimij. Senaculũ vocatũ vbi Senatus, aut vbi ſeniores cõſiſterẽt, dictũ γερουσία, apud Græcos. Liuius primo ab vr. con. ait Curiam in Comitio, ſed idem quod Senaculum eſſe innuunt Var. verba. Pli. memoriæ prodidit Cæſarem in Curia, quàm in Comitio conſacrauit, duas tabulas impreſſiſſe. cui Curiæ Plut. iuxta forum locum fecit. Curia locus vbi publicas curas gerebant:

Curia duplex.

duplex tamen, vbi ſacerdotes res diuinas, & vbi Senatus humanas curabat. Curia vbi dabatur Senatus templum erat, vt diximus.

diximus. Var. in libris ad Opianicum ait. S. C. non poſſe fieri niſi in loco per augurium conſtituto, quod templum appellaretur, propterea & in Curia Hoſtilia, & in Pompeia, & poſt in Iulia, cum prophana ea loca fuiſſent, templa eſſe per augurium conſtituta, vt in ijs S.C. more maiorum iuxta fieri poſſent. In Curia Aram Victoriæ fuiſſe Herodiani hæc docent verba: Cęteris ante fores præſtolantibus, duo, treſve ad ſummum curioſiores audiendi Curiam ingreſſi ſic, vt vltra Aram quoque Victoriæ, penetrarent. Ferunt quidã huius deæ Signum ex auro puro in gradibus Curiæ fuiſſe: Neſcio autem quo authore iuxta forum à Fuluio Curia Calabra collocetur, quam nos, ex Ser. opinione, in Capitolio poſuimus. Plut. Commemorat Catonem Baſilicam, ex ære publico vicinam foto ſub Curia à ſe ędificatam, Portiam appellauiſſe. Erat, inquit, baſilica quædam Portia, quam Magnus Cato in cenſura ediderat, eius baſilicæ trib. pleb. quoniam in illa ius dicere conſueuerant, columnam, quæ ſellas eorum impedire videbatur, decreuerant tollere. Aſc. etiam baſilicam hanc iunctam Curiæ fuiſſe tradit. Palatium Romuli apud ædem diuæ Mariæ Nouæ nonnulli reſtituunt. Illud autem ſciendum hæc omnia loca inuicem propè fuiſſe, totumque id ſpatium occupauiſſe, quod eſt à Comitio eundo verſus Pacis, diuæ Mariæ Nouæ templum, & hortos, penè ad Exquiliarum radices; niſi quòd interiacebant templa quædam, quibus ſuperius à nobis ſedes eſt aſſignata.

Ara Victoria.

Curia Calabra.

Portica Baſilica.

De

De Templo Iani, & Pietatis, ac de Carcere. Pleb. Rom. *CAP. I.*

QVATVOR Vrbis partibus iam deſcriptis, rectè videmur quintam, à dextera Tyberim, Auentiniq́ue partem, à ſiniſtra verò rupem Tarpeiam, & Palatium, vallemq́ue inter ipſos montes comprehenſam habentem, à theatro Marcelli auſpicati, quibuſcunque certis ſedibus, quoad fieri poterit, locatis, aggredi. Nam cum multa memoratu digna contineat, niſi ordine quodam perſpicuo fuerimus progreſſi, maiorem partem illorum, & locum incertum ſortiri, & obſcura fieri, erit neceſſe. Quare relicto Marcelli theatro ad eam partem, quę planam Vrbem complectitur, quæ ab ipſo ad extremam Circi partem fuere, hodieve ſunt, ſingulatim percurramus. Et quia Ianus omnium rerum principium habetur, ab eo exordiri conueniens erit. Numam regem Iani Templum circa imum Argilætum, iuxta theatrum Marcelli in duobus breuiſſimis templis feciſſe, ſcribit Ser. cuius portæ duæ,quas legitimum erat aperire cũ bellum eſſet: in pace verò claudi, vt apertis in armis eſſe ciuitatẽ, clauſis verò pacatos circa oẽs populos ſignificarent.

Ianus ter clauſus. Clauſum eſſe ferunt Ianum ſemel ab ipſo, à quo conditũ; iterum à T. Manlio Coſ. Tertio ab Auguſto poſt bellum actiacũ. Oroſius ſcribit Auguſtum ter Iani templũ clauſiſſe. Claudendi autem, vel aperiendi ratio, varia eſt.

Quare id fierot. Alij, vt diximus, volunt Romulo contra Sabinos pugnãte, quum eo eſſet vt vinceretur, calidam aquã ex eo loco, vbi templum Iani, erupiſſe, quæ exercitum Sabinorum fugauit, hincq́; tractum morem,vt pugnaturi aperirent templũ, quod in eo fuerat conſtitutum, quaſi ad ſpeciem priſtini auxilij. Alij verò quòd Tatius, & Romulus facto fœdere hoc templũ conſtituerint, vnde & Ianus ipſe duas facies habet, quaſi vt oſtendat duorum regũ coitionem. Huius quidẽ tẽpli poſtes is Coſ. aperiebat,qui prior creatus eſſet. Virg.

Inſignis aperit ſtridentia limina conſul.

Cor. autem Tac. refert Cn. Duilium Iani templum ædificauiſſe, eius ſunt hæc verba: Eodem in loco à L. M. Publicijs

blicijs Iano templum, quod apud forum holitorium Cn. Duilius ſtruxerat, Speique Ædes à Germanico ſacratur. hanc Attilius vouerat eodem bello. Idem alibi, narrant Tiberiũ Cæſarem Iani templũ dedicauiſſe apud forũ holitoriũ, votũ à Duilio bello maritimo aduerſus Pœnos proſpere peracto. Quod in platea nunc Montanaria ſtatuit, diuerſumq; ab illo Numæ putat Ful. Sed cũ Xenon primo Italicarũ velit Ianũ omniũ primum dijs tẽpla feciſſe, & ritus inſtituiſſe ſacrorum, ob idq; in ſacrificijs præfectionẽ meruiſſe perpetuam, figurarique cum claui, & virga, quaſi portarum cuſtos, & rector viarum, cenſemus Numam ei templum inſtituiſſe apud portam Carmentalem, poſt ſacellum S. Catharinæ, nunc ſolo æquatum, vt ſit, ad imum Argilætum, iuxta theatrum Marcelli, vt Ser. placet, & vt Liuio, & Ouid. à dextera Fabijs exeuntibus ad bellum, ac extra portã Carmentalem, quod ait Sex. Põ. Si verò, vt quibuſdam placet, legimus apud Var. ſecndũ Tyberim ad Ianũ forũ Piſcariũ, de eo intelligere opinamur, quod poſuit Duilius. Dictũ eſt enim apud priſcos vnũ fuiſſe Ianũ, plures verò apud poſteriores, vt mirũ videri minimè poſſit, hęc duo tẽpla propè inuicẽ ſtetiſſe, ſicut & fora. Vnde Ouid. inquit.

Cum tot ſint Iani, cur ſtas ſacratus in vno,
Hic, vbi iuncta foris templa duobus habes?

Interpret. Ouid.

Neque Ouidius (vt Blon eſt opinio) de Boario, ſed Holitorio, & Piſcario intelligit foro, aitq; ex multis in hoc ſolo ſacratum, propter eius ſimulacrum ab Auguſto ex Ægypto, vt author eſt Plin. aduectum, & in eodem Iani templo collocatũ. Templum Pietatis in foro holitorio, apud nunc eccleſiam S. Nicolai cognomento in carcere, vel certè eo ipſo in loco, quod à M. Attilio Glabrione dedicatum tradit Liuius. Plin. autem locum his verbis patefacit: Humilis in plebe, & ideo ignobilis puerpera, ſupplicij cauſa carcere incluſam matrem, cum impetraſſet aditum à ianitore, ſemper excuſſa ne quid inferret cibi, deprehenſa eſt vberibus ſuis alens: quò miraculo matri ſalus donata filiæ pietate eſt, ambæq; perpetuis alimentis, & locus ille eidẽ cõſecratus eſt deæ, C. Quintio, & M. Attilio Coſſ. tẽplo Pietatis extructo in illius carceris ſede, vbi nunc Marcelli theatrum eſt. Sex. autem Pom. non matrem, ſed patrem incluſum

Templum Pietatis.

carcere

carcere vberibus filiam clam aluiſſe ſcribit. Et quia Plin. vbi theatrum eſt Marcelli dicit, ita accipiendum, theatrum eo vſque perueniſſe, vt veſtigia ex ſaxo quadrato, apud eandem ædem exiſtentia, ſatis oſtendunt.

Explicatur Plinius.

Hoc autem templum tactum fuit de cœlo Coſſ. Cotta, vt primo de diu. teſtatur Cic. Cauſa q̃dẽ carceris extruẽdi fuit, quòd aucta multitudine, cũ in dies magis, magiſq; flagitia creſcerent, neq; tot ſceleſtis, noxijſq; vnus ſatis eſſet carcer, creatis decemuiris alterũ extruere decreuerunt, quare electo ad id opus Ap. Claudio decemuirum vno, eum inter Capitolium, & Tyberim, vbi nunc prædictam eccleſiam S. Nicolai ſitam videmus, conſtituit, quem locum Carcerem, ſiue domicilium pl. Ro. nuncupauit, in quo reus iudicij ipſe ſibi mortem conſciuit, vt docet Liuius tertiò ab vr. co.

Carcer pleb. Ro.

De Foro Holitorio, Æde Iunonis Matuta, & Spei, Sacrario Numę, Columna Lactaria, ac de Ara & Fano Carmentę. C. II.

Forum Holitorium.

FORVM Holitorium extra portam Carmentalem fuiſſe teſtis eſt Aſc. in toga candida. Eum locum plateam Mõ-

tanariam

tanariam nunc eſſe quidam arbitrantur. In quo fuit Ædes Iunonis Matutæ, quæ ceſſit Diui Andreæ eccleſiæ cognomẽto in mentuccia pro Matuta, in radice Capitolij nunc ſitæ. Sed Iunoni Matutæ vota, & locata à C. Cornelio Coſ. gallico bello: qui deinde Cenſor eã dedicauit, auth. Liuius quarto belli Mac. Idem in eodem foro Spei Templũ variis exornatum marmoribus fuiſſe tradit, idq́, primo belli pu. libro fulmine ictum, & quarto eiuſdem belli Q. Fabio conſulis filio, & T. Sempronio Graccho Coſſ. incendio conflagraſſe. Conſecrauit autem Collatinus. Cic. de legibus. Rectè etiam Spes à Collatino conſecrata eſt. Columna Lactaria, ad quã infantes lactè alendi deferebantur, in foro Holitorio ſtetiſſe aſſerit Sex. Pomp. quod forum vbi holerum copia antiquum fuit Macellum, auth. Var. Sacrariũ Numæ apud theatrum Marcelli circa imum Argileum. Ser. ait Euandrum Aram matri extinctæ iuxta portam feciſſe, quæ à Carmenta Carmentalis eſt dicta. Ara autẽm hęc ſub Capitolio ponitur à Diony. Habuit Carmenta & Templum, ſiue, vt author eſt Solinus, Fanum apud eandem portam, vbi diximus extare ruinas ædiculæ Diuæ Catharinæ. Nam cum vehicula, quibus S.C. priuatę erant mulieres, fuiſſent deinde ipſis reſtituta, gratiam deæ referentes ei ædificarunt Templũ, quæ Euandri mater fuit, Nicoſtrata prius appellata, & quia carminibus oracula ederet, Carmenta eſt dicta, ob quam & carmina auth. Plut. in probl.

Iunonis Matuta. *Spei Tẽp.* *Columna Lactaria* *Sacrariũ Numæ.* *Ara Carmenta.* *T. eiuſdẽ.* *Carmenta vnde dicta.*

De Foro Piſcario, & Templo Fortunæ Virilis.
CAP. III.

SECVNDVM Tyberim ad Iuniũ Forũ Piſcariũ vocant, inquit Var. Quibus verbis iuxta incẽdiũ, quod ſexto belli pun. deſcribitur à Liuio, licet exiſtimare fuiſſe inter S. Mariæ in Porticu, & Ægyptiacæ templa, intraq; portam Carmẽtalẽ: quod haud longè à Boario ponitur à Volaterano, ſed certè neq; propè eſt dicendum. In eo autẽ male ſentire videtur, quòd Cupedinis, Piſtorium, & Holitorium iuxta ædẽ Veſtæ eſſe putat, ſi enim ita eſſet, ſequeretur contra Aſc. forum Holitorium intra portam Carmentalẽ fuiſſe, quod falſum eſſe multis ar-

gumentis apparere poteſt, niſi velit Veſtam extra ipſam portam Tēplū habuiſſe, ſed id quoq; caret authore. Templum autē Sanctæ Mariæ Ægyptiacæ nunc dicatum, iuxta Tyberim, & eiuſdem cognominis pontem, quidam Aſyli, id eſt miſericordiæ Templum dicunt, Alij Fortunæ, Alii Pudicitię, vt Vol. & Ful. Sed Fortunæ, Pudicitiæq; patriciæ ſacras ædes in foro Boario fuere, vt infra demonſtrabitur. Non eſt enim veriſimile (quod innuit Ful. quum dicit Pudicitiæ ædem eſſe, quam nunc dicatam S. Mariæ diximus, eamque in foro Boario ſtatuit) ipſum forum à Velabro, & Iano, vbi conſtat eſſe, perueniſſe ad hanc vſque ædem, in ripa Tyberis ſitam; eo maxime quòd is locus eſt extra rectam viam ab ipſo Velabro in Auentinum, neq; conueniret cum Liuio, qui ait virgines à foro Romano, vico Thuſco, Velabroque per Boarium forum in cliuum Publicum, atq; in ædem Iunonis Reginæ (erat enim in Auentino) perueniſſe; quibus verbis oſtendit forum Boarium fuiſſe propè Ianum nunc quadrifrō tem ſiue quatuor portarum, verſus Auentinum, non autem Tyberim. De Templo Miſericordiæ nihil certi habetur, niſi quòd Blon. eo in loco, ductus tantum coniectura, quia ibi Aſylus, collocauit. Sed nos dicimus eſſe Fortunæ Virilis tēplum, deamq; ipſam in eo ambitu duo habuiſſe templa, alterum in foro Boario, alterū verò propè Tyberim. Huic enim opinioni ſuffragantur Diony. verba, quæ ſequuntur. Duobus extructis templis Fortunę, altero in foro Boario, altero ad ripas Tyberis ei, quam virilem appellauit. In hoc autem fuit ipſius Ser. Tullii lignea ſtatua auro perfuſa, quæ orto incendio cæteris concrematis ſola incorrupta permanſit. auth. Val. Max.

Aedes Iunonis Reginæ.

Tēp. Miſericordiæ.

Tēp. Fortunæ Virilis.

De Templo Veſtę, Salinis, & Coclitis Arcubus.
CAP. IIII.

Temp. Veſtæ.

AD Mariæ autem Ægyptiacæ exſtat ædes antiquiſſima Diuo Stephano nunc dicata: cuius forma circularis eſt, columnæque in circuitu diſpoſitæ eius teſtudinem, quę vnica totam operit ædem, ſuſtinent. hanc Matutæ, ſiue Auroræ Pompo. Letus adiudicat: quam Liuius in in foro Boario ſtatuit. quare eadē ratione, quæ eſt de S. Ma-

riæ

riæ Ægyptiacæ æde,non rectè ſentire arbitramur, quemadmodum nec Vol. nec Fid. qui volunt hanc ipſam Herculis eſſe.Romulus enim,vt ſupra ait Cor.Tac. à foro Boario ſulcum deſignandi oppidi incipiens, Magnam Herculis aram, vbi poſtea templum habuit,complexus eſt. Si templum, vt autumat Ful.fuiſſet vbi nunc Diui Stephani eccleſia, & Ara ad portam Tergeminam, quomodo ipſam intra mœnia cōprehendens Romulus quadratam, vt eſt omnium opinio,vrbem poſniſſet? Quapropter velim iſtos diligentiores eſſe, neque incerta pro certis affirmare. Blon. autem ex Ouidii carminibus Veſtæ eſſe nititur comprobare. Ouidii carmina hæc ſunt.

Syluia veſtalis (quid enim vetat inde moueri?)
Sacra lauaturas mane petebat aquas.
Ventum erat ad molli decliuem tramite ripam,
Ponitur è ſumma fictilis vrna coma.
Feſſa reſedit humi, ventoſq; accepit aperto
Pectore, turbatas reſtituitq; comas.
Dum ſedet, vmbroſæ ſalices, volucreſq; canoræ,
Fecerunt ſomnos, & leue murmur aquæ.

At hi verſus non probant ædem Veſtæ propè Tyberim exſtitiſſe, ſicuti Diony. hæc verba. Sunt qui conſtructionem Templi Veſtæ Romulo aſcribant,conſentaneum eſſe exiſtimantes, Vrbe condita à viro diuinationis perito cōſtructam eſſe primum Veſtam communem,Vrbis conditore,eius præſertim Albæ nutrito, in qua vetus huius deæ, èx quo Vrbs condita fuit,templum erectum erat, neque quicquam antiquius Romulo eſſe debuit, quam Veſtam colere, qui eius deæ ſimulacrum ex Ilio tranſtulerat. Sed de conſtitutione templi,quod nunc exſtat,iſti videntur ignoraſſe. neq; enim locum illum, in quo nunc ſacer cuſtoditur ignis, Romulus dedicauit deę, cuius rei magnum argumentum eſt, quòd is extra eam eſt,quæ quadrata dicta eſt Roma, quam Romulus muro cinxit. Hioc apparet Templum Veſtæ, quod inter Capitolium, & Palatium obtinuit locum, à Romulo: hoc vero à Numa excitatum,de quo Sex.Pompe. ita meminit. Rotundam ædem Veſtæ Numa rex conſecraſſe videtur, quod eandem eſſe terram, qua vita hominum ſuſtineretur,crediderit, eamq; pilæ formam eſſe,vt ſui ſimili tēplo,

dea coleretur. Ouidius autem vult anno Vrbis quadrageſimo erectum eſſe, ſphericamque formam ſicut Pomp. aſcribit. Et nos vidimus Albæ ædem vetuſtiſſimam ipſius Veſtæ circulari forma, in vertice foramen lucis cauſa habentem. Simulacrum autem nullum ipſam deam habuiſſe, vt ignis nullam certam habet effigiem, idem poeta teſtatur his verſibus.

Eſſe diu ſtultus, Veſtæ ſimulacra putaui:
Mox didici curuo nulla ſubeſſe tholo.

Dicta enim eſt Veſta, quòd varijs veſtita ſit rebus. Cicer. de Nat. deorum: Veſta, inquit, nomen à Græcis, ea enim eſt, quæ ab illis ἑςία dicitur. vis autem eius ad aras, & ad focos pertinet, itaque in ea dea, quæ eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio, & ſacrificatio externa eſt. Propè Veſtæ Matrem deum Cellam habuiſſe auth. eſt Blon. Salinæ fuit ſalis receptaculum in ea ripa Tyberis, quæ nunc à prædicta æde Veſtæ in Auentinum & ad naualia pertinet, de quibus Liuius ſic meminit: Romæ fœdum incendium per duas noctes, ac diem vnum tenuit; ſolo æquata omnia inter Salinas, ac portam Carmentalem. Hinc conſtat hanc portam non fuiſſe ad radices Auentini, quemadmodum Blon. putauit. Arcus Horatii Coclitis ad primas Auentini radices, inter ip ſum ſcilicet montem, & Tyberim fuere, vbi paucos ante annos eruta ſaxa huiuſmodi inſcriptionem habebant.

Salinæ.

Arcus Horatij Coclitis.

P. LENTVLVS. C. N. F. T. QVINTIVS CRISPINVS VALERIANVS COSS. EX S. C. FACIVNDVM CVRAVERE IIDEMQ. COMPROBAVERE.

ARCVS AVRIFICVM

De Foro, & Arcu Boarium, ſeu aurificum.
C. A P. V.

EXPOSITIS ijs, quæ in hac quinta parte à dextera ſecundum Tyberim ſteterant, conſentaneũ eſſe videtur, vt in ſiniſtram diuertamus, & quidquid occurrerit explicemus. Sed quia ex fori Boarij deſcriptione vnaquæque res proprium locũ facilius accipiet, de ipſo prius videbimus. Forum igitur Boariũ licet inter Romanum, & Tyberim à Fule. ſit collocatum, tamẽ Liuij verba, in ipſum per nos paulò ante adducta, clarè indicãt fuiſſe propè Velabrum, & Ianũ, inter Palatinum montem, & Scholam græcã. oſtendit & deſcriptio Vrbis Romuli à Cor. Tac, ab æneo Tauri Simulacro incœpta. Vnde ex vno in plures incidere errores Ful. apparet. Boarium ab eodẽ Tauri Simulacro dictũ quidam volunt, quidam verò ob Taurũ immolatum interfecto Caco, atque bobus recuperatis, Oui. priorẽ ſequitur opinionem, eius ſunt hæc carmina.

Forum Boarium vbi.

Vnde dictum.

Immolat ex illis taurum tibi Iuppiter vnum,
Victor, & Euandrum, ruricolasq; vocat.
Conſtituitq; ſibi, quæ maxima dicitur, aram,

Hic, vbi pars Vrbis de boue nomen habet.
&c alibi,
Pontibus, & magno iuncta eſt celeberrima circo
Area, quæ poſito de boue nomen habet.
Sex. verò Pomp. quòd ibi boues venundarentur, cui adſtipulatur Var. cum inquit. Quò quidem genera conferrent forum appellatum, additumque ab eo cognomen, vt forum Boarium. Liuius etiam primo belli pu. innuit boues ibi venundatos eſſe, memorans in eodem foro bouem in tertiam contignationem aſcendiſſe. In frontiſpitio autem portæ marmoreæ, adhuc apud eccleſiam S. Georgii exiſtentis, inſculpta hæc ſunt verba.

IMP. CAES. L. SEPTIMIO. SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. ARABIC. ADIABENIC. PARTH. MAXIMO. FORTISSIMO. FELICISSIMO. PONT. MAX TRIB. POT. XII. IMP. XI. COS. III. PATRI. PATRIAE. ET IMP. CAES. M. AVRELIO ANTONINO PIO FELICI AVG. TRIB. POT. VII. COS. III. P. P. PROCOS. FORTISSIMO FELICISSIMOQVE PRINCIPI. ET IVLIAE AVG. MATRI AVG. N. ET CASTRORVM ET SENATVS ET PATRIAE. ET IMP. CAES. M. AVRELII ANTONINI PII FELICIS AVG. PARTHICI MAXIMI BRITTANICI MAXIMI. ARGENTARII ET NEGOCIANTES BOARI HVIVS LOCI QVI INVEHENT DEVOTI NVMINI EORVM.

Ibidem autem viſuntur taurorum immolationes, & inſtrumenta cum victimariis, & ſacrificolis ad ſacrificia ipſa peragenda accinctis. In foro Boario gladiatorum munus primum Romæ eſt datũ. Liuius refert Fabio, & Marcello Coſſ. in eodem ſanguinẽ pluiſſe, puerumq; ſemeſtrem triumphũ proclamaſſe: Val. Max. licet Liuius in Holitorio dicat.

De Templo Herculis Victoris, & Ara Maxima.
CAP. VI.

HERCVLIS Victoris Templũ, præter illud, quod ad portam Tergeminam, iuxta Tyberim Octauium Herenũ impetrato à magiſtratibus loco cõſecrauiſſe

ſcribit Macrob. alterum rotundum in foro Boario ponitur à Liuio, & Solino, in hæc verba: Sacellum Herculis in Boario foro eſt, in quo argumenta, & conuiuia maieſtatis eius remanent. nam diuinitus neque muſcis illo, neque canibus ingreſſus eſt. Etenim cum viſcerationem ſacricolis daret, Miagirum ideſt muſcarum congregatorem deum dicitur imprecatus, clauam vero in aditu reliquiſſe, cuius olfactu refugerunt canes, idque vſque nunc durat: Romæ, inquit Plin. in ædem Herculis nec muſcæ, nec canes intrant. Hoc templum cum multis antiquitatibus dirutum tempore Xyſti. IIII. Pont. Max. ſcribit Pomp. Letus, haud procul à ſchola Græca, vbi ænea ipſius dei ſtatua fuit reperta, quæ hodie, vt diximus, in ædibus Conſeruatorum eſt ſita. Eodem autem in loco, quo Simulacrum, effoſſum eſt marmor cum hoc titulo. *Templum Herculis.*

DEO HERCVLI INVICTO
C. IVL. POMPONIVS PVDENS SEVERIANVS. V. C. PRÆF. VRB. Item.
HERCVLI INVICTO
M. CASSIVS HORTENSIVS PAVLINVS
PR. VR. XV. VIR SACRIS FACIVNDIS
DONVM DEDI.

Idem Plin. ait Euandrum Statuam Herculi in foro Boario ſacrauiſſe, quæ triumphalis Hercules dicebatur: per triumphos enim triumphali habitu veſtiebatur. Verùm non arbitramur hanc eſſe ſtatuam, de qua egimus. quæ enim nunc exſtat, in æde ipſius Herculis M. Fuluio, & Cn. Manlio Coſſ. poſita fuit. Ædes autem ipſa celebrata eſt Pacuuij poetæ nobili pictura; in qua lectiſternium eſſe non licebat, & in ſacris nec ſeruis, nec libertis intereſſe, quorum ſacrorum initium docet Ser. gram. & Liuius. hanc eandem ædem Neronis incendio conflagraſſe teſtatur Cor. Tac. Tertiam Herculi Ædē fuiſſe ibi propè putauit Ful. à Senatu monitu carminum ſibyllinorum conſecratam, Sylla dictatore eius dedicationem approbante, adducitque Ouidij hæc Carmina.

Altera pars circi cuſtode ſub Hercule tuta eſt,
Quod deus euboico carmine munus habet.

Et reliqua. Sed Ouidius intelligit de circo Flaminio, vt, vbi de ipſo agetur, infra apparebit. Regnante autem Euandro; *Explicat Ouidium.*

Ara maxima Herculis. Aram ſolum Hercules habuit, in foro Boario propè Scholam græcam, quam Maximã á magnitudine fabricæ appellarunt. Eſt enim ingens ſicut hodieque videmus, inquit Ser. de qua poeta ſic meminit.

Hanc aram luco ſtatuit, quæ maxima ſemper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima ſemper.

Et Propertius.

Maxima quæ gregibus deuota eſt ara repertis,
Ara, per has inquit maxima facta manus.

Decima Herculanea. Fuit autem venerationi inter accolas præcipuæ, ad quam Hercules bonum decumas obtulit, dixitq; illos vitã beatiſſimam victuros, qui ſibi bonorum decumam dicauiſſent, quod fecit Sylla, Lucullus, M. Craſſus, & decima herculanea nuncupatur. Plau. Detraxit, inquit, partem herculaneam. Ab hac ſequeſtrari mulieres voluit, quæ nihil attingerent, neque deguſtarent, quod ſupra aram immolatum eſſet.

De Pudicitiæ, Fortunæ proſperæ, Matutæ, Fortis Fortunę Aede, ac de Vico Publico, Velabro, & Accæ Laurentiæ Sepulcro. CAP. VII.

AD Herculis autem Pudicitiam Patriciam Ædem, ab Æmilio cõditam, habuiſſe, ſic teſtatur Liuius: Certamen in Sacello Pudicitiæ Patriciæ, quæ in foro Boario, eſt ortum. Non vnam quidem, ſed plures Pudicitiæ ſacras ædes fuiſſe in Vrbe affirmant, quæ ſequuntur, Propertij carmina.

Templa Pudicitiæ quid opus ſtatuiſſe puellis,
Si cuius nuptæ quidlibet eſſe licet.

Plures Pudicitiæ ædes ſacræ. Et Sex Pomp hoc modo Pudicitiæ Signum in foro Boario, vbi familia ediſſet Herculis, cuius ſacra nõn obibant plebeię. Quare in vico Longo Pudicitiæ Plebeiæ Sacellum à virgine plebeia excitatum eſt. Fortunæ Proſperæ, & Matutæ Aedes ſacras in eodem foro conſtituit Ser. Tullius. Proſperam ideo appellauit, quod in ſe ipſo Cœca non fuiſſet. hinc Ouid.

Cœca in hoc vno non fuit illa viro.

Eo autem in loco mel ex olea fluxiſſe tenet fama, aruſpiceſque dixiſſe ſumma nobilitate illas ſortes futuras, eorumque iuſſu ex illa olea arcam eſſe factam, eaque conditas ſortes,

quæ Fortunæ monitu pueri manu miſcebantur,atque ducebantur.Plut.in prob.ſcribit Ser. Tullium omnes actus fortunæ adſcripſiſſe, à qua ſubleuatus fuerat ab ancilla matre ad regnum prouectus hincque Fortunæ Primigeniæ, & Maſculæ Templa erexiſſe;aliud conuertentis;aliud bene ſperantis; aliud Fortunæ videntis,quaſi ea nos procul capiamur, & negocijs, ac rebus inhereamus. Conſtruxit etiam Fortunæ Paruæ Templum,quaſi docens homines diligenter attendere debere,ne ea, quæ accidunt, quaſi parua, contemnerent. *Templum Fortunæ Paruæ.* Liuius tertiò quintæ dec. prodidit Q. Marcio Philippo iterum,& Q. Ser. Cepione Coſſ in Vrbe duos æditüos nuntiaſſe alterum in æde Fortunæ, anguem iubatum à compluribus viſum eſſe, alterum in æde Primigeniæ Fortunæ, quæ in colle erat, duo diuerſa prodigia, palmam in area enatam, & ſanguine interdiu pluiſſe. Matutæ Ædes, refecta prius à Ser. Tullio,longo tempore poſt à Camillo fuit dedicata, qui bello Veientium eam vouerat. Vtriuſque autem deæ feſtum eodem celebratur die, eodem etiam incendio vtraque ædes exhauſta eſt,eodem auth.qui alibi narrat Caruilium Coſ.ex bello Hetruſco æris grauis tuliſſe in ærarium trecenta nonaginta millia, de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubijs faciendam locauiſſe, propè ædem eiuſdem deæ. Et primo quintæ dec.in æde Matris Matutæ tabulam cum hoc indice poſitam.

T. SEMPRONII GRACCHI COS. IMPERIO AVSPICIOQVE LEGIO EXERCITVSQVE P. R. SARDINIAM SVBEGIT IN EA PROVINCIA HOSTIVM CÆSA AVT CAPTA SVPRA LXXX. MILLIA REP. FELICISSIME GESTA ATQVE LIBERATIS VECTIGALIBVS RESTITVTIS EXERCITVM SALVON ATQVE INCOLVMEN PLENISSIMVM PREDA DOMVM REPORTAVIT. ITERVM TRIVMPHANS IN VRBEM ROMAM REDIIT CVIVS REI ERGO HANC TABVLAM DONO IOVI DEDIT.

A foro autem Boario incipiebat Vicus Publicus, in Auentinum ad templum Iunonis Reginæ ducens, vt idem Liuius *Vicus publicus.*

ſupra

ſupra oſtendit, cum inducit virgines ab ipſo foro in cliuum aſcendētes publicum, quo in loco ſignat ſedem Velabri propè forum Boarium, vbi nunc ędes diui Georgij cognomento in Velabro. Auentinus olim erat ab reliquis montibus diſcluſus; itaque eò ex Vrbe via qui aduchebātur ratibus quadrantem ſoluebant, vnde Velabrum à vehendo. Velaturam facere, inquit Var. etiam nunc dicuntur, qui id mercede faciunt. Propert.

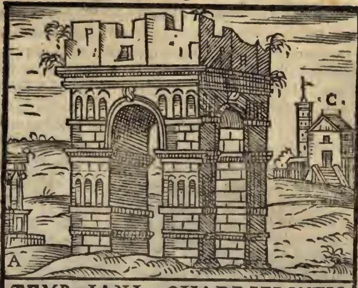
Velabrū.

At qua Velabri regio patet, ire ſolebat
Exiguus pulſa per vada linter aqua. Ouid.
Qua velabra ſolent in circum ducere pompas,
Nil præter Salices, craſſaq; canna fuit.
Hic, vbi nunc fora ſunt, lintres errare videres,
Quaq; iacent valles maximè circe tua.

Priuſquam enim Tarquinius Priſcus alueum mutaret, ex eruptionibus tyberinis ſinus ibi fiebat in morem lacus, vt ſtatim ex Prop. percipiemus. Sepulcrum Accæ in Velabro celeberrimo Vrbis loco fuiſſe ſcriptum reliquit Antias: de quo in Vrbis Romuli deſcriptione ſupra facta eſt mentio.

Sepulcrū Accæ.

De

·TEMP· IANI· QVADRIFRONTIS·

De Vertumno, eiusq; templo, Iano Quadrifronte, Aedibus Africani, & Baſilica Sempronia, ac de Laneis Tabernis. CAP. VIII.

VERTVMNVM Deum antiqui dixere, qui non ſolum rebus vendendis, emendiſque, ſed etiam humanis mentibus præeſſet, à vertendo, quia hominum cogitationes verteret. Vertumnus autem ipſe duabus alijs ex cauſis ſe id nomen adeptum ait apud Proper. Cuius carmina, quia affirmant, quæ dicta ſunt de ſinu tyberino, non grauabor ſubiungere, ea enim ſunt hæc. *Templum Vertũni.*

Quid mirare meas tot in vno corpore formas,
Accipe Vertumni ſigna pa terna dei.
Thuſcus ego Thuſcis orior, nec pœnitet inter
Pralia Vulſcinos deſeruiſſe focos.
Nec me turba iuuat, nec templo lator eburno,
Romanum ſatis eſt poſſe videre forum.
Hac quondam tyberinus iter faciebat, & aiunt
Remorum auditos per vada pulſa ſonos.
At poſtquam ille ſuis tantum conceſſit alumnis
Vertumnus verſo dicor ab amne deus.
Seu quia vertentis fructum percepimus anni
Vertumni rurſus credidit eſſe ſacrum.

Aſconius

Aſconius ſignum fuiſſe in vltimo vico Thurario, ſiue, vt ait Var. Thuſco, ſub baſilicæ angulo plectentibus ſe ad dexteram partem: eumque Deum inuertendarum rerum, ideſt mercaturę eſſe vult. Fuit enim propè Ianum nunc quadrifrontem, vbi Aræ Opis, & Cereris. Quidam Vertumnũ, & Ianum eundem rradidere. Cic. in ver. locum innuit his verbis. Q.is à ſigno Vertumni in circum Maximum venit, quin is vnoquoque gradu de auaritia tua cõmoneretur? Vertumnalia dies feſtus à Vertumno dictus, cuius feriæ octobri menſe celebrabantur. Sex. Pomp. refert Vertumnum Tẽplum habuiſſe M. Fuluij Flacci triumphantis pictura clarũ, quod in vico Thuſco poſuit. P. Victor. ſi id eſt, quod Iani, certè aliud eſſe ab hoc, quod marmoreum, quadrifronsq; extat in Velabro, opinamur. eſt enim penè integrum, vt ab aliquo nouiſſimorum imperatorum excitatum putem, non autem à Numa, vt falsò edit Blon cuius opinionem quiſque facillimè reſpuet, attendere diligenter ſi velit ad ea, quæ dicta ſunt ſupra, vbi de eodem tractauimus templo. Huius verò teſtudò quatuor tantum pilis ſuſtinetur, quatuor portarũ inſtitutum, vt diximus, ad quatuor anni temporum ſimilitudinem, vnde in ſingulis frontibus duodecim loculi, ſiue feneſtræ ſpectantur; quæ videntur ſignificare ipſum diuum principium, & Ianuam eſſe totius anni in duodecim menſes diuiſi. Hinc Cic. de nat. deo. cum in omnibus, inquit, rebus vim haberent maximam, prima & extrema principem in ſacrificando Ianum eſſe voluerunt, quod ab eundo nomen eſt deductum: ex quò tranſitiones peruiæ Iani, foreſque in liminibus profanarum ædium Ianuæ nominantur. Ædes. P. Africani, & Baſilicam Sempronij ad ſignum Vertumni, propè nunc S. Georgij in Velabro eccleſiã fuiſſe, docent Liuij verba, quæ ex libro quarto dec. quintæ ſunt hęc. T. Sempronius ex ea pecunia, quę ipſi attributa erat, ædes. P. Africani ponè veteres ad Vortumni ſignum, Laneasq;, & tabernas coniunctas in publicum emit, Baſilicamq; faciendam curauit, quæ Sempronia appellata eſt.

Ian' Quadrifons.

Baſilica Sempronij.

De Argileto, Domo Cornelij, Aequimelio, & Socordiæ Sacello. CAP. IX.

ARGILETVS à fine vici Thuſci incipiens ad Marcelli theatrum terminabatur. Fabius autem pictor à principio vici Thuſci ſub Cœliolo, inter circum Maximum,& Auentinum,deduxit.Huius etymologia ſecundum Var.trahitur ab argilla,quòd ibi eſſet id genus terræ; ſiue à fabula. Nam Euander Argum quendam hoſpitio ſuſcepit, qui cum de eius cogitaret interitu,vt ipſe regnaret, Euandro hæc non ſentiente, ſocij intellexerunt, qui Argum necarunt,cui Euander, & ſepulcrum fecit, & locum ſacrauit: de quo poeta ſic ait.

Necnon & ſacri monſtrat nemus Argileti.

Imus autem Argiletus ad theatrum Marcelli fuit, vt ſupra de Iano locuti oſtendimus. In hoc vico erant opificum Tabernæ, Bibliopolarum præſertim, quas Argiletanas appellat Mar. hoc carmine. *Imus Argiletus.*

Argiletanas mauis habitare tabernas.

Cornelium Domitiani patris clientem domum iuxta Velabrum habuiſſe teſtatur Cor. Tac. in qua fugiens Domitianus delituit. Æquimelium ſub Capitolio ſtatuit Liuius, cũ inquit: Subſtructionem ſuper Æquimelium in Capitolio,& viam ſilice ſternendam à porta Capena ad Martis ædem locauerunt. Ad quam partem Capitolij indicat libro quarto bel.pu. inter Salinas, ac portam Carmentalem cum Æquimelio, Iugarioq; vico omnia ſacra, & prophana igni abſumpta eſſe commemorans. & tertio eiuſdem belli lupum Exquilina porta ingreſſum frequentiſſima Vrbis parte decucurriſſe in forum, Thuſcoq; vico, atque Æquimelio per portã Capenã propè intactum euaſiſſe. Hinc iudicamus Æquimelium fuiſſe inter Velabrum, & Capitolium. ad tabernas Laneas. Vnde autem diceretur idem author Sp.Melij regnum affectantis mortem deſcribens,ſic oſtendit:Nec ſatis eſt eius ſanguinem expiatum, niſi tecta, parieteſq;, intra quæ tantum amentiæ conceptum eſſet, diſſiparentur, bonaque cõtacta pretijs regni mercandi publicarentur. Iubere itaque Quæſtores vendere ea bona, atque in publicum redigere, domũ deinde, vt monimento area eſſet oppreſſæ nefariæ *Aequimelium, vbi & vnde.*

ſpei,

ſpei, dirui extemplo iuſſit, idque Æquimeliũ appellatum eſt. Oſtendit & Cic. pro domo ſua. Sequebatur circus Maxius; ſed quia Socordia, licet ſero, occurrit, huic ordini poſtremo loco addetur. Murtiæ igitur Socordiæ deæ Sacellũ ſub Auentino ſtabat, ad cliuum publicum, quo aſcenditur ad ædem S. Priſcæ. vnde Auentinus Murtius aliquando eſt denominatus. de hoc verò Sacello Liuius ſic meminit: Tũ quoque multis millibus latinorum in ciuitatẽ acceptis, quibus, vt iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ ſedes.

Templum Murtiæ Socordiæ.

Aſylum. Quidam autem in hoc ambitu Aſylum ponũt, at ſupra oſtẽdimus in Capitolio fuiſſe, idq; etiam Strabo affirmat. Cor. Tac. ad radices ſaxi Carmẽtalis ſtatuere videtur. Sed dicendũ in Capitolio à principio inſtitutum: multis verò templis in eo iam excitatis: aliò tranſlatum. Non enim veriſimile creditur in domicilium deorum, vbi omnes diuitias, vbi ſpẽ ſalutis Vrbis, vbi infinita auri, & argẽti ſimulacra collocaſſent, vbi frequens Senatus de rebus pub. deliberaret, latrones, & infames confugere S.P.Q.R. permiſiſſe.

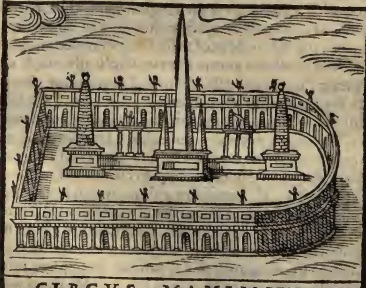
Circus quid, vnde dictus, & cuius rei cauſa inſtitutus. CAP. X.

LOCVTVRI de Circis, & in primis de eo, qui primus inſtitutus, Maximus eſt appellatus, cõſentaneum eſſe videtur, de ijs quædam præfari, non minorem vtilitatem allatura, quam ipſorum locorum, & ſedis cognitio poſſit afferre. Circus igitur olim locus, vbi ludicra celebrabantur certamina, forma oblonga, ad inſtar arcus, in circuitu habens gradus ſpectatoribus ſed ẽ commodiſſimam præbentes, ita vt alterius proſpectum non impediret. In medio campi duę metæ pari interuallo ſtabãt, de quibus Suet. ita meminit. Nam quo laxius dimicaretur ſublatæ metę, inque earum locũ bina caſtra ex aduerſo conſtituta erant. Idem in Claudio: Circo verò Maximo marmoreis carceribus, auratisq; mẽtis, quæ vtraque tophina, & lignea fuerant, exculto. Quo enim anno Priuernum Romani obſidebant Carceres, qui in prima parte circi erant, primum ædificatos ferunt, dicti quòd ijs coercerentur equi, ne inde exirent, quam magiſtratus ſignum miſiſſet. Dicebatur autem circus ſecundum Var. quòd circum ſpectaculis ædificatis

catis ibi ludi fierent, & quòd ibi circum metas ferretur pōpa, & equi currerent. Ludorū verò celebrationes deorū feſta erāt, ſi quidē ob natales eorū, vel tēplorū nouorum dedicationes ſunt conſtituti, & primitus quidē venationes, quæ vocantur munera, Saturno attributæ, Ludi ſcenici Libero, Circenſes Neptuno, & alij alijs dijs, varijsve ex cauſis, ſicuti Siſinius in libris ſpectaculorum memoriæ prodidit. Circenſes etiam in honorem Cereris celebratos eſſe, probant Cor. Tac. hæc verba: Tandem ſtatuta circenſium ludorum die, qui Cereri celebrantur, & Ouid. ſic.

Circus erit pompa celeber, numeroq; deorum,
Primaq; ventoſis palma petetur equis.
Hinc Cereris ludi, non eſt opus indice cauſa:
Sponte dea munus, promeritumq; patet.

Circenſes dicti ſunt quod in littore fluminis agitabantur in altero latere poſitis enſibus. Sed ad circi Maximi deſcriptionem aggrediamur.

.CIRCVS. MAXIMVS.

De Circo Maximo. CAP. XI.

CIRCVM autem Maximum Tarquinium Priſcum inſtituiſſe commemorat Liuius, & Diony. in hæc verba. Extruxit Circum Maxim. Tarquinius, qui eſt inter Auentinum, & Palatinum, circa eum primus *Circus Maxim'.*

faciens

faciens ſedilia cooperta. primum enim ſpectabant ſtantes ſub tabernaculis ligneis, harundinibus aridis fultis. Longitudo circi eſt trium ſtadiorum cum dimidio: latitudo quatuor iugerum. Circum vero ſecundum maiora latera, & ſecundum vnum minorum ſtagnum in ſuſceptionem aquarum defoſſum eſt, altum, latumque pedes denos, poſtque ſtagnum ædificatæ ſunt porticus, tectura triplici, harum autem pauimenta habent, vt in theatris, parum ſuperſtantia lapidea ſedilia, in ſuperioribuſque lignea. Conducuntur autem in vnum, & coniunguntur inuicem maiores, & minores ad figuram lunarem, ita vt fiat porticus vna circularis ex tribus, quæ ab vno ſimul omnes verbere recluduntur, octo ſtadiorum: capax hominum centum, & quinquaginta millium. reliquum autem minorum laterum apricum, atque habet apertum in modum forficum, equorum emiſſiones, quæ per vnum ſimul omnes ſtimulum recluduntur. Eſt autem circa eundem circum extrinſecus alia porticus vnius tecturæ officinas in ſe habens, & habitationes ſuper eas, per quam ſunt ingreſſus, & aſcenſus venientibus ad ſpectaculum, iuxta quanque officinam, ita vti nihil turbet tot millia ingredientium, & abeuntium. Non credimus autem in eam amplitudinem, & magnificentiam, quam deſcribit Diony. Tarquinium circum poſuiſſe. legimus enim apud Plinium extructum à Cæſare longitudine ſtadiorum trium, latitudine vero vnius cum ædificijs. Exornauit deinceps Auguſtus, Claudius, vt diximus, carceres marmoreos fecit, metaſque deaurauit. Collapſum verò ampliorem, elegantioremque reſtituiſſe Traianum ſcribit Diony. Mox Heliogabalus columnis pulcherrimis, auroque illuſtrauit, cuius pauimentum ex cryſocola fecit. Eſt enim Cryſocola materies naſcens poſt aurum effoſſum, auri quidem colorem retinens, cum ſit lapis. Suet. in Calig. de Cryſocola ſic meminit. Et quoſdam præcipuos minio, & Cryſocola conſtrato circo. Circo quidem Maximo pauimentum ideo fuerat poſitum, quo, poſt naumachiam, emiſſa in Tyberi aqua. (adhuc enim ſubterranei ductus, ab ipſo circo ad Tyberim, videntur.) nullo cœno impediente, reliqua celebrarentur certamina. quod pauimentum etiam nunc extat multa coopertum tellure. De Circi autem pulchritudine Nazarius in pan. refert talia. Circo ipſi Maximo ſublimes

Longitudo latitudo.

A principio capax 15000.

Extructũ a Cæſare.

Traianus reſtituit.

Cryſocola.

mes

nes porticus, & rutilantes columnæ tantum inuſitati ornatus dederunt, vt illò non minus cupide conueniatur loci gratia, quam ſpectandi voluptate. Partem verò huius Auentino contiguam Tiberii tempore deuſtam eſſe teſtatur Cor. Tac. Annius Viterb. Maximi obtinuiſſe nomen putat, quia maximo deorum Vertumno ſacratus eſſet. Alii à ludorum ſumptuoſitate, & excellentia. Alii ab amplitudine, quòd longè maior eſſet, quam circus Flaminius, & Intimus. Plin. enim, vt dixi, facit longitudinem trium ſtadiorum, latitudinem verò vnius. Capiebat ducenta, & ſexaginta millia hominũ ſedentium. Quod autem Dion. dicit centum quinquaginta: intelligendum à principio hunc numerum, ampliatum verò illum cœpiſſe. Quinimò exiſtimo Maximi cognomentũ inditum longo tempore poſt Tarquinium, quod innuit Liuius cum dicit, qui nunc Maximus dicitur. nunc, quaſi olim hoc epitheto careret.

Vnde ſic dictus.

Capiebat 260000.

De Templis & Aris, quæ in Circo Maximo, vel apud fuiſſe leguntur. CAP. XII.

CONSVS conſiliorum deus in Circo Max. Templum habuit, ſub tecto, vt oſtenderetur tectũ debere conſilium eſſe. Ideò autem dicato Conſi ſimulacro rapuerunt Sabinas, vt tegeretur initum de rapto conſilium. Iſte Conſus & eques Neptunus dicitur, vnde & in eius honorem circenſes celebrabantur. Plut. verò ait Romulum cuiuſdam dei Aram conditam ſub terra in circo inueniſſe, eique deo indidiſſe nomen Conſo, ſiue à cõſilio, quòd conſiliarius foret, ſiue Neptuni equeſtris: aramq; ipſam reliquum tempus ~~latere~~, in equeſtribus verò certaminibus aperiri. Diony. libro tertiò prodidit Arcades Neptuno equeſtri Templum, ſolennemque diem conſtituiſſe. Arã verò poſtea Genio cuidam arcano occultorum conſiliorum duci, atque cuſtodi conſtructam, quibus verbis innuit Conſum aram tantum, Neptunum verò templum habuiſſe, neq; eundem eſſe Neptunum, qui Conſus: cui adſtipulari videntur Var. verba, quæ ſunt. Conſualia dicta à Conſo, quòd tum feriæ publicæ ei deo, & in Circo Maximo ad aram eius

Templum Conſi.

Conſualia.

ab ſacerdotibus fiunt ludi illi, quibus Sabinæ ſunt raptæ, Præterea anno M. D. XXVI. repertum eſt ſacellum in ipſo circo, poſt Diuæ Anaſtaſiæ Templum, in radicibus montis Palatini, ipſius circi fundamentis incluſum, variis conchis marinis, variiſque lapillis inuicem conſertis pulcherrimè exornatum; ſub maioribus conchis latebat rubra pictura, nullam tamen videbas imaginem, præter aquilæ effigiem, colore candidam, cœterum criſtam rubram habentem, in teſtudine templi ex huiuſce lapillis, & conchis fabrefactam; quo in loco Deum patrem nunc ponere ſolemus. hoc Templum Neptuni fuiſſe conſtans erat omnium opinio. quod cum longè eſſet remotum ab ea parte circi, vbi Corn. Tacit. in deſcriptione Vrbis Romuli Aram Conſi collocauit, non poſſum non probare quod Dionyſi. videtur velle, videlicet, templum Neptuno, aram verò Conſo fuiſſe ſacram. Quanquam Liuius Conſualia Neptuno attribuit, & Sex. Pompe. admonet Conſuales celebrari mulis ſolitos eſſe in Circo Maximo, quia id genus quadrupedum primo putaretur corrui, vehiculoque adiunctum. Habuit Circus etiam tres Aras ſacras, vnam Magnis diis, alteram diis Penatibus; tertiam diis Cœli, & Terræ: à quibus omnia oriuntur. Hos Romani Genios, & Penates, Vrbiſque præſides, & cuſtodes vocant. Liberi, Liberæque, atque Cereris Templo iuxta circum Maximum ſedem Corne. Tac. ſic fecit. Iiſdem Temporibus dum ædes vetuſtate, aut igni abolitas, cœptasq; ab Auguſto dedicauit, Libero, Liberæq;, etiã Cereri iuxta circum Maximum. Tradunt alii Caſſium Coſſ. ędem Cereris, & Liberi, Proſerpinæque, quæ erat ſupra Circi terminos, vltra ipſas miſſiones, dedicauiſſe, cum vouiſſet diis eam repromiſſionem pro Vrbe Poſthumius aduerſus Latinos pugnaturus. At de Veneris talia habet Liuius: Q. Fabius Gurges Coſſ. filius aliquot matronas ad populum ſtupri damnatas pecunia multauit, ex quo multatitio ære Veneris ædem, quæ propè circum eſt, faciendam curauit. & in bello mac. ſcribit in eodem Ædem Iuuentutis à Lucinio duumuiro dicatam. Ouidius verò Mercurij templum circum Maximum ſpectauiſſe. Solis autem, & Floræ eodem in loco, quo Cereris locauit Corne. Tac. Verum Solis Tatium regem alteram ædem prius dedicauiſſe teſtis

Templum Neptuni Ara Cõſi.

Tres aræ in Circo.

T. Veneris

Iuuentutis.

Mercurij.

Solis.

Floræ.

eſt

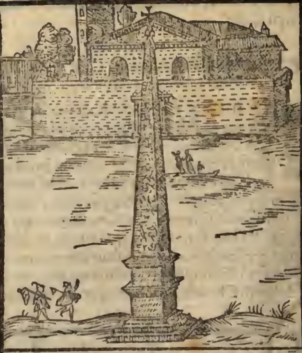
eſt Var. Plinius narrat Simulacrum Fortunæ Seiæ ſuo tempore in circo fuiſſe. *Fortuna Seia.*

De Naumachia Circi Mall. CAP. XIII.

NAVMACHIA locus ita appellatus, ὅτι ἀυθοτίταις ναῦσι μαχέοιντο, id eſt, quod ibi nauibus certarent. Nam loca inſtar lacunarum fodientes naualis pugnæ ſimulacra ibi committebant, ad exercendam iuuentutem Romanã, quæ diſceret & in aquis aduerſus hoſtes pugnare, huiuſmodi ludicra certamina non ſolum in circis, verùm etiam in amphiteatris commiſſa eſſe teſtatur Sue. Veſtigia autẽ illius, quã diximus, comprehenſam inter circum Maximum, & Auentinum, ad radices eiuſdem montis adhuc apparent. eſt enim locus ibi depreſſus hortis, perpetuis aquis, irriguis. *Naumachia in Circo.* *Et in Amphiteatro.*

·OBELISCVS·S·IOAN·LATERANEN·

·OBELISCVS. S. CRVCIS·IN·HIERVSALE

De Obeliſcis duobus Circi Max. CAP. XIIII.

DICTVRI de Circi Maximi Obeliſcis, & deinceps de aliis,prout in ſingulis Vrbis partibus occurrerint,abſurdum nequaquam iudicamus, quędam de ipſis à Marcellino tradita, præmittere, quæ quid ſit Obeliſcus,& cuius rei cauſa inuentus,declarāt. eius verba ſunt hæc: In hac autem Vrbe inter labra ingentia diuerſaſque moles figmenta Aegyptiorum numinum exprimentes,Obeliſcos videmus plures,aliosque iacentes,& comminutos,quos antiqui reges bello domitis gentibus,aut proſperitatibus ſummarum rerum elati mōtium venis,vel apud extremos orbis incolas perſcrutantes exciſos,erectos diis ſuperis in religione dicarunt. Sequitur quid ſit: Eſt, inquit, Obeliſcus aſperrimus lapis in figuram metæ cuiuſdā ſenſim ad proceritatem conſurgens excelſam,vtq; radium imitetur gracileſcens paulatim, ſpeciē quadrata, in verticem produ-

Obeliſcus quid ſit.

ctus

ctus anguſtum, manu leuigatus artifici. In pleriſq; viſuntur literæ hieroglyphicæ inſculptæ, de quibus mentionem ſic facit: Formarum autem innumeras notas hieroglyphicas appellatas, quas ei vndiq̀ue videmus inciſas, initialis ſapientiæ vetuſ[t]a inſigniuit authoritas. Volucrum enim ferarumq̀ue etiam aliena mundi genera multa ſculpentes ad æui quoque ſequentes ætates Imperatorum vulgatus peruenire memoria promiſſa, vel ſoluta regum vota monſtrabant. Non enim, vt nunc, literarum numerus præſtitutus, & facilis exprimit quidquid humana mens concipere poteſt. ita priſci quoque ſcriptitarunt Ægyptii. Sed ſingulæ literæ ſingulis nominibus ſeruiebant, & verbis nonnunquam ſignificabant integros ſenſus, cuius rei ſcientia in his interim duobus habet exemplum. Per vulturem naturæ vocabulum pandunt, quia nullos mares poſſe inter has alites inueniri rationes memorant phyſicæ; perq̀ue ſpeciem apis mella conficientis indicant regi moderatori cum iucunditate aculeos quoque innaſci debere. his ſignis oſtendentes, & ſimilia plura. De huiuſmodi literis meminit & Corn. Tac. Obeliſcos ex lapide ſimithe eſſe tradit Plin. hoc modo. Trabes ex ſimithe fecere reges quondam certamine obeliſcos vocantes, Solis numini conſecratos, radiorum eius argumentum in effigie eſt, & ita ſignificatur nomine Aegypti. Primus omnium rex Methres obeliſcum inſtituit. Obeliſcos autem, qui Romæ, nulla ciuium opera, aut cura exciſos conſtat; ſed Thebis, ex Aegyptiacisve vrbibus perductos, vt idem Plin. & Marcellinus teſtantur. In Circo Maximo duorum alter octuaginta octo erat pedum; alter verò iacens adhuc in naumachia, obrutus tellure, centum triginta & dodrantis, præter baſim, quem Auguſtus ex Hieropoli Aegyptiorum Vrbe tranſtulit, nunc eſt in duas partes fractus, quod quidem accidit cum ipſe princeps erigere vellet. Exciſus à rege Semnefreto, quo regnante Pithagoras in Egypto fuit. *Aliàs Semneſerteo.*

ADNOTATIO.

Anno M. D. LXXXVII. Sixti V. Pont Max. iuſſu (poſtquam è priori ſede Obeliſcum Vaticanum auulſerat, ac in Foro Principibus Apoſtolorum dicato non minori ſumptu

quàm ingenio locauerat) eruti ſunt e Circi maximi cauea percelebres duo Obeliſci miræ magnitudinis, pœnè confracti, quorum maior, Conſtantij nempè Auguſti, vt inſcriptio carminibus in eius cippo inſculptis teſtatur, pedum verò 112. longitudinis, in Lateranenſe forum, ingenti Pontificis ſumptu, ingenio ductuque Dominici Fontanij Architecti è pago Mili, agri Honocomenſis tranſlatus & erectus, ac ſanctiſſimæ Cruci Saluatoris noſtri ad perpetuam rei memoriam dicatus eſt. Alter verò minor Auguſti Cæſaris, vt inſcriptio in illius baſi docet, longitudinis pedum LXXXII. Soli ab eodem Auguſto dicatus, ante Baſilicam Sanctæ Crucis (quæ dicitur in Hieruſalem) in agro Seſſoriano eidemque Sacratiſſimæ Cruci eodem Pontifice iubente, ipſoque Architecto vehente erectus & ſacratus eſt.

ADDITIO.

Addendum nobis fuit his quæ ſuperius diximus de Obeliſcis, inſcriptiones, quæ repertæ ſunt in ambobus Obeliſcis effoſſis hoc anno M. D. LXXXVII. e Circo Maximo. In eo enim Conſtantii qui maximus eſt omnium qui in Vrbe fuerunt tranſlati eius baſe, vel cippo(vt aiunt)licet ſatis perfracto, aderat ſubſequeus carminibus inſcriptio, è quatuor lateribus, quę à viris literarum præditis, ac ingenio præſtanti Ioanne Hieronymo Catena à ſecretis epiſtolis Illuſtriſſimi Cardinalis Alexandrini, & Michaele Mercato Phyſico, & à ſimplicium herbarum notione, Viridario Summi Pontificis Præfecto, ſic fuerunt concinnati.

Pars Auſtralis.

PATRIS OPVS MVNVSQVE SVVM TIBI ROMA DICAVIT
AVGVSTVS TOTO CONSANTIVS ORBE RECEPTO
ET QVOD NVLLA TVLIT TELLVS NEC VIDERAT AETAS
CONDIDIT VT CLARIS EXAEQVET DONA TRIVMFIS
HOC DECVS ORNATVM GENITOR COGNOMINIS VRBIS
ESSE VOLENS CAESA THEBIS DE RVPE REVELLIT.

Pars

Pars Orientalis.

SED GRAVIOR DIVVM TANGEBAT CVRA VEHENDI
QVOD NVLLO INGENIO NISVQVE MANVQVE MOVERI
CAVCASEAM MOLEM DISCVRRENS FAMA MONERET
AT DOMINVS MVNDI CONSTANTIVS OMNIA FRETVS
CEDERE VIRTVTI TERRIS INCEGERE IVSSIT
HAVT PARTEM EXIGVAM MONTIS PONTOQVE TVMENTI.

Pars Septentrionalis.

CREDIDIT ET PRACIDO VECTA EST VELOCIVS EVRO
LITVS AD HESPERIVM POPVLO MIRANTE CARINAM
INTEREA ROMAM TAPORO VASTANTE TYRANNO
AVGVSTI IACVIT DONVM STVDIVMQVE LOCANDI
NON FASTV SPRETI SED QVOD NON CREDERET VLLVS
TANTÆ MOLIS OPVS SVPERAS CONSVRGERE IN AVRAS.

Pars Occidentalis.

NVNC VELVTI RVRSVS RVFIS AVVLSA METALLIS
EMICVIT PVLSATQVE POLOS HÆC GLORIA DVDVM
AVCTORI SERVATA SVO CVM CAEDE TYRANNI
REDDITVR ATQVE ADITV ROMAE VIRTVTE REPERTO
VICTOR OVANS VRBIQVE LOCAT SVBLIME TROPAEVM
PRINCIPIS ET MVNVS CONDIGNIS VSQVE TRVMFIS.

In baſe verò ſeu cippo obeliſci Auguſti Cæſaris, qui ex eodem Circo paulò poſt, eodem tamen anno erutus, quique multo minor Conſtantiano eſt, tales inciſæ ſunt litteræ, quo ſequitur ordine.

IMP. CÆSAR DIVI F.
AVGVSTVS
PONTIFEX MAXIMVS
IMP. XII. COS. XI. TRIB. POT. XIV.
ÆGYPTO IN POTESTATEM
POPVLI ROMANI REDACTA
SOLI DONVM DEDIT.

De Fornice Sertinij in Circo, Loco Tuberonum, Lupanaribus, Pompei domo; & Iuturnæ Fonte.

CAP. XV.

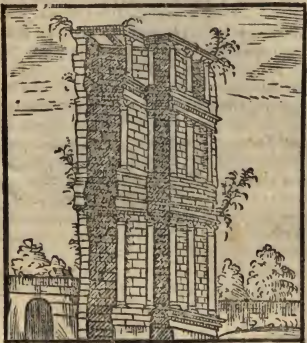
DECORATVS autem circus Max. erat Fornice à Sertinio excitato, vt refert Liuius his verbis: Sertinius ex vlteriore Hiſpania, ne tentata quidem triumphi ſpe, quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit, & de manubijs duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem, & Matris Matutæ, vnum in Maximo circo fecit; & his fornicibus ſigna aurata impoſuit. Heliorum familia fuit haud diues, eodem autem tempore fuere ſexdecim in vnis ædibus Tuberones, quibus, vt ludos ſpectarent, in Circo Max. & Flaminio locus ob virtutem publicè eſt donatus: auth. Val. Max. Apud circum Lupanaria, vbi meretriculæ corporis quæſtum faciebant, vnde Iuu.

Et ad circum iuſſas proſtrare puellas. Fuere etiã noſtro tẽpore inter Ianum quadrifrontẽ, Tyberim, & ſcholã græcam, penè ad ipſum circum producta, à pro ſtitutis mulieribus occupata; cæterũ quatuor ab hinc annis ſolo ęquatis ędificijs remanſit area ruinis oppreſſa. Sunt qui in circo fuiſſe colũnã Bellicam tradunt, propter Ouid. quæ ſequuntur, carmina.

Proſpicit à tergo ſummum breuis area circum,
Eſt ibi non parua parua columna nota,
Hinc ſolet haſta manu belli pranuntia mitti,
In regem, & gentem cum placet arma capi.

Nos verò dicimus Ouid. de Flaminio, non autem de circo Max. intellexiſſe, vt infra, vbi de circo Flaminio agitur, apparet.

paret.Pompei Domus apud circum,de qua Pli.ſic meminit. Hercules apud circum Maximum in æde Pompei Magni. Iuturnæ aquæ Fõtem in Velabro adhuc ſcaturire putat Ful. & olim feciſſe lacum in foro Romano iuxta templum Veſtę, aquamq́ue ipſam ſaluberrimam habitam. Sed, vt declarauimus, antiqua eſt cloaca, vel aquæductus, vt fornices ex ſaxo quadrato in Tyberim vſq; producti, clarè oſtendunt.

SEPTIZONIVM. SEVERI.

De Septizonio Seueri. CAP. XVI.

SEQVITVR in ſexta parte ſitus Vrbis tertio ordine montium Cœlius, quem tertium additum Vrbi ſupra demonſtratum eſt, ſed priuſquàm hunc aſcẽdamus, pauca quædã dicẽda occurrũt de Seueri Septizonio,& Cõſtãtini arcu,inter ipſum Cœliũ,& Palatinum montẽ excitatis. Prius autẽ quid ſit Septizonium,vt videamus,illud nos admonet,quod annis ab hinc quatuor,dũ Rhodobium natalẽ mihi patriã proficiſcerer, eſſentq́; verba de reliquijs Vrbis cũ comitibus, & conterraneis meis IAC.

bubino,

bubino,& IAC. ſcaramutia,viris literatis, & probis,alter rogauit,quid eſſet,& an aliquod Romę exſtaret Septizonium, cui memini me his verbis reſpondere.Eſt Septizoniũ magna quædam moles quadrata,quæ ſeptem cingulis,ideſt columnarum ordinibus inuicem ſuperimpoſitis in modum quatuor porticuum, ambitur; ita vt columnæ quanto altiores, eò minores, breuioresque diſponantur,in cuius medio quatuor parietes loculos quoſdam facientes ſurgunt, in ſummo regum, vel imperatorum condebantur cineres. Duo autem Romæ fuiſſe inueniuntur; antiquioris meminit Pli. & Suet. qui ait Titum apud Septizonium cubiculo paruo,& obſcuro natum quarto Cal. Ianuarij. Manet, inquit, adhuc, & oſtéditur locus. vbi autem dubitatur, conſtat tamen in via Noua, haud procul à Seueri fuiſſe Septizonio. Seueri autem adhuc ſuperſunt eregione templi S.Gregorij tres operis ambitioſi veluti Zonæ, columnarum pulchritudine,magnificétia, altitudine ſpectabiles, ex quibus conectuntur,vix credibilis reliqua altitudo faſtigium ad culmen æſtimantibus, ſi moles integra cum totis ſeptem zonis ſupereſſet. Quod autem ſit illud antiquum inſtauratum à Seuero, vt autumat Ful. ſtultũ eſt credere, cũ Seuerus multis annis poſt Titum imperauerit, & Spartianus Septizonium Seueri in via Appia, & à Seuero exſtructum conſtituat. Funus, inquit, Getæ illatum eſt maiorum ſepulcro, hoc eſt Seueri, quod eſt in Appia via, euntibus ad portam dextera, ſpecie ſeptizonij extructum,quod ſibi ille viuus ornauerat.Idem quum ſeptizonium faceret, nihil aliud cogitauit,quam vt ex Africa venientibus ſuum corpus occurreret. Duplex autem,præter illam,quam diximus, traditur etymologia. Iulius enim Capitolinus Septodium legit. ſcimus enim Græcos locum ciuibus frequentatum,ad quem multæ perducantur viæ, Septodium appellare, nam ἑπτὰ ſeptem καὶ ὁδὸς via, quaſi ſeptem concurrerent viæ. Pli. Septiſolium vocat,à ſeptem ſolarijs, in ſingulis enim ordinibus columnæ marmoreis trabibus ſuperius inuicem iungebantur, alijs verò trabubus cum mole ipſa in interiore parte excitata: & ita ſinguli ordines vnam faciebant porticum, ſiue ſolarium. In huius Septizonij frontiſpicio literæ huiuſmodi leguntur.

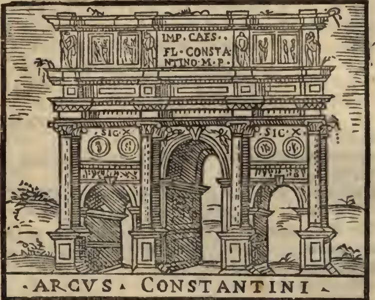
Septizoniũ, quid.

Duo fuere.

Vnde dictum.

AVG.

AVG. TRIB. POT. VI.
COS. FORTISSIMVS NOBILLISSIMVSQVE.
Moles enim quæ ſupereſt, ita eſt inclinata, vt iam iam lapſura videatur.

·ARCVS· CONSTANTINI·

De Arcu Triumphali Conſtantini Imperatoris.
CAP. XVII.

ARCVS autem Triumphales in honorem illorum erigebantur, qui prouincijs, aut exteris nationibus debellatis, rebus Po.Ro. feliciter geſtis, triũphum meriti eſſent, à quo triumphales denominantur, in quibus ſimulacra oppidorum, fluuiorum, nauium illorum, quos deuicerat, in rei perpetuam memoriam, incidebant, quemadmodũ in his, qui adhuc ſtant, cernere licet. Sed arcus triũphales ante imperatorũ tẽpora excitauit nemo, vt quorundã eſt opinio. neque antiquiorem, quàm Titi, arcum in Vrbe videmus. Plin. hunc morem ſuo tempore cœpiſſe narrat, prius enim triumphales ſtatuas, vel rrophæa ponere ſolebant. Romæ triumphales arcus plures. ex his verò, qui hodie, Conſtantini ad angulum montis Palatini,

iuxta

iuxta Amphiteatrum , triumphalibus ornamentis conſpicuum, cumque trophęis , & victorijs allatis , parum læſum conſpicimus : ſuperato Mezentio apud Miluium pontem , à Conſtantino ipſo poſitum, cum hoc indice .

IMP. CÆS. FL. CONSTANTINO MAXIMO. P. F. AVGVSTO S. P. Q. R. QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO TAM DE TYRANNO, QVAM DE OMNI EIVS FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

In maiori autem fornice, parteque interiori à dextris , & ſiniſtris legitur , hinc.

LIBERATORI VRBIS. illinc FVNDATORI QVIETIS. Superius extra ſic. VOTIS. X. VOTIS. XX. quæ vota in maximis fecerat periculis conſtitutus, quemadmodum apparet in quibuſdam numiſmatibus , qui ſunt apud nos.

De Cœlio monte, & Cœliolo. CAP. XVIII.

COELIVM montem Querquetulanum prius appellatum ſcribit Cor.Tac.quòd talis Syluæ frequens,fœcundusque eſſet, Mox Cœlium à Cœle Vibenna,qui dux gentis Hetruſcæ fuit, ſedemq; in eo acceperat à Tarquinio Priſco , ſeu quis alius regum dedit. nam ſcriptores in eo diſentiunt. Rectè ait diſſentiunt. Sex.enim Pōp.rēfert, Cœlen Romulo auxilium prębuiſſe aduerſus Sabinos. M.autem Var. contra Latinū regem. hinc poſt Cœlij obitum, quòd nimis munita loca tenerēt,neq; ſine ſuſpicione eſſent,deductos in planū,& ab eis vicum Thuſcum appellatum, & ideò ibi Vertumnum ſtare , quòd is Deus Hetruriæ princeps. De Cœlianis, qui à ſuſpitione liberi eſſent,traductos volunt in eum locum , qui vocatur Cœliolus, ideſt minor Cœlius,de quo Mart.ita meminit. Maior Cœlius , & minor fatigat . Cœliolus, ſiue Cœlicolus , is eſt , vt diximus , vbi nunc diui Euangeliſtæ

ædes,

ædes, olim Dianę, virgo enim virgini ceſſit. In hoc autem nihil aliud memoria dignum fuiſſe inueni; præter ipſam ædem Dianæ, quemadmodum de reſp. aruſp. teſtatur Cic. Quare ad Cœlium reuertamur, Quem Tiberius, appellatione mutata, vocari Auguſtum iuſſit. auth. Suet.

De Fauni, Veneris & Cupidinis Templo: Curia Hoſtilia, Caſtis Peregrinis, Domo Lateranorum; de Conſtantini, & Seſoriani Palatio, ac de Equo, L. Veri. CAP. XIX.

IN medio igitur Cœlij montis dorſo exſtat Templum circulari forma, nunc diuo Stephano, olim verò Fauno dicatum, Faunus enim dictus ἀπὸ τῆς φωνῆς, quod voce, non ſignis, futura oſtenderet. Ex peregrinis autem dijs quodam tempore hunc ſolum Romani coluere. Manſiones Albanæ vbi S. Mariæ in Domnica ædes. Veneris, & Cupidinis Templum haud procul à porta Næuia ſtatuit P. Vic. ſiue Sex. Ruffus, eo in loco, vbi nunc eccleſia S. Crucis in Hieruſalem fuiſſe, accepimus: Curiamque Hoſtiliam duobus in locis, vnam, vt diximus, iuxta forum, in qua Hoſtilius rex prius habitauit, propè Pacis templum, alteram in Cœlio monte, vbi nunc diui Ioannis, & Pauli ædes. Liuius: Tullus rex in Cœlio monte templum, ordini ab ſe aucto, curiam fecit, quæ Hoſtilia vſque ad patrum noſtrorum ætatem appellata eſt; & quo frequentius habitaretur, eandem ſedem regiæ cœpit. Caſtra Peregrina Auguſtus in Cœlio conſtituit, in ea parte, quæ ad ortum æſtiuum, Exquiliaſque pertinet, quo in loco nunc ædes Sanctorum quatuor coronatorum eſt ſita. Domus Lateranorum vbi baſilica eiuſdem nominis: de qua Iulius Capitolinus ita meminit. Educatus eſt (de M Antonio enim loquitur) in eo loco, in quo natus eſt, in domo aui ſui, iuxta ædes Laterani. & Iuuenalis ita.

Templum Fauni.

Māſiones Albanæ.

Templum Veneris, & Cupidinis

Curia Hoſtilia duæ.

Caſtra peregrina.

Domus lateranorū.

Clauſit, & egregias lateranorum obſidet ædes
Tota cohors.

Flauij

Flauij Cõſtãtini Palatium. Seſſoria. Equeſtris ſtatua. M. Antonini ærea. L. Veri aliàs. Septimij Seueri.

Flauij Conſtantini Palatium propè hanc domum inter Cęlimontanam,& Gabiuſam portam ſedem habuit. Seſoriam vero apud Næuiam inter ipſam portam,& eccleſiam S. Crucis in Ieruſalem. In Platea lateranenſi ſtat ærea equeſtris Statua, quam M. Aurelij Antonini eſſe multi putant,aliqui tamen L. Veri,non deſunt etiam,qui Septimij Seueri. Herodianus enim literis tradidit poſt adeptum Imperium ex ſomnio,quod viderat,ſtatuam ſibi poſuiſſe.

ADNOTATIO.

Hæc ænea equeſtris ſtatua tranſlata eſt tempore Pauli Papæ iij. anno 1536. in arcam Capitolij, vt ex illius inſcriptione in marmorea baſe ceruere licet.

De Amphitheatro. Statilij Tauri. CAP. XX.

Theatrũ vnde dictum. Amphitheatrum vnde.

SEQVITVR Statilij Tauri Amphitheatrum. Sed priuſquam de ipſo agamus, pauca quædam prælibanda ſunt,vt quid ſit amphitheatrum, & cuius rei gratia extrueretur, intelligamus. Theatrum igitur à græca trahitur etymologia, dicitur enim ἀπὸ τοῦ θεωμαὶ, quòd eſt ſpecto,& habet hemicycli formam. Amphitheatrum autem oualem, appellatum ἀπὸ τοῦ ἀμφὶ καὶ θεωμαὶ, quòd eſt circumſpecto,quaſi in vnum iuncta duo viſoria. Caſſiod. Titum omnium primum amphitheatrum inueniſſe putauit,eius sũt hæc verba. Hoc Titi potentia principis diuitiarum profuſo flumine excogitauit ædificium fieri, & cum Theatrum hemiſperium græce dicatur, amphitheatrum, quaſi in vnum iuncta duo viſoria, rectè conſtat eſſe nominatum, quod ſpeciem eius arena concludat, & vt currentibus aptum daretur ſpatium,& ſpectantes omnia facilius viderent, dum quædam prolixa rotunditas vniuerſa collegerat. At prius C. Cæſarem amphiteatri molem in Campo Martio poſuiſſe, teſtis eſt Cor. Tac. quam ab illo deſtinatam Auguſtus mox Mauſoleũ ædificaturus deſtruxit, auth. Suet. qui etiam in Cæſaris vita commemorat Statilium Taurum prius Tito amphitheatrũ poſuiſſe, alterumq́ue deinde à Tyberio inchoatum ſed non perfectum. In amphitheatro autem multi ſpe præmij, quod

Quis primus fuerit.

publicè

publicè dabatur, cũ beſtijs pugnabãt. capite etiã dãnati, & bello capti hoc miſerrimo certamine capitis diſcrimẽ ſubire cogebãtur. Claudius enim Imp. pacatis Aegyptijs, quũ militũ non parua manus rebellaſſet, partem illorum occidit, partem Romam miſit cum beſtijs pugnaturos. Vnde, inquit Iulius Capitolinus, tractum ſit vt proficiſcentes ad bellum imperatores munus gladiatorum, & venatus darent, breui dicendum eſt. Multi apud veteres dicunt hanc deuotionem factam contra hoſtes, vt non ſanguine litato ſpecie pugnarum ſeuerioris vim quandam fortunæ ſatiarent. Ituros autem ad bellum Romanos debuiſſe pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nndas inter ſe cohortes, ne in bello armatos hoſtes timerent neve propter vulnera, aut ſanguinem horrerent. Eius autem ſæuiſſimi inſtituti cauſa conſueuerunt ituri ad bella exhibere in ſpectaculs multa gladiatorum paria, & quò quiſque ditior erat, eò plura. De partibus autem amphitheari vide Vitruuium. Statilij Tauri Amphitheatrum magnam partem adhuc exſtare cernimus apud Eccleſiam S. Crucis in Ieruſalem, propè Vrbis mœnia, quod exſtruxit Auguſto ciues Romanos hortante, vt quiſque pro viribus Vrbem exornare niteretur, auth. Suet. Qui in Caligula narrat ipſum principem munera gladiatoria partim in hoc amphitheatro, partim in ſeptis aliquot egiſſe.

Cur theatrales ludi.

Statilij Tauri. Amphitheatrũ.

Aquedutus cur inuenti, Quibus modis aquæ deducerentur, cui vſui, quis prius deduxit, & quot aquæ deductæ.

CAP. XXI.

QVONIAM de ductu aquæ Claudiæ locus poſtulat, vt loquamur, crebraque in ſequentibus de aquęductibus erit mentio, placet quædam de ijs præmittere, quò cauſam aquas deducendi, quibus modis, cuive vſui, & à quo primum, & quot diuerſis temporibus in vrbem ducta ſint, intelligamus. Vrbe enim & ambitu, & hominum numero aucta, paulatim à fluuio hunc, atque illum locum appetendo, magna ciuium pars receſſit, quæ cum longo interuallo aquam petere cogeretur, maximumq; ſentiret incommodum, cogitauerũt priſci velle huic inopiæ

inopiæ ſubuenire hinc deducendi aquas origo. Aqua enim ex omnibus elementis mortalibus maximè eſt neceſſaria. quare Pindarus ait ipſam optimam eſſe, & , vt aurum inter metalla, cæteris præſtare elementis. Adhæc Vrbis ſalubritati maximè contuliſſe, ſic teſtatur Frontinus: Sentit hanc curam Imperatoris piiſſimi Neruæ principis ſui Roma regina orbis, & terrarum domina, cui par eſt nihil, & nihil ſecundum, & magis ſentit ſalubritas eiuſdem æternæ Vrbis aucto caſtellorum operum munerum, & lacuum numero, nec minus ad priuatos commodum ex incremento beneficiorum eius diffunditur. nam immunditiarum facies, & impurior ſpiritus grauioris cœli, quibus apud veteres Vrbis infamis aer fuit, ſunt remoti. Duobus autem modis deductas eſſe: arcuato videlicet opere, & ſubterraneis cuniculis, idem ita declarat. Hi ſunt arcus altiſſimi, ſubleuati, in quibuſdam locis pedes centum nouem, tot aquarum, tam multis neceſſariis molibus pyramides videlicet ociolas comparem, aut cætera inertia, ſed fama celebrata Græcorum: Per ſubterraneos verò meatus probat Strabo hoc modo. Tanta autem per aqueductus aquarum vbertas influit, vt per Vrbem, atq; cloacas omnes inundare videantur, & vniuerſæ propemodum ædes ſubterraneos meatus, Siphones, ac fiſtulas vndoſas habeant. Præterea etiam hodie ad radices Quirinalis in villa Car. Grimaldi, in dorſo eiuſdem montis, in vico Patricio, & Suburra, in via Latina, in Auentino, apud Iudæorum plateam, multiſque alijs in locis ſubterraneos aquæductus videmus. Ij autem ſoli in Vrbem per arcus influebant, qui iuſto ęquilibrio per congruentia loca poterant deduci. Deducebantur enim aquæ ex diuerſis locis. & quia Anio Nouus omnium erat altiſſimus, neceſſitate vrgente, cæteris ſubueniebat. Quinque ſunt, inquit Fron. ductuum altitudines in omnem partem Vrbis, ſed his aliæ maiore, aliæ leuiore preſſura coguntur. Altiſſimus Anio eſt Nouus, proxima Claudia tertium locum tenet Iulia. quartum Tepula, dehinc Martia, quæ capite etiam Claudiæ libram æquat. ſextum tenet locum Anio Vetus. ſequitur hanc librã Virgo, deinde Appiana, omnibus humiliter Alſietina, quæ Tranſtyberinę regioni, & maximè ſubiacẽtibus locis ſeruit. Mox verò cui vſui eſſent, ſic oſtendit. Auctores cuiuſque

aquæ, ætates, prætcrea ordinem, & longitudinem riuorum, & ordinem libræ cum proſecutus ſim, non alienum mihi videtur ſingula ſubijcere, & oſtendere quanta ſit copia, quæ publicis, priuatiſque non ſolũ vſibus, & auxilijs, verum etiã voluptatibus ſufficit, & per quot caſtella, quibusq; regionibus deducatur. quantum extra Vrbem, quantum intra Vrbem, & ex eo quantum lacubus, quantum muneribus, quantum operibus publicis, quantum nomine Cæſaris, quantum priuatis vſibus erogetur. Quid autem ſit Caſtellum in aquæductibus, Vulpianus ita declarat. Caſtellum eſt receptaculum quod aquam publicam ſuſcipit. Quum itaque ductus aquarum ad viarum diuortia, vel regionum Vrbis fines perducti erant, caſtella in formarum ſummitate erant, ex quibus aqua per digitos, vncias, & modulos ædificijs, operibuſque, & muneribus publicis, ac priuatorum vſibus diuidebatur à Caſtellario. Erat enim Caſtellarius caſtelli aquarum cuſtos, vt probatur epithaphio ſequenti, videlicet.

D. M.
CLEMENTI CÆSARVM N. SERVO CASTELLARIO AQVAE CLAVDIAE FECIT CLAVDIA SABBATIS ET SIBI ET SVIS.

In ſolo autem lacus erant alia aquarum receptacula, ex quibus cum Romanæ plebis, & fullonum, coriariorum, aliorumque opificum neceſſitatibus ſatisfieret, tum horti irrigabantur. Idem vero Fron. cuſtodiam aquis adhibitam eſſe, ſic teſtatur. Tutelam autem ſingularum aquarum locari ſolitam inuenio, poſitamque redemptoribus neceſſitatem certum numerum circa ductus extra Vrbem centum ab Vrbe ſeruorum opificum habendi, & quidem ita, vt nomina quoque eorum, quos habituri ſunt in miniſterio per quaſque regiones in tabulas publicas deferrent, eorumque operum probandorum curam fuiſſe per Cenſores aliquando, & Aediles, interdum etiam Conſulibus eam prouinciam obueniſſe, vt apparet ex eo, quod factum eſt C. Luctatio, & Cæſone Coſſ. Quantopere autem curæ fuerit ne quis violare ductus aquarum, nec non conceſſam deriuare auderet, cum ex multis apparere poteſt, tum ex hoc, quod circus Maximus, ne diebus quidem ludorum circenſium, niſi Aedilium, aut Cenſorum permiſſu, irrigabatur. Agri vero, quos aqua publica,

contra legem, quis irrigaſſet publicabantur, cuius rei cauſa Aediles curules iubebantur per vicos ſingulos, qui in vnoquoque vico habitarent, prædiaue haberent, binos præficere, quorum arbitratu aqua in publicum ſaliret. Primus autem M. Agrippa poſt ędilitatem, quam geſſit conſularis, operum ſuorum, & munerum velut perpetuus curator fuit, qui iam copia permittente, deſcripſit quid aquarum publicis operibus, quid lacubus, quid priuatis daretur. Omnium autem primum Ap. Claudium ex agro Lucullano arcuato opere deduxiſſe aquam, ab eodem authore literis traditur. qui nouem ſolum aquas ſuo tempore in Vrbem fluxiſſe ſic commemorat. Nunc autem in Vrbem influunt Appia, Anio Vetus, Martia, Tepula, Iulia, Virgo, Alſietina, quę eadem vocatur Auguſta, Claudia, Anio Nouus. Quæ aũt fuerint iſtæ aquæ, & vnde, quotq; paſſuũ millibus, vel ſub terrã vel arcubus ducerent, pluribus verbis ipſemet receſet. Sex. vero Ruffum, eo poſteriorẽ, quẽ Diocliciani tẽporibus Vrbẽ Romã deſcripſiſſe putat Blon. nouem, & decem aquas poſuiſſe animaduerti.

De Aquæductu Claudiæ aquæ. CAP. XXII.

DIVVM Claudium duos aquæductus à Caligula inchoatos perfeciſſe, ſic declarat Fron. Altero Imperij ſui anno duos ductus inchoauit, quod opus Claudius magnificentiſſimè conſumauit, dedicauitque alteri, quòd ex fontibus Ceruleo, & Curtio perducebatur, Claudiæ datum nomen: hæc bonitate proxima Marciæ. altera, quoniam duæ Anienis aquæ in Vrbem fluere cœperant, vt facilius appellationibus dignoſcerentur, Anio Nouus vocari cœpit. Suet. opera, inquit, magna, potiuſquam neceſſaria, quammulta perfecit, ſed vel præcipuè aquæductum à Caio inchoatum. Meminit & Pli. his verbis: Vicit antecedentes aquarum ductus nouiſſimum impendium operis inchoati à Caio, & perfecti à Claudio; quippe lapideam excelſitatem omnes vrbes, & montes æquantem, vt lauacra impleret, Curtios atque Ceruleos fontes adductos, erogata ad id opus talentum ſexaginta millia. Is eſt aquæductus, quem à porta Nęuia per Cœlij montis dorſum in Auentinum perducit Caſſi. In frontiſpicio autem eiuſdem portę de reſtitutione eiuſdem aquęductus hæc leguntur.

TI.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIF. MAXIM. TRIBVNICIA POTESTATE. XII. COS. V. IMPERATOR XXVII. PATER PATRIÆ AQVAS CLAVDIAM EX FONTIBVS QVI VOCABANTVR CERVLEVS ET CVRTIVS A MILIARIO. XXXXV. ITEM ANIENEM NOVAM A MILIARIO. XII. SVA IMPENSA IN VRBEM PERDVCENDAS CVRAVIT.

IMP. CÆSAR VESPASIANVS AVGVST. PONTIF. MAX. TRIB. POT. II. IMP. VII. COS. III. DESIG. IIII. P. P. AQVAS CVRTIAM ET CERVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO ET POSTEA INTERMISSAS DILLAPSASQVE PER ANNOS NOVEM SVA IMPENSA VRBI RESTITVIT.

IMP. T. CÆSAR DIVI F. VESPASIANVS. AVGVSTVS. PONTIFEX. MAXIMVS. TRIBVNIC. POTESTATE. X. IMPERATOR. XVII. PATER PATRIÆ CENSOR. COS. VIII. AQVAS CVRTIAM ET CERVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO. ET POSTEA A DIVO VESPASIANO PATRE SVO, VRBI RESTITVTAS. CVM A CAPITE AQVARVM SOLO VETVSTATE DILAPSAE ESSENT NOVA FORMA REDVCENDAS SVA IMPENSA CVRAVIT.

In eodem aquæductu iuxta hoſpitale lateranēſe, inter alios, hic poſitus eſt index.

M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. TRIB. POT. IIII. PROCOS. ARCVS COELIMONTANOS PLVRIFARIAM VETVSTATE CONLAPSOS ET CONRVPTOS A SOLO SVA PECVNIA RESTITVIT.

Partem autem huiuſce aquæ in Capitolium à Caracalla fuiſſe deductam ferunt. Extant enim ruinæ formarum in Palatium vſque. In arcu vero tiburtino, huic aquæductui coniūcto, propè ædem diuæ Marię in Domnica, vetuſtate corroſæ ſunt literæ tales.

P. COR P. F. DOLOBELLA COS. C. IVNIVS. C. F. SILLANVS FLAMEN MARTIAL. EX S. C. FACIVNDVM CVRAVERVNT IDEMQVE PROBAVERVNT

Aquam quidem ipſam à Traiano in Auentinum perductã, Traiani nomen accepit, auth. Front. cuius adhuc apparent formarum veſtigia apud S. Priſcam, & in ruinis Thermarum Decij marmor paucis ante annis eſtolſum id, quod Frontini verba, ſignificabat.

ADDITIO.

Pius IIII. Pont. Max. Anno circiter quarto ſui Pontificatus, qui fuit M. D. LXIII. cogitare cœpit de perducenda in Vrbem Aqua, quæ à noſtris hodie Salonia dicitur, ſicuti & deferendam ob Vrbis ornatum & commoditatem curauit. Hæc aqua concipitur octauo circiter ab Vrbe milliario inter viã Tiburtinam & Prænestinam, & ea putatur eſſe, quæ olim Alſietina dicebatur; nam & de diſtantia, & de loco cum Iulio Frontino conuenit, niſi fortè fuerit Appia, quã inde pariter originẽ habere idem auctor aſſerit. Hæc aqua in Vrbe miſcetur cũ aqua virgine, & deriuatur primum ſub colle hortulorũ producens fontẽ in medio plateæ S. Mariæ de Populo ad publicũ & communem vſum, aliumq; ibidem ad ſordes abluendas publicæ pariter cõmoditati, tribuit pariter artificio rotarũ & machinarũ inſtructione aquã in ſummitate ipſius collis hortulorũ ad hortos ampliſſimos & magnificentiſſimos Ferdinandi Cardinalis Medici, Coſmi magni Hetruriæ Ducis filij, deinde in regiones Triuij & Cãpi Martij affluenter ſuppeditat priuatos fontes & riuulos, & præſertim ſub ipſo colle hortulorũ, vbi dicitur ad Sanctiſſimæ Trinitatis, regio tota perfunditur: Tũ egregij fontes patent in hiſce plateis nempe Colũnæ Antoninæ vnus, S. Marci vnus, Rotundæ in qua Pantheon eſt, vnus, in Agone tres, in platea Matthiorũ, vnus: Ad fontes Triuij totius aquæ & virginis & Saloniæ caput deducitur. Præterea multis vndiq; locis per Vrbẽ ablutorij fontes, ſeu lauatorij, (vt vulgò dicunt) viſuntur, tùm priuatim, tùm etiam ad publicum omnium commoditatem fabricati, qui tempore Pij Quarti in hunc vſque diem conſtructi fuere.

Aquæductus aquæ felicis noſtro tempore exſtructus eſt à Sixto V. Pont. Max. Anno M. D. Lxxxv. primo ſui Pontificatus, prout teſtatur inſcriptio impoſita arcui erecto in ipſis aquæductibus intra Mœnia Vrbis, propè portam Sancti Laurentij, quæ talis eſt.

SIXTVS V. PONT. MAX.
DVCTVM AQVAE FELICIS
RIVO SVBTERRANEO
MILL. PASS. XIII.
SVBSTRVCTIONE ARCVATA VII.
SVO SVMPTV EXSTRVXIT.
ANNO DOMINI M. D. LXXXV.
PONTIFICATVS I.

Hæc aqua ducta eſt ex agro Lucullano, vel Tuſculano potius, ac ea eſſe putatur, quæ olim Claudia vocitata eſt, ab ipſo Appio Claudio, vt habetur ex Andrea Fuluio, qui primus eam in Vrbem duxit: conſtat enim hanc, Romam fuiſſe ductam; ex ſubterraneis meatibus, qui propè illius fontem apparent. Concipitur autem via Labicana, ſeu Præneſtina. XVI. ab Vrbe milliario, diuerticulo ſiniſtrorſum MM paſ. ex fonte, ſeu palude, quam noſtrates hodie Pantanum Gryphem vocant: ego verò Paludem Agrippæ potiùs dicerem, paucis immutatis. Nam conſtat M. Agrippam (vt ex Plin Iulio Frontino, & alijs) multas in Vrbem aquas deduci curauiſſe, ac veteres aquæductus reſtauraſſe, quorum vnus aquæ huius fuiſſe legitur: à quo & fons ipſe fortè nomen accepit. In hoc opere extruendi aquæ felicis ductum, ferunt ab eodem Pontifice centum millibus nummis aureis impenſum fuiſſe.

Caput huius aquę ad Thermas Diocletianas primũ producitur, ibi in partes diſtribuitur: nam quadrans, ſeu quarta pars ad hortos, ſeu ſuburbanum Summi Pontificis Sixti V. ſub Exquilijs tendit, portionem ex reliqua Illuſtriſſimus Ferdinandus Cardinalis Mediceus ad eius amœniſſimos hortos in colle hortulorum irrigandos, & fontibus exornandos accepit. Tum in area Sanctę Suſannæ prope Thermas ipſas Diocletianas Summus Pontifex tres amplas ingentesq́ue fornices ad aquas ibi ſubminiſtrandas erexit. Inde S. P. Q. R. eandem aquam in Capitolium

ducendi per viam Piam facultatem tradidit: quiq́ue ductu ſubterraneo, opere tamen arcuato per Siphones in areã Capitolinam tranſtulit, impenſa vt relatam eſt, trigintaquinque millium nummum aureorum.

De ijs quæ incertam ſedem nunc in Cœlio monte habent.
CAP. XXIII.

Carnæ deæ Templum. BRVTVS primus Coſſ. pulſo Tarquinio Carnæ deæ Templum in Cœlio monte extruxit, ſacrũq́ue voti reus fecit, quia cordis beneficio, cuius diſſimulatione habebatur idoneus, emendationi publici ſtatus extitit. Hanc enim deam vitalibus humanis præeſſe credebant, ab eaq́ue petebatur vt iecinora, & corda, quæque ſunt intrinſecus viſcera ſalua conſeruaret. *T. Claudij Cæſaris.* Templum Claudii Cæſ. conditum à Veſpaſiano, ſed prius cœptũ ab Agrippina in Cœlio monte Neronem funditus deſtruxiſſe auth. eſt Suet. Mamurra Formianus fabrorum Cæſaris in Gallia præfectus, Domum, quam in monte Cœlio habebat. primus omnium Romæ marmoreis cruſtis exornauit, Plin. In Cœlio Domum Claudij Centimali fuiſſe, ait Val Max. de qua Cic. ſic meminit. Cum in arce augurium augures acturi eſſent, iuſſiſſentq́ue T. Claudium Centimalum, qui ædes in Cœlio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auſpiciis, emit Calphurnius Lanarius. *Domus prima marmoreis cruſtis exornata.* Domus Tetricorum (inquit Pollio) qui duo, ex triginta tyrannorum fuerunt, hodieq́ue extat in monte Cœlio; inter duos lucos, contra Iſium Metellinum pulcherrima. In eodẽ monte Iunii Senatoris Domum conſtituit Cor. Tac. Adduntur, ait, ſententiæ, vt mons Cœlius in poſterum Auguſtus appellaretur, quando cunctis conflagrantibus ſola Tiberii effigies in domo Iunii Senatoris inuiolata manſiſſet. Habuit Cœlius Domum T. Claudii clypti hymnologi, quemadmodum in eius epithaphio legimus. & Cornelii Domum, qui, vt alii volunt, primus eam marmoreis tabellis exornauit: Martialis Cãpus, *Vide pag. præcedentem.* in quo, ſi quando aquæ Tyberis Martium campum occupaſſent, equiria fiebant, in Cœlio à Sex. Pompe. collocatur, ſicut ab Ouid. his carminibus.

Altera graminco ſpectabis equiria campo,
Quem Tyberis curuis in latus vrget aquis.
Qui tamen eiecta ſi fortè tenebitur vnda.
Cœlius accipiet pulueru lentus equos.

Fuit in eodem monte Macellum Magnum, Antrum Cyclopis. Spoliarium, & Armamentarium. Sed de Cœlio ſatis. Videamus quid à latere ipſius, quod Auentinum reſpicit, ſit, aut fuerit. *Reliqua quæ in Cœlio.*

De Appia, & Noua via, ac de Iſidis, Virtutis, Honoris, atque Quirini, ſiue Martis Aede, & Almone flu. CAP. XXIIII.

IN ſitus Vrbis deſcriptione dictum eſt conuallem, Appiamq; viam, quantum ad Septentrionem ſpectat, à Palatino, quantum verò ad occaſum hyemalem, à monte Auentino, Cœlium dirimere. Pom. autem Letus Appiam Brunduſium vſq; producit, à porta autem ad thermas Antonianas Nouam vult appellari. Sed Appiam etiam intra Vrbem fuiſſe vſq; ad Cōſtantini arcum innuit Spartianus in ea Septizonum Seueri cum collocauerit, potuit tamen aliquando accidere, quod huius pars à Caracalla munita Nouæ nomen adepta ſit. Quod autem Solinus dicit Tarquinium Priſcum habitauiſſe ad portam Mugoniam ſupra ſummam Nouam viam, de alia intellexerim. Sunt qui putant viam Nouam à porta Palatii inchoaſſe, & per radices Palatini montis ſupra circum Maximum ad infimam Piſcinam perueniſſe, vbi nunc Diui Sixti ædes viſitur. Verùm, vt diximus, viæ Nouæ diuerſis temporibus à diuerſis hominibus nouiter deductę, aut munitæ plures, & multis in locis fuere. Quocirca, niſi diſtinguantur tempora, infinita occurrent apud ſcriptores, quæ inter ſe ſe contraria videbuntur. Ad caput autem viæ Nouæ in regione Piſcinæ inter prædictam ædem, ſpectandasq; thermarum Antoniarum ruinas, fuit Templum Iſidis Antenodoricæ, ab Antonino Baſſiano conditum, iuxta ipſius Thermas, vbi quædam marmora eruta ſunt, cum inſcriptione mutilata huiuſmodi. *Via Appia.*

SÆCVLO FELICI ISIAS SACERDOS ISIDI SALVTARIS CONSECRATIO.

In altero verò fragmento ſic legebatur.

PONTIFICIS VOTIS ANNVANT DII ROMANÆ REIP. ARCANAQVE MORBIS PRÆSIDIA ANNVANT QVORVM NVTV ROMANO IMPERIO REGNA CESSERE.

In via autem Appia, haud longè à porta, Honoris, & Virtutis ſteterat Templum, quod M. Marcellus dedicauit, decimo ſeptimo anno poſteaquam à patre eius primo conſulatu votum in Gallia ad Claſtidium fuerat. huius meminit Cic. de natu. deorum. Martis Templa duo, inquit Ser. vnum Quirini intra Vrbem, propè portam; quaſi cuſtodis, & Tranquil. alterum in Appia via extra Vrbem, quaſi bellatoris, & gradiui. Ful. verò ſcribit duo extra portam fuiſſe Martis templa. Vnum quatuor miliarijs ab Vrbe diſtans: alterum paulò extra portam. quod ſi ita eſt, cur Ser. dixit duo, & nõ tria eius templa, vnum Quirini intra Vrbem, & duo extra quod erat conſentaneum, ſecundum ipſum. Almo. flu. per viam Appiam, Auentiniq́ue radices in Tyberim fluens, longè ab Vrbe ad. X. mil. paſſ. in agro maritimo oritur, Appijq́ue Riuam vulgò nunc nominant. in quo Mater deorum Cal. Aprilis ſingulis annis à Gallis ſacerdotibus abluebatur. vnde Papinius.

Almo fluuius.

Eſt locus ante Vrbem, qua primum naſcitur ingens
Appia, quaq; Italo genitus Almone Cybelle
Ponit, & Idæos iam non reminiſcitur amnes. Ouidius.
Eſt locus, in Tyberim qua lubricus influit Almo,
Et nomen à magno perdit ab amne minor.

ADDITIO.

De via quę vocatur Pia, quęq́ue ætate noſtra ęquata & recta ducta eſt, aliquid bonis in præſentiarum eſt deliberandum. Hęc namque ſub Pio Papa IV. anno M. D. LXII. aperta fuit, vel potius ad rectitudinem ſtrata; quæ antea per anfractus, vt plurimum ducebat ad Exquilinam, ſeu Nomentanam portam. Hęc verò via incipit ab ipſis equis Viridatis, qui in Quirinali locati ſunt, quibus õſtunt coloſſi bini, ſimulacra nêpè Alexandri Magni Macedonum regis opera egregiorum, ac pręſtantiſſimorum artificum Fidię & Praxetilis.

Hęc

Hæc verò via ad pontem vſque Numentanum recta protenditur, tribus ferè millibus paſſ. Ipſe autem Pontifex ex valuis ædium Sancti Marci, quo æſtus tempore ſuadebat, illam incipere voluit, ſed morte præuentus non perfecit opus. Sublata ergo Altaſemita antiqua via, ac Nomentana porta, idem Pontifex de ſuo nomine vtraſque vocauit, prout in frontiſpitio illius portæ inſcriptio talis legitur.

PIVS IIII. PONT. MAX. PORTAM SVBLATA NOMENTANA EXSTRVXIT. VIAM PIAM ÆQVATA ALTA SEMITA DVXIT.

Huius etiam portæ Sciographiam delineauit egregius, ac celeberrimus artifex Michael Angelus Bonarota Florentinus, tribus artis generibus præſtantiſſimus, prout eius opera teſtantur, hoc eſt ſculptor eximius, pictor admirabilis, architectus verò ſingularis, ex tot qui noſtra ætate floruere, qui paulò poſt, nempe anno M. D. LXIIII. nonagenarius, & vltrà è vita deceſſit. Porta verò ipſa Nomentana ad iactũ lapidis, vel paulò ampliùs ab ipſa pia clauſa eſt, vt cernere licet, inſcriptiuncula in marmoreo lapide cum inſigniis illius Pontificis ipſis mœnibus affixa.

Hic Pontifex in elegantiorem formam, ornatum, & amplitudinem renouauit & aperuit portam, ac viam Flaminiã ſtrauit, vt in præſentiarum cernitur, ſuperimpoſita ipſi portæ à parte exteriori, ſubſequenti inſcriptione, videlicet.

PIVS IIII. PONT. MAX. PORTAM IN HANC AMPLITVDINEM EXTVLIT VIAM FLAMINIAM STRAVIT ANNO III.

Idem Pontifex anno circiter M. D. LXIII. poſtquam foſſa, Vallo & aggeribus molem Hadrianam, ſeu caſtrum Sancti Angeli, & Vaticanum, & vicos ipſos, qui intermedii ſunt ſatis munierat, cœptum eſt ibi propè mœnia, ob loci commoditatem ædificijs hinc inde deductis, exurgere Vicus, qui de nomine ipſius Pontificis Pius vocitatus eſt, in cuius capite dextrorſus aperuit portam, quam pariter de ſuo proprio nomine Angelicam vocauit; ipſe enim Pontifex Ioannes Angelus in baptiſmate vocatus eſt, è domo Medicea Mediolanenſi.

Gregorius verò XIII. Pont. Max. ad maiorem Populi commoditatem, ac vſum, viam quæ à baſilica diuæ Mariæ Maioris ad ſancti Ioannis Lateranenſis tendit, aperuit anno Iubilei M. D LXXV. vt cernitur in ſuperepiſtilijs porticus ipſius baſilicæ hac inſcriptione.

GREGORIVS XIII. PONT. MAX. EVGENII LABANTEM PORTICVM DEIECIT AC MAGNIFICENTIVS RESTITVIT VIAM RECTAM AD LATERANVM APERVIT ANNO IVBILEI. M. D. LXXV.

Quæ porticus cum ab Eugenio iij Pont. annis circiter 430. elapſis, erecta eſſet, iamque vetuſtate collaberetur; tamen pietas & modeſtia Gregorij Pontificis non tulit aboleri penitus monumentum illius optimi Pontificis, ſed inſcriptio quæ carminibus illius tempeſtatis in ipſis ſuperepiſtilijs columnarum inſculpta erat, iuſſit reponi, ſicut antea reperiebatur; quæ talis eſt.

Tertius Eugenius Romanus Papa benignus,
Obtulit hoc munus virgo Maria tibi:
Quæ mater Chriſti fieri merito meruiſti,
Salua perpetua virginitate tibi.
Es via, vita, ſalus, totius gloria mundi;
Da veniam culpis virginitatis honor.

E baſilica diuæ Mariæ Maioris, præter viam Lateranam quæ à Gregorio XIII. vti diximus, aperta eſt, duæ aliæ nuper ertæ ſunt viæ, quas Sixtus V. Pont. Maximus initio feri ſui Pontificatus, hoc eſt anno 1585. aperuit, & ſtrauit, quæ ſe ſe ad inuicem ac in biuium ita diſterminant, vt literæ Pythagoræ. Y. formam quandam præſe ferre videantur; dextra enim ad baſilicam ſanctiſſimis Crucis in Hieruſalem in Agro Seſoriano tenditur, quæ ampla ſatis & recta ſpectabilem præbet obtutum; in cuius medio, paulò vltra, ac propè veteres Aquæductus aquæ Claudiæ in lapide marmoreo parieti nuper offixo ſub inſignijs eiuſdẽ Pontificis adeſt ſubſequens inſcriptio.

SIXTO V. PONTIFICI MAX. QVOD VIAM FELICEM APERVIT STRAVITQVE PONT. SVI ANNO I. M. D. LXXXV.

Siniſtra verò non minus recta, latauè quàm altera, tenet portam Eſquilinam, nunc ſancti Laurentij, & deinde templum ipſius ſancti extra mœnia, propè quam videtur erectus arcus inſignis in mediis ipſis Aquæductibus, qui felix dicitur, in cuius fronte è latere leuo, verſus eamdem portam, legitur hæc inſcriptio.

SIXTVS V. PONT. MAX.
VIAS VTRASQVE ET AD S. MARIAM
MAIOREM ET AD S. MARIAM
ANGELORVM AD POPVLI
COMMODITATEM ET DEVOTIONEM
LONGAS LATASQVE
SVA IMPENSA STRAVIT
ANNO DOMINI M. D. LXXXV.
PONTIFICATVS I.

Hęc via de qua ſuperius diximus à nonnullis Montaltam appellari audiui, de nomine patrię ipſius Summi Pontificis, altera vero, cuius ante hanc commemini felicem etiam ex illius lapidis, quem citauimus, inſcriptione, vocatam eſſe probatur.

Aliam quoq; viam aperuit & ſtrauit idem Summus Pontifex, quam æque felicem appellauit, niſi malimus vnam eamdemque eſſe cum illa felice, cuius ſupra meminimus, interiecta media tantum baſilica eadem ſanctæ Marię Maioris: Hæc enim de qua nunc agimus, incipit ab ipſamet Eccleſia, ſed ab ea regione quæ partem occiduam & ſeptentrionem ſpectat, ac montem ipſum Exquiliarum infra ſe habet, obeliſcum ex Auguſti Mauſoleo ab ipſo Summo Pontifice erectum, obuium tenet, ac ad templum vſque ſanctiſſimæ Trinitatis in monte Pincio protenditur, viam Piam mediam interſecans. Hæc pariter Felix (vt dixi) vocata eſt, cui à latere dextro, propè ſuburbanum Pontificis eſt alia noua via nuper aperta & ſtrata, qua ad Thermas Diocletianas itur, hoc eſt ad diuæ Mariæ Angelorum templum. Hæc via à dextra tantum habet ipſius Pontificis ſuburbanum, in cuius capite porta eſt ingens & ampla præfati Summi Pontificis.

E Thermis Diocletianis ſeu potius è tēplo ingenti S. Mariæ Angelorum ſurgit alia via lata, recta, & æqua, ab eodem

Summo

Summo Pontifice aperta,& ſtrata,quæ ducit pariter ad portam Exquilinam, nunc S. Laurentij, cuius meminit inſcriptio ſuperius à nobis citata, dũ viam Mõtaltã adduceremus.

Aperta eſt pariter,& ſtrata alia via ab eodem ſummo Põtifice licèt non penitus æquata, quæ à baſilica præfata ſanctæ Mariæ Maioris ducit ad montem, qui dicitur ad balnea Pauli, vulgo autem, Magnanapoli. Hæc exactis Exquilijs, Viminalem aſcendit. deſcenditq́; ac domum mõtẽ ipſum ad balnea Pauli ſcandit, nec vlterius hucuſque protenditur, atque inter omnes vias ab eodem Summo Pontifice apertas minus æqua, & ſtrata videtur, ob exaggerationis, ſiue exæquationis difficultatem: nam valles profundæ nimis,æquandæ & aggerandæ forent, cum aliarum fortè non modico viarum incommodo, vt intuentibus patet.

Supererat de celeberrima viarum, quæ nunc inſtat aperienda aliquid dicendum. Hæc namq́; ab area Capitolina ad diui Ioannis Lateranenſis ædes recta ferire debet, ac ibi terminare, ad ſcalas marmoreas, quæ ſanctæ appellantur, quęq́; paulum amouendæ ſunt. à propria ſede, habebitque Obeliſcum Conſtantij, Deo fauente erigendum ante ipſos ædes, obuium. Hanc verò creditur, nobiliſſimam, & ampliſſimam omnium, quæ ab eodem Summo Pontifice viarum apertę ſunt,futuram.

De Thermis in genere. CAP. XXV.

THERMÆ gręcum eſt verbum,quod neque latinum nomen, neque ſignificationem vnica dictione recipere poteſt. τέρμὸν calidum tantum ſignificat. Nos verò loca quæ calentibus aquis, aut ſine ipſis ſolo fornice calefacto lauandi,& ſudandi vſibus deputata ſunt, eodem nomine, quò Græci, thermas appellamus. Priſcis namq́; Romanis lauandi vſum fuiſſe propè quo-
Thermæ. tidianum ſatis conſtat, quò vel puluerem, ſordeſque abluerent, vel ſudorem prouocarent, crudamque adiuuarent digeſtionem, quod tetigit Iuu. cum inquit.

Et crudum pauonem in balnea portat.

Sæpe tamen voluptatis tantum cauſa id factitarunt, propterea vel mediocriter diues priuata balnea, ſiue lauacra habuiſſe,

habuiſſe, illud argumento eſt, quòd Cic. Terentiam vxorem monet, vt curet labrum in balneo ne deſit, certioremq́; facit Q. Fratrem Aſiæ procoſ. de balneis, quas in Arpinati exſtrui curabat. Multa deinde balnea paulatim exſtructa, in quibus ad libitum plebs lauaret. Primus autē omnium Sergius Orata penſilia facere inſtitut. ſicuti Val. Max. commemorat. Re poſtmodum ad principum luxuriam, & faſtū producta, cœpere lauacra, in modum, vt ait Ammianus, prouinciarum exſtruere, quas thermas appellarunt; in quibus ædificandis nullum neque modum, neque menſurā ſeruaſſe ex illarum, quæ nunc exſtant, veſtigijs, facilè vnuſquiſque poteſt iudicare. Varia enim & propemodum infinita habebant loca, varijs vſibus, & voluptatibus deputata, quædam ad calefaciendas aquas forma circulari, ex quibus per ſiphones, & fiſtulas balneis, nedum in ſolo expoſitis, verùm etiā penſilibus calidam miniſtrabant, quæ poſt lauationem inutilis per canales in inferiorem partē, inde ſubterraneis meatibus in Cloacas mittebatur. Habebant Thermæ etiam Apodyteria, in quibus balnea ingreſſuri veſtes deponebant, vt oſtendit Pli. in epiſtolis, habebant & areas ampliſſimas porticibus ſpacioſiſſimis circundatas, camerataq́; ſuperbiſſimis fornicibus ædificia in circuitu habentes, in queis diuerſi coloris marmoreæ, ingenteſque columnæ, quarum quædam ſtantes, nonnullæ verò iacentes adhuc cernuntur, multæ ad templorum ornamenta tranſlatę. Pauimenta verò lithoſtrata diuerſis lapidibus conſpicua, parieteſque marmoreis tabellis in multis incruſtati. Erant etiam Xyſti, nemora, & natatoria populi ludis, delitijſque expoſita, propterea frequēs in thermis verſabatur: principeſque ad id inſaniæ venerant, vt cum eo promiſcuè lauarent. Spartianus de Hadriano: publicè inquit, & frequenter cum omnibus lauit. Vnde cum veteranum quendam notum ſibi in militia dorſum, & cæteras partes corporis vidiſſet atterere, percontatus cur ſe marmoribus diſtringendum daret; vbi audiuit hoc iccircò fieri, quod ſeruum non haberet; ſeruis eum donauit, & ſumptibus. Verùm cum alio die complures ſenes ad prouocandam principis liberalitatem hoc idem facerent, euocari eos iuſſit, & alium ab alio defricari. Tradunt autem M. Aurelium Antoninum lauacra mixta præbuiſſe. Lauandi verò tanta fuit

Balnea penſilia.

Therma in modū prouinciarum.

Apodyteria.

Commodo

Commodo Imp. voluptas, vt ſepties in die lauerit, in balneisque ſæpe cœnitauerit. Iulius Capitolinus ſcribit Gordianum iuniorem ſepties in æſtate, hyeme bis lauiſſe. qui cum ſæpe mulieres pulchras, & puellas, & cum ijs anus deformes admitteret, ſe iocoſe id facere dicebat. Alexander ſyluas in thermis deputauit, oleumque luminibus thermarum addidit, quum antea, non ante auroram paterent, & clauderentur ante ſolis occaſum.

·EX·THERMIS·ANTONIANIS·

De Thermis, & Palatio Antonini Caracallæ.
CAP. XXVI.

Thermæ Antonianæ.

ANTONINVM Caracallam Thermas, quæ ab eo Antonianæ ſunt denominatæ ſtruxiſſe, in eius vita Spartianus ſic teſtatur: Opera Romæ reliquit, thermas ſui nominis eximias, quarũ cellam ſolearem architecti negant poſſe vlla ratione fieri, niſi qua facta eſt. nam ex ære cupro cancelli ſubpoſiti eſſe dicuntur. quibus cameratio tota concredita eſt, & tantum eſt ſpatij, vt id ipſum potuiſſe fieri negant docti mechanicis. Lamp. verò has

has inchoatas ab Antonino Seuerum perfeciſſe, atque exornaſſe refert. Viſuntur adhuc in radicibus Auentini, ad viam olim Ardeatinam, & apud nunc S. Balbinam, harum ingentes ruinæ, cum altis parietibus, columniſque ſemiſepultis miræ & magnitudinis, & pulchritudinis. Magnum autem ambitum amplectebantur, & ductus ille aquarum, qui ante portam Capenam tranſit, in eas olim aquam deducebat. Sub thermis Antoninus ipſe nobiliſſimum poſuit Palatium, cuius veſtigia vix ſuperſunt.

De Auentino. CAP. I.

AVENTINVS autem collis, quartus in ordine montium fuerat collocatus: de cuius ambitu, & forma cum multa ſupra dicta ſint; reliquum eſt, vt quibus ædificijs exornatus eſſet nunc videamus, primum tamen vnde dicatur. Auentinum igitur montem ab auibus, quæ veſperi ex Tyberi illuc cubitum aduolabant, denominatum quidam volunt. hinc Virg.

Vnde nomen.

Dirarum nidis domus opportuna volucrum.

de Auentino locutus. Alij à rege Aboriginum illic & occiſo, & ſepulto. Var. tamen dicit in gentem Po. Rom. Sabinos à Romulo ſuſceptos iſtum accepiſſe montem, quem ab Auante prouinciæ ſuæ fluuio appellarunt Auentinum. Conſtat ergo varias opiniones poſtea ſecutas. Nam à principio Auentinus dictus eſt ab auibus, vel rege Aboriginum, vnde hunc Herculis filium conſtat nomen à monte accepiſſe, non præſtitiſſe, auth. Ser. Idem autem Var. poſt varias quorundam opiniones, ſubdit. Ego maximè puto ab aduectu. nam olim paludibus mons erat ab reliquis diſcluſus, itaque eò ex Vrbe via qui aduehebantur ratibus, quadrantem ſoluebant. Alij ab aduentu hominum, quòd commune latinorum ibi Dianæ templum ſit conſtitutum. Huic autem monti Remuriò aliquando dixere nomen. Et quanquam Sex. Pomp. refert Remuriam locum eſſe in ſummo Auentino, vbi Remus de Vrbe condenda auſpicatus fuerat; non tamen obſtat quin totus mons Remurius appellaretur, quem Romulus neminem paſſus eſt habitare, ſed ſacrum fratri eſſe voluit vſque ad hybernam. Diony autem prodidit, Ancum Martium Auentinum muro cinxiſſe, contra Gellij opinionem, qui, vt demonſtratum eſt, dicit neque Ser. Tullium, neque quempiam alium, ad diui Claudij tempora vſque, hunc montem, tanquam auibus obſcœnis ominoſum, intra pomerij fines recepiſſe. Quare aut poſt Ancum ſtatim excluſus, aut ſecundum Liuium, ab eo nouæ multitudini datus, non tamen Vrbi additus

Varronis opinio.

Remuria.

ditus eſt. iuxta eiuſdem Gell j opinionem, qui vult vrbanũ auſpicium pomerii finem facere. Quæ autem in eo fuiſſe traduntur, breuiter exponamus.

De Dianæ, Bonæ deę, Herculis Victoris, Iunonis Reginę, & Monetæ, Lunæ, Victoriæ, Mineruæ, & Libertatis Templo; ac Ara Iouis Elicij.
CAP. II.

IN vertice autem Auentini montis, qui Tyberim deſpicit, ſtat Diuæ Sabinæ Templum, quo in loco olim Dianæ; ad eam nempè partem, quæ naualia ſpectat. Appianus enim commemorat Gracchum hoc aſcendiſſe templum, atque inde ad alteram fluminis partem per pontem ligneum tranſiuiſſe. De hoc quidem templo Sex. Pom. ſic meminit. Seruorum dies feſtus exiſtimatur idibus Auguſti, quòd eo die Ser. Tullius natus è ſerua ædẽ Dianæ dicauerit in Auentino, cuius tutelæ ſunt cerui, à quorum celeritate fugitiuos vocent ſeruos. Commune autem erat omnibus Latinis, quod ideo inſtituiſſe videtur, vt oſtenderet lege naturali ſeruos nihil diſtare à cæteris hominibus. Dionyſi. enim huius templi Ancum Martium authorem feciſſe videtur. *Diuerſa opinio.* Traductis, inquit, ex Tellenis, Politorio, aliiſque vrbibus quoſcunque cœperat colonos, ibi collocauit, perſuaſitque vt templum Dianæ ædificarent, adiicerentque ſtatutis temporibus inducias, vt ſi qua facta inter eos offenſio eſſet, per hæc ſacra diſſoluerent, poſteaque rex pecunijs, quas contulerant vrbes eæ omnes, exſtruxit Dianę fanum, in maximo Romæ collium Auentino collocatum; legesq; in baſe ærea conſcripſit, in delubro, Dianæ ſita. Hinc patet, quòd ſi prius hoc templum non fuit in Auentino, quàm tempore Anci regis, non potuiſſe ab aduentu hominum Auentinus appellari: cum conſtet ante Anci imperium hoc nomen obtinuiſſe. Sequitur in eodem vertice, haud procul hinc, ædes S. Mariæ cognomento Auẽtinæ, vbi Bonæ deę templũ exſtitiſſe ferũt, *Templum Bonæ deæ.* in honorem Fatuæ caſtiſſimæ ſororis Fauni à Claudia veſtali conditum, poſtea verò à Liuia reſtitutum. Bonæ deæ autem ſacra à ſolis fœminis peragebãtur,

neque licebat viris intereſſe: vnde Cic. criminatur P. Clodium quòd auſus ſit hęc ſacra, quæ pro ſalute Po.Ro.fiebāt, ſua præſentia turbare, atque polluere. Spartianus ait Hadrianum ædem Bonæ deæ tranſtuliſſe, quo autem non dicit. In crepidine ad eundem fluuium pertinente, vbi nunc Diui Alexij, fuit Herculis Victoris templum, & ab eo haud procul Iunonæ Reginæ, ex parte Veientanæ prędæ à Camillo conditum: de quo ſecundo bel.pu.mentionem facit Liuius. Sed Hercules alterum habuiſſe dicitur, eo in loco, vbi nunc in ruinis thermarum Decij Imperatoris eccleſia Diuæ Priſcæ eſt ſita. In dorſo autem Lunæ conſtituit Ouid. his carminibus.

Templum Herculis Victoris. T. Iunonis reginæ. Alterum Herculis Templũ. T. Lunæ.

Luna regit menſes, huius quoque tempora menſis
Finit Auentini Luna colenda iugo.

Liuius: Atrox cum vento tempeſtas forem ex æde Lunæ, quæ in Auentino eſt, raptam tulit. Iſtis autem certum locum à peritis topographiæ Vrbis aſſignari ſolet, incertum verò ſequentibus, veluti Victoriæ Templo, quod ab Arcadibus extructum, ab eiſdemque ſacra eidem deæ conſtituta narrat Diony. Mineruæ autem à Sex Pomp. Iunonis vero à Valerio Max. in eodem monte collocatur: à Liuio vero Libertatis, multatitia pecunia cum æreis columnis, & ſtatuis pulcherrimis à patre T. Gracchi, & conditum, & dedicatum, cuius Atrium ab Helio Peto, & Cor. Cethego cenſoribus fuit refectum, & ampliatum, & nouiſſimè à Pollione, vt tradit Suet inſtauratum; de quo Liuius quinto decadis quintæ meminit his verbis: Hæc inter ipſos diſceptata, poſtremo eo deſcenſum eſt, vt ex quatuor Vrbanis tribubus, vnam palàm in Atrio Libertatis ſortirentur. Libertatem enim deam in primis coluere Romani, vtpote Libertatis aſſertores. Habuit Auentinus & Aram Iouis Elicij à Numa dicatam, quæ ab eliciendo, ſecundum Var. nomen adepta eſt. Habuit & Murceæ veterem Aram. nam priſci Venerem Murceam vocabant, à myrto ei dicata, vel, vt alij, quòd præter modum non moueret, ac faceret hominem murcidum, ac nimis deſidioſum, & inactuoſum. Iunonis Monetæ Ædem etiam in Auentino fuiſſe, literis traditur. Camillus autem dictator in eodem, Matutæ matri Templum conſecrauit, author Blon. qui ex Plin. refert Laurentium Syluam Ioui ſacram fuiſſe in hoc

Templum Lunæ in Auentino locus incertus.

ipſo

ipſo colle,& in ea Valentinianum, Gallæ Placidiæ filium,interfectum. De ſylua hac vide Var.& Liuium.

De Caco, & eius Spelunca. CAP. III.

CACI Speluncam ſupra ædem Diuæ Mariæ in ſchola græca, qua parte Auentinus Palatium videt, fuiſſe, putat Blon at locus accliuis nullum ſpeluncæ præ ſe fert veſtigium. Virgilius autem in montis crepidine, loco maximè edito, ponit his carminibus.

Stabat acuta ſilex præciſis vndique ſaxis
Spelunca dorſo inſurgens altiſsima viſu.

Melior eſt ratio, quòd facit ad Tyberim incumbere dum ſubdit.

Hanc, vt prona, iugo læuum incumbebat ad amnem,
Dexter in aduerſum nitens concuſſit, & imis
Auulſam ſoluit radicibus; inde repente
Impulit, impulſu quo maximus inſonat æther.
Diſſultant ripæ, refugitq́ exterritus amnis.

Quod ſi placet ſpeluncam ipſam ad Palatinũ mõtẽ pertinere, nõ ꝓcedit, quod ait poeta. incũbebat ad amnẽ. abeſt enim locus ille à fluuio ad teli iactũ, à Tyberiq; eſt auerſus. Quod autem Ser. dicit Tyberim per circum Maximum fluxiſſe, de alio tempore, quã quò Hercules in Italiam venit, loqui opinamur. Si enim ad Herculis aduentum referre volumus, obſtant, quæ de ipſo à Vir.& Liuio tradita ſunt. quemadmodũ de ficu ruminali ſcribentes ſupra demonſtrauimus. Arbitramur igitur Caci ſpeluncam e regione S. Mariæ Auentinæ ædis fuiſſe, vbi fluuius accedit quam maximè propè Auentino, & mons ipſe plurimus attolitur, rupesque tota eſt ſcabra, & ſpeluncis aptiſſima. quod innuit Dion propè portam Tergeminam ſpeluncam ipſam qui conſtituit, narrans Herculem Caco claua mactato, & ſpelunca euerſa, Aram Iouis Inuentoris erexiſſe ei loco proximam, eamque ſuo tempore iuxta portam Tergeminam exſtitiſſe. Cacus autem ſecundum fabulam Vulcani filius fuit, ore ignem, ac fumum vomens, qui vicina omnia populabatur. Veritas tamen habet. hunc fuiſſe Euandri nequiſſimum ſeruum, ac furem. nouimus enim

Tyberis.

Caci Spelunca.

Cacus qui.

malũ à Græcis κακὸν dici, quidẽ ita Arcades illo appellabãt
Scalæ Caci. tempore: poſtea tranſlato accentu Cacus dictus. Scalæ autẽ Caci ad ipſam ſpeluncam fuiſſe fabulantur.

De Armiluſtro, & quibuſdam alijs rebus in genere poſitis. CAP. IIII.

ARMILVSTRVM putauerim, inquit Volateranus, id ſpacij, quod in Teſtaria nunc eſt: nam in regione Auentini ponitur, nec ſanè aptior locus recenſendis armis, ac militibus oſtenditur. hanc ſequitur Ful. Plu. autẽ ait Armiluſtriũ locum in Auentino, vbi Romulus Tatiũ ſepeliuit. Vnde apparet iſtos non rectè ſentire, quia aliud eſt eſſe in Auentino, aliud in Auentini regione. Var. tamen Armiluſtrum, & circum Maximum eundem eſſe arbitratur. Sex. verò Põp. feſtum, quo res diuinas armati faciebant, ac dum ſacrificarent tubis canerent. Quare opinor locũ in quo feſtum hoc agebatur, ſiue in Auentino ad Tatij ſepulcrum, ſiue in circo Maximo, eodem nomine appellatũ, quo & locus, vbi perfectis bellis arma reponebantur. Romani enim arma priuatim non tenebant, ſed in reditu exercitus in Armiluſtrum, aut in Tarpeiam rupẽ reponebant. hinc *Armiluſtrium.* Spartianus dicit, Veſpaſianum ex Armiluſtro arma legionibus permiſiſſe, & Lucanus. Iam rupes Tarpeia ſonat. In Auẽtino autem, iuxta Iunonis Reginæ templum, fuere Gemòniæ *Scalæ gemoniæ.* Scalæ, per quas nequam, & ſontes vnco trahebantur. erat enim locus præceps in quem facinoroſi tracti excarnificabantur. Suet. in Tiberii Imper. funere: Alii, inquit, vncum, & Gemonias minabantur. & in Vitel. Tandem apud Gemoniã minutiſſimis ictibus excarnificatus, inde vnco tractus in Tyberim. Domum Phylidis apud Dianæ templum. Propertius,

Domus Philidis. *Phylis Auentinæ quædam eſt vicina Dianæ.*

Remoria. & reliqua. Remoria locus, vt dixi, in Auentino, vbi Romulus Remũ ſepeliuit, quandoquidẽ & viuens eũ locũ ille ſedibus *Thermæ Deciana Variana Traiani.* deſtinabat Thermas Decianas in hŏnorẽ Decij Impe. à S. P. Q. R. ædificatas in eodẽ monte fuiſſe volunt; & apud has Varianas. Traiani verò cum priuatis ædibus in vinea Franciſci Albertini eius, qui quædam curſim de antiquitatibus Vrbis

in lucem edidit. Fabulantur in Auentino fuiſſe Fauni. & Pici Antrum, Fontemq; ex quo bibebant, atque Numam illic vino appoſito eos ebrios factos conieciſſe in vincula, & ab his fulmina elicere didiciſſe. de hoc autem fonte Ouid. in Faſt. meminit.

Lucus Auentino ſuberat niger ilicis vmbra,
Quo poſſes viſo, dicere, numen adeſt.
In medio gramen, muſcoq; adoperta virenti
Manabat ſaxo vena perennis aqua.

M. Cato Italum Auētinum coluiſſe, Liuius verò in eodem, cum plebs à patribus in montē Sacrum ſeceſſiſſet, decē trib. pl. creatos, & Cor. Tac. Diui Tiberii tempore incendio exuſtum eſſe, memorant. Hactenus autem de Auentino.

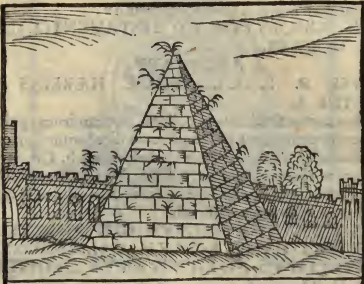
De Teſtaceo monte, & de ijs quæ in eo ambitu fuere. CAP. V.

INTER Auentinum montem, & Tyberim, ac vrbis mœnia, quatuor laterum inæqualium planiciē collocauimus: in qua, haud procul à mœnibus ad ortū hyemalem pertinentibus, ſurgit collis, quem vulgo Teſtaciū vocant. Quò cum animi recreandi gratia munificentiſſimus vir NICOLAVS rens; prot. ap qui rerum experientia, & ſingulari fide Gallorum regis à ſecretis exiſtit, me adduxiſſet, eſſentque vna AMBROSIVS recalcatus, & ANTONIVS Carpanus Mediolanen. & quidam alij honeſti viri; in quorum numero fuit etiam BARTOL. de forbicibus, ac FRAN. pontius Placen. (hos enim omnes literis, honeſtiſque moribus ornatos, & integerrimos honoris cauſa nomino) rogaſſentque, an collis ipſe ex fragmentis vaſorum fictilium, in quibus prouinciæ tributum Popul Roman. ferebant, eſſet coaceruatus? reſpondi, inueteratam opinionem illam prorſus ridiculam eſſe, neque apud aliquem ſcriptorem inueniri, ſubditos Romanis tributa teſtaceis vaſibus detuliſſe, ſed (vt etiam Blon. refert) conſueuiſſe Quæſtores in prouincias mitti, quibus ea exigendi cura eſſet, exactaque legionibus in ſtipendia diſtribuendi, niſi in ęrarium Romam mallent deferri, Catonemque Vticenſem Quæſtorem in Aſiā,

Cyprumque miſſum habita à prouincialibus tributa non fictilibus vrnis, ſed ſacculis in ſumma nauis puppi geſtauiſſe, ſubere ea ratione longiſſimis alligatis funibus, vt ſi naufragio cum naui ipſe periiſſet, ſupernatans ſuber oſtenderet in fundo depoſitum, tributorumq; pecunia Po Ro. ſalua eſſet, propterea me credere collem ipſum aggeratum quidem eſſe ex fictilium fragmentis, at ex ijs, quæ à figulis in ea regione officinas habentibus, contuliſſent. quandoquidem Plin. oſtendit fictilium maximum vſum fuiſſe apud maiores, adeò vt deorum ſimulacra, templorumque ornamenta; & ipſa parietum cruſtamenta ex fictilibus conficerentur, cuius ſunt hęc verba: Turianumque à Fregellis accitum, cui locarat Tarquinius Priſcus Iouis effigiem in Capitolio dedicandam, fictilem fuiſſe eam, & ideo non mirari ſolere fictiles in faſtigio templi eius quadrigas, de quibus ſæpè diximus. ab hoc eodem factum Herculem, qui hodieque materiæ nomen in Vrbe retinet. hæ enim tamen effigies deum laudatiſsimæ erant, nec pœnitet nos illorum, qui deos tales coluere. aurum enim, & argentum ne in dijs quidem conficiebatur. durant etiamnum pleriſque in locis talia ſimulacra. Et mox. At qui Numa rex ſeptem collegia figulorum inſtituit. Quin & defuncti ſe ſe fictilibus doliis condi maluere. maior pars hominum terrenis vtitur vaſis. M. etiam Var. figulos vno in loco fuiſſe indicat, quum dicit Venerem Myrteam fuiſſe inter figulos. Et Sex. Ruffi. Vrbis Romæ deſcriptio habet, in regione prima porta Capena fuiſſe Vicum Vitriariorum. Cum itaque figulorum eam eſſe opificii conditionem videamus, vt longè ab aquis haberi non poſsit, cùm etiam eius artis purgamenta, ſi nimis multa in aruis diſpergantur, ea reddant cæteris vſibus inutilia. ſin in flumen abijciantur, aut illud in breui compleant, aut difficillimè eruantur: prudenti conſilio factum tenemus, vt tam multa figulorum collegia à Numa rege inſtituta myrteis, & ſecus flumen apud Vitriariorum vicum ibi fuerint locata, vbi nunc teſtaceum inter montem, & Tyberim vineas videmus: quòd ſi Numæ regis temporibus figulorum collegia fuerunt ſeptem, quanto plura credimus eſſe addita, Romani populi multitudine non minus aucta, quam fuit imperium dilatatum. hęc omnia attentè conſiderantes mirari ſolemus cur Teſtaceus mons, ſupra

pra ſidem eorum, qui non viderunt, arduus non in alpem potius inſurrexerit. Ambitus autem huius, duobus millibus vix perficitur pedibus. altitudo verò centum ſexaginta, cucurbitæq; habet formam, cuius latior pars ad Tyberim, inter tranſtyberinam regionem, & Vrbem fluentem, pertinet. In eadem planicie fuiſſe etiam Lignarios, & Emporium oſtēdit Liuius.

Huius mōtis ambitus cōſtat paſſ. 538. in ipſa radice, hoc eſt ped. 2690.

SEPVLCHRVM. C. CESTII.

De Pyramidibus, & Sepulcro. C. Ceſtij, ac Horreis Pop. Rom. CAP. VI.

PYRAMIDES appellātur quadratę moles more flammæ ſurgentes, vnde ἀπὸ τοῦ πυρὸς deductas multi volunt, Steph. autem aliam huius nominis tradit etymologiam. Pyramides, inquit, in Ægypto ædificium in quod feruntur expenſas fuiſſe in cepas, allia, & caſeum talenta decem millia, & quingenta. Nominatæ ſunt autē pyramides ἀπὸ τῶν πυρῶν. i. à tritico, quod illuc conducens rex penuriā fecit frumenti per totam Ægyptum. Rationem excidendi, atq; ſtatuendi pyramides docet Plin. hoc modo. Dicantur pyramides in eadem

Pyramidum etymologia.

Ægypto regum pecuniæ ocioſa, ac ſtulta oſtentatio, ne pecuniam ſucceſſoribus, aut ęmulis inſidiantibus præberent, aut ne plebs eſſet ocioſa. Extat adhuc ex omnibus vna apud portam hoſtienſem mœnibus vrbis incluſam. quæ fuit ſepulcrũ C. Ceſtii ſeptemuiri epulonum, quemadmodum huiuſcemodi probat index.

C. CESTIVS. L. F. POB. EPVLO. PR. TR. PL. VII. VIR. EPVLONVM.

Inferiùs verò literæ minores leguntur hæ.

OPVS. ABSOLVTVM. EX. TESTAMENTO. DIEBVS. CCCXXX.

ARBITRATV.

PONTI. P. F. CLAMELÆ HÆREDIS ET PONTHI. L.

Blondus autem fuiſſe totius collegii ſeptemuirum epulonũ ſepulcrum exiſtimauit Epulones enim dicebantur qui epulas aliis inſtituendi poteſtatem habebant, auth. Cic. tertio de oratore Horrea Po. Ro, CXXXX. inter Teſtaceũ, & Tyberim fuiſſe marmor effoſſum in vinea Marcelli de Capozucchis tali inſcriptione oſtendit.

Epulones.
Horrea Populi Romani.

NVM. DOM. AVG. SACRVM GENIO CONSERVATORI HORREORVM GALBIANORVM. M. LORINVS FORTVNATVS MAGISTER. S. P. D. D.

Ab alio verò latere hæc leguntur.

NVM. DOM AVG SACRVM FORTVNÆ CONSERVATRICI HORREORVM GALBIANORVM. M. LORINVS FORTVNATVS MAGISTER. S. P. D. D.

Apud Tyberim, in eo ambitu, fuit hylerna lucus, de quo Ouid. ita meminit.

Adiacet antiquus Tyberinæ lucus hylernæ.
Pontifices illuc nunc quoque ſacra ferunt.

Capenam autem oppidulum in eodem ambitu fuiſſe, quidam tradidere.

·MAETA · SVDANS · COLISEI·

De meta, quæ ſudans dicta eſt, & Iouis Simulacro.
CAP. VII.

POST Auentini montis deſcriptionem Ianiculum recto ordine ſequi dixeramus, cum autem commodius relicturos ad eam partem ſitus Vrbis, quæ Tranſtyberinam complectitur regionem. Succedent igitur Exquiliæ; quas à meridie, ſiue ortu hyemali via Labicana, ab occaſu verò vſque ad Amphitreatrum conualle. CCCC. pedũ latitudine eandem viam complectente, à Cœlio monte diuiſimus. prius tamen quam ipſas aggrediamur, quid in hac ipſa via, & conualle fuerit, aut ſit, breuiter dicẽdum. Ab hortis itaque templi diuæ Mariæ nouæ, vnde digreſſi ſumus, auſpicari conueniens erit. Ante Conſtantini triumphalem arcum exſtat antiquæ metæ lateicia, & dimidiata rotunditas, quæ Meta Sudans à P. Victore appellatur, quòd ex ea aquas manaſſe fama eſt, *Meta Sudans.*

quibus

quibus plebs ex proximi Amphitheatri ſpectaculis ſitim extingueret. In huius vertice Iouis æneum Simulacrum ſtabat. Illud autem hoc loco notandum, maiores ad percutiendum fœdera Iouis Simulacrum adhibere conſueuiſſe, quod cum tedioſum eſſet, præcipuè quando cum longè poſitis gẽtibus percutiebantur, inuentum eſt, vt ſceptrum tenentes, quaſi imaginem ſimulacri redderet Iouis, cuius proprium eſt ſceptrum, ea peragerent.

·AMPHITEATRVM· VESPASIANI·

De Amphitheatro Titi Veſpaſiani, ac de Templo Fortunæ, & Quietis. CAP. VIII.

Amphitheatrum Titi.

SVRGIT inter Cœlium montem, & Exquilias Amphitheatrum, vulgo Coloſſeum appellatum, quod media Vrbe, vt deſtinaſſe compererat Auguſtum, Veſpaſianus excitauit; Titum deinde eius filium dedicauiſſe oſtendit Suet. his verbis. Et tamen nemine ante ſe munificentia minor amphitheatro dedicato, thermiſque iuxta celeriter extructis munus apparatiſſimũ, largiſſimumque dedit. Vtrique tamen, idest patri Veſpaſiano, & Tito eius filio amphitheatri opus attribuere videtur.

tur. Euſebius verò exſtructionis,& dedicationis Titũ authorem facit: & Caſſiodorus, qui, vt diximus,aſſerit ipſum Titum, falsò tamen, primum omnium huiuſcemodi excogitauiſſe molem. Titum autem, vel inchoauiſſe, & perfeciſſe, vel cum genitor cœpiſſet, abſoluiſſe nemini dubium videri poteſt: ſi quis reliqua ędificia ab eodem propè exſtructa cognorit. Mar. verò hanc ipſam molem Domitiano attribuit, ſed id factum eſt per adulationem Coloſſeo enim fuit nomẽ à Neronis Coloſſo, qui erat in porticu domus, vt in æreis eius numiſmatibus ſæpe vidimus. Verùm vtrum Titus intra amphitheatrum concluſerit, aut poſtea eò tranſtulerit, aut ædificando propè ſtare permiſerit, parum liquet. & tamen à coloſſo nomen obtinuit, quò in loco ipſius Neronis ſtagna prius fuiſſe, idem Martialis ſic teſtatur. *Coloſſeo.*

Hic, vbi conſpicui venerabilis amphitheatri
Erigitur moles, ſtagna Neronis erant.

Ipſum autem amphitheatrum Arenam appellatum legimus, quòd ſolum arena ſparſum eſſet, ea nempe de cauſa vt gladiatores,certatoresque reliqui ſine periculo caderent; ſimulque ſanguis illico tegeretur, ne illius aſpectu pugnantes aduerſarios timerent, minuſque alacriter in certamen deſcenderent:& nudati perunctique pugiles eò puluere perfuſi ſolidiores viciſſim præberent amplexus. Amphitheatrũ, inquit Plin. Tiburtino lapide exſtrũctum tantæ altitudinis, vt eo vix humanis oculus inſpicere poſſit. Habet autem forinſecus porticum vnius ſtructuræ, per quam fuerant ingreſſus, & aſcenſus. In ſingulis verò arcubus ſuperioribus marmoreæ ſtatuæ cum incruſtatione, & ſignis intrinſecus, & extrinſecus.in quibuſdam verò fornicibus ornamenta ex gypſo adhuc cernuntur. ſub ipſa mole deductæ ſunt Cloacæ, quibus magna pars ſuſtinetur auth.Pomp. Letus. Caueam, quę ludorum diebus linteis operiebatur,loca ſeptẽ,& octuaginta millia cœpiſſe refert. P. Victor. At ſedentium loca, & cunei qualiter eſſent diuiſi, & quibus gradibus ſinguli ordines ad ſedes ſuas aſcenderent, facilius ex Veronenſi, quam è Romano amphitheatro cernere licet. cuius, cum vetuſtate,tum barbarorum inuidia,& immanitate magna pars euerſa eſt. Quæ enim penitus delere non poterant, impia lancinarunt manu. quemadmodum in pleriſque alijs ædificijs

Arena. *Tiburtinus lapis.* *Altitudo.* *Cauea cepit 87000.*

feciſſe

feciſſe videmus. Exſtant,& Albæ in hortis S. Pauli antiquiſſimi amphitheatri veſtigia. Fortunæ Equeſtris Ædem, apud amphitheatrum, à Fuluio Flacco poſitam eſſe Liuius ſecundo quintæ dec. his verbis declarat: Q. Ful. Flaccus cenſor ædem Fortunæ equeſtris vouerat, faciebat enixo ſtudio ne vllum Romæ amplius, aut magnificentius templum eſſet, magnum ornamentum ſe templo ratus adiecturum, ſi tegulæ mamoreæ eſſent, profectus in Brutios Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit, id ſatis fore ratus ad tegendum quod ędificaretur. Fortunam autem pluribus in locis templa habuiſſe teſtatur Tacitus ſeptimo libro. In via Labicana fuit Quietis Ædes.

Fortunæ equeſtris ædes.

Tegulæ marmoreæ.

Quietis ædes.

De Exquilijs. CAP. IX.

EXQVILIAS in plures partes à M. Var. diuiſas eſſe dictum eſt, & quia ipſius verba non modo earum partium nomina, verùm etiam vnde denominatæ ſint Exquiliæ, declarant, ſubtexere hic non grauabor. Secundæ, inquit, regionis Exquiliæ. Alij has ſcripſerunt ab excubijs regis dictas. alij quòd excultæ à rege Tullo eſſent: huic origini magis cōueniunt luci vicini, quòd ibi lucus Martis, Iunonis Laciniæ, Fagutalis, & Lariū. querquetulanum Sacellum, & Lucus. Exquiliæ duo montes habiti, quòd pars Ceſpius mons ſuo antiquo nomine etiam in ſacris Argeorum ſcriptum eſt ſic. Oppius mons princeps Exquilinum lucum fagutalem ſiniſtra, quæ ſub mœrum eſt. Oppius mons terticeps lucum Exquilinum dexterior via in Tabernola eſt. Oppius mons quadriceps lucum Exquilinum viam dexteriorem in figulis eſt. Septius mons quinticeps lucum pætilium, ex quibus eſt. Ciſpius mons ſexticeps, apud ædem Iunonis Laciniæ, vbi æditimus habere ſolet. Hæc autem montium nomina aduētitiorum Ducum fuiſſe, memorię proditum eſt, qui eos ante Vrbem conditam coluere. His etenim Varoni opinionibus, alteri quidem ſuffragātur Ouidij hæc carmina.

Exquiliæ vnde.

Ceſpius, ſeu Ciſpius mons.

Adde, quod excubias, vbi rex romanus agebat,
Qui nunc Exquilias nomina collis habet.

Alteri verò M. Cato, qui ait Exquilias ab excubijs, ſed

quas

quas Romulo Lucumo dedit. XII. lictorũ, & CCC. armatorum ad corporis cuſtodiam, ſimulque dignitatem, cùm T. Tatius in fide ſocietatis non ſine ſuſpicione eſſe videretur. Alij ab aucupibus, quod ibi quiſquilijs ſparſis aues illuderentur. Volunt tamen eam partem, quæ, ſecundum viam labicanã, hinc ad ſanctorum quadraginta Martyrum, & Clementis, inde a d S. Petri in vinculis, & Martini in montibus eccleſias perducit, Carinarum nomẽ habuiſſe, quod Liuius probat, cũ ſexto belli pu. inquit: Media Vrbe per Carinas Exquilias contendit, vbi vnum ab altero diuidit. Et quoniã hæc pars, antequã Ser. Tullius Exquilias augeret, prima Vrbi erat iuncta, ab ipſa rectè auſpicaturi videmur. *Carinæ.*

De Carinis, Curia Veteri, & Noua. CAP. X.

CARINÆ ſunt edificia facta in modum Carinarum; quæ erant intra templum Telluris, auth. Ser. Lautas dixit Poeta, aut propter elegantiam ædificiorum, aut propter Auguſtum, qui natus eſt Cunis veteribus, & nutritus in lautis Carinis. Quò in loco videndum ne apud Ser. vlubris, non cunis, ſit legendum. Scribit enim Porphyrio Auguſtum nutritũ eſſe in auito ſuburbano iuxta Velitras, locumque Vlubrem appellari. quamquam, vt dixi, Suet. velit ipſum natum ad capita Bubula. & Porphy. nutritum, non natum ſcribit. Carinæ, inquit Var. poſtea cerionia, quòd hinc oritur caput ſacræ viæ ab Sterniæ Sacello. In ea autem parte Carinarum, vbi nunc apud ædem S. Petri ad vincula fornices maximos, inter ruinarum vaſtitatem, contra amphitheatrum extare cernuntur, Curia veterem fuiſſe autumat Blon. fuerunt & Nouæ proximè compitum fabricium ædificatæ, quod parum amplæ erant veteres à Romulo factæ, vbi is populum, & ſacra in partes XXX. diſtribuerat, vt in ijs ea ſacra curarent, quæ quando ex veteribus in nouas euocarentur ſeptem curiarũ per religionẽ euocari nõ poterat, ita quòd Forienſis, raptæ, velliẽſis: velitiæ res diuinæ fiũt in veteribus curijs auth. Sex Põp. Curia in qua habebatur ſenatus templum fuit. hinc Vir. hoc illis Curia tẽplum. Quod autem hæ, quas Blon. dicit Veteres, ſint

Carina quid. *Curia vetus.*

ſint à Romulo ædificatæ, non ſequitur, quia fuiſſent extra Vrbem à ſe conditam, & Romulum in Vrbe curiam feciſſe omnium eſt opinio. Arbitramur igitur aut nouas fuiſſe, aut veteres appellatas ratione aliarum, longo tempore poſt, quã fuerunt ædificatæ.

.LAOCHOONTE.

De thermis Titi, & Philippi, Statua Laocoontis, Palatio Veſpaſiani, Domo Balbini, & Pompei.

CAP. XI.

Therma Titi. THERMARVM autem Titi Imp. veſtigia non longe ab eccleſia S. Martini in montibus viſuntur. ſunt enim ciſternæ, quæ hodie Capecces dicuntur, vulgo Septem Salæ, numero ciſternarum ſeptem adhuc exiſtentium. Magnum ambitum amplectebantur. quarum fornices quidam ſtant in hortis diui Petri in vinculis. Has autem Titum maxima celeritate abſoluiſſe dictum eſt, hac quidem Domus

Aurea

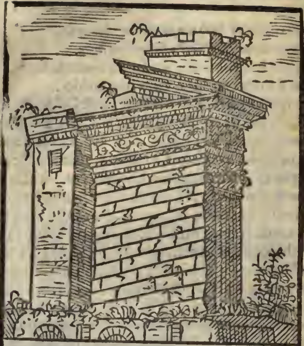
Aurea Neronis prius deducta erat, vt teſtatur Mar. his carminibus.

Hic, vbi miramur velocia munera thermas,
Abſtulerat miſeris tecta ſuperbus ager.

In his thermis duo marmoris fruſta inuenta ſunt, in quorũ altero erat flamma ſculpta, cum hoc titulo. IOVI. In altero vero. VESPASIANVS AVG. PER. COLLEGIVM PONTIFICVM FECIT. Hinc haud procul anno. M. D. VI. Fœlix ciuis Romanus in vinea ſua Laocoontis Statuam reperit, ea ſpecie, qualis à Poeta deſcribitur. de qua Plin. ſic meminit. Laocoon in Titi Imperatoris domo opus omnibus, & picturæ, & ſtatuariæ artis præponendum; ex vno lapide eum, & liberos, draconumque mirabiles nexus de conſilij ſententia fecere ſummi artifices Ageſander, & Polydorus, & Anthenodorus Rhodij. Nunc autem viſitur in Vaticano. Palatium Veſpaſiani, & Titi apud eaſdẽ Thermas. poſt quas inter ortũ, & boream in ſupercilio montis apparent ruinæ ingentes Thermarum, vt volunt, Philippi Imp. Quidam putant ſupra thermas Titianas, iuxta prædictã eccleſiam S. Martini, fuiſſe thermas Hadriani, argumento quòd ibi repertæ ſint duæ Statuæ Antinoi pueri Hadriano Imp. dilectiſſimi; & quòd locus hodie Hadrianelus nuncupetur. Domus Balbini, inquit Lampridius, etiam nunc Romæ oſtenditur in Carinis magna, & potens, & ab eius familia hucuſque poſſeſſa. In eiſdem Pompeium Domum habuiſſe auth. Tran. in Tib. & in libro de grammaticis: vbi Lenæus Pompeij libertus grammaticam docuit.

Laocoon.
Plinij verba.
Palatium Titi, &c.
Therma Philippi.
Hadriani.
Domus Balbini.
Pompeij.

De

·FRONTISPITIVM·NERONIS·

De Cliuo Virbio, & Domibus Ser. Tullij, Aurea Neronis, Virgilij; ac de Turri Mecœnatis, & Hortis, ſimulq́; de Fortunę, & Fęlicitatis Templo.

CAP. XII.

Cliuus Virbius

EA autem Exquiliarum pars, quæ plurima eccleſię S. Laurentij in fontana imminet, Cliuus Virbius eſt appellata, vbi lucus Fagutalis, quo in loco Ser. Tullium domũ habuiſſe viſum eſt ſupra, vbi de vico Scelerato egimus. Domus Aurea Neronis totũ id ſpacij occupauit, quod eſt ab ea Palatij parte, quę nunc S. Gregorij ædem eregione habet, rectè veniendo per Conſtantini arcum, Coloſſeum, atque Carinas, quouſque in Exquilias, paulo vltra S Mariæ Maioris eccleſiam, perueniamus, & Mecœnatis attingamus hortos. quod probat Cor. Tac. his verbis. Eo tempore Nero Antij agens, non ante in Vrbem

Domus aurea Neronis.

regreſſus

regreſſus eſt,quã domui, qua Palatium,& Mecęnatis hortos continuauerat, ignis propinquaret,neque tamen ſiſti potuit, quin & Palatium,& domus,& cũcta circum haurirẽtur; & infra : Cæterũ Nero nixus eſt patriæ ruinis extruere domum, in qua non tam gemmę, & aurũ miraculo eſſent ſolita pridem, & luxu vulgata, quam arua,& ſtagna,& in modum ſolitudinum,hinc ſyluæ, inde aperta ſpacia,& proſpectus. Suet. Nero. inquit,domum à Palatio Exquilias vſque fecit; quam primo Tranſitoriam, mox incendio abſumptam,reſtitutamq́; Auream nominauit;Huius autem amplitudinem oſtendit ille, qui dixit.

·DOMVS·ET·HORTI·MECENATIS·

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites:
Si non & Veios occupat iſta domus.

Tanta quidem fuit eius laxitas, vt porticus triplices miliarias haberet.item ſtagnum maris inſtar, circumſeptum ædificiis ad vrbium ſpeciem.rura inſuper aruis,atque vinetis, & paſcuis,ſyluiſque varia cum multitudine omnis generis pecudum,& ferarum.In cæteris partibus cuncta auro lita, diſtincta gemmis,vnionumq́ue conchis. erant cænationes laqueatæ,tabulis eburneis verſatilibus,vt flores fiſtulis, & vnguenta deſuper ſpargerentur. præcipua cœnationum rotunda;quæ perpetuò diebus,ac noctibus, vice mundi, circumageretur.Balneæ marinis,& albulis aquis fluentes. Huiuſmodi domum cum abſolutam dedicaret hactenus comproba-

M uit

uit, vt ſe diceret quaſi hominem tandem habitare cœpiſſe. in cuius veſtibulo ſtabat, vt dixi eiuſdem principis Coloſſus altitudine. CXX. pedum, qui eo defuncto mutato nomine Soli fuit dicatus: hunc Zenodorum è Gallia accitum feciſſe tradit Plin. ſtatuarumq; moles turribus pares Coloſſos vocari. *Coloſſus Neronis.* Sex. Pomp. à primo inuentore Coloſſum denominatũ ſcribit. Idem Plin. commemorat Neronem in domo aurea Ædẽ Fortunæ incluſiſſe, quæ ex lapide phengite tranſlucens foribus clauſis claritatẽ diei intus haberet, hancq; prius à Ser. rege ſacratam, & Seiam à ſegetibus appellatam. Apud thermas Dioclitiani, ſecundum eam viam, quę nunc eſt ab ipſis ad S. Antonii ędem, loco Exquiliarum editiſsimo, fuit celeberrima *Turris Mecœnatis.* illa Mecœnatis Turris, ex qua crudeliſsimus Nero ſcœnico habitu alioſim Troię canens, Vrbis incendium ſpectauit. cuius incendii initium ab ea parte circi Maximi originem habuit, quę Palatino, Cœlioq; montibus contigua eſt, finis autem ad imas Exquilias, auth. Suet. quanquam Corn. Tac. vult Neronem Antii tunc fuiſſe, vt viſum eſt. De hac *Horatius de ea. Horti Mecœnatis.* turri ſic meminit Hor. Molem propinquam nubibus arduis omitte mirari, vbi interpres in Mecœnatis hortis ſtatuit. qui amœniſsimi erant in campo Exquilino, de quibus Suet. hęc habet verba: Deducto in forum filio Druſo ſtatim è Carinis, ac Pompeiana domo in hortos Mecœnatis tranſmigrauit. In his colebatur Priapus, vt idem Hor. Saty. octaua innuit, cum inquit. Nunc licet Exquiliis habitare ſalubribus. *Virgilij domus.* Virgilius apud hos hortos Domum habuit, quanquã ſeceſſu Campanię, & Sicilię plurimum vteretur. *Felicitatis Templum.* Felicitatis Templum, quod erat in parte domus aureę, combuſsit Nero. Supra Mecœnatis hortos Tarquinii Aggetes adhuc apparent. de quibus Plin. ita ſcribit: Clauditur vrbs ab oriente aggere *Tarquinij Aggeres.* Tarquinii Superbi inter prima opere mirabili. namque eum muris ęquauit, qua maximè patebat aditu plano, cętero munita erat excelſis muris, aut abruptis montibus, niſi quòd expatiantia tecta multas addidere vrbes De his verò Aggeribus perperam ſenſit Blon.

De Baſilica Siſimini, Campo, & Foro Exquilino, Luco Querquetulano, Iunonis Laciniæ, & Matris: ac de Fano, & Ara Malæ Fortunæ.
CAP. XIII.

BASILICA Siſimini ciuis Romani apud ædem S. Mariæ Maioris fuiſſe memorãt. Campum verò Exquilinũ, ab Exquiliis denominatũ, propè Mecœnatis turrim, inter mõtẽ ſuperaggere & Vrbis mœnia, quo in loco apud priſcos cadauera ſepeliebãtur. hinc Cicer. ait Senatũ cenſere, atq; è rep. exiſtimare Ædilium curulium edictum, quod de funeribus habeãt Ser. Sulpicii Q. F. Lemoniæ Rufi funeri mittere: vtique locum ſepulcro in cãpo Exquilino C. Panſa Coſ. ſeu quo in loco videtur, pedes triginta quaque verſus deſignet, quo Seru. Sulpitius inferatur: quod ſepulcrum ipſius liberorum, poſteriorumque eius ſit. Hunc autem campum nunc Focalum vocant, ab antiquis vſtrinis. Nam priſci cadauera ibi comburere ſolebant: cuius rei nidor cum Vrbi eſſet pernicioſiſſimus, Auguſtus ſtuduit aerem emendare, & S. P. Q. R. conſenſu campum illum Mecœnati conceſſit, vbi ille, vt dixi, hortos ſuos fecit. In his quidam ſcribunt inuentum marmor cum indice huiuſmodi. *Baſil. Siſimini. Campus Exquilinus. In eo horti Mecœnatis.*

CVRTIA. L. PRAPIS CVIVS PARS DIMIDIA HVIVS MONVMENTI CONCESSA EST AB C. MECOENATE HELIO SIBI ET P. CVRTIO SP. F. COL. MAX. FILIO ET TI. IVLIO AVG. L. GLICONI ET SVIS POSTERISQVE EORVM.

Illud autem notandum Plin. velle, ante Syllam, neminem crematum eſſe, eumque ideo cremari voluiſſe, quia reliquias Marij apud Anienem cum diſſipari iuſſiſſet; verebatur ne ſuæ hoſtibus itidem ludibrio eſſent. Si de patriciis intelligimus verum eſt, nam prius cremari conſueuiſſe oſtendit Terentius in And. In campo Exquilino Claudius Impe. ciuitatem Romanam vſurpantes ſecuri percuſſit. Forũ Exquilinum in Exquiliis. Appianus. Dum Martius, & Sulpitius ad Exquilinum forum illi occurrunt. Hæc autem pars, quæ *Sylla primus crematus & cur. Intelligitur de Patritijs. Forũ Exquilinum.*

Lucus querquetulanus. pertinet ad collem Viminalem, habuit Lucum Querquetulanum, & Iunonis Laciniæ. de quibus ſupra, ſicut apud Ouidium his carminibus fit mentio.

Monte ſub Exquilio multis inceduus annis
Iunonis magnæ nomine lucus erat.

Fanū & ara Malæ Fortunæ. In eiſdem Exquiliis Fanum, & Ara Malæ Fortunæ. de Fano meminit Plin. de Ara verò Cicer. in libris de Natu. deorum. his verbis: Aram Malæ Fortunæ in Exquiliis videmus. In eo autem ſupercilio Exquiliarum, qui imminet templo Sancti Laurentii in fontana circum fuiſſe putauit Ful. argumento, quòd formam circi veſtigia oſtendant. Sed conuallis illa inter Viminalem, & Exquilias non facilem locum circo præſtare videtur. intercluſiſſet enim Vicum Patricium, vel ſuburræ partem; neque magis circi, quam maximarum domorum illa ſunt veſtigia; cum ibi Ser. Tullius habitauerit, habitauerint & Patricii, à quibus vicum nomen adeptum eſſe, oſtendimus. In ea autem via, quæ ad portam Interaggeres ducebat, in ipſis Tarquinii aggeribus, Gordiani Arcus ſteterat, marmoreis ornamentis, triumphis inſculptis conſpicuus, cuius marmora ad Palatij S. Laurentij in Damaſo ſubſtructionem fuere tranſlata.

Arcus Gordiani.

·TROPHEA· MARII·

De Cliuo Suburrano, Arcu Galieni, Macello Lybię, Via Pręneſtina, & Marij Tropheis.
CAP. XIIII.

IN capite Suburræ ſequitur cliuus ab ipſa Suburra Suburranus appellatus, in Exquilias facilem præbens aſcenſum. Recta mox, apud ædem S. Viti, occurrit Arcus triumphalis Galieni Impera. ex Tiburtino lapide haud ornamentis inſignis, in quo legitur tantum hic titulus.

GALIENO CLEMENTISSIMO PRINCIPI CVIVS INVICTA VIRTVS SOLA PIETATE SVPERATA EST M. AVRELIVS VICTOR DEDICATISSIMVS NVMINIS MAIESTATIQVE EIVS. *Arcus Gallieni ex lapide Tiburtino.*

Propè fuit Lybiæ, ſiue, vt ſcribit P. Victor, Liuianum Macellum, à quodam Macello denominatum, qui in Vrbe latrocinium exercebat, quo damnato, Cenſores Aemilius, & Fuluius ſtatuerunt vt domus eius publicaretur, venderenturq; ibi obſonia, auth. Plut. in Prob. Var. verò, præter hanc, aliam ponit huius nominis etymologiam: Hęc omnia, inquit, poſtquam contracta in vnum locum, quæ ad victum pertinebât, *Macellũ Liuia.*

&ęđificatus locus Macellũ appellatus,vt quidãſcribũt,quòd ibi fuerit hortus. Alii quòd ibi domus fuerit, cui cognomen fuerat Macellum,quæ publicè ſit diruta, & ædificatum hoc, quod vocetur ab eo macellum. Præneſtina autem Via, ad Exquilinam ducens portam, hinc principium ſumit, in qua à ſiniſtra occurrit ſemidiruta moles lateritia. in ea erecta ſunt duo marmorea Trophæa, id eſt trunci cum ſpoliis,quorum alterum habet thoracem cum ornamentis, & clypeis, & ante ſe imaginem captiui iuuenis brachiis poſt tergum vinctis. alterum verò inſtrumenta omnia ad pugnandum, & clypeos, quæ fuiſſe dicuntur C. Marij de triumpho cimbrico erecta. Hæc ſunt quę à Sylla diſiecta C. Cęſarem dictatorem inſtauraſſe memorat Suetonius. Locus hodie ab incolis cimbrum vocatur. Erant autem Romæ pluribus in locis trophæa; Marij autem duo, vt teſtatur Valer. Maxim. Trophæum enim dixere ſaxum, aut arborem deciſis,vt inquit Poeta,ramis, aut arcum, aut columnam erectam, cum aliqua in laudem victoris inſcriptione. Truncatis aut Sueton. arboribus, & in modum trophæorum adornatis. Plutarc. conqueritur imprudenter ſimul, & aſpere nimis egiſſe primos ex Græcis, qui trophæa, aut marmore inciſa, aut ære ſculpta facientes, odium ſimul & bellum à conſeruata victi ignominia perpetuum reddidiſſent. Figebantur trophæa locis eminentioribus. Sal. de Pompeio. Deuictis Hiſpanis trophæa in Pyreneis iugis conſtituit.

Trophæa marmorea duo.

Trophæũ quid.

De Domo Aeliorum, Sacello Mariano, Regione Tabernola, Thermis, & Domo Gordiani, Baſilica Caij, & Lucij, ac de palatio Liciniano.

CAP. XV.

DOMVS Aeliorum,inquit Valer. Max. vbi nunc ſunt Mariana monimenta, & Sacellum Marianũ, in quo illud S. C. de reditu Ciceronis in patriã, Lentulo Coſſ. referente, factum eſt. Hinc ea tota Exquiliarum pars, quæ eſt plana, Exquilias inter, & Cœlium montem,baſilicamque Lateranenſem,vergit. ho-

die dicitur Merulana pro Mariana. apud veteres regio Tabernolæ dicebatur, vt refert Var. his verbis: Exquilinus dexterior via Tabernolæ. A ſiniſtra via Præneſtina, propè S. Euſebii templum Thermæ, & Domus Gordiani Imp. fuere, de quibus Capitolinus ita loquitur: Domus Gordianorum etiã nunc exſtat, via Præneſtina ducentas columnas vno ſtilo habens, & Thermas quales, præter Vrbem, nuſquam haberet orbis terrarum. quod ruinæ multæ, ac ingentes, etiam nunc oſtendunt. Inter portam Exquilinam, & Næuiam haud procul à mœnibus, vetuſti, inſignisq; ędificii ruinæ ſpectantur, & inter has concameratus fornix penè integer, quo poſt Pãthæum nullus nunc in vrbe maior. locum hunc Galutii ther mas vulgo vocant. Fuit autem inſignis illa Baſilica, & Porticus, quam Cæſar ſub nomine nepotum Caij & Lucij erexit. Haud hinc procul, iuxta S. Bibianæ ędem, ad vrſum Pileatũ, fuit Palatium Licinianum.

Merulana. *Domus & Therma Gordiani.* *Baſilica Caij, & Lucij.* *Palatium Licinianum.*

De Aqua Marcia, ſiue Traiana: & Iſidis Templo. CAP. XVI.

AQVAE autem Marciæ ductus ſuper Taurinam tranſiens portam per Exquilinum Campum ad Dioclitiani Thermas primum, deinde in proximos colles, vt veſtigia oſtendunt, perducebatur. de aqua ipſa ſic loquitur Pli. Clariſſima aquarum omnium toto orbe frigoris, ſalubritatisq; palma præconio Marcia eſt, inter reliqua deũ munera vrbi tributa. Vocabatur hæc quon dam Aufeia. Fons autem ipſe Piconia oritur in vltimis mon tibus Pelignorum. tranſit Marſos, & Fucinum lacum Romã haud dubiè petens. mox ſpecu merſa in tiburtina ſe aperit. Primus eam in vrbem auſpicatus Ancus Martius vnus ex regibus: Poſtea Q. Marcius rex in pretura deduxit, rurſusq; reſtituit M. Agrippa. Frontinus hanc via Valeria ad miliariũ XXXIII. ſuo tempore in Auentinum à Traiano deductam, & ab eo denominationem habuiſſe docet: Marciamq; potui, reliquas verò alijs vſibus aſſignat. Plin. autem natationi, Virginem verò tactu præſtitiſſe ſcribit. In frontiſpicio autem portæ Exquilinæ ita legitur.

Aqua Marcia.

IMP. CAES. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX. AVG. PARTH. MAXIM. BRIT. MAXIMVS. PONTIFEX. MAXIMVS. AQVAM. MARCIAM. VARIIS. KASIBVS. IMPEDITAM. PVRGATO FONTE. EXCISIS ET PERFORATIS MONTIBVS. RESTITVTA FORMA. ADQVISITO ETIAM FONTE. NOVO. ANTONIANO IN SACRAM VRBEM SVAM PERDVCENDAM CVRAVIT.

IMP. TITVS CAESAR DIVI F. VESPASIANVS AVG. PONTIF. MAX. TRIBVNICIAE POTESTAT. IX. IMP. XV. CENS. COS VII. DESIG. RIVOM AQVAE MARCIAE VETVSTATE DILAPSVM REFECIT. ET AQVAM QVAE IN VSV ESSE DESIDERAT REDVXIT.

Huius autem aquæ Cor. Tac. ita meminit. Luxus cupido infamiam, & periculum Neroni attulit; qui fontē aquæ Marciæ ad Vrbem deductæ nando inceſſerat. Iſidis templum in regione Exquilina ponitur à P. Victore.

Iſidis.

De Suburra, Domo Cæſaris, & Leliæ, ac de vico Patricio. C A P. X V I I.

Suburra.

PRIVSQVAM Viminalem collem aſcēdamus, pauca quædam dicenda ſunt de Suburra, & Vico Patricio. Suburra igitur principium habuit à Foro Roman. & recta veniendo per forum Neruæ ad cliuum Suburranum, vnde initium viæ Præneſtinæ eſt, deſinebat. Alii tamen (quod non probatur) à regione Tabernolæ ſupra Coloſſeum, vbi caput viæ Labicanæ eſt, inchoaſſe volunt, & per Exquiliarium radices vſque ad ædē S. Luciæ in Orphea perueniſſe dicta quòd ſub muro terreo Carinarum eſſet. Iunius verò ſcribit ab eo, quòd fuerit ſub antiqua Vrbe. Var. autem à Pago ſuccuſano litera detrita, &. c. in. b. mutata. De Suburra meminit Liuius tertio ab vr. co. Iuuen. vicum frequentiſſimum fuiſſe his oſtendit carminibus.

Cadere namq; foro iam non eſt deterius, quàm.

Exqui-

Exquilias à feruenti migrare Suburra.

In hoc vico Cæſarem Dictatorem Domum habuiſſe Suet. ſic probat. Habitauit prius in Suburra modicis ædibus. & meretrices quæſtum corporis feciſſe, ſic Mar. *Cæſaris domus.*

Fama non nimium bona puella,
Quales in media ſedent Suburra.

Ser. autem Tullius Vrbem in quatuor regiones diuidens vnam ex his ſuburranam appellauit, cuius princeps fuit Cœlius, auth. Var. Vicus Patricius, obliquè Exquilias à Viminali ad Diocltiani thermas propè vſque diſterminans, à Patricijs eſt denominatus; qui iubente eodem Tullio ibi habitauere, vt, ſi quid molirentur aduerſus ipſum, ex locis ſuperioribus opprimi poſſent. In hoc Læliam Domum habuiſſe oſtendit idem Mar. cum ait. *Vicus patritius.* *Lelia domus.*

Sed domus in vico Lelia patritio.

De Suburra Plana, Templo Siluani, & teſtamento militari Iocundi. CAP. XVIII.

VIMINALIS autem collis ab occaſu partē Quirinalis oppoſitam habet, & valli interiacenti Planæ Suburræ fuit nomen, vbi ad radices tamen Viminalis fermè eregione S. Agathæ, Siluani Templum exſtitiſſe, cùm ex marmoris fruſto ipſius diui memoriam continenti, tùm ex militari teſtamento in Luſitania reperto, dicimus, quod pulcherrimum, memoratuque dignum IACOBI Simonetæ Epiſc. Piſaurien. & Rotæ auditoris clariſſimi monitis, libuit hic ſubiungere. *Siluani Templū.*

IOCVNDI.

EGo Gallus Fauonius Iocundis P. Fauonij F. qui bello contra Viriatum occubui, Iocundum, & Prudentem filios è me, & Quintia Fabia coniuge mea ortos, & bonorum Iocundi patris mei, & eorũ, quæ mihi ipſe acquiſiui, hæredes relinquo. hac tamen conditione, vt ab vrbe Roma huc veniant, & oſſa hinc mea intra quinquennium exportent, & via Latina cōdant, in ſepulcro iuſſu meo condito, & mea volũtate,

In quo velim neminem mecum, neque ſeruum, neq; libertum inſerri. Et velim oſſa quorumcunque ſepulcro ſtatim meo eruantur, & iura Rom. ſeruentur in ſepulcris ritu maiorum retinendis voluntatem teſtatoris. Et ſi ſecus fecerint, niſi legitimæ oriantur cauſæ, velim ea omnia, quæ filijs meis relinquo, pro reparando templo dei Siluani, quod ſub Viminali monte eſt, attribui, Maneſq; mei à Pont.Max.& à Flaminibus Dialibus, qui in Capitolio ſunt opem implorent ad liberorum meorum impietatem vlciſcendam. Teneanturque ſacerdotes dei Siluani me in Vrbem referre, & ſepulcro me meo condere. Velo quoque Vernas, qui domi meæ ſunt, omnes à Prætore vrbano liberos cum matribus dimitti, ſingulisque libram argenti puri, & veſtem vnam dari. In Luſitania in agro. VIII. Cal.Quintiles, bello Viriatino. De templo Siluani meminit Vopiſcus. In eadem autem valle fuere Decem Tabernæ, ita à numero denominatæ, quemadmodum apud ædem S. Agathæ effoſſi tiburtini lapides indicarunt. Puteus diuæ Probæ, quem Proba fecit, iuxta ædem. S. Mariæ, cognomento in Campo.

De Viminali, Palatio Decij, Lauacro Agrippinę, Thermis Olympiadis, & Nouati, ac de Domo Q. Catuli, Craſſi, & C. Aquilij. CAP. XIX.

Viminalis. VIMINALIS autem inter Exquilias à M. Var. connumeratur, collemque nō montem appellat, à Ioue Vimineo, quòd eius aræ ibi eſſent, & quòd ibi vimina nata. Anguſtam ſed oblongam formã habere in ſitus Vrbis expoſitione viſum eſt. In primo autem cliuo, apud S. Laurentij in panis perna ædem, Decij Imper. Palatium fuiſſe inuenio, & ruinæ ingentes oſtendunt. Hinc haud procul, in ea parte, quæ S. Vitalis deſpicit eccleſiam. Lauacrum Agrippinæ matris Neronis. vbi ſuperioribus annis duo ſimulacra Bacchi reperta fuere, cum hoc indice.

Decij Imper. palatium.

Lauacrũ Agrippinæ.

IN LAVACRO AGRIPPINÆ.

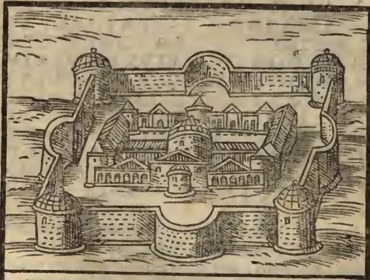
Thermæ Olympiadis. At, quæ Suburram, Thermæ Olympiadis ponuntur ab ijs, qui beati Laurentij geſta narrant. Nouatianæ verò vbi S. Pudentianæ templum. Blon. tamen vnas potius putat, quam

Nouatianæ.

quam duas. Sed Olympiadis in montis ſupercilio exſtant veſtigia, ad radices verò Nouati: quas paruas fuiſſe canales fuliginoſi, qui nunc ſunt in eadem, apertè oſtendunt. Habuit Viminalis inter cætera, tres nobiliſſimas domos, vnam M. Craſſi. aliam Q. Catuli illius, qui cum Mario Cimbros fudit, ac Capitolij tegulas inaurauit. Tertiam verò C. Aquilij equitis romani, quem clariſſimum iuris ciuilis ſcientia fecit. harum domorum veſtigia ex fundamentis vinetis conteɛtis in dorſo eiuſdem montis adhuc cernuntur. In eodē colle fiebat olim ſacrificium nomine fagutal, vt memoriæ prodidit Antiſtius Labeo.

Domus Craſſi, Catuli C. Aquilij.

Fagutal.

THERMÆ DIOCLETIANAE

De Thermis Dioclitiani, Bibliotheca vulpia, Campo Viminali, Porta Interaggeres, & valle Quirinali.
CAP. XX.

THERMÆ Dioclitiani in dorſo Viminalis maiori ex parte dirutæ adhuc cernuntur. Fornices tamen ampliſſimi exiſtentes, & columnæ, atque concamerata loca miræ amplitudinis, & capacitatis, operis magnificentiam ſatis declarant. Has Dioclitianus,

Ther. Diocletiana.

&

& Maximianus Herculeus Impp. inchoarunt, in quibus exſtruendis memorant xl. millia Chriſtianorum pluribus annis in modum ſeruitij habuiſſe. Inchoatæ igitur à veteribus principibus à nouis Conſtantio,& Maximiano dedicatæ fuere, & ſtatuis proprijs, conditorumque erectis exornatæ, vt marmor ibi effoſum oſtendit huiuſmodi titulo.

M. AVRELIVS VAL. MAXIMIANO INVICTO AVG. PONT. MAX. IMP. VIII. COS. III. P. P. P.

In altero verò hæc legimus.

THERMAS DIOCLITIANVS A VETERIBVS PRINCIPIB. INSTITVTAS OMN. Item. D. D. N. N. DIOCLITIANVS ET MAXIMIANVS INVICTI SENIORES AVGVSTI PATRES IMPERATORVM ET CÆSARVM CONSTANTIVS ET MAXIMIANVS INVICTI AVGG. ET SEVERVS ET MAXIMIANVS NOBILISS. CÆSARES THERMAS FELICES DIOCLITIANI AVG. FRATRIS SVI NOMINE CONSECRAVIT COEPTIS ÆDIFICIIS PRO TANTI OPERIS MAGNITVDINE OMNI CVLTV PERFECTAS ROMANIS SVIS DEDICA.

Quàm autem inſano ſumptu extruerentur docet Sen. his verbis: At nunc quis eſt, qui ſic lauari ſuſtineat? pauper ſibi videtur, & ſobrius, niſi parietes magnis, & pretioſis orbibus refulſerunt, niſi alexandrina marmora numidicis cruſtis diſtincta ſunt, niſi thaſius lapis, quondam rarum in aliquo ſpectaculum templo, piſcinas noſtras circundedit; in quas multa ſudatione corpora exanimata dimittimus, niſi aquam argentea epitonia ſuderint: & adhuc plebeias fiſtulas loquor. Quid cum ad Balnea libertinorum peruenero?quantum ſtatuarum? quantum columnarum eſt? nihil ſuſtinentium, ſed in ornamentum poſitarum, impenſæ cauſa. quantum aquarum per gradus cum frigore labẽtium? Hinc Iulius Capitolinus. Lauacra in modum prouinciarum extructa. Bibliothecam autẽ Vulpiam Hadrianus in Dioclitiani thermas poſuit, & in ea libros linteos, elephantinoſque.

princi-

principum geſta, & S. C. conſcripta, author. Pollione, Locus hic, quoniam obſcuritatem forte haud paruam legentibus parere potuerit, habito reſpectu, & temporum, & Imperatorum; quippe cum Hadrianus ex Eutropij numeratione annis firme centum ſeptuaginta ante Diocletiani tempora extiterit; ideo ita forte legendum videtur. Bibliothecã autem Vulpiam Hadrianus eo in loco ſtatuit, vbi longo tempore poſt Dioclitianus thermas excitauit; & in ea libros linteos, elephantinosque, principum geſta, & S.C. conſcripta auctore Pollione, poſuit. de hac etiam Vopiſcus ita meminit. Vſus ſum præcipuè libris ex bibliotheca Vlpia, ætate mea thermis Dioclitianis, & alibi. Bibliotheca vulpia elephantini pugilares in ſexto armario ſiti. Sunt qui huiuſmodi conſtitutionem Traiano adſcribant. In vinea enim poſita inter ipſas thermas, & viam ad portam Numentanam ducentem, me ſpectante repertum eſt Sacellum, cuius teſtudo in morem conchæ marinæ ſculpta, ex duobus fruſtis marmoris candidiſſimi, conſtabat. huius autem ornamenta contemplatus, cui Deo eſſet dicatus nullo potui ſigno comprehendere. Poſt thermas, ſub aggere Tarquinij, Viminalis Campus vſque ad mœnia diffunditur, vbi porta Interragge-res clauſa adhuc cernitur. quanquam nobis placet ipſam in Exquilino campo ſitã eſſe. Inibi autem fuerat Puteus aquæ Salientis, qui dicebatur puteus Viuarij, quo nomine nunc appellatur campus ille ab incolis, quia eo in loco apud antiquos animalia includerentur. Extant adhuc ad mœnia cauernæ opera hominum ad id factæ, veluti ferarum latibula. Hæc de Viminali, qui licèt à thermis Dioclitiani ad mœnia, hinc cum Exquilijs, inde cum Quirinali iungatur, pars tamen, quæ eſt à Dioclitiani vſque ad Conſtantini thermas, diuiditur valle, quæ Quirinalis dicitur: de qua meminit Iuu. cum inquit. Officium cras, primo ſole mihi peragendũ valle Quirini. Et alibi. In vallem deſcendo Quirini. In hac ferunt Romulum cum cęlum aſcenderet, Iulio Proculo Alba redeunti ante lucem apparuiſſe. Sunt autem qui velint in cliuo montis, ſupra ædem nunc S. Vitalis. In eadem valle fuit Fortunæ Publicæ Ædes. de qua Ouid. ſunt hęc carmina.

Bibliotheca Vlpiã.

Viminalis Campus.

Puteus Viuarij.

Fortuna Publicæ Templũ.

Qui decet quondam ſacrata in valle Quirini
Hac fortuna die publica, ver vt erit.

Montem

Montem nunc Caballum Quirinalem eſſe, contra Blondi opinionem. CAP. XXI.

DESCRIPTIS quinq; montibus ex ſeptẽ, quos Vrbs Roma cõplexa eſt, reſtat citra Tyberim vltimus Quirinalis, cuius ædificia priuſquã attingamus, libet cõtra Blon. opinionẽ eũ eſſe, qui vulgo mons Caballus dicitur, demõſtrare, & quãquam diligenter conſideratis ijs, quæ de Vrbis ampliatione ſcripta ſunt, quiſque in noſtram ſententiam facillimè veniet, tamẽ ad ea, hæc addimus. quod P. Victor, poſtquàm Exquilinam regionem, cum turri, & colle Viminali in quinto regionum ſtatuit ordine: in ſexto altam ſemitam ponit, & in eo Domum Põponij Attici, cæteraq; omnia, quæ ex varijs rationibus, & authoribus in Quirinali fuiſſe traduntur, in ea inquam parte, quæ à Blondo inter Exquilias eſt comprehenſa. quod ſi, vt ipſe vult, accipimus collem, quem nos hortulorũ dicimus, Quirinalẽ eſſe, multa ſequentur inconuenientia: verũ illud maxime. quòd Cãpus intra Vrbem receptus videretur, quẽ extra fuiſſe dubium eſt nemini: vnde Appianus ait Cæſarem exercitũ propius Vrbi admouiſſe, in cãpũ, qui Martius diceretur. Præterea cũ Diony. libro ſecundo inquit, inter Quirinalem, & Capitolium caſtra poſuit, ſatis innuit Caballum montem Quirinalẽ eſſe. nõ enim aliter procederet caſtra inter ipſos mõtes poſita eſſe, ſi eum in Exquilijs ſtatueremus. Huic opinioni ſuffragantur, & quæ ſequuntur, eiuſdẽ auth. verba. Vrbẽ maiorem effecere, adijcientes Quirinalem, & Cœlium. Romulus quidem Palatinum occupans, & Cęlium Palatio propinquum, Tatius verò Capitolium, quod ab initio cœperat, & Quirinalem rupem. Quare non ſit veriſimile Tatiũ interiecta, ſecũdum Blon. Exquiliarum parte, ſecũdum nos Quirinali, collem hortulorum occupauiſſe. Inſuper ſi Mecœnatis horti in monte caballo fuerant, qui erat neceſſe, quod ait Suet. Tiberio deducto filo in forũ, inde in Carinas, & in domũ pompeianã peruenire, vt hinc in illos tranſmigraret; cum rectior, breuiorq́; eſſet via à ſiniſtra, quàm à dextera. Adhæc natura loci ſatis oſtendit Blon. nõ bene de Quirinali ſentire. Miror autem Pom. Lętum in frontiſpicio domus ſuę, in Exquilijs ſcripſiſſe, cum in eius monimentis

Quirinalis, qui Caballus.

Error Blõdi de Quirinali.

eum

eum collem, vt Quirinalem, agnoſcat. Sed iam ipſius etymologiam, & quid in eo ſit, aut fuerint, videamus.

·THERMARVM· CONSTANTINI·

De Quirinalis etymologia, Turri Militiarum, Balineis Pauli, Sacello Neptuni, Thermis Conſtantini, & de Domo, & Vico Corneliorum. C A P. XXII.

MONTIS Quirinalis etymologiã docet Var. his verbis. Tertiæ regionis colles quinq;, à deorũ fanis appellati, è queis nobiliſſimi Viminalis, à Ioue vimineo; Quirinalis à Quirini Fano. Varr. ſecut⁹ Ouid. in faſt. ait. *Quirinalis vnde.*

Templa deo faciunt, collis quoque dictus ab illo eſt.
Et referunt certi ſacra paterna dies.

Sunt autem qui à Quiritibus, qui cum Tatio Curibus venientes ibi caſtra poſuerunt, eam denominationem accepiſſe velint. Collis eſt oblongus, ſicut Viminalis, ſed eo ampliorem habens ambitum, quòd etiam (vt quibuſdam placet) complectitur cum collẽ, qui eſt à Collina ad Collatinã portã, in quo iacet obeliſcus ægyptiacis literis inſcriptus, Lunæ, vt ferunt, dicatus. Et ſecundum verò latitudinẽ Viminalis porrigitur à Septentrione in meridiem inſtar curuati ad cubitum brachij, vſque ad turrim nunc Comitum, vnde exordiri

diri ex ſitus Vrbis deſcriptione optimè conuenit. In primo igitur cliuo, ſupra forum Traiani, ſtatim occurrit Turris Militiarum, cui milites Traiani, ibi ſtationem olim habentes, nomen fecere. quò in loco, inferius tamen, exſtant triplici concameratione fornices, & in hemicycli forma cryptoporticus, à fronte caueam theatralem reddentes, propè quæ loca effoſſa fuere marmora hoc titulo notata.

Turris militiarum.

POTENTISSIMA DOS IN PRINCIPE LIBERALITAS, ET CLEMENTIA.

Haud ita multo poſt, eodē cliuo Balnea Pauli ſtetiſſe ferūt. qui locus corrupto vocabulo Bagnanapoli nūc dicitur. In deſcēſu verò eius partis Quirinalis, cui planā Suburrā ſubiacere ſcriptū eſt, in hortis Leonardi Bartholini ſtat adhuc Sacellū variorū piſciū, marinarūq; cōcharū nobili pictura elegāter exornatū, quod ex ipſa pictura Neptuno ſacrū fuiſſe ſuſpicari licet. Hinc autē in ſeptētrionē quis progrediēs in maximi olim ædificij illico incidet ruinas, quas, licèt domū Corneliorū reliquias eſſe multi opinētur, fornices tamē ampliſſimi, & cōcamerata loca ingētia, nō aliā, quā thermarum oſtendunt formā. quòd ſi conſueuere principes omnia ſui monimenta vno in loco ædificare, dicimus ſtatuas Conſtantini pedeſtres, militari habitu, quales ī numiſmatibus ipſius vidimus, nūc in angulis baſis equorū Phidię, & Praxitelis ſtātes, argumento eſſe thermas Cōſtantini ibi fuiſſe. Domus verò Corneliorum

Sacellum Neptuni.

.EQVI. MONTIS. QVIRINALIS.

neliorum in vico eiuſdem gentis adhuc retinenti nomē. Sed ad thermas redeamus, quas Ful. auth. Apollodoro, & Marcellino aſſerit à Conſtantino exſtructas eſſe. At Marcellinus de Lauacro conſtantiano tantum meminit, neq; apud veterē ſcriptorem vlla apparet ratio cur pro certo teneamus, has Conſtantinum excitauiſſe, præter illam, quam diximus, & quod in his olim legebatur talis inſcriptio.

Thermæ Conſtantini.

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRATIANVS. V. C. MI. PRÆF. VRB. THERMAS CONSTANTIANAS LONGA INIVRIA ET ABOLENDÆ CIVILIS. VEL POTIVS FOEDALIS CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER AFFLICTAS ITA AGNITIONE SVI EX OMNI PARTE PERDITA DESPERATIONE CVNCTIS REPARATIONIS ADFERRANT DEPVTATO AB AMPLISSIMO ORDINE PARVO SVMPTV QVANTVM PVBLICÆ PATIEBANTVR ANGVSTIÆ AB EXTREMO VINDICAVIT ET PROVISIONE LONGISSIMA IN PRISTINAM FACIEM SPLENDOREMQ. RESTITVIT. Et quod inuentum eſt marmor continens ipſius Conſtantini memoriam huiuſmodi.

Q. FABIVS HONORA-
TVS. T. ANNÆVS
PLACIDVS AMPLIFI-
CATORI VRBIS ROMÆ
DOMINO NOSTRO
CONSTANTINO MA-
XIMO PIO FELICI VI-
CTORI AC TRIVM-
PHATORI SEMPER
AVG. ANITIVS PAVLI-
NVS IVN. V. C. CON-
SORDANIVS PRAEF.
VRBIS ET IVDEX SA-
CRARVM CONSTITV-
TIONVM PIETATI
EIVS SEMPER DEDICA-
TISSIMVS.

De Saturni, Bacchi, Solis, & Quirini Templo, & Porticu; Capitolio Veteri, Sacello Iouis, Iunonis, & Mineruæ, ac de Domo Pomp. Attici.
CAP. XXIII.

APOLLODORVS, de quo proximè eſt mentio, memoriæ prodidit, in vico Corneliorum fuiſſe Statuas duas Coloſſeas ſenum ſeminudorum, qui cum reliquo corpore iacerent, pectore fuerant erecti, alteraque manu cornucopiam tenerent, quas Saturno, & Baccho adiudicauit, addiditque in proximis ruinis, quorum frontiſpicium non omnino corruiſſet, eorum deorum extitiſſe Templa. Eregione autem thermarum Conſtantini, in montis ſupercilio planam Vrbem deſpiciente, ſurgit marmorea dimidiata Turris, Meſa vulgò appellata, quam Blon. Mecœnatis eſſe putat, quòd meſa ſincopato nomine pro Mecœnatiana dicatur. At multis rationibus ſupra patuit, Mecœnatis turrim ſub Aggeribus Tarquinii fuiſſe. Non deſunt enim qui hanc turrim ponant inter ornamenta templi Solis ab Aureliano Imperatore excitati, quòd ſi non ibi, haud inde procul certè fuit, de quo Vopiſcus ita ſcribit: Aurelianus Romæ Soli templum poſuit in maiori honorificentia conſecratum. Ferunt quidam eius matrem Solis ſacerdotem, & ob id Solis templum in eius gratiam excitauiſſe. Nos verò in huius principis numiſmatibus legimus. SOLI INVICTO. In dorſo montis, propè dictas thermas, Equi duo marmorei, Praxitelis vnus, alter verò Phidiæ, vt tituli indicant. quibus equis aſtant viri nudi loro eos trahentes. Tiridatis regis hos fuiſſe Sex. Ruffi Vrbis deſcriptio admonet. Romam enim delati, quo tempore Nero, vt laute ipſum regem exciperet, vno die Pompei theatrum inaurauit. Ea autem Quirinalis pars, quæ vallem Martiam deſpicit, Mons cum templo Clatræ, & Apollinis vocitata eſt. Haud ita multò poſt ſurgit collis alter, vbi Capitolium Vetus, Sacellum Iouis, Iunonis, & Mineruæ fuiſſe literis traditur, eaque prius capitolinis condita. A dextera, eregione horum locorum, propè Sancti Vitalis ędem Pomponius Atticus Domum habuit, cognomento Pamphilianam,

Equi Regis Tiridatis.

Capitoliũ Vetus.

Sacellum Iouis Iunonis & Minerua.

ab auunculo hæreditate relictam, cuius amœnitas non ædificio, ſed ſylua conſtabat. auth. Cor. Nepos, quo in loco Quirini templum poſtea conditum fuit. ex cuius ornamentis in vinea Hieronym. genutii effoſſis ſtructi ſunt gradus in Capitolio, ad Aręcæli eccleſiam. Quirini autem templum omni tempore erat clauſum, quod aperire non licebat, quaſi arcanum habere vellent, humi ne iaceret, an in deorum numerum relatus eſſet. Quidam propè Quirini templum, volunt fuiſſe Porticum eiuſdem nominis, quo conueniebant homines componẽdorum negociorum cauſa, ibiq; aliquando ſpõſalia eſſe peracta. de qua porticu Mar. ita meminit: *Quirini Templũ. Vnde ſtructi gradus in Capitolium.* *Porticus Quirini.*

Vicini pete porticum Quirini.

ADNOTATIO.

Cum de equis (vulgò) Tiridatis regis Ponti ſeu Armenię, hic ageretur, is enim Romã Neroni aſportandos curauit; non piguit hic pauca ſubnectere: Simulacra namq, ipſa marmorea alterum Fidiæ, alterum Praxitelis præſtantiſſimorũ artificum opus, quæ equos regere videntur, pro certo eſt inter antiquarum rerum peritos, eſſe ipſius Alexandri Macedonũ regis, effigiem ad viuum repræſentantia, vt ex eiuſdẽ aureis, argenteis, æreisque numiſmatibus compertum eſt.

De Alta Semica, Domo Sabini, Vico, & Statua Mamurri, Foro & Hortis Salluſtij; ac de campo Scelerato. CAP. XXIIII.

ALTA antem Semita à thermis Conſtantini ad portam Viminalem per Quirinalis dorſum erat producta, cuius veſtigia (erat enim ex quadrato lapide ſtrata) nuper in vinea Sodoleti vidimus ipſi. in eademq; ad Malum Punicum fuiſſe Domum Flauii Sabini, in qua Domitianũ natũ eſſe ſcribit Sueto. ex Tiburtino lapide ibi effoſſo didicimus. In eo. n. legi indicẽ huiuſmodi. *Alta Semita.*

INTER DVOS PARIETES PRIVATVS ANDITVS FLAVI SABINI.

Exſtant in eadem vinea, vno lapide ſculpta, tria deorũ ſimulacra, quorum à ſiniſtra ſedens vnum, Genio Cœlimonteis,

vt titulus oſtendit,erat conſecratum. alterum à ſiniſtra ſtãs, Herculi Iulio. Tertium Ioui Cœlimonteis. Viſuntur ibidẽ, in radice montis,antiqui aquæductus veſtigia, cũ aquis limpidiſſimis,& potui non ingratis. Vicus autem Mamurri, in quo illi ſtatua fuerat poſita,apud eccleſiam S.Suſannæ à diuo Ambroſio collocatur. fuit enim haud procul à Salluſtii foro, cuius Horti ab eadem eccleſia ad campum Sceleratũ, propè portam Collinam exiſtentem,diffundebantur:in quibus hortis volunt fuiſſe aquas ſubterraneas hominum opera ſcaturientes ad irrigandum ipſos hortos commodiſſimos. At de Hortis Cor.Tac.meminit his verbis: Ventitabat Nero ad pontem Miluium, quo ſolutius Vrbem extra laſciuiret. Igitur regrediente per viam Flaminiam compoſitas inſidias,fatoq; euitatas, quoniam diuerſo itinere Salluſtianos in hortos remeauerit. & Vopiſcus de Aureliano loquens ſic. Diſplicebat ei,cum eſſet Romæ,habitare in Palatio, ac magis placebat in hortis Salluſtii,vel Domitii viuere. Salluſtius enim patrocinio,& Cæſaris fauore conſecutus dicitur præturam Africæ interioris, ex qua diues factus hos hortos comparauit,& villam Tiburtinam,quæ illi à Cic. identidem obijcitur. Exſtant adhuc hortorum veſtigia in profunda valle inter montem, & viam quæ ducit ad portam Salariam, cuius vallis partem hi horti cum ciſternis occupabant. vnde collis.in quo quota pars Domus Salluſtii conſpicitur, ab incolis Salluſtricum dicitur. quo in loco effoſſum fuit marmor cum hoc indice.

Vicus Mamurri.

M. AVRELIVS PACORVS ET M. COCCEIVS STRATOCLES ÆDITVI VENERIS HORTORVM SALLVSTIANORVM BASEM CVM PAVIMENTO MARMORATO DIANÆ. D. D.

Vltra autem hos hortos,propè portam Collinam, locus eſt editus,vbi olim Veſtales, quæ inceſtum commiſiſſent viuæ ſepeliebantur,& totus ille campus,ſicut & via ad eum, Sceleratus appellatus,auth Sex Pomp.Liuius; Eo anno,inquit, Mutia Veſtalis facto inditio viua ſub terra ad portam Collinam dextera via ſtrata defoſſa ſcelerato campo;ab inceſto id ei loco nomen̄ factum.

Campus Sceleratus vbi Veſtales ſepeliebantur

De Templo Salutis, Dii Fidii, Fortunæ primigeniæ, Gentis Flauiæ, Honoris, Herculis, Quirini, ac de natali loco Domitiani, & Senatulo mulierum.

CAP. XXV.

HABVIT autem Quirinalis multas ędes ſacras, quibus nõ eſt certus in eo locus, veluti Apis Salutis, à Fabio pictore depicta, Claudii verò tẽpore incẽſa. hãc cũ Iunius Bibaculus dictator de Equis triumphans vouiſſet, Cenſor locauit, & Dictator dicauit.

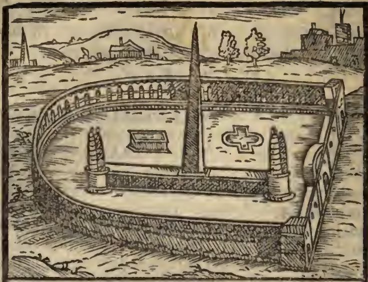
Sanctus, Fidius dii fuerunt Sabinorum; quos domo demigrantes in collem Quirinalem cum cætera ſuppellectile detulerunt, idque nomen verbis trinum, re vnicum eſſe dixerunt. vnde licet tribus ipſis eſſet in eodem colle Tẽplũ dicatum, vnius tamen ſancti vocabulo appellabantur, obtinuitq; huiuſmodi nominis opinio ſanctitatis magnam vim habere iuſiurandũ, quo in trino & vnico numine mediũ eſſe quis Fidiũ affirmaret. Plau. Per deum fidium credis iurato mihi. Fortunæ primigeniæ Ædes in eodem monte à Domitio prętore vrbano poſita fuit. Herculis Templum in eodem, eregione Quirini. ſimiliter Honoris, vt teſtatur Cicero de leg. Senatulum mulierum. inquit Lampridius in Heliogabali vita, id eſt mulierum ſenatum, in Quirinali fecit, in quo ante fuerat conuentus matronalis ſolennis duntaxat diebus. Agonalia etiam in Quirinali celebrata fuiſſe legimus.

In impreſſo 1544. totum hoc

T. Fortunæ primigeniæ

Senatulũ mulierũ.

Agonalia.

· CIRCVS · FLORAE ·

De Foro Archimonij, pila Tiburtina, Domo Martialis, Circo Floralium, Floræ Templo, Officinis minij; & Cliuo publico.
CAP. XXVI.

INSTAVRATIS Vrbis Romæ reliquiis, ijs quæ ad ſex montes citra Tyberim pertinere videbantur, reliquum fuerat in Tranſtyberinam ttanſire regionem, & Ianiculum, ſeptimum antiquæ Vrbis montem, his adiungere. verùm cum multis iam annis, ne dicam ſeculis, collis Hortulorum cum campo Martio intra pomeriū ſit receptus, prius hunc, totamq́ue Vrbem planam percurrere optimum fore arbitramur. Inter igitur ipſum collem, & Quirinalem, vallem quadrangularem, ſed oblongam formam habentem iacere, in deſcriptione ſitus vrbis declaratum eſt, in cuius parte ſub Clatræ, & Apollinis monte, Archimonium forum fuiſſe memorânt. argumento quòd ibi ſit ædes S. Nicolai cognomento de Archimonijs. Haud ita multò poſt fuit locus, Pila Tiburtina, quaſi Tibur, denominatus: vbi Mar. ſe Do-

Archimonijū forū. *Pila Tiburtina.* *Domus Martialis.*

mum habuiſſe, his teſtatur carminibus.

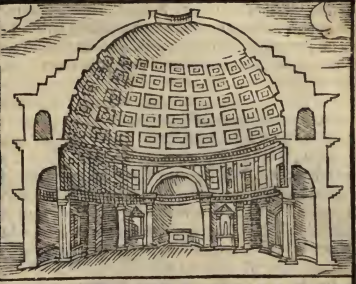
Sed Tiburtinæ ſum proximus accola pilæ,
Qua videt antiquum ruſtica Flora Iouem.

Sequebatur deinceps Circus vbi Floralia in honorem deæ Floræ agitabantur. Flora enim cum magnas opes ex arte meretricia quæſiuiſſet, Popul. Roman. ſcripſit hæredem, certamque pecuniam reliquit, cuius ex annuo fœnore ſuus natalis dies celebraretur, editione ludorum, quos appellabant Floralia. quod quia Senatui flagitioſum videbatur, vt pudendæ rei quædam dignitas adderetur, deam finxerunt eſſe, quæ floribus præeſſet, eamque oportere placari, vt fruges cum arboribus bene, proſpereque floreſcerent. Sunt autem qui huiuſce deæ templum in Quirinali ſtatuant: ſed ſiue in colle, ſiue in valle, omnino fuit propè circum. Paulo vltra circum, Officinæ conficiendi minium occurrebant, vt ſcribit Vitruuius. propè quas Publicum cliuum fuiſſe ſic docet Var. Cliuus proximus ad florales, verſus Capitolium Vetus. *Circus floralium.* *Cliuus publicus.*

De Colle Hortulorum, Templo Solis, & Sepulcro Neronis. CAP. XXVII.

EXPOSITIS ijs, quæ videbantur pertinere ad vallem ſupradictam, ipſum aſcendamus Hortulorum collem, qui licet magnum habeat ambitum, tamen ob eam rationem, quòd priſcis tēporibus extra pomeriū fuerat, pauca memoratu digna cōplectitur, inter quæ Domum Pincii Senatoris, qui & colli, & portæ cognomen fecit. hodie enim mons Pincius, Pincianaque dicitur porta. Huius autem domus veſtigia exſtare traduntur apud partem antiqui muri laxata compage inclinati, cadentique ſimilis. Hinc autem ſecundum muros progrediens longo interuallo occurrit moles in hemicycli formam, quam Solis templum quidam fuiſſe autumant. In hoc ipſo colle fermè eregione, ſecundum aliquos, ſepulcri Marcelli in via Flaminia poſiti, Nero ſuum ſortitus eſt, vt docet Suet. his verbis. Reliquias Aegloge, & Alexandria nutrices, cum Actia concubina gentili Domitiorū mo- *Hodie murus curuus dicitur.* *al. Acte.*

numento condiderunt, quod conſpicitur è Martio campo, impoſitum colle Hortulorum. in eo monumento ſolium porphyretici marmori ſuperſtanti lunenſi ara circumſeptum è lapide thaſio. Hic collis Hortulorum quidem obtinuit cognomen, quòd ſub ipſo olim fertiliſſimi, & perpetuis aquis irrigui fuerant horti, vt vbi de Auguſti Mauſoleo mentionem facimus, infra apparebit. Ex Hortulorum colle magiſtratus petituri in Martium campum olim deſcendebant. Deſcendamus nos in eundem. Vrbemq; planam.

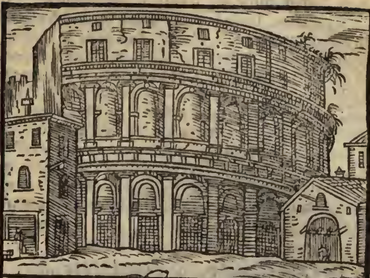
.PARS.INTERIOR.S MARIÆ.ROTONDE

De Vrbe plana, & Theatro in genere.
. C A P. I.

Pantheon Vrbis vmbilicus.

IN Vrbis planæ deſcriptione vt quid, quove loco ſit, aut fuerit certis ſedibus collocatis magis pateat, á Capitolio per Pantheona (eſt enim Pantheon huius Vrbis vmbilicus) ad fluminis ripam, propè S. Rochi ædem, linea recta deducatur, quæ ita deducta in duas propemodum æquales partes hanc vrbem interſecabit. quarum altera à fronte, & à latere ad Tyberim, altera verò à foro Traiani, vſque ad portam Flumentanam, ad Quirinalis, hortulorumque collis radices, iacebit. Illud autem in primis ſciendum, difficillimum eſſe omnia ad huius partis cognitionem pertinentia ad vnguem explicare, quòd prioris ſeculi homines priſca illa, & diuina quodammodo Vrbis ornamenta, quo ſordidiſſimas exornarent domunculas, ita diſtraxere, aut viliſſimis oppreſſere ædificijs, vt veteris fundamenti veſtigia paucis in locis agno-

agnoſcantur. Quare velim doctos, Vrbisq́ue priſcæ ſtudioſos non mihi magis, quàm impijs iſtorum manibus iraſci, ſi pauca videbor attigiſſe. Sed iam ad locorum declarationem aggrediamur. & quia à Theatro Marcelli principium rectè facturi videmur, pauca de theatro prælibanda ſunt. *Theatri origo.* Theatri igitur originem huiuſmodi tradit Caſſiodorus. Cũ agricultores feriatis diebus ſacra diuerſis numinibus per lucos, vicosq́ue celebrarent, Athenienſes primum agreſte principium in vrbanum ſpectaculum collegerunt, Theatrum græco vocabulo viſorium appellantes, quod eminus aſtans turba conueniens ſine aliquo impedimento videatur. Et infra: Ritus Romani, ſicut cætera externa, ad ſuam remp. non inutiliter trahentes, ædificium alta cogitatione conceptum magnanimitate mirabili condiderunt. *Prius lignea.* Theatra prius ad tempus lignea poſita fuere: poſtea verſatilia inuenta, quæ modo vnam, modo alteram faciem oſtenderent, qualia duo M. Curius in funebri patris munere iuxta fecit. *Primum M. Scaurus, & maximum.* Primum autẽ theatrum Romæ fecit M. Scaurus in ædilitate ſua. XXX. dierum ſpacio duraturum, omnium maximum quæ vnquam humana manu facta fuere. cauea enim hominum octuaginta millia capiebat. L. Mumius primus, theatro temporaneo ludos ſuo triumpho dediſſe dicitur, deinde Scaurus. *Theatrũ temporaneum.* Vitruuius autem ſcribit poſt Scænam porticus eſſe conſtituendas, vti cũ imbres repentini interpellarint, habeat populus quo ſe recipiat ex theatro, & non modo porticus, ſed etiam ambulationes, quæ ita collocabantur, vt duplices eſſent, haberentq́ue exteriores columnas doricas, cum epiſtylijs, & ornamẽtis ex ratione modulationis perfectas. & alibi: Tectũ, inquit, porticus quod futurum eſt, in ſumma gradatione cum ſcenæ altitudine librarum perſpiciatur, ideo quòd vox creſcens æqualiter ad ſummas gradationes, & tectum perueniet. Sed ſymmetrias, & locorum diſtinctiones docet libro quinto.

·THEATRVM· MARCELLI·

De Theatro Marcelli, & Bibliotheca, ac de Porticu, & Curia Octauiæ. C A P. I I.

AVGVSTVS multa ſub alieno nomine condidit. & in primis Theatrum Marcelli nepotis ex ſorore Octauia; cuius pars vetuſtate, igneque corrupta, vbi nunc eſt Palatium Sabellorum inter Capitolium, & Tyberim, adhuc cernitur. Capiebat autem loca octuaginta millia. opus ſanè maximum, ſimul & pulcherrimum; vtpote ab eo excitatum, qui maxime, exoptabat multis, & præclaris ornamètis Vrbem illuſtrare. In hoc, ſcęna reſtituta, Veſpaſianus ludos edidit. At de hoc theatro lege Aſconium. Iuxta theatrum Porticum Octauiam in gratiam Octauiæ ſororis idem Auguſtus condidit, quam mox incendio deformatam, reſtituit. In hac porticu raptus Proſerpinæ, Bacchus, & Satyrus fuere, Praxitelis opera. In eadem Apollinem, Dianam, nouem Muſas fecit Timarchites. Intra hanc ipſam porticum Iunonis Ædem ponit Plin. in qua eiuſdem deæ ſimulacrum Dionyſius, & Polycles fecere. Idem auth. de Octauiæ Curia meminit, & in ea Cupidinem fulmen tenentem ponit. Conſentaneum autem

Theatrũ Marcelli nepotis Auguſti.

Capiebã 80000.

Porticus Octauia.

eſt

eſt hanc curiam fuiſſe vbi porticus, quam ante theatrum ſtatuit Appianus. Includebatur autem inter ædes ſacras diui Nicolai in carcere, & S. Mariæ, quæ ab ea in Porticu cognomen obtinuit, qui locus ex ruinis, & Curiæ, & porticus eminentior cernitur, ibiq; ſaxa tiburtina, & marmora plurima effodiuntur. Defuncto verò Marcello prope theatrum Octauia mater Bibliothecam inſtituit, ideſt librorum repoſitorium, quæ Liberaria etiam dicitur. Gellius: fortè, inquit, in liberaria ego & L. Paulus poeta vir memoria noſtra clariſſimus conſederamus. Tradunt autem Piſiſtratum tyrannum primum omnium Athenis diſciplinarum liberalium libros publicè legendos poſuiſſe; Romæ verò Aſinium Pollionem.

Bibliotheca Octauia.

De Circo Flaminio, & Templo Apollinis.
C A P. I I I.

CIRCVS autem Flaminius vbi fuerit, permagna eſt inter ſcriptores dubitatio, & contentio. Blon. namq; quibuſdam coniecturis admodum leuibus conatur oſtendere, quem nunc Agona, olim Circum Flaminium appellatum; cuius rei nullum habens argumentum, Pandulphum lateranenſis eccleſiæ oſtiarium tantum adducit, qui ſcribit Hadrianum Pontificem S. Apollinaris ædem ædificauiſſe, vbi prius Apollinis fuerat. Pom. verò Lætus, quem deinde ſecutus eſt Ful. eum eſſe vult, cuius veſtigia quibuſdam in locis adhuc extant apud Apothecas obſcuras, in cuius medio nunc ædes S. Catharinæ eſt ſita, & funes torquentur. Quidam verò Blon. opinionem approbantes Balbi Theatrum hoc in loco fuiſſe contendunt. Quare in re tam antiqua, tam dubia, in tantaque ſcriptorum varietate, quem potiſſimum ſequeremur, nulla erat certa ratio, coniecturæ verò non valde probabiles, in his animi anxietatibus diu vexatus, tandem forte fortuna, quid probarem, inuenimus. Sedebamus enim nuper in Libraria Pont. Max. Ego, IOANNES Moronus Epiſcopus Mutinen. magni ingenij, magnęque probitatis iuuenis nobiliſſimus, nec non THOMAS Cadamuſtus patricius Lauden. ijſdem ornatus animi

Circus Flaminius.

animi virtutibus, humanarumq; literarum ſtudio virorum doctorum fautor, & ſingulare præſidum. Sedebant & quidā prudentes viri; incideratque mentio de Mario iuniore, de cuius morte cum quidam dubitarent, quid, inquit Epiſc. dubitatis de re omnibus nota. heus puer affer M T. Ciceronis orationes. Legebatur in toga candida. Catilinam caput Marij plenū adhuc animæ, & ſpiritus geſtauiſſe ab Ianiculo ad ædem Apollinis. tunc THOMAS antiquitatis Vrbis ſtudioſiſſimus & in medicina alter Apollo, in me conuerſus: vbi, inquit, erat Apollinis ædes. Iube inquam Aſc. Pedianum afferri, apud ipſum quædam vidi, quæ nunc memoriæ non occurrunt; eo allato hæc legimus. Omnia ſunt manifeſta, ſed tamen ne erretis, quod his temporibus ædes Apollinis in Palatio fuit nobiliſſima, admonendi eſtis non hanc à Cicerone ſignificari, quam poſt mortem Ciceronis multis annis Imp. Cæſar, quem nunc Diuum Auguſtum dicimus, poſt actiacam victoriam fecerit: ſed illam demonſtrari, quæ eſt extra portam Carmentalem, inter forum Holitorium, & circum Flaminium. Quibus verbis obſeruaui nullo modo Agonium campum circum Flaminium eſſe. Et ſi quis conſideret forum Holitorium, ædemq; Apollinis inter ipſum, & circum Flaminium voluerit collocare, certè Pomponij opinionem facillimè probabit. non enim procul à porta Carmentali fuit Apollinis ædes. Liuius. Ab æde Apollinis boues fœminæ duæ, albæ, porta Carmentali in Vrbem ductæ. Quæ verò à Blon. adducuntur, ea omnia, præter Pandulphi argumentum, non magis ſuam confirmant, quam deſtruunt opinionem. Quid enim ſibi volunt hæc Liuij verba? Itaque inde Conſules ne criminationi locus eſſet, in prata Flaminia, vbi nunc ædes Apollinis eſt, iam tum Apollinarem appellabāt, aduocauere Senatum. nempe nihil aliud, quam ſæpenumero Romanos è proximo Capitolio conſultandi gratia in circū Flaminium deſcendiſſe. Vnde alibi Liuius Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio. Quid Caſſiodori? Solitos eſſe ab Auguſti Mauſoleo ſex portis dimitti iunctos currus, qui per Equiria in Flaminium circum currerent? nihil, niſi ab Equirijs, vbi ædes S Mariæ in Equiro, recta currus ſolitos eſſe venire ad Apothecas obſcuras, & per portam antiquam, cuius veſtigia adhuc exiſtunt circū ingreſſos, metas circuire.

quòd

quòd ſi de Agonio intelligatur campo, non recta à Mauſoleo Auguſti, verum ad dexteram neceſſe erit currus flectere, vt in Agonium peruenias campum, quem in Martio, cum in pratis Flaminijs circus Flaminius, eſſe conſtet. Circus Flaminius, inquit M. Var. dicitur, qui ædificatus eſt circum Flaminium campum, & quod ibi quoque ludis tauricis equi circum metas currũt. Sex. verò Pomp. à Flaminio Coſ. apud lacum Traſumenum ab Annibale interfecto circum, ſimul & viam, denominationem cœpiſſe refert. Plut. verò in probl. de huius nominis etymologia dubitare videtur. Quid eſt, inquit, quòd circus Flaminius dictus eſt, an quòd Flaminius quidam priſcus, cum ciuitati agrum reliquiſſet equeſtribus ludis eius fructu, & vectigalibus vtebantur, nam cum pecunia ſúppeteret viam quoque Flaminiam munierunt. Cui autem vſui eſſet illa indicant Var. verba paulo ante adducta, & quæ retulimus ex Liuio. quòd Circo Flaminio mundato ludi Apollinares extra portam Collinam portati ſunt. Inter S. nunc Angeli, olim, vt quidam putant, Iunonis Ædem, & Citranguli turrim, marmoreæ columnæ tres miræ altitudinis, & craſſitudinis adhuc extant, quò in loco Martis Templum fuiſſe tenemus. columnæ enim reliquiæ videntur earum, quæ in huius diui templo ab Ouidio mirum in modũ celebrantur. Apollinis verò Ædes vbi nunc eccleſia diuæ Mariæ cognomento ſub Capitolio, inter forum Holitoriũ, & circum Flaminium, ſecundum Aſc. & propè portam Carmentalem, quod innuit Liuius, qui primo dec. quintæ docet S.C. in ea ſæpe factum eſſe, eius ſunt hæc verba: Cn. Cornelio Scipione Hiſpalo, & Q. Petilio Spurino Coſ. Senatus in æde Apollinis legatorum verbis auditis ſupplicationem in biduum decreuit. In eodem circo etiam Neptunum Ædẽ habuiſſe teſtatur epitaphium quod ſequitur.

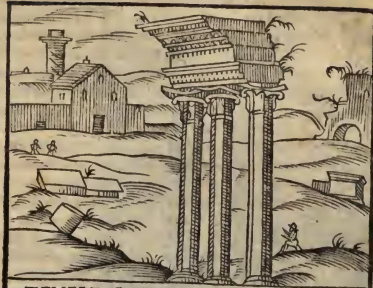
Martis Templũ.

Apollinis Tẽplum.

Neptuni Aedes.

ABSCANTO AVG. LIB. ÆDITVO ÆDIS NEPTVNI QVÆ EST IN CIRCO FLAMINIO FLAVIVS ASCANIVS ET PALLANS CÆS. N. SER. ADIVTOR A RATIONIBVS PATRI PIISSIMO FEC.

De

·TEMPLI· IOVIS. STATORIS.

De Vulcani, Martis, Bellonæ, Herculis, Iouis Statoris Templo; ac de Columna Bellica, Ara Neptuni, Porticu Corinthia, & Coloſſo Martis.

CAP. IIII.

FVERE autem cum in circo Flaminio,tum apud, aliȩ celeberrimæ deorum ædes ſacræ,veluti Vulcani, in qua pro edituis canes fuiſſe fabulantur, ſacrilegis tantum allatrantes. Martia iuxta eundem circum, vt diximus, Simul, & Bellonæ: verſus portam Carmentalem inquit P. Victor. inter Martis, & Apollinis templum, ac portam Carmentalem, qui locus ex ruinis eminentior nunc cernitur; vbi frequenter Senatus habebantur. Liuius quinto dec. quintæ: M. inquit, Pompilius Coſ. Romani redijt, Senatuque extemplo ad ædem Bellonæ vocato. Ante Bellonæ, exiſtentis, auth. Sex. Pom.

Vulcani inquo canes pro edituis.

ante

ante portã Carmentalem, fuerat Colũna marmorea index belli inferendi, Bellica denominata, à qua Romani in bellũ profecturi haſtã in eam partem verſus mittebant, in quam ituri erãt, quia laborioſum admodum videbatur propagato imperio ad hoſtium fines ex inſtituto peruenire, in eorumque agros iacere. Hanc columnam Blon. iuxta circum Maximum perperam ſtatuit, deceptus illis Ouidij carminibus, quæ ſunt ſupra à nobis adducta, vbi de ipſo circo, & ijs, quæ in eo erant, ſumus locuti. Ædis Bellonæ Appium Claudium cæcũ authorem Ouid. ſic facit,

Hac ſacrata die thuſco Bellona duello
Dicitur, & Latio proſpera ſemper adeſt.
Appius eſt author Pyrrho qui pace negata
Multum animo vidit, lumine cæcus erat.

Herculi magno cuſtodi circi Flaminij Ædis ponitur à P. Victore, de qua idem author vt quidam aiunt, ſic meminit.

Altera pars circi cuſtode ſub Hercule tuta eſt,
Quod Deus Euboico carmine munus habet.

Herculis magni Tẽplum. Steterat autem in aditu circi, vbi nunc ecclesia diuæ Luciæ in Apothecis obſcuris, & propterea Ouidius cuſtodem illius ipſum Herculem appellauit. argumento etiam. quòd aperiẽtibus Veſpillonibus ſepulcrum quoddam, legimus in fruſto marmoris reperto cognomentum, quod in antiquis monimentis vbique Herculi datur, videlicet. INVICTO.

Deco-

Decoratus eſt arcus Flaminius altera æde cognomento Herculis Muſarum,quòd cum Muſis eſſet communis, à M.Fuluio Nobiliori ex pecunia cenſoris ædificata . ea ratione quòd in Græcia acceperat Herculem Muſagetem eſſe, ideſt comitem,ducemque Muſarum,idemque primus nouem ſigna, hoc eſt omnium Camœnarum ſimulacra ex Ambracienſi oppido tranſlata ſub tutela fortiſſimi numinis conſecrauit. quia mutuis operibus,& præmiis ornari, iuuariq; deberent,Muſarum quies defenſione Herculis, & virtus Herculis voce Muſarum.lege Eumenium. Ædem autem hanc vetuſtate deformatam Martius Philippus Auguſti victricus refecit,quod Ouid.in Faſt.ſic tetigit. *Herculis Muſarũ Templũ.*

Sic ego, ſic Clio, clari monimenta Philippi
Aſpicis, vnde trahit martia caſta genus.

In eodem Circo Macro. Iouis Statoris ſtatuit Delubrum. Et calices fieri ſolitos, ſic teſtatur Mar. *Iouis ſtatoris delubrum.*

Accipe de circo pocula Flaminio

Plin. verò Aram Neptuni fuiſſe ait, eamque olim ſudore manaſſe. Et à Conſulatu Octauii,qui de Perſeo rege triumphum nauale egit,factam Porticum duplicem apud eundem circum,quæ à capitulis æreis columnarum Corinthia, & ab authore Octauia eſt appellata. Fuit autem inter ipſum circum , & eccleſiam S. Nicolai cognomento in chalcaria, quod cognomen ab ipſa porticu retinuiſſe videtur, χαλκὸς enim æs dicitur. Idem tradit Coloſſum Martis fuiſſe in templo Bruti Callaici apud circum Flaminium. *Porticus Corinthia Octauia.*

·THEATRVM·POMPEI·

De porticu Mercurij, & Octauij, Pompei theatro, Domo, Atrio, & porticu eiuſdem, ac de Templo Veneris Victricis.

CAP. V.

Porticus Mercurij

INTER Flaminium circum, & Tyberim exſtat Porticus in veſtibulo ædis nunc S. Angeli in piſcina, olim Mercurio, vel, vt alii, Iunoni ſacra; quã igne exhauſtum L. Septimium Seuerũ reſtituiſſe inſcriptio oſtendit huiuſmodi,

IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS
SEVERVS PIVS PERTI-
NAX AVG. ARABIC.
ADIABENIC. PARTHIC.
MAXIM. TRIB. POTE-
STAT. XI. IMP. XI. COS.
III. P. P. &

IMP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. VI. COS. PROCOS. IN CENDIO CONSVMPTAM RESTITVERVNT.

Porticum autem illam, quæ nunc diruta apud plateam Iudæorum Ceuram appellant, Seueri Impera. fuiſſe tenet fama. nos verò de hac nihil certi habemus. Sequitur Theatrum Pompei, inter Marcelli,& molem Hadriani ferè medium, quod mansurum primus omnium ipſe Pompeius exſtruxit. Quin, inquit, Cor. Tac. Cn. quoque Pompeium accuſatum à ſenioribus ferunt, quod manſuram theatri ſedem poſuiſſet: Nam antea ſubitariis gradibus, ſcæna in tempus ſtructa. Sed conſultum parſimoniæ, quòd perpetua theatro ſedes locata ſit, potius quàm immenſo ſumptu per ſingulos annos coſurgeret, ac ſtrueretur. Et licèt Pompeius inchoauerit, magnaque ex parte exſtruxerit C. Caligulam tamen abſoluiſſe ſcribit Sueton. cum fortuito igne conſumptum ſe exſtructurum pollicitus eſſet Tiberius. Longo autem tēpore poſt Theodoricus Oſtrogothorum rex magna ex parte diſturbatum inſtaurauit, ſicuti Caſſio. verba ad Senatū indicant, quæ ſunt: Et ideo theatri fabricam ſe mole ſoluente, conſilio veſtro credimus eſſe roborandam; vt quod ab authoribus noſtris in ornatum patriæ conſtat eſſe conceſſum, non videatur ſub melioribus poſteris immunitum. Quid nō ſoluas ſenectus, quæ tam robuſta quaſſaſti? Montes facilius cadere putarentur, quam ſoliditas illa, quę tenetur; quando moles ipſa ſic tecta cautibus fuit, vt pręter artem additam, & ipſa quoque naturalis eſſe credatur. Hoc potuiſſemus fortè negligere ſi nos contigiſſet talia non videre: & reliqua. Huius magnitudinem ex eo etiam coniicimus, quòd Nero nobilibus Germanis Po. Ro. multitudinem oſtenſurus, eos in hoc theatrum populo plenum introduxit. Capiebat enim loca. LXXX. millia cuius veſtigia in cella vinaria, & in ſtabulo Vrſinorum in campo Florę adhuc cernuntur Veneris Victricis ædē in eo fuiſſe ſcribit Porphyrio, & Plutar. in ipſius Pōpei vita Ego verò anno. M. D. XXV. poſt ædem S. Mariæ cognomento in cripta picta, vidi effodi marmor in quo

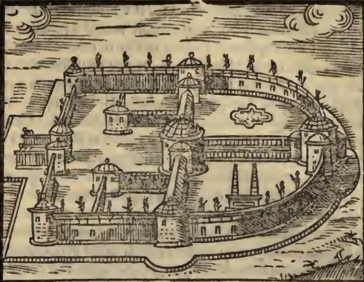
Porticus Seueri.

Theatrū Pompeij.

erat index talis. VENERIS VICTRICIS. Propè theatrum autem Atrium, ſiue Curiam, & Domum, & ante ipſam Porticum Pompeius habuiſſe dicitur. Plut. Atqui inquit, Pompeius ipſe vſque ad tertium triumphum modicè, atque incompoſitè habitauit, pulchrum deinde theatrũ longè à Romanis diffamatum cum ſtruxiſſet, ſplendidiorem domum, veluti theatro appendicem, ædificauit. Curia ea fuit in qua C. Cæſarem occiſum eſſe docet Sueton. Is locus nun.: Satrium addita litera. ſ. pro atrium appellatur. De Porticu verò Ouid. ſic meminit.

Tu modo Pompeia lentus ſpaciare ſub vmbra,
Dum ſol herculei terga leonis adit.

Campum, quem Floreum vocitant, à Flora à Pompeio adamata ita denominatum putauerim, non à loci præſtantia, quaſi floreum, vt autumat Ful. Hæc autem Pompei monimenta Philippo, qui poſt Gordianum imperauit, regnante, igni abſumpta ſunt, auth. Pomp. lætus: Nam cum Philippus ipſe in theatro ludos ſcœnicos celebraret tribus diebus, totidemque noctibus peruigil populus ſpectauit funalibus, atque lychnis tenebras vincentibus, & cum multitudo ſolennibus ludis intenta eſſet, incendium, aut ex luminaribus, aut ex ignibus coalitum, in Curiam deuagatum eſt, arſit theatrum, & ei propinquum hecatonſtylon, ideſt centum columnarum porticum. Iuxta theatrum Tiberio Cæſ. Arcum marmoreum, prius à Senatu decretum, ſed omiſſum, peregit D. Claudius. Sueton.

·THERMAE· M· AGRIPPAE·

De Thermis Agrippinis, Pantheone, eiusq; Porticu, ac Boni Euentus Templo. C A P. V I.

DISCEDENS quis à Pompei theatro in ſeptentrionem ad locũ perueniet, qui nunc Cyambella dicitur, propè Pantheona, vbi M. Agrippæ Thermarum reliquiæ adhuc exſtant: eis namq; Agrippinis à ſuo nomine nomen impoſuit Agrippa. de quibus meminit Pli. his verbis: M. Agrippa ruſticitati, quã delitiis propior, vnicumq; felicitatis exemplum multa, & egregia in vrbe perfecit opera, Auguſto eius ſocero imperante. Idẽ thermas de ſuo nomine excitauit, has lithoſtrato, & encauſto pinxit, arcus, & pauimenta ex vitro poſuit. Et rurſus: Lithoſtrata, & pauimenta cęptauere iam ſub Sylla paruulis certè cruſtis. exſtatque hodie quod in Fortunæ delubro Præneſte fecit: pulſa deinde ex humo pauimenta in cameras tranſiuere, vt pronum vitium, & hoc certè inuentum ab Agrippa in thermis, quas Romæ fecit. figlinum opus encauſto pinxit, reliqua albaria adornauit, non dubiè vitreas facturus cameras, ſi prius inuentum fuiſſet. Conſpicitur propè thermas Templum inter antiqua vrbis ædificia valde conſpicuum, & ferme integrum: ab antiquis, quaſi omnibus diis ſacrum,

Pantheō. Pantheona. à noſtris, à circulari forma S.Maria rotunda, nũcupatum. Eſt enim ſpherica forma, & veteri ſtructura, quod Ioui Vltori ab eodem Agrippa poſitum eſſe teſtatur Plin. Dion verò, ſiue quòd Matri deum, atque omnibus diis ſacrũ eſſet, ſiue quòd mundi formam haberet, Pantheona appellatum tradit. Id cum Agrippa Auguſto vellet dedicare, ac ille reſpueret, Marti & Veneri conſecrauit Huius maute magnificentiam, & pulchritudinem non facilè verbis quis exprimeret. Habet enim intrinſecus lithoſtratum variis marmoribus perpulchrè exornatum, columnasq; circumquaq; nobili ſtructura, & epiſtyliis optimè concinnatas, ac inter ipſas, ſacella, in quibus per ambitũ ſtatuæ olim erant collocatę: Syracuſana, inquit Plin. ſunt in Pantheo capita columnarum à M. Agrippa poſita in columnis templi eius probantur inter pauca eius opera, ſicut in faſtigio poſita ſigna, ſed propter altitudinem loci minus celebrata. Altitudo enim brachia cõtinet. LXXVII. & totidẽ latitudo. Huius templi concamerata teſtudo, mira arte laqueata, habet in ſummo vertice circulare foramen, quo ſolo liberum lumen cœli admittitur, & ad huius imbres excipiendos rectò diametro in ipſo lithoſtrato impluuiũ. verùm ne teſtudo immenſo pondere grauaretur, vacui circunquaq; ſpecus ab imo ad ſummum relicti ſunt. Intus tota ædes, aut marmorata, aut marmoreis cruſtis exornata eſt. exteriùs tectorio illita, à fronte verò æreis laminis argento, auroq; illitis tecta. Teſtudo nunc plumbeis, olim argenteis laminis cooperta fuerat, quas Conſtantinus tertius Heraclii nepos Romã veniens ſuſtulit, ſimulque omnes ſtatuas ex ære, & marmore ad vrbis ornatum poſitas, omniaq; templorum ornamenta paulo decentiora detraxit, nauibusque ad id paratis impoſitis aſportauit. Portæ verò templi æreæ, miræ magnitudinis, veteri ſtructura, cum æreis ſupra valuas cancellis. In pro nao Auguſti, & Agrippæ fuere ſimulacra. In ipſo verò templo Martis, & Veneris, ex cuius auribus pendebat vnio miræ magnitudinis, & taxationis, quem vt ſcribit Macro. Cleopatra in auribus gerebat, cuius magnam partẽ aceto conſumpſerat in conuiuio, quo M. Antonium ſumptibus ſuperare contendebat, quæ vno hauſtu centies ſeſtertium ebibit. ſed qui ſuperfluit victa regina, capta Aegypto Romam delatus, diſſectusque eſt, & factæ ex

Altitudo.

vna margaritæ duæ,poſitæ,vt diximus, Veneris ſimulacro: Phidias,inquit Plin.fecit ex ebore Mineruam Athenis,quæ eſt in Pantheone, aſtans. Hercules in Pantheone,ad quem Pœni omnibus annis humanas ſacrificant victimas, humi ſtans. Virgil. enim Didonis deſcribens tęmplum alludere videtur ad hoc, in quod tot gradibus nunc deſcenditur, quot olim aſcendebatur,vt columnarum baſis in porticu ipſius exiſtentium oſtendit, ſimul & area ex quadrato lapide ſuperioribus annis detecta. ex quo deprehendi poteſt quantum ruinis creuerit Vrbis ſolum. Notandumq; etiam hoc in loco omnia templa apud veteres in ſublimi condita gradibus aſcendi, atque vnum tantum habuiſſe aditum. Vnde Var.Omne enim templum debet eſſe continuo ſeptum,nec pluſquam vnum introitum habere. Agrippa autem templo Porticum addidit,à quibuſdam prothyrum appellatã, cuius verbi ſignificationem Accurſius Iurecon. ſe ignorare fatetur.Eſt autem locus ornamenti cauſa ante ianuam, veluti veſtibulum,aut porticum.quaſi προτῆς θυρὰς. Hæc verò porticus pulcherrima,& fermè integra adhuc ſtat,cuius tectum æreis,ac inauratis trabibus canalium modo compactis ſuſtentatur:rotundis,ingentibusq; attollitur columnis. de qua Baptiſta Leo hæc habet verba: Exſtant in hanc vſque diem ad porticum Agrippę contignationes æneis trabibus pedũ.XL. opus in quo neſcias impenſam ne magis,an artificis ingeniũ, mirere.Præter columnas rotundas,habet quaſdam alias quadratas,quæ dicuntur anthæ. anthes quadraturam ſignificare Nonius affirmat. In huius frontiſpicio literæ cubitales, operis authorem oſtendentes,ſunt hæ.

M. AGRIPPA L. F. COS. TERTIVM FECIT.

De inſtauratione verò eiuſdem templi infra minores literæ leguntur, hæ.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS SEVERVS PIVS PERTINAX ARABICVS ADIABENICVS PARTHICVS MAXIMVS PONTIF. MAX. TRIB. POT. XI. COS. III. PP. PROCOS. &
IMP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX. AVG. TRIB. POTEST. V. COS. PROCOS. PANTHEON VETVSTA-

TE CORRVPTVM CVM OMNI CVLTV RESTITVERVNT.

Spartianus autem ait Hadrianum prius Pantheum inſtauraſſe. Iulius Capit. in vita ipſius Antonini pii de ipſa inſtauratione ita meminit; Opera eius hæc extant, templum Hadriani honori patris dicatum, inſtauratum Amphitheatrum, ſepulcrum Hadriani, templum Agrippæ. Porticus autem numinibus priſcos dedicare conſueuiſſe, probat in marmore exciſus hic index.

SILVANO SANCTO L. VALLIVS SOLON PORTICVM EX VOTO FECIT. DEDICAVITQVE KAL. APRILIB. PISONE ET BOLANO COSS.

In area autem Pantheonis viſuntur pari forma duo leonum ſimulacra ex marmaridum lapide ſubnigro, ſub ſuis baſibus collocata, cum hieroglyphicis literis, inter duo porphyretica labra. quæ in proximis Agrippæ, aut Neronis thermis fuiſſe multi opinantur. Templi Boni Euentus veſtigia quadrata, & oblonga ſpectantur inter Mineruæ, & Sancti Euſtachii plateas. Colebatur autem Euentus, vt omnia proſpere, feliciterque euenirent: quare Var. ad Fundaniam ſcribens ipſum inuocauit, cuius ſimulacrum erat habitu pauperis, dextera manu pateram, ſiniſtra verò tenens ſpicam.

Boni Euētus Templum.

Praxitelem huius diui Simulacrum in Capitolio feciſſe, teſtatur Plinius.

Simulacrū Boni Euentus quale.

·THERMÆ· ALESSANDRI· SEVERI·

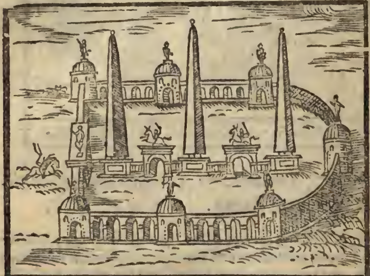
De Thermis Neronianis, & Alexandrinis; ac de Circo, qui Agon dicitur. C A P. V I I.

THERMARVM olim Neronis fornices, & arcus quidam adhuc exſtare videmus, poſt S. Euſtachij ædem; inter Pantheonis, & Longobardorũ plateas: de quibus Mar. Quid Nerone peius, quid thermis melius Neronianis? Has Alexandrum inſtauraiſſe nonnulli arbitrantur. Lampridius verò nouas iuxta Neronianas Alexandrum excitauiſſe. cuius ſunt hæc verba: Thermas ſui nominis fecit, iuxta eas, quæ Neronianæ fuerunt, aqua inducta, nunc Alexandrina quæ dicitur. Nemus thermis de priuatis ædibus ſuis, quas emerat, diruptis ædificijs fecit. Pulcherrimum ferè omnium artium vectigal inſtituit: ex eoq; iuſſit thermas, & quas ipſe fundauerat, & ſuperiores populi vſui exhiberi. Syluas & in thermis publicis deputauit. Et quia thermarum veſtigia latè patẽt, à S. Euſtachio vſque ad domum Gregorij Narnien, viri optimi, & humaniſſimi, in cella vinaria cuius vidimus thermarum pauimenta, & plumbeas fiſtulas, Lampridij opinionẽ potius probamus, *Thermæ Neronis.*

videlicet

videlicet Alexandrum nouas propè neronianas excitauiſſe thermas; præſertim quod in eadem domo, & in proximis, ſunt putei aquis limpidiſſimis, qui nulla arte poſſunt exſiccari, vt exiſtimem eſſe ductum illius aquæ, quæ ab Alexandro inducta, eiuſdem adquiſiuit nomen. Iuxta autem has P. Victor thermas Hadriani poſuit: quidam ferunt fuiſſe, vbi nunc S. Aloiſij templum; ſed cum nulla ibi appareant Thermarum veſtigia, certum locum illis non audeo aſſignare. Viſuntur hodie in celeberrima Vrbis planæ parte veſtigia ſpacioſiſſimi circi, quē nunc Agonē vocitant. quod in eo ad ix. diem Ianuarij Agonalia Iano ſacra celebrarentur, à Numa, vt ſcriptum reliquit Antias, inſtituta.

Circ' Agonalis.

·CIRCVS· AGONALIS ·

Is enim deus rebus agendis præſidere credebatur. Ego verò crediderim ibi non ſolum Agonalia, verum varios ludos, variaq; edita ſpectacula, & communi nomine Agonem denominatū, quo nomine cuiuſlibet generis ſpectacula appellant Græci. Non enim placet, quod vult Ful. huic loco Equiriæ nomen fuiſſe, quia, vt diximus, rectior erat via ab Auguſti Mauſoleo ad S. Marię in Equiro ædem, vt inde currus in circū Flaminiū, ſicuti Caſſio ait, dimitterentur. Præterea ædes ipſa in Equiro dicitur, non in Aquiro. neq; legitur vſquã, locū ibi fuiſſe paludoſum, vt ab aquis ædes ipſa nomē ſit adepta. Leue ſanè eſt argumentū, quòd æreæ anates in ea fuiſſe dicãtur. ſolent enim antiqua hominum, & deorū ſigna, ſimul

& ani-

& animaliũ ad locorũ ornatũ, huc, illuc transferri; ſicuti videmus æneos pauones in S Petri baſilica, quos olim in pinu ænea ad Scipionum ſepulcrum fuiſſe memorant. Quare cum ſolerent principes, vt ſupra patuit, omnia ſui monimenta vno in loco extruere, Neronis, ſiue Alexandri circum exiſtimauerim. *Neronis Circ°, vel Alexandri.* Sunt enim horum thermarum veſtigia propè, & fermè contigua. Non negamus tamen in eo Equiria, ſicut alia certamina, fuiſſe celebrata. Sunt autem Equiria ludi, quos apud Elidem Græciæ ciuitatem Oenomaum primum omnium edidiſſe ſcribit Sex. Pom. & Pindari interpres. Romulus poſtea eum imitatus eoſdem in raptu Sabinarum Italiæ oſtendit. de quibus Ouid. ſecundò faſt. ita meminit.

Iamq; duæ reſtant noctes de menſe ſecundo,
Marsq; citos iunctis curribus vrget equos.
Ex vero poſitis permanſit equiria nomen.
Quæ Deus in campo præſtitit ipſe ſuo.

Quidam autem aiũt in via triũphali Arcum Theodoſij, Valẽtiniani, & Gratiani Imp. fuiſſe, quo in loco nũc pecunia ſignatur. *Arcus Theodoſij Valentiniani, & Gratiani.* nos verò de his nihil certi inuenimus, niſi quòd fragmẽta quædã ſuperioribus annis apud ædem S. Celſi inuẽta dicũtur, horum principum de arcu inditium facientia. Aliqui dicunt in eo arcu titulum inſculptum eſſe huiuſmodi.

IMPP. CÆSSS. D. D. D. N. N. N. GRATIANVS VALENTINIANVS. ET THEODOSIVS PII FELICES ET SEMP. AVGGG. ARCVM AD CONCLVDENDVM OPVS OMNE PORTICVM MAXIMARVM ÆTERNI NOMINIS SVI PECVNIA PROPRIA FIERI ORNARIQ. IVSSERVNT.

De Templo Neptuni, Terento, Ara Ditis, ac Palude Caprea. CAP. IX.

IN ripa autem Tyberis, vbi nunc S. Blaſij, olim Neptuni ſtabat Ædes, ab Hadriano reſtituta, *Templũ Neptuni.* quemadmodum in marmore ibi inuento titulus nobis ſignificauit. In Neptuni naufragio ſeruati ſolebant tabellas naufragium ipſum pictum habentes ponere, auth. Fulgentius: Terentus, inquit Pom. locus in campo,

dictus

dictus quòd eo loco Ara Ditis patris occultaretur, vel quòd profluentis Tyberis ripas aquarũ curſus tereret. Quò in loco Euander ex Arcadia profectus cum claſſe ſubſtitiſſe dicitur. hinc Ouid.

Iamq; ratem docta monitu Carmentis in amnem,
Egerat, & thuſcis obuius ibat aquis.
Fluminis illa latus, cui ſunt vada iuncta Terenti
Aſpicit, & ſparſas per loca ſola caſas.

Ara Ditis. Notandum autem non ſolum Ditis, ſed & Proſerpinæ Aram ſubterraneam fuiſſe, quam Val. Max. tradit egeſta terra ad X X. pedum altitudinem, apud Terentum inuentam Valeſio quodam authore, è Sabinis locuplete, & ruſticæ vitæ homine, qui liberatis tribus filijs ibi trinoctium furuæ hoſtię ſacrificium exhibuit. vnde Auſonius.

Terna terentino celebrata trinoctia ludo.

Caprea Palus. Ipſam quidem aram Romani bello Albano conſtituerant, atque e alta occultauerant terra, vt omnibus, præterquã ipſis, eſſet ignobilis. Capream Paludem in campo Martio ante Vrbem ſtatuit Liuius. Plut. verò locum eſſe dicit verſus mare in rheumatibus Tyberis, ad quem vnus erat aditus, & propterea tutus; vbi Romulus cum exercitum recenſeret, ſubita orta tempeſtate, ſublatus è medio, apparere deſijt.

De Domo Coruina, Via Lata, & Templo Iſidis. *CAP. X.*

ALTERÆ autem pars Vrbis planæ, ſecundum radices Quirinalis, à foro Traiani ad portam Flaminiam producta, habuit propè Capitolium Domum Coruinam: à qua locus in hanc vſque diem nomen ſeruat, Macellum enim Coruorum vulgo dicitur. vbi in pariete domus Virgilij de mantaco tiburtinis ſaxis inſculpta leguntur hæc.

C. POBLITIO. L. F. BIBVLO ÆD. PL. HONORIS. VIRTVTISQVE CAVSA SENATVS CONSVLTO POPVLIQVE IVSSV LOCVS MONVMENTO QVO IPSE POSTERIQVE EIVS IVFERRENTVR PVBLICE DATVS EST.

Vbi

Vbi notandum honoris, virtutiſque cauſa additum, quia Duellio Coſ. cautum fuerat S. C. ne quis in Vrbe ſepeliretur niſi, qui virtutis cauſa, legibus nō tenerentur. Vnde Cicer. Hominem mortuum, inquit, lex in XII. tabulis, in Vrbe ne ſepelito, neve vrito. credo propter ignis periculum. atqui in Vrbe ſepulti ſunt clari viri. Credimus eos, quibus ante hanc legem, virtutis cauſa tributum eſt, vt Publicolæ, vt Tiburtæ, quod eorum poſteri iure tenuerunt: aut eos, ſi quibus hoc, vt C. Fabricius virtutis cauſa ſoluti legibus non ſunt ſecuti. Propterea imperatores, & virgines Veſtæ, quia legibus non tenerentur, in ciuitate habebant ſepulcra. Denique etiam nocentes virgines Veſtæ, licet viuæ, tamen intra Vrbem campo Scelerato obruebantur. Sed vnde digreſſi, eò reuertamur. A Macello Cornorum ad ſepta campi Martij via Lata, adhuc priſcum obtinens nomen, producitur: à qua ædes S. Mariæ in via lata nomen accepit: propè quam nunc multa eruuntur marmora, in quibus trophœa, triumphaleſque imagines vidi, cum hac inſcriptione. VOTIS. X. ET. XX. qualem eſſe in arcu Conſtantini dictum eſt ſupra. ex quo conijcimus arcum triumphalem ibi ſtetiſſe. hactenus tamen nihil aliud apparuit, vt cuius eſſet iudicaremus. Ferunt Innocentium octauum pontificem, in renouatione prædictæ ædis, hunc diruiſſe. In hac ipſa via Iſidis Templum extitit. Blon. autem ex Sex. Ruffi deſcriptione vbi ædes nunc S. Marcelli ponit: in quo Veſpaſianum, & Titum nocte illa, quæ triumphum præceſſit, quieuiſſe memorat Suet. Iuuenalis verò propè ſepta ſtatuit, cum inquit. *Via Lata.* *Iſidis Templum.*

A meroe portabat aquas, quas ſpargat in ædem
Iſidis, antiquo quæ proxima ſurgit ouili.

Et licèt ædes prædicta non multum à Septis diſtet, non tamen proxima dicetur. Vnde alij poſuere Iſidis in Platea nunc Sciarræ, nonnulli apud ædem S. Mariæ in Equiro. At certum locum nobis non licèt aſſignare, niſi quòd propè S. Marcelli templum inuentum eſt marmor hoc titulo inſculptum.

TEMPLVM ISIDIS EXORATÆ.

Fuit autem Iſis Ægyptiorum dea, & in magna apud ipſos veneratione, cuius ſacra Romā aducta eſſe teſtatur Lucanus. Lampridius in Com. Ant. Imp. vita. Sacra, inquit, Iſidis ita coaluit, *Iſis dea.*

coaluit, vt & caput raderet. Iſiacos vero pineis vſque ad perniciem pectus tundere iubebat. Colebatur autem Iſis cum Oſiride viro, qui Serapis eſt nominatus; à quibus Iſeum, & Serapeum loca publica in regione Flaminia nomen ſumpſere. In Iſidis autem templo magna dabatur adulteriorũ occaſio, vnde Ouid. ad amantem.

Ne fuge niliaca memphitica ſacra iuuenca,
Multas illa facit, quod fuit ipſa Ioui.

Quò in loco non de latrocinijs, quemadmodum opinatur Fuluius, verùm de adulterijs, & ſtupris intelligit. Oui. Nam & Ioſephus commemorat iuuenem quendam nomine Mundum Paulinam generoſam, & pudicam alioquin matronam cum impatienter amaret, ſacerdotes Iſidis pecunia corrupiſſe, qui nouo religionis commento mulierem in templum vocarent, eoſque finxiſſe, per noctem cum Oſiride collocutos, perſuaſiſſeq; eam à deo deſyderari, illam verò cum in templum veniſſet à iuuene, tanquam ab Oſiride, compreſſam, & cum mox petulantius ſtuprum ei exprobaſſet, mulierem marito rem detuliſſe Tiberio, atque ipſum indignatum ſacerdotes cum Mundi liberta, quę facinoris fuerat conciliatrix, crucibus affixiſſe, temploque Iſidis euerſo, ſimulacrum eius in Tyberim præcipitari iuſſiſſe. De incendio autem huius templi meminit Dion. his verbis: Ignis diuinitus, potiusquàm ab homine Romæ excitatus, eamq; depopulatus. Nam Serapis, & Iſidis templum, & Septa, Neptuni ædem, thermas Agrippæ, Pantheum, Diribitorium, Balbi theatrum, Pompei Porticum, Octauiæ domum cum bibliotheca, Templum Iouis Capitolini cum ædibus, & ſacellis coniunctis exhauſit. Pluribus autem in locis fuiſſe Iſidis templũ teſtatur Spartianus in vita Caracallæ. Idẽ ait ſacra Iſidis Romã deportauiſſe, & templa vbiq; magnificè eidẽ deæ feciſſe.

ADNOTATIO.

Cùm de vijs, quę noſtris temporibus in Vrbe apertæ ſunt aliquid non ab re fuerit hic inſerere: ſciendum itaque eſt anno 1561. à Pio IIII. Pont. Max. vbi olim Alta ſemita fuerat, ductam & ſtratam eſſe viam, quæ de ſuo nomine Pia vocata, hæc autem ab equis Tiridatis incipiens in ipſo Quirinali, vſque ad portam eiuſdem quoque nominis ducit, &

inde etiam recta ad pōtem qui Nomentanus, vulgo Lamentano, dicitur, trium circiter mill. paſſ. Tempore verò Gregorij Papæ XIII. anno 1575. via quæ à diuæ Mariæ Maioris ad baſilicam Lateranenſem ducit, aperta eſt, vt ex inſcriptione in porticu illius Eccleſię ab Eugenio III. exſtructo apparet. At S. D. N. Sixtus V. qui nunc viget Viam Felicem de ſuo nomine, quæ ab ipſius diuæ Mariæ Maioris tēplo ad ædes Sanctiſſimæ Trinitatis in colle Hortulorum, ſeu monte Pincio, duxit. Aperuit & eā qua à diuæ Mariæ Maioris ad Sanctæ Crucis in Ieruſalem in agro Seſoriano recta tenditur, eamque pariter, qua ab ædibus diuæ Mariæ Maioris ad portam S. Laurentij recto tramite itur. Dum verò hæc ſcribebamus agebatur de aperienda via, quæ à Capitolio recta ad Lateranum duceret, ac etiam alia, quæ à templo diui Pauli extra mœnia in via Hoſtienſi ad Lateranum ipſum pariter deueniret, quæ Deo adiuuante quamprimum aperiendas forè creditur.

De Arcu Camilli, Templo Mineruæ, & Foro Suario.
CAP. XI.

DISCEDENS quis à via Lata verſus Pantheona, non multò poſt illi occurret rudis, nulliſq; ornamentis inſignis arcus: cæterum, vt videtur, antiquiſſimus, quem Camillianum, tanquàm Camillo erectum, nunc vocitant. At neſcio quo modo velint Camillū arcū habuiſſe triūphalē, cuius vſus multis ſeculis poſt Camillū inuentus à multis dicitur. prius enim triūphalia tātū ſigna cū ſtatuis, & trophæis ducibus, & triūphatoribus erigi ſolebāt, qualia Marij eſſe adhuc videmus. quòd ſi, vt par eſt, triumphalem arcū eſſe cōcedimus, nō alicuius imperatoris, aut ducis fuit, quam ex ijs, qui poſt C. Cæſarem fuerunt. *Arcus Camilli, vt dicitur.* Sequitur ſtatim inter Pantheona, & hunc arcū, Templum Mineruæ, à quo nunc diuæ Mariæ ſacrū, nomē retinet. Illius autē antiqui exſtant in cœnobio fratrum parietes oblongā, & quadratam formam templi oſtendentes, ſed non magnā. *Templum Minerua.* Quod tēplum olim teſtudinatum, multiſque ornamētis inſignitum Pōpeius condidit: in quo triūphalia, & geſtorū breuiarium poſuit, vt in marmorea tabula legimus, & eiſdem ferè vrbis Plin. ſic teſtatur, Toties imperator antequam miles.

poſtea

poſtea ad tot maria, & deinde ſolis ad ortus miſſus hos retulit patriæ titulos, more ſacris certaminibus vincentium, neque ipſi coronantur, ſed patrias ſuas coronant. hos ergo honores Vrbi tribuit in Delubro Mineruæ, quod ex manubijs dedicabat Cn. Pompeius Magnus imperator. Bello XXX. annorum confecto, fuſis, fugatis, occiſis, & in deditionem acceptis hominum centies vicies ſemel. LXXIII. millibus depreſſis, aut captis nauibus. DCCCXLVI. Oppidis, caſtellis mille quingentis. XXXVIII. in fidem receptis. terris à Męotis lacu ad Rubrum mare ſubactis, votum merito Mineruæ. hoc breuiarium eius ab oriente. Ad radices autem Quirinalis in hortis Columnenſium propè cliuum. qui nũc in montem Caballum ducit, Forum Suarium olim fuerat, ita denominatum, quod eo in loco ſues venundarentur. quapropter S. Nicolai ædes inibi nunc ſita, in Porcilibus cognomentum retinet. M. quidem Var. docet antiquos habuiſſe loca conſtituta vbi res peculiariter venderentur, quæ loca nomen ſortirentur ab ipſis rebus. vt Boarium vbi boues, Piſcarium vbi piſces, Holitorium vbi holera, Suariũ vbi ſues. Quidam in radice eiuſdem montis, in regione viæ Latæ, cãpum Agrippæ, & Septa fuiſſe, authore Lampridio, aſſerunt. ſed certum locum non oſtendunt Lampridij verba, quę ſunt hæc. Inſtituerat & Alexander Seuerus baſilicam Alexandrinam inter campum Martium, & ſepta Agrippina.

Forum Suariũ.

De Campo Martio, ſiue Tyberino. CAP. XII.

QVANQVAM in eo capite, quod eſt de vario Vrbis ambitu, ſatis declaratum arbitror, quid de campi Martij terminis, finibusq; ſentirem: tamen cum ad eum peruenerimus, libet quædam, inter ſe ſe contraria quæ videntur, addere, quò euidentioribus coniecturis, & argumentis pateat Ful. haud rectè hunc mõtium radicibus, fluminisque ripa terminauiſſe. licèt Liuius, quem habet authorem, agrum Tarquiniorum Marti conſecratum inter Vrbem, & Tyberim iacere dicat. quia aliud eſt inter Vrbem, & Tyberim, ab eo, quod ipſe vult, inter montes, & Tyberim. ex quo Liuij verba non repugnant ijs, quæ diximus, videlicet męnia à porta Collina deducta per mediã

Vrbem planam ad ripam Tyberis fuiſſe, eregione murorum ſtructorum ab Anco rege in transtyberina regione. At melior eſt ratio. Si Vrbis mœnia montes non excedebant, cur idem Liuius in pratis flaminiis ea omnia acta dixit, & non in campo Martio, cum Flaminij prata inter montes, & Tyberim quin iaceant, negare poſſit nemo. nempe quia non erant cãpi Martii pars. Non ſit quippe veriſimile eum agrum, qui fuerat Marti ſacer, in ius priuatum tranſiuiſſe. Præterea cum Dion. omnia circum Vrbem habitata cõmemoret, domusq; priuatas in hac planicie fuiſſe legerimus, vt Coruinorũ, Pompei, Martialis, in campo Martio has ſtatuemus; iusque priuatis hominibus ſtruendi domos in loco ſacro dabitur, aut forũ in quo ſues venundentur inſtituetur. Quare huius planiciei partem ædificiis, tanquam Fo. Ro. proximiorem, ſecundum Dion. occupatam, Martii campi non eſſe partem, tenemus. Nunquid Vrbis? & intra mœnia receptam? Licèt locorum natura, quibuſdamue coniecturis quandoque muris ſeptam coniicere videar; Liuius tamen ſexto belli pu. facit, vt quo tempore fuerit ſepta, non auſim affirmare. Scribit enim ab æde Apollinis boues fœminas duas, albas, porta Carmentali in Vrbem ductas. cui portæ cum ſub Capitolio fuerit locus, omnia ab ipſo ad Tyberim extra Vrbem extitiſſe videntur. Illud autem non prętereundum. Ful. non ſatis de campo Martio ſibi conſtare. Nam in eo capite, quod eſt de Quirinali, ex Suet. refert Domitianum natum ad malum Punicum in domo, quam poſtea in Templum gentis Flauiæ conuertit, iuxta hortos Salluſtianos, quorum, inquit, veſtigia adhuc extant in profunda valle inter portam Salariam, montẽ Quirinalem, & collem Hortulorum; & ſic ipſos hortos in Vrbe ponit. vbi verò de obeliſcis agit: Alter, ait, obeliſcus Lunæ dicatus adhuc cernitur in colle Hortulorum, in hortis Salluſtianis, qui locus Gyrlus ab incolis nunc dicitur. & cum collis Hortulorum fuerit extra Vrbem, neceſſe eſt eoſdem hortos extra fuiſſe. & ita non ſolum de loco, verum & de vulgari nomine titubat. Hic enim Gyrlum: illic Salluſtricum ait. Quinimmò campum ipſum Martium totum, nedum partẽ, mœnibus modo excludit, modo, portã Aureliam propè Hadriani molem transferendo, intra Vrbem recipit. Sed ad Campi deſcriptionem aggrediamur, qui Martius ideò cognomi-

gnominatus dicitur,quia Marti à maioribus fuerat conſecratus.Nam cum cęteri campi regis,Tarquinii, qui ob iuſtitiæ contemptum dictus eſt ſuperbus, poſt eius exilium datis iis eſſent,qui agros non haberent,vnus hic ager Marti fuit conſecratus,campuſque Martius dictus auth. Liuius, & Diony. meminit, & Strabo in hæc verba: Veteres illi Romani neceſſariis rebus magis intenti Vrbis pulchritudinem contempſere.Poſteri verò,& ij præſertim qui noſtris fuere temporibus,innumerabilibus,& præclariſſimis impleuerunt inſignibus.Pompeius enim & D.Cæſar, & Octauius,& eius filii, & familiares,& vxor,& ſoror cunctorum ſtudium ſimul, & impenſas ad præparanda decora ſupetauerunt. Maximam autē horum partem Martius campus habet, præter natiuam locorum amœnitatem artis, & ſolertiæ exercitationes admittens. Campi enim admirabilis magnitudo, ſimul & curules pariter curſus,& alia equeſtria certamina expedita ſuppeditat. nec minus tam multis,pilam,circulum, palæſtram exercitatione tractantibus aliaq; incumbentia ſimul opera. Quid perennes ſolo herbas,coronatoſque ad fluminis alueum colles? Scœnicarum oſtentatio picturarum, eiuſque generis ſpectacula,præſtant,vt difficulter,& inuitus abſcedas. Priuſquam enim Marti conſecraretur, Tyberinus, auth. Gellio, dicebatur Campus, ſicut Tyberis Martius, vt teſtis eſt Statius ſecūdo Syl.Beliſarium autem huius campi partem (erat enim ad pontem Miluium vſque productus) muris per radices collis hortulorum, & inde ad Tyberim ductis, intra Vrbem recepiſſe,ſcribit Procopius. Sciendum quòd in campo Martio,veluti in Capitolio, ſtatuæ virorum illuſtrium erigebantur. Vnde Caligula quaſdam ab Auguſto ex capitolina area, propter anguſtias illo tranſlatas, ita ſubuertit,atque diſiecit, vt reſtitui ſaluis titulis non valuerint. Sed alia eius ornamenta iam percurramus.

De

COLVMNA . ANTONINI.

De Porticu, Templo, Columna, & palatio Antonini Pij, ac de Septis, ſiue Ouilibus. CAP. XIII.

EXSTAT hodie inter Sciarræ, Pantheonisque plateas,iuxta ædem S.Stephani de Trullio, Porticus,cuius principium,& finis licet non appareat, columnæ tamen marmoreæ, ingentes, numero vndecim,quæ ſuperſunt, ita diſpoſitæ cernuntur, vt ſtadiatam porticum Antonini Pii Impe. fuiſſe multi arbitrentur. quo in loco Templum etiã habuiſſe dicitur.argumẽto quòd literæ cubitales,in marmore ibi inuẽto inciſæ, huius templi memoriã continerent. Sunt tamen qui Martis tẽplũ ibidem fuiſſe contendunt.Hinc enim ipſius Antonini cochlidis Columnam parum diſtare videmus, quam inſtar Traiani ipſe ſibi erexit.altitudinis pedum CLXXVI. cum interiore

Porticus Antonini

Columna Antonini

cochlea,& gradibus. CVI.ac feneſtellis. LVI.incendio parũ deformatam.circumquaq; res à ſe geſtæ inciſæ nunc ſpectã-tur . in vertice verò eius olim ſimulacrum nudum, quale in ipſius numiſmatibus cernere licet. Columnam autem Sex. Ruffus in ara Flaminii eſſe ſcribit. inter quam , & porticum Imperator ipſe Palatium habuit . ex cuius ruinis locus paulo eminentior factus videtur. Inter ipſam autem columnam, & aquam Virginem Septa fuere. Erant enim ſepta loca tabulis incluſa,& vallata,in quibus Po Ro ſuffragia laturus claudebatur . Martialis. In ſeptis Mamurra diu, multumq; rogatus. Ouilia etiam,ſumpta ſimilitudine ab ouium ſeptis, ſunt appellata. licèt Blon. velit Ouilia fuiſſe minoris ambitus loca,in quibus cẽturiæ à tota tribu ſeparatæ de agendis, priuſquam citarentur,conſultabant . de iis Lucanus . Et miſerę maculauit Ouilia Romæ. Hæc iuxta viam Fornicatam, Flaminiamq́ue à Liuio ponuntur. Notandũ & hoc in loco Fuluij contrarietatem. Lucanus,inquit,non de Septis,vt creditur,ſed de villa Publica intellexit,vbi. IX. debitorum millia cæſa dicuntur authore Sylla. Demus autem in villa Publica iſtos caſos fuiſſe , nunquid ipſam villam Ouilia appellauit Lucanus : certè non : ſed ideò Ouilia maculaſſe ait Syllam , quia ex ea nonnulli fugientes in Ouilibus ſunt interfecti. niſi dicemus ratione vicinitatis locum pro loco poſuiſſe . cui opinioni verba ipſius Fuluij apertè repugnant,quæ ſunt: Satis conſtat ſepta fuiſſe in eo ambitu, vbi nunc colũna cochlidis Antonini pii. Supra verò villam Publicam ſub Capitolio ponit,quæ,ex verbis Ciceronis,per ipſum etiam adducta,propè ſepta fuiſſe,mox apparebit.

Palatiũ Antonini · *Septa.* · *Ouilia* · *Tuta.* · *Explicat Lucanus.*

De Monte Citatorum, Villa Publica, Templo Neptuni, & Ponte in Campo Martio.

CAP. XIIII.

SVRGIT inter columnam Antoninam, & S. Laurentij in Lucina ædem tumulus, nunc Citorus mons,pro, Citatorum, vocatus. non quòd ibi eſſet mons,verùm quòd eo Po.Ro.ad creandos magiſtratus citatus olim conueniret. Sunt qui Acceptorium ab

Mons Citatorum.

acce-

acceptandis ſuffragiis, ſiue Septorum à proximis ſeptis, nomen obtinuiſſe volunt. Non placet autem, quod putat Fulius, locum editum factum ex egeſtione terræ ex fundamentis colũnæ Antonini. quia non ſit quippe veriſimile tumulo terræ, & ruderibus cum locum occupatum eſſe, qui celeberrimus erat ædificiis, & comitiis, aliiſque publicis negociis deſtinatus. Et cum planities illa æqualis latè pateat, niſi ab ea parte vbi mons ipſe Citorus attollitur, abſurdum eſt etiam dicere, quod Fuluius, poſitum pro aggere ad reprimendum Tyberis inundationes. quia circularem propemodum habens formam, nullam præ ſe fert aggeris ſpeciem. Quare credimus potius ex ruinis alicuius ædificij, veluti porticus, Amphitheatri, aut villæ Publicæ locum excreuiſſe. Erat enim Villa Publica domus ampla, veluti Curia, in qua hoſtiũ legati, quibus neque in Vrbem aditus patebat, neque in Græcoſtaſi hoſpitium concedebatur, recipiebantur; & de publico alebantur Liuius. Macedones deducti extra Vrbem in villam Publicam, ibiq; iis locus, & lautia præbita. Quod autem hoſtium legati intra Vrbem non ſuſciperentur, Rhodiorum legati apud eundem Liuium quinto dec. quintæ conquerentes, ita probant. Antea Carthaginenſibus victis; Philippo, Antiocho ſuperatis cum Romam veniſſemus, ex publico hoſpitio in curiam gratulatum vobis P.C. ex Curia in Capitolium ad deos veſtros dona ferentes, nunc ex ſordidiſſimo diuerſorio vix mercede recepti, ac propè hoſtium more extra Vrbem manere iuſſi, in hoc ſqualore venimus in Curiã Romanam Rhodii. Notandum eſt etiam, eodem authore, Romanos conſueuiſſe ſumptum, & locum præbere de publico non ſolum legatis, verùm etiam amicis Po.Ro. eius ſunt hæc verba ex quarto eiuſdem dec. Oneſimo Pythonis filio nobili Macedoni ad Romanos cum transfugiſſet Senatus locum, Lautiam præberi iuſſit. Sed ad Villã Publicam reuertamur, in qua etiam cenſum haberi ſolitum ferũt. Sylla, inquit Val. Max. in Publica villa, quæ in campo Martio erat, quatuor legiones contrariæ partis fidem ſuam ſecutas, obtruncari iuſſit. Meminit etiam. L. Florus, & Cic. ad Atticum his verbis. Efficiemus rem glorioſam. nam in campo Martio Septa tribuniciis comitiis marmorea ſumus, & tecta facturi, eaq; cingemus excelſa porticu, vt mille paſſuum conficiatur, ſimul

Villa Publica.

adiungetur huic operi Villa Publica. Quo in loco innuit villam publicam propè Septa excitari ſolitam eſſe. neque intelligit Cice.ſe ſepta alibi,quam vbi prius erant, ſed lignea quæ erant ex marmore,factурum.Quod tamen nec Cic. ipſe,neque alius poſtea fecit, bello ciuili, poſt eam epiſtolam ſuborto,prohibente. Iuxta autem Septa Neptuni Templum cum Porticu pulcherrima fuiſſe,ſcribit Diony.quem locum M. Agrippa multis decorauit ornamentis. Erat autem apud Citatorum mōtem, Antoniniq́ue columnam Pons, per quē citati,poſtquam tulerant ſuffragia ne laturis ſe immiſcerent, & cui fauiſſent dicere poſſent, tranſeuntes ſeparabantur. de quo Sueto.intelligit,vbi de conſiliis coniuratorum his diſſerit verbis.Qui primi cunctati vtrum illum in campo per comitia,& tribus ad ſuffragia vocantem partibus diuiſis è ponte deiicerent,atque exceptum trucidarent, an in Sacra via, vel in aditu theatri adorirentur. Nonius Mar.refert ſexagenarios per pontem non mittendos, quia ſuffragium non ferant;quod pro ponte fiebat.

Neptuni Templũ.

Pons in Campo Martio.

De Aqua Virgine, Lacu, & Aede Iuturnę, ac Pietatis. *CAP. XV.*

Aqua virgo.

AQVA autem Virgo,quæ nunc potu ſuauis antiquum retinet nomen, propè pontem Solarium concipitur,& profundiſſimo fluens cuniculo, per Collatinamq́ue ingrediens portā,ſub colle Hortulorum attollitur. opere deinde arcuato per Marcium campum deducta multis fiſtulis priuatis ædibus,& accolis commodiſſimè aquam ſubminiſtrat. Sub hortis verò Lucullanis in eodem campo, ſicut Appia, & Alſietina olim finiebatur. In eius aquæductu marmor incluſum, hunc indicem inciſum continet.

TIBERIVS CLAVDIVS DRVSI FILIVS CÆSAR AVG. DVCTVS AQVÆ VIRGINIS DESTINATOS PER CÆSAREM A FVNDAMENTIS NOVOS REFECIT AC RESTITVIT.

In hortulo verò Angeli Colotij antiquitatis viri ſtudioſiſſimi tiburtino lapide ſculpta huiuſmodi leguntur.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIFEX MAXIM. TRIB. POT. V. IMP. XI. P. P. COS. DESIG. IIII. ARCVS AQVAE DVCTVS VIRGINIS DISTVRBATOS PER C. CÆSAREM A FVNDAMENTIS NOVOS FECIT AC RESTITVIT.

Suetoni. tamen aquæ Virginis in Vrbem perductæ M. Agrippæ laudem attribuit, vt infra oſtendemus. Forma autem huius aquæ magnam Martii campi obibat partem. Ouidius.

Te quoque lux eadem Turni ſoror æde recepit.
Hic, vbi virginea campus obitur aqua.

Ex quo apparet Iuturnam Ædem in campo habuiſſe, iuxta eiuſdem nominis lacum. Fuit enim Iuturna Turni ſoror, quæ lacui, in quo ſubmerſa eſt, nomen dedit, qui locus nunc pro Iuturna corrupto nomine dicitur Lotreglio. Hæc autem aqua apud veteres ſalubris habebatur. Vnde Varr. Nympha, inquit, Iuturna quæ iuuaret. Quare ægroti propter id nomen ex eo fonte aquam petere ſolebant. Pietatis Templum, vt quidam tradidere, fuit in campo Martio, vbi nunc ædes Sancti Saluatoris de Pietate.

Iuturnæ Tēplum.

Templum Pietatis.

ARCVS. DOMITIANI.

De Arcu Domitiani, Obeliſco Campi Martij, Amphiteatroque Claudij Imperator.
CAP. XVI.

Arcus Domitiani.

TRIVMPHALIS arcus mutilatus,ſuiſque ſpoliatus ornamentis,& titulis,inter S. Sylueſtri, & Laurentij in Lucina ſacras ædes, viam amplexus, Flaminiam, Domitiano Imper.adiudicatur argumento quòd in ipſo cernitur talis, qualis à Suet.deſcribitur videlicet ſomnians ſe à Minerua deſtitutum, & illam excedere ſacrario, negantemq; ſe vltra tueri eum poſſe,quod ex armata eſſet à Ioue. De arcu autem ipſo ſic meminit Mar. Stat ſacer,& domitis gẽtibus arcus ouans.Domitianus enim per omnes regiones fecit Ianos,arcusq; cum inſignibus triũphalibus,quos in ipſius vnius titulum,ac nomen ſubſtructos, poſtea diſturbatos eſſe affirmat Dion. Qui vero nunc exſtat

arcus

arcus Tripholi vulgo appellatur, quaſi tripolis, vt quibuſdam placet, ob victoriam trium vrbium. vel, vt alijs, à deuicta Tripoli Theſſaliæ ciuitate; de qua Liuius ſecundo quintæ dec. ſic meminit: Conſul cum III. milia fermè abeſſet à Tripoli (ſceam vocant) ſuper Peneum amnem poſuit caſtra. Vetus autem huius arcus inſcriptio patrum noſtrorum memoria adhuc legebatur. Auguſtus ex vrbe Hieropoli duos Obeliſcus Romam trāſtulit, quorum maiorem in circo Maximo iacere dictum eſt. Alter verò minor ped. ix. in campo Martio, propè S. Laurentij in Lucina ædem, in cella vinaria cuiuſdam ciuis Ro. viſitur confractus; in cuius baſe huiuſmodi legitur titulus. *Obeliſcus fortè lx.*

CÆSAR. DIVI. IVL. F. AVGVSTVS
PONTIFEX MAXIMVS IMP.
XII. COS. XI. TRIB. POT.
XIV. ÆGYPTO IN POTESTATEM
POPVLI
ROMANI REDACT.
SOLI DONVM DEDIT.

De quo loquitur Plin. his verbis. Is obeliſcus, qui eſt in cāpo Martio cētum decem pedum eſt à Merſodide inſcriptus, rerumq; interpretationem Ægyptiorum philoſophiæ continet. cui Auguſtus addidit mirabilem vſum ad deprehendendas ſolis vmbras, dierumq;, ac noctium magnitudines, ſtrato lapide ad obeliſci magnitudinē, cui par fieret vmbra Romæ, cōfecto die, ſexta hora, paulatim per regulas, quæ ſunt ex ære incluſæ ſingulis diebus decreſcerent, ac rurſus augeſceret. digna cognitu res, & ingenio fœcundo. Manlius mathematicus apici pilā auratā addidit: cuius vertice vmbra colligeretur in ſemetipſam alia, atq; alia incremēta iaculātē apice, rōne, vt ferūt, à capite hominis intellecta. hæc dierū obſeruatio triginta ferè annis nō cōgruit, ſiue ſolis ipſius diſſono curſu, & cæli aliqua rōne mutato, ſiue vniuerſa tellure aliquid à cētro ſuo dimota, vt deprehēdi, & in alijs locis accipio, ſiue Vrbis tremoribus ibi tātū gnomone intorto, ſiue inundatione Tyberis ſedimēto molis facto. Ibidē aūt effoſſum fuit Horologium cū lineis, & gradibus deauratis. in ſingulis verò quatuor ventorum imagines ex opere muſiuo ſculptæ viſebantur, cum hac inſcriptione. VT BOREAS SPIRAT. *Nouum quidpiā.*

Claudium

Amphitheatrum Claudij. Claudium autem Imp. Amphitheatrum iuxta ſepta ædificaſſe ſtatuis, & columnis pulcherrimè exornatum, quod à Tiberio imperfectum fuerat relictum, ſcribit Suet. item, Neronem ludos ſpectauiſſe è proſcenij faſtigio munere, quod in amphitheatro ligneo, in regione Martij campi intra anni ſpacium fabricato, dedit. *Iunonis Lucinæ.* Iunonis Lucinæ Ædes vbi nunc S. Laurentij in Lucina.

De Valle Martia, Palatio & Porticu Auguſti, & de Domitiani Naumachia, ac Flauiæ gentis Templo. CAP. XVII.

VALLIS autem Martia à campo, cui cohęret, vel in quo eſt, nomen ſortita, iacet inter Tyberim, & collem Hortulorum. In hac autem ad radices eiuſdem collis, loco maximè depreſſo, apparent *Naumachia Domitiani.* Naumachiæ Domitiani veſtigia. Nam Suet. ait ipſum edidiſſe nauales pugnas penè iuſtarum claſſium effoſſo, & circunſtructo iuxta Tyberim lacu, atque inter magnos imbres ſpectauiſſe; ſtruxiſſeq; Stadium Methodeum, & Naumachiam, ac ex eius lapide poſtea circum Maximum, deuſtis vtrinque lateribus, extructum. Hanc quidem Domitiani Naumachiam, vbi prius Auguſti, fuiſſe opinamur, Auguſtiq; ſtagnum longa diſſuetudine limo repletum ab ipſo expurgatum, denominationemque accepiſſe. Sed cum circa Tyberim dicat Suet. non ſub colle hortulorum, de loco dubium *Declarat Suet.* facere videtur. Solutio eſt. Quod parum diſtat, iuxta dici poteſt. Nam & Strabo colles, qui plus diſtare cernuntur, coronatos ad fluminis alueum dixit. Legimus autem Auguſti, & Domitiani monimenta quædam circa hunc locum fuiſſe, vt par ſit credere (ſicut & natura loci oſtendit) ibi vtriuſque naumachiam ſteriſſe. Iuxta quam idem Suet, gentis Flauiæ *Flauiæ gentis Templum.* Templum collocauit. cuius quadratos lateres ampliſſimos ex ruinis, quæ eccleſiam S. Syluestri, eiuſque monialium monaſterium ſepiunt extractos ſe vidiſſe ait Blon. quorum nonnulli literas haberent in hæc verba. DOMITIANA MAIOR PARS. DOMITIANA MINOR. Ex quo ſe conijcere dicit, quidquid, ſiue Thermæ, ſiue Metho-

Methodcum, ſiue Naumachia fuerit, Domitiani opera omnia, quæ ad S. Silueſtrum vndique nunc cernuntur, vſque ad S. Laurentij in Lucina ædem. Illud autem incertum Naumachia, & lacus vnum & idem, vno in loco: an nomine, & loco diuerſa. Iulius Capitolinus refert Auguſtum inſtituiſſe Porticum in campo ſub colle pedum mille, ita vt ab altera parte porticus mille pedum fieret, atque inter eas ſpatium hinc inde viridaria eſſent, lauro, myrto, & buxo frequentata. medium verò lithoſtratum breuibus columnis intrinſecus poſitis, & ſingulis per pedum mille, quod eſſet deambulatorium ita vt à capite eſſet Baſilica pedum quingentorum. cuius veſtigia in radicibus collis Hortulorum ſecus Naumachiam adhuc apparere dicuntur. *Porticus Auguſti.*

Sunt qui putant eiuſdem principis Palatium fuiſſe inter ædem S. Felicis in pincis, & Auguſtam. *Eiuſdem Palatiũ.*

· MAVSOLEVM · AVGVSTI ·

De Auguſti Mauſoleo, & ad eum de duobus Obeliſcis; ac de Marcelli ſepulcro. C A P. X V I I I.

AVGVSTVS in valle Martia, interque viam flaminiam, & ripam Tyberis ſexto ſuo conſulatu Mauſoleum, non ſuum modo, ſed omnium imperatorum, & cognatorum ſepulcrum, exſtruxit. hinc Suet. in ipſius Auguſti funere: Reliquias, inquit, Mauſoleo condiderunt. de eodem Caſſio. ita ſcribit: Sed mundi dominus ad potentiam ſuam opus extollens mirandum Romanis, etiam erigens fabricam in vallem Martiam tetendit Auguſtus, immenſa moles firmiter præcincta montibus continetur, vbi magnarum rerum inditia clauderentur. Biſſena quippe oſtia ad XII. ſigna poſuerunt. Commemoratione, inquit Strabo, digniſſimum eſt, quod Mauſoleum appellant, in excelſis fundatum molibus, lapide niueo, & perpetuæ viriditatis arboribus coopertum. in ſummũ vſque

Mauſoleũ Auguſti.

ad verticem cubitorũ C C L. ad fluminis ripam aggeratum. In ſummo autem poſitum eſt Cæſ. Auguſti ſimulacrum ex ære fabricatum. Sub aggere ipſo ſunt eius loculi, & cognatorum, & neceſſariorum. A tergo verò locus eſt mirifica cõtinens ambulacra. In medio autem campi ſpacio buſti exſtat ambitus, & hic ipſe niueo perfectus lapide, in circuitu ferreos cancellos habens, & plantatas interius præ ſe ferentes populos. Huius autem Mauſolei meminit, & Hierony. primo contra Iouianum. Exſtat adhuc vbi vulgo Auguſta dicitur, iuxta S. Rochi eccleſiam interior circumferentia reticulato opere. olim verò tres circunferẽtias fuiſſe, veſtigia ſatis oſtẽdunt, inuicem ita diſtantes, vt in plures partes interſecarentur, pluresque efficerent loculos, quo quiſque ſeorſum à cæteris ſepeliretur. Habuit enim hic locus in honorem Auguſti, Pacis, ac Victoriæ, & P. P. inſcriptionem. Quòd verò cognati, & non modo imperatores in eo conderentur, probat Vir. in Marcelli funere, cum ait.

Quantos ille virum magnam Mauortis ad Vrbem
Campus aget gemitus? vel quæ Tyberine videbis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem?

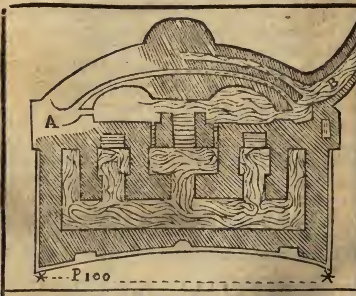
Quamquàm nonnulli molem illam inſtar turris, quæ eſt ad portã nunc Populi ornamentis ſpoliatam Marcelli ſepulcrum eſſe putent. ſed cum vltra ſcorpionis iactum diſtet à Tyberi, rectius intelligemus de Mauſoleo Tyberi incumbẽti. Nam poeta eo verbo prætérlabere innuit Marcelli ſepulcrum iuxta fluuium. Et in Mauſoleo etiam libertos, vel certè apud conditos eſſe probat epitaphium cuiuſdam liberti Auguſti in marmore exciſum, ibique inuentum, quod eſt. *Marcelli ſepulcrũ.*

D. M.
VVLPIO MARTIALI AVGVSTI LIBERTO
A MARMORIBVS.

Mauſolei autem nomen impoſuit Auguſtus, quia ad ſimilitudinem ſepulcri Mauſolei regis Cariæ ab Artemiſia eius vxore ſtructi fabricauerat. Apud hoc enim duo fuere Obeliſci magnitudine pares, ſinguli pedum X L I I. quorum alterum inter ipſum Mauſoleum, & Tyberim confractum iacere in via videmus. Alter verò inuentus, nec effoſſus, poſt S. Rochi ædem ſub tellure latet.

ADNOTATIO.

Iacuit ad noſtram vſque ętatem, per multa ſæcula (vt creditur) vnus ex obeliſcis Mauſolei Auguſti Cæſaris fractus ante ædes diui Rochi, in ipſa valle Martia, ſeu via Flaminia, quem inde anno 1586. Sixtus V. Pont. Max. ornandæ baſilicæ diuæ Mariæ Maioris gratia, vbi etiam ſacellum eminens inſtar templi, maximo ſumptu & ornatu erexerat, ac Natali Saluatoris Domini noſtri ad Præſepe, inſigni pietate dicauerat, aſportari iuſſit, Dominico Fontanio Architecto vehẽte & erigente; qui hodie ante ipſas ædes è conſpectu viæ Felicis, quam idem ſummus Pontifex de ſuo nomine eodem anno aperuit, & ſtrauit, ſublatus cernitur.

PLANTA. TROPHEI. MARII.

De Via Flaminia, Trophæis Marij, & quibuſdam alijs ornamentis campi Martij in genere. CAP. XIX.

Via Flaminia qua ductũ ducebat.

VIAM Flaminiam, quæ olim iuxta Antonini Pij columnam inchoabat, Cn. Flaminius M. Lepidi collega in conſularu victor Ligurũ ſtrauit. Hęc autẽ per Narniam, Fulignum, Nuceriam, Callium, Fanum fortunæ, *Fulgineum.*

Piſaurum,

Piſaurum, Ariminum ducebat. Liuius verò ſcribit: M. Æmilium Coſ. Liguribus ſubactis, viam à Placentia productam Flaminiæ coniunxiſſe; & Q. Flaminium viam, quam flamĩniam appellauit, ſtrauiſſe, innuitque habuiſſe fines ab Iſauro, nunc Folia, ad Vaternum Fori Cornelij amnem. Æmiliam verò inde ad Trebiã Placentiæ vrbis fluuium. Sed Flaminia erat conſularis; de qua Suet. in Auguſto ita meminit: Quò facilius vndique Vrbs adiretur, deſumpta ſibi Flaminia via Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus viris ex nauali pecunia ſternendas curauit. Et Cicer. ad Atticum; Propterea, inquit, quòd Thermus curator eſt viæ Flaminiæ, quæ cum erit abſoluta; & reliqua. In hac autem Auguſti Mauſoleum inter, & collem Hortulorum Trophæa Marij de Iugurtha fuere, argumento quòd ibi marmorea tabula inuenta eſt, cum indice C. Marij de triumpho Iugurthino huiuſmodi. *Trophæa Marij de Iugurthe.*

PR. TR. PL. Q. AVGVR TR. MIL. EX SORTEM BELLVM CVM IVGVRTHA NVMID. VEL PROCOS. GESSIT. EVM COEPIT ET TRIVMPHANS IN IOVIS AVTEM SECVNDO CONSVLATV ANTE CVRRVM SVVM DVCI IVSIT. III. CONSVL. APSENS CREATVS EST. IIII. TEVTONORVM EXERCITVM DELEVIT. V. CONSVL CIMBROS FVGAVIT EX EIS ET TEVTONIS ITERVM TRIVMPHAVIT. REMP. TVRBATAM SEDITIONIBVS ET TR. PL. ET PRÆTOR QVI ARMATI CAPITOLIVM OCCVPAVERANT. VI. COSS. VINDICAVIT POST LXX. ANNVM PATRIA PER ARMA CIVILIA PVLSVS ARMIS RESTITVTVS. VII. COS. FACTVS EST DE MANVBIIS CIMBRICIS ET TEVTONICIS ÆDEM HONORI ET VIRTVTI VICTOR VESTE TRIVMPHALI CALCEIS PVNICEIS.

Trophæi autem ſignificatio à Var. in humarco ita traditur. Fuga hoſtium græcè vocatur στροφῆ, hinc ſpolia capta fixa ſtipitibus appellantur trophæa. Syllæ ſepulcrum Martio in campo ſtatuit Appianus, Liuius Hircij, & Panſæ, Florus vero Iuliæ. Nam Auguſtus Iulias filiam, neptemque, ſi quid eis accidiſſet, vetuit ſepulchro ſuo inferri. auth. Suet. *Trophæa quæ & vnde.*

In

In eodem campo Cor. Tac. Britanici ſepulcrũ poſuit, in quo prius expugnationem fecerat. Suet. Druſi, diui Claudij patris. In domo autẽ & hortulo Angeli Colotij hæc viſuntur, Socratis Statua Alcibiadem amplexantis. Iouis hammonis, Protheiq́ue, & Æſculapij ſimulacra. Menſes cum ſignis, & dijs tutelaribus. Scyphius, & Arion equi, quos in Theſſalia, percuſſa terra tridente, Neptunus eduxit, Menſuraq́ue pedis Romani, qua nos Vrbem ſumus dimenſi. Verùm in priuatis ædibus, quæ nunc ſunt ex priſcis ornamentis ſi numerare vellemus, longum ſimul, & laborioſum vtique foret, fructus verò pertenuis: cum ibi non ſint inuenta, ſed hinc, inde tranſlata. Quare hæc plus ſatis curioſis relinquimus.

Nonnulla antiquitates memoratu digna, quæ tempore auctoris huius Romæ viſebãtur nũc autem, vt plurima diſperſa.

Martio autem alterum minorem campum proximum fuiſſe quidam volunt, propter, qui ſequuntur, Catuli verſus.

Minor Cãpus Martius.

Si me quæſieris minore Campo.

Tùm innumerabiles circum circa porticus, horti numeroſi, theatra tria, ſimul & amphitheatrum, templa magnificentiſſima inter ſe contigua, vt quaſi aliud agentia, reliquam vrbis venuſtatem oſtentare videantur. Viam rectam appellatam, in campo Martio fuiſſe ſcribit Sen.

LIBER

LIBER SEPTIMVS.

De Tyberino Flumine. *CAP. I.*

TEMPVS erat in Ianiculũ,ſiue, vt nunc aiunt, in Tranſtyberinam regionem tranſeuntes antiquæ Vrbis monumentis extremam manum imponere:occurrente autem tyberino flumine, quem regionem ab Vrbe diſterminare ſupra declaratum eſt, non videtur alienum de eius etymologia,varijs nominibus, latitudine, altitudine, natura, & lapſu pauca quædam prius exponere. Tyberis igitur vnde dictus varia eſt opinio. Aliqui dicunt quodam tempore Syracuſanos victores cœpiſſe Athenienſium hoſtium ingentem multitudinem,& eam cœſis montibus feciſſe,vt adderent munimenta ciuitati,& tunc auctis muris,& foſſam intrinſecus factam eſſe, quæ flumine admiſſo repleta munitiorem reddidit Vrbem,hancq; foſſam per hoſtium pęnam, & contumeliam factam Thybrim vocaſſe ἀπὸ τῆς ὕβρεος .i. à contumelia,& poſtea profectos Siculos ad Italiam,eam tenuiſſe partem,vbi nunc Roma eſt, Albulamque flumen ad imaginem foſſæ Syracuſanæ Thybrim quaſi ὕβριν vocauiſſe. Alii verò Thybrim regem Thuſcorum fuiſſe, & iuxta hunc fluuium pugnantem cecidiſſe, feciſſeque ei nomen. Alii volunt iſtum ipſum regem latrocinatum eſſe circa huius fluminis ripas,& tranſeuntibus crebras iniurias intuliſſe, Thybrimque quaſi ὕβριν dictum. Quidam à Tyberi vicino regulo Veientum Tebrim appellatum putant, authore Varr. Quod autem à Tiberino Albanorum rege ſit Tiberinus nũcupatus, vt ſcribit Ful.non procedit, ideò quia etiam ante Albam Tybris dictus inuenitur. In ſacris quidem Tyberinus: in communi ſermone Tyberis; in poemate Tybris vocatur. Sed quod prius Albula diceretur,oſtendit Virg.cum inquit. Amiſit verum vetus Albula nomen, quod à colore aquarum prius obtinuerat. Antea verò Rumon vocabatur, quaſi ripas ruminans,& exedens, & in ſacris Serra. vnde eſt, Et pinguia culta ſecantem. In aliqua etiam Vrbis parte,Terentum,eo quòd ripas tereret. Idem poeta ceruleum, Horatius

Tyberis vnde.

ratius verò flauum appellat. Oritur autem ex Apennino paulo ſupra Arnum, tenuis primum, deinde XLII. amnibus auctus, excreſcit, præcipuè Nare, & Aniene. Thuſciam primum ab Vmbris, deinde à Sabinis, nouiſſimè à Latinis diri- mens, Vrbemq; à ſeptentrione ingrediens, à meridie inter Hoſtienſem, & Portuenſem viam à dextris Ianiculum, à ſiniſtris Vrbem relinquens, egreditur, in mareq; Tyrrhenũ propè Hoſtiam vno legitimo oſtio ſe exonerat; qualibet magnarum nauium mercator placidiſſimus. hinc Dion. Ex Ianiculo conſpicua eſt Roma, latitudo Tyberis quatuor eſt iugerum, altitudo tanta, vt poſſit magnas perferre naues, neque pedibus tranſiri queat, niſi per pontem, qui Coſ. L. Ebutio. & P. Seruilio, vnicus erat. Sinum autem, vt dictum eſt, Tyberis effundebat vſq; ad radices Capitolii, Tarquinius enim primus omnium alueum direxit. Poſtea Agrippa ædilis, & curſum direxit, & alueum mutauit, magniſque ſaxorum molibus in vtraque ripa locatis ſolidauit. Auguſtus verò ad coercendas inundationes eundem laxauit, ac repurgauit. Longo tempore poſt Aurelianus Imperator firmiſſimo muro vtrinque vſque ad mare extructo, coercuit; cuius operis veſtigia multis in locis adhuc cernuntur. Ancum autem Martium naualia exſtruxiſſe commemorat Dionyſi. his verbis. Cumque eſſet amnis vſque ad pontes fluuialibus ſcaphis latis, magnis nauigari idoneus: ad Romam autem maritimis quoque nauibus, onerariis, magnis, nauale aliquod excogitauit ad egreſſum eius exſtruere, vtens, vt portu, oſtio amnis ipſius. Panditur autem multum in latitudine coniungens ſe mari, ſinuſque concipit magnos, quales portuum maritimorum illuſtrium, nec diſtruitur ad oſtium marino litore, incorruptus ſicut pleraque alia flumina, nec paludibus, aut ſtagnis errans aliquo in loco conſumitur priuſquam mare contingat riuus: ſed eſt peruius vbique nauibus, vno tãtum effluit oſtio legitimo, perſecans dorſum maris. Naues igitur actuariæ per oſtium eius intrant, & Romam vſque remigio, & funibus tractę adducuntur, maiores verò ante oſtium ad anchoram fluctuantes fluuialibus enacuatæ ſcaphis exonerantur. Plinius. Pluribus propè ſolus in omnibus terris amnis accolitur, aſpiciturq; villis, nulliq; fluuiorũ minus licet incluſus vtrinque lateribus, nec tamen ipſe pugnat, quã-

Creſcit 42. fluui.

quam

quã creber,& nunquã magnis aquas,quã in ipſa Vrbe,reſtagnantibus. quinimmò vates intelligitur potius monitor auctu ſemper religioſus. Plura autem erant hoc in loco dicẽda de huius flu. natura,& cur Pli. auctu ſuo religioſum eſſe velit. Sed cum LVDOVICVS Gometius(quem iuris diuini, & humani ſcientia,ac vitæ integritas præſtantiſſimum Rotę Auditorem fecere) de his libellum eleganti oratione in lucem ediderit, eadem in noſtrum transferre ſuperuacaneum eſſe duximus. Quare de Tyberino flu. hactenus. Illud tamẽ vos monitos velim, priſcis temporibus non licuiſſe in huius ripa quidpiam ędificare,tanquam numini ſacra,fuiſſeque alvei,& riparum curatores,vt ex indice,apud pontem Aelium reperto,habetur huiuſmodi. *Curatores riparum.*

EX AVCTORITATE IMP. CÆS. VESPASIANI AVG. P. M. TRIB. POT. IIII. IMP. X. P. P. COS. IIII. V. CENSOR. CAIVS CALPETANVS RANTIVS QVIRINALIS. VALERIVS CESTIVS CVRATOR RIPARVM ET ALVEI TYBERIS TERMINAVIT. R. R. PROXI. CL. P. P. CLXXIIII.

De pontibus ſupra Tyberim exſtructis. *CAP. II.*

CVM Tyberis,niſi per pontes, in tranſtyberinam regionem tranſmittat, operæpretium erit videre,quis omnium primus ſupra Tyberim pontem ſtruxerit,quot nunc exſtent, quibus appellentur nominibus, à quibusve excitati ſinguli dicantur. Epicardus enim memoriæ prodidit Herculem,occiſo Gerione,cum victor per Italiam armenta duxiſſet, pontem ſupra Tyberim ad tempus ſtruxiſſe. Vnde ſi quis ſitum locorum,& ea,quæ de Caco,ipſoq; Hercule narrantur, conſideret, facillimè iudicabit non alibi Herculem ipſum poſuiſſe,quam ad radices Auentini,vbi poſtea Sublicius fuit. Ful. autem ſcribit ante vrbem conditam fuiſſe pontem Sacrum, ex authoritate Dionyſi. cuius ſunt hæc verba: Nam cum per cædes hominum Saturno ſacrificaretur, ad placandam dei iram, hoc more

ſublato ab Hercule, factum eſt pro hominibus, qui in Tyberim deijciebantur, ſimulacra eorum ſcirpea deiicerent, quos argeos vocabant. creditur ibi ante fuiſſe, vbi poſtea Sublicius, vel idem pons, argumento eſt, quod etiam inde ſimulacra ſcirpea eodem more in Tyberim deiecta ſcribit M. Var. cum inquit: Argei fiunt ex ſcirpeis virgultis ſimulacra hominum, & quotannos è ponte Sublicio à ſacerdotibus iaci ſolent. Ouid. in Faſt.

Argei quid.

Tum quoque priſcorum virgo ſimulacra virorum,
Mittere roboreo ſcirpea ponte ſolet.

Sed in his verbis nulla fit mentio de ponte Sacro. Sublitiũ verò poſt Vrbem conditam poſitum eſſe ſatis conſtat. Lactantius verò de ponte Miluio præcipitari ſolere ait, in hæc verba: Saturnus in Latio ita cultus eſt, vt homo in Tyberim de ponte Miluio mitteretur, quod ex reſponſo quodam factitatum Varro eſt author. Sunt autem põtes numero octo; Miluius, Ælius, Vaticanus, Ianiculenſis, Ceſtius, Fabricius, Palatinus, Sublicius; quos, præter Sublicium, Totilas olim demolitus eſt.

Octo pontes.

De ponte Miluio. CAP. III.

Mollium, Pons miluius.

MILVIVS Pons, quem nunc vulgo Mollium vocitant, in via Flaminia ſitus, vltra primum lapidem diſtat ab Vrbe. Ferunt autem hunc ſæpius euerſum, ſæpiuſque inſtauratum, nihil ex veteri ſtructura, præter fundamenta retinere. de quo meminit Plini. de viris illuſtribus, & Ammianus Marcellinus, atque à M Scauro (qui fuit tempore Syllæ) in cenſura extructum: ad quem pontem Neronem venticaſſe ſupra demonſtratum eſt. In eodem legati Allobrogum nocturno tempore cum literis ad Catilinam deprehenſi ſunt, quibus coniurationem patefactam eſſe ſcribit Cic. Apud eundem pontem Conſtãtinus magnus Imp. Maxentium tyrannum Maximiani filium magicis artibus deditum militari ſtratagemate materia, ac nauibus ſupra Tyberim diſpoſitis certaſſet præliis, cõſpecto demum in æthere crucis vexillo, clamantiſq; voce audita, ἐν τοῦ τωνικῇ, id eſt in hoc victoria: tandem victor fuit. quę

Maxentium.

victoria

victoria exſtat in eius triumphali arcu ſculpta,& in aureis nu miſmatibus ſæpe vidimus ipſi.

De ponte Aelio, nunc S. Angeli, Vaticano, ſiue Triumphali; ac Ianiculenſi, ſiue Aurelio.
CAP. IIII.

SEQVITVR, poſt Miluium, Pons nunc S. Angeli, olim Ælius. ab Ælio Hadriano, qui eũ iuxta ſui ſepulcri molem excitauit, denominatus. Spartianus; Fecit, inquit, & ſui nominis pontem, & ſepulcrum iuxta Tyberim. Quẽ pontẽ nulla alia de cauſa poſuiſſe credendum eſt, quam vt per ipſum tranſeũtes propius molẽ ipſum ſpectarent; eo maximè quòd inferiùs erat pons, quòd in Vaticanum montem & campũ mitteret, Vaticanus, alio verò nomine Triumphalis nuncupatus: quia per ipſum triumphantes tranſeuntes via eiuſdem nominis, in Capitolium Ioui gratulatum aſcenderent. & cum nobilium tãtum eſſet, nulli ruricolæ per ipſum tranſire licebat. Huius pontis pilæ eregione hoſpitalis S. Spiritus in Tyberi adhuc exſtãt. Tertius eſt in ordine, à proximo Ianiculo, Ianiculenſis, qui & Aurelii, à via, vel portu Aurelia, nomen obtinuit. Legebatur olim in eo titulus huiuſmodi, *Aelius pons.* *Triũphalis.* *Ianiculenſis.*

IMP. CÆS. DIVI TRAIANI PARTHICI DIVI NERVAE NEPOTIS TRAIANI ET HADRIANI AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. IMP. IIII. COS. III. DERESIVS RVSTICVS CVRATOR VALETRIARVM TYBERIS ET CLOACARVM VRBIS. R. R. RESTITVIT SECVNDVM PRAESIDENT. TERMINATIONEM PROXIMAM. CC. P. P. C. II.

Tradunt autem Antoninum Pium marmoreum feciſſe, & ciuilibus bellis demolitum, pontem ruptum vocitatum. Longitudo eſt pedum. CCXV. Xyſtus verò quartus Pon. Max. multis poſt ſeculis in eam, quam cernimus, magnificentiam, & pulchritudinem inſtaurauit, quemadmodum titulus ibidem in marmore exciſus oſtendit. vnde ab eodem nomen accepit. *Xiſtus.*

De ponte Fabricio, & Ceſtio. CAP. V.

Pons Fabricius, nunc quatuor capitum.

POST Aurelium pontem ad ſtadium, e regione theatri Marcelli, ſurgit in mediis Tyberinis fluctibus inſula, quam vrbi coniungit Pons prius Tarpeius à Tarpeia rupe propinqua: deinde Fabricius à L. Fabricio, qui eũ faciendum curauit, denominatus. vt teſtatur index in arcu pontis inſculptus huiuſmodi.

L. FABRICIVS. C. F. CVR. VIAR. FACIVNDVM COERAVIT. IDEMQVE PROBAVIT. Q. LEPIDVS. M. F. M. LOLLIVS. M. F. COS. S. C. PROBAVERVNT.

Pons Ceſtius, vel Exquilinus. nunc S. Barthelomæi.

Nunc dicitur pons quatuor Capitum, à quatuor marmoreis ſimulacris quadrifontibus in aditu pontis collocatis. Qui verò eandem inſulam tranſtyberinæ regioni connectit, Exquilinus, ſiue Ceſtius olim, nunc verò Pons Sancti Bartholomæi, à propinquo huius diui templo, nuncupatur, quem Valentinianum, & Valentem inſtauraſſe à dextris, & ſiniſtris in tabulis marmoreis ibi collocatis hæ inſcriptiones teſtantur.

DOMINI NOSTRI IMPERATORES CAESARES FL. VALENTINIANVS. PIVS. FELIX. MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAXIMVS GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRAN. MAX. GOTH. MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II. PPP. II. &

FL. VALENS PIVS FELIX MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAX. GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II. P. P. P. &

FL. GRATIANVS PIVS FELIX MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG PONTIF. MAX. GERMANIC. MAX. ALAMANN. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. III. IMP. II. COS. PRIMVM. P. P. P.

PON-

PONTEM FELICIS NOMINIS GRATIANI IN VSVM SENATVS AC POPVLI ROM. CONSTITVI DEDICARIQ. IVSSERVNT.
Longitudinem autem paſſuum noſtratium LX. habere dicitur, ſuperior verò LXX.

De Inſula Tyberina. CAP. VI.

PRIVSQVAM autem ad reliquos pontes deueniamus, videndũ eſt, vnde origo inſulæ tyberinæ, quam formam habeat, quãta ſit, quidue in ea fuerit. Principium verò huius nihil magis co gnoſcitur, quã ex verbis Dio. Poſtquam enim Tarquinii in Lucretiam ſtuprum cõmemorat, ob idque Tarquinios omnes ad vnum vrbe eiectos oſtendit, ſubdit: Decretũ conſiliũ deinde bona omnia tyrannorum ferentes in publicũ ciuibus omnibus expoſuerunt, vt quicunque ex eis caperent, quiſquis obtineret, agrumq; omnem, quantũ illi poſſederant iis, qui nullam haberent ſortem, diuiſerunt; vnũ tantum capientes campum, inter Vrbem & Tyberim iacentẽ, *Tiberina Inſula.*

Hodie creditur eſſe eum quē vulgo cāpum Iudaorum vocitant, ibi enim Hebrai cadauera ſuorum inferunt.

quē ſacrum eſſe Marti antea decreuerunt, equis pratū, atq; iuuenibus ad bellicas exercitationes ludum opportuniſſimū. Hunc campum, priuſquam Marti ſacrum, aſcribens ſibi Tarquinius fuerat. Nam cum cætera tyrannorum bona populo auferenda conceſſiſſent, ſed quod in campo illo natū erat frumentum, aliud in areis udhuc iacens, aliud in culmis, & quoddam tritum erat auferre nemini permiſerunt, ſed vt execrabile, nec idoneū quod in ædes portaretur, iaciendum furcis in flumen eſſe decreuerūt, vnde inſula creuit Tyberina. Liuius etiam eadem ferè, quę Dion. de origine inſulæ dicit. Formā autem biremis habet, vt malus ſit inter ipſos pontes, parſque ſuperior in acutum magis tendens prora, inferior verò tanquam latior puppis. Latitudo, vbi maior, teli iactum nō excedit. longitudo verò ſtadiorum duorum, vel circa Hanc quidē deſcribit Ouidius his carminibus.

Scinditur in geminas partes circunfluus amnis.
Inſula nomen habet, laterum qua à parte duorum
Porrigit æquales media tellure lacertos.

Lycaonia dicta.

Priſcis autem temporibus Inſula lycaonia vocabatur, licèt tota Aeſculapio eſſet ſacra, propter eius ſimulacrum ex Epidauro in eam aduectum vnde formam eius nauis, qua aduectum eſt, locus accepiſſe dicitur. Quum enim ciuitas peſtilētia vexaretur, inſpectis libris ſibyllinis ſacerdotes animaduerterunt non aliter priſtinam recupurari ſalubritatē poſſe, quam ſi ab Epidauro Aeſculapius eſſet accerſitus. Itaq; miſſi legati Epidaurum in templum Aeſculapii perducti beniguiſſimè deum inuitarunt. Numen autem ipſius ſubſecutum eſt. Siquidem is anguis, quem Epidaurij venerabantur, in triremem Romanorum perrexit, vbi Q. Ogulini legati tabernaculum erat. Legati læti Vrbi aduexere in inſulam, vbi ei templum dedicatum. Plin. Atqui inquit, anguis Aeſculapius Romam aduectus eſt, vulgoque paſcitur, & in domibus. Viſitur adhuc in hortis S. Bartholomei forma nauis ex lapide taſio, & in eius latere reptantis ſerpentis ſimulacrū. Aedis verò Aeſculapii exſtant adhuc veſtigia quædam in eiſdē hortis, cui iuncta erat aui ſui Iouis Aedes. Ouid.

Aeſculapÿ Temp. T. Iouis.

Quod tamen ex ipſis licuit mihi dicere faſtis
Sacrauere patres hæc duo templa die.
Accepit phœbo, nymphaq; Coronide natum

Inſula,

Inſula, diuidua quam premit amnis aqua.
Iuppiter in parte eſt, cœpit locus vnus vtrumq;,
Iunctaq; ſunt magno templa nepotis auo.

Iouis autem C. Seruilius duumuir dedicauit, votam ſex annis ante Gallico bello à L. Furio Purpurione prætore, & ab eodem conſule locatam. In inſula ideò ægroti exponebãtur, quia Aeſculapius medicinæ deus habetur: & ob hanc ſcientiam in deorum numerum acceptus, auth Cor. Celſus. Ad Aeſculapii templum, fuit Noſocomion, ideſt locus vbi ægroti curabantur. Vnde Ariſtophanes in Pluto inducit languentes in æde Aeſculapii, vt medelarum fomentis reſocillentur, & Plu. in Cur. Lenonem capadocem, lenioſum, iecoroſum, pulmonarium in eiuſdem dei ædem incubantem. Sunt qui velint Aeſculapio ædem in inſula, ideò conſtitutã, quòd ægroti in primis aqua indigere arbitrarentur, vel autho. Plu. quòd fluxu, motuque aquarum aer eſſet ſalubrior, nã alioquin huius ſacræ ædes extra Vrbem excitari ſolebant. Claudius Impe. quum quidam ęgra, & affecta mancipia in inſula tædio medendi exponerent: liberos eſſe ſanxit. Liuius tertio quintæ dec. commemorat Lucretium prætorem tabulis pictis ex præda fanum Aeſculapii exornauiſſe. Habuit hæc inſula in prora, & Fauni ædem, quæ ita fluctibus ceſſit, vt, ne veſtigia quidem, appareãt. Meminit huius Vitruuius, in hæc verba. Proſtyli exemplar eſt in inſula Tyberina, in ęde Iouis, & Fauni. Ouidius.

Idibus agreſtis fumant altaria Fauni
Hic, vbi diſcretas inſula rumpit aquas.

Liuius autem ait Cn. Domitium Aeneobarbũ, & Cn. Scribonium ædiles multos pecuarios ad populi iuditium adduxiſſe, treſque ex his damnatos eſſe, & ex eorum multatitia pecunia ædem Fauni in inſula feciſſe. Probus ſcribit Faunum primum ædificia numinibus, lucoſque ſacraſſe, & ab eo Fana dicta eſſe. In hac inſula fuit Statua D. Iulii, quæ ſereno, & immoto die ab occidente in orientem conuerſa eſt: ſicuti Cor. Tac. & Sueton. teſtantur. *Fanum vnde.*

De Ponte Senatorum, ſiue Palatino, & Sublicio.
CAP. VII.

Senatorius qui & Palatinus.

SVCCEDIT autem infra inſulam, ad teli iactum, ſeptimus pons, à Senatoribus Senatorum, qui & Palatinus à Palatino monte propinquo eſt denominatus. Nam aucta Vrbe, & mœnibus, & ciuium numero, cum Sublicius non ſatis videretur facere, hunc, qui via Aurelia in maritima, Thuſciamq; mitteret, addidere; de quo intellexiſſe opinãtur Liuium cum inquit: M. Fuluius maioris vſus locauit portum, & pilas ponti in Tyberi, quibus pilis fornices poſt aliquot annos P. Scipio, & L Mumius cenſores locauerunt imponendos. Eſt enim pons multiplici fornice compactus ad excipiendos bifidos proximæ imminentis inſulæ alueos, hodie Pons S. Mariæ Ægyptiacæ à propinqua eius æde nuncupatur. in eo autem inſculpta ſunt hæc, videlicet.

NVMINI DEORVM AVG. IOVI OPT. MAX. ÆDEM VOTO SVSCEPTO. Q. LEPIDVS. M. F. M. CVRIVS. M. F. COS. III.

S. P. Q. R.

IMP. CÆSAR DIVI TRAIANI PARTHICI NERVÆ NEPOTI TRAIANO HADRIANO AVG. PONT MAX. TRIB. POT. II· COS. II. QVO VIS OMNIVM PRINCIPVM ET SOLVS REMITTENDO SEXTERTIVM NAVES MILLIES CENTENA MILLIA ENIM DEBITVM FISCI PATRES EIVS SVAQ. ET POSTEROS SVOS RESTITVIT HAC LIBERTATE SECVROS IVLIA AVG. MATER AVGG. ET CASTORVM MATRONIS RESTITVIT.

SABINA AVGVSTA

MATRONIS

DIVVS AVG. PON. MAX. EX. S. C. REFECIT.

Sublicius qui & Aemiliꝰ.

Vltimus verò & antiquiſſimus omnium ſequitur Sublicius, ab Anco Martio rege non ad tempus, vt prius Hercules, at in vſu Po. Ro. perpetuo manſurus, exſtructus, licèt totus ligneus. Nã ſinè ferreo clauo, ſine fulturis ita diſpoſitus erat contignatione, vt trabes per bella eximerentur, ac reponerentur,

rentur,

rentur. quod quidem ſic facere religioſum fuerat, poſtquã Coclite defendente ægrè reuulſus eſt, auth. Plin. Sublicius autem dictus, quia ilex ſpecies eſt quercus, ex qua confici ſolebat. vel, vt alij, à ſublicibus lignis. lingua enim Volſca magnæ trabes ſublices vocantur. Lapideum deinde Æmiliũ Lepidum prætorem feciſſe memorant, & ab eo Æmilium pontem denominatum. Vnde Ant. in itin. Poſt iterum, inquit, vnus effectus (de Tyberi enim loquitur) per pontem Lepidi, qui nunc abuſiuè lapideus dicitur, & reliqua. Hunc tyberinis fluctibus læſum reſtituit Tiberius. Cor. Tac. refert Othone imperante ſubita inundatione fuiſſe per ruptum. quem longo tempore poſt Antoninum Pium reſtituiſſe, author eſt Iulius Capitolinus. Quidam marmoreum poſuiſſe dicunt, & in hunc vſque diem pontem marmoratum appellari. Huius enim veſtigia in medio alueo ipſius fluminis, parum ſupra Naualia, adhuc cernuntur. Et quanquam de loco varia traduntur, conſtat tamen ad Auentini montis radices fuiſſe; quod innuit Appianus, cum inquit: Auentinum aſcenderat Gracchus; mox inde fugiens per põtem ligneum ad alteram fluminis partem euectus eſt. In Sublicio autem ponte conſidebant pauperes ſtipem à trãſeuntibus petentes. Sen. In ſublicium pontem me tranſfer, & inter egenos abige, non ideò tamen me deſpiciam, quod in illorum numero conſedero, qui manum ad ſtipem porrigunt. Ex eodem facinoroſi præcipitabantur in Tyberim. ex quo & Heliogabali imp. cadauer annexo pondere, ne fluitaret, deiectum eſt. Poſt verò incenſam à Gallis Vrbem ob inopiam cibariorum decretum tulerunt, vt ſexagenarij è ponte Sublicio in Tyberim, tanquàm patriæ inutiles, deijcerentur, vnde depontanei ſexagenarij dicebantur. Veritas tamen hoc habet, quòd ſexagenarij à ſuffragio repellebantur, & ita eos ponte deijci ſolitos ferunt. qui pons, vt retuli, olim erat apud Septa. Illud autem ſciendum pontes, tàm qui extra, quàm qui in Vrbe erant, varijs temporibus à diuerſis fuiſſe reſtitutos hominibus, & inter alios ab Vrſo Alo, vt hoc eius epithaphium teſtatur.

Sublicius vnde.

Neutram harũ opinionũ probandã fore cenſeo, cum non habẽt certos auctores, ſed vulgi prorſus eſt opinio.

VRSVS ALVS CIVIS SATRAPES EX VMBRIA IN ARMIS FLORVIT ADVLESCENS VERO POSTQVAM FACTVS EST ÆQVATVM CAPITOLIVM RECONDIDIT TABVLARIVM LEGES SERVAVIT. R. P. A FALISCIS LIBERAVIT QVIRITES IN EXILIVM PONTES REFECIT PLEBEM PACAVIT DIVISVM IMPERIVM RECONCILIAVIT.
VIX. AN. XLIII. MEN. X. D. IIII.

ADDITIO.

Pons Senatorius, ſeu Palatinus nunc Sanctæ Mariæ, qui vi & impetu fluminis Anno M. D. LVII. deiectus ferè medius fuerat. S P. Q R. Anno M. D. LXI. tempore Pij Papæ IIII. ex ligneis machinis illum reficere curauit. Sed cũ opus iam abſolutum eſſet, dum hinc illuc, ex latere nempe ad latus conantur attrahere, perfracto vno ex validioribus rudentibus, quò maxime tota machina ſubnitebatur, præceps in Tybrim proruit, quaſſata mole, & abrupta; in qua ad nummum octonum milliũ impenſum fuiſſe conſtat; ſicq; ad vſque tempora Gregorij XIII. hoc eſt anno 1574. inuius perſtitit. quò demum tempore cum ſacri Iubilei annus aduentaret, idem Pop. Rom auctoritate Pontificis, ſubſtructione arcuata, ingenti ſolidaque paraſtata Flumini iniecta, duobusque eminentibus fornicibus è Tiburtino lapide ſuperimpoſitis, ad priſtinam formam, & decorem reſtituendũ curauit: in quo opere impenſi ſumma ad quatuor, & quinquaginta millia nummum aureorum extitit; vt ex Matthæo Typhernate illius fabricæ Architecto accepimus. In cuius lateribus vtrinque legitur in tabulis marmoreis ſequens inſcriptio.

EX AVCTORITATE GREGORII XIII.
PONT. MAX.
S. P. Q. R.
PONTEM SENATORIVM CVIVS FORNICES VETVSTATE COLLAPSOS ET IAMPRIDEM REFECTOS FLVMINIS IMPETVS DENVO DEIECERAT IN PRISTINAM FIRMITATEM AC PVLCHRITVDINEM RESTITVIT ANNO IVBILEI M. D. LXXV.

Sed pontibus extructis, in Tranſtyberinam regionem tranſeamus.

De Tranſtyberina regione. Rauennatium, & Fortis Fortunę Templo; Thermis Seuerianis, Hortis Cæſaris, ac de Aqua Alſietina, & de Pratis Mutijs. CAP. VIII.

TRANSTYBERINA regio priſcis temporibus Ianiculi, à monte, qui plurimus ei imminet, nomen accepit. Rauēnatium etiam Vrbem nominatam inuenio. Auguſtus enim contra Antonium, & Cleopatram victoria potitus, binam inſtituit claſſem, vnam apud Meſenium Lucanię portum, qua Italię inſula, oramque Galliarum maritimam, Hiſpanias, Africam, Mauritaniasq; tueretur. Alteram apud Rauēnam, cuius partes eſſent Adriatici ſinus, Illyrici, Dalmatiæ, Græciæ, Thraciæ, Ponti, & Aſię, atque Ægypti oræ neceſſitatibus ſubuenire. Cum itaq; Romano Senatui ea in primis eſſet cura, vt nulla poſſet Romam frequentare multitudo, cui non eſſet habitandi locus publicè aſſignatus, attributa eſt Rauēnatis claſſis militibus regio Tranſtyberina, quę ex inde vrbs Rauēnatium dicta eſt, ſicut & Templum, Meritoriaque taberna; vbi nunc S. Maria ædes. In hac autem regione pauca admodum memoratu digna extitere. quia addita cum fuiſſet Vrbi non inopia loci, ſed ne Ianiculus mons arx hoſtium quandoque eſſet, propter peſtiferos auſtros, quibus infeſtabatur, à viliſſimis tantum hominibus, ſordidiſſimasque exercentibus artes, culta erat. Quare minimè mirum videri poteſt, ſi paucis tranſigi verbis videbitur. Spartianus tradit Seuerum Imp. Thermas ſui nominis in regione Tranſtyberina feciſſe. & Vopiſcus, Aurelianum hyemales, quod aquæ frigidi aeris illic deeſſent. Quarum veſtigia, licet quidam inter montem aureum, & S. Franciſci ædem eſſe dicant, nullibi tamen certa apparent. Cæſar Hortos, & Naumachiam iuxta Tyberim habuiſſe dicitur, vbi Fortis Fortunæ Templum, Tiberij tempore dicatū. Alſietina aqua, quę & Auguſta dicebatur, ex lacu Alſietino via Claudia miliario XIIII. ab Auguſto in hortos,

Tranſtyberina regio.

& nau-

& naumachiam perducta Tranſtyberinæ ſeruiebat regioni, de qua ita ſcribit Fron. Quæ ratio mouit Auguſtum prouidentiſſimum principem producere Alſietiam aquam, quæ vocatur Auguſta, non ſatis perſpicio nullius gratiæ, immò & parum ſalubrem, & nuſquam in vſus populi fluentem; niſi forte cum opus naumachiæ aggrederetur, ne quis ſalubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere perduxit, & quod naumachiæ cœperat ſupereſſe, hortis ſubiacentibus, & priuatorum vſibus conceſſit. Solet tamen ex Tranſtyberina regione, quoties pontes reficiuntur, & à citeriore ripa aquę ex neceſſitate in ſubſidium publicarum ſalientium dari. Hanc autem aquam Hadrianum primum pontificem reſtituiſſe, eiuſque aquæ fontem in platea S. Mariæ tranſtyberinæ exſtare, tenet fama; Albionamque in hac regione agrum ab Albionarum luco, quo in loco bos alba immolabatur fuiſſe. *Prata Mutia.* Prataque Mutia e regione Naualium. Diony. Mutium autem mori eligentem pro patria regionem tranſtyberim donauere de publico. hic locus prata Mutia vſq; ad hanc ætatem vocantur. *Ludi Piſcatorij.* Ludi piſcatorij in ripa Tiberis, propè vbi nunc Naualia, olim celebrabantur, auth. Sex. Pomp.

De Sepulcro Numæ, & Cecilij poetæ, Tribunali Aurelio, Ianiculo, & Hortis Martialis. C A P. IX.

NVMA rex ſub Ianiculo ſepultus eſt, inquit Solinus. Diony. Iacet autem Numa in Ianiculo tranſtyberim. Caſſius Hemina quarto annalium libro prodidit. Cn. Terentium ſcribam agrum ſuum in Ianiculo repaſtinantem offendiſſe arcam, *Sepulchrũ Numæ.* in qua Numa ſitus fuiſſet, in eademque libros eius repertos P. Cornelio L. filio Cethego M. Bebio Q. filio Pamphilo Coſ. ad quos à regno Numæ colligunt anni D.XXXV. & hos fuiſſe ex cartha. De Numę libris, & ſepulcro Liuius hęc habet verba: In agro L. Petilij Scribæ ſub Ianiculo, dũ cultores altius moliunt terrã, duæ lapideæ arcę octonos fermè pedes lõgę, quaternos latę, inuẽtę ſunt; operculis plũbo deuinctis, literis latinis, grecisq; vtraq; arca inſcripta erat. in altera Numam Pompilium regem ſepultum eſſe, in altera libros

Numæ

Numæ ineſſe. Eas arcas cum ex amicorum ſententia dominus aperuiſſet, quæ titulum ſepulti regis habuerat, inanis inuenta: ſine vllo corporis humani veſtigio: aut alterius rei, per tabem tot annorum omnibus abſumptis. in altera duo faſces candelis inuoluti ſeptenos habuere libros, non integros modo, ſed recentiſſima ſpecie. ſeptem libri latini de iure pontificio, ſeptem græci de diſciplina ſapientiæ. in quibus cum animaduerteretur pleraque friuolas religionum cauſas continere, ex S.C. in Comitio cremati ſunt. Tribunal Aurelium in transtyberina regione fuiſſe arbitramur. de quo Cicero ad Quirites ita meminit: Ego cum homines in tribunali Aurelio palam conſcribique vidiſſem. Naualia autem priſcis temporibus vbi & nunc, de quibus Liuius quinto quintæ dec. hæc ſcribit L. milio Coſ. naues, quæ in Tybcri paratæ, inſtructæque ſtabant, vt ſi rex poſſet reſiſtere in Macedoniam mitterentur, ſubduci, & in naualibus collocari, Senatus iuſſit. Sed in Ianiculum tempus eſt aſcendere, quem montem Ouid. arcem appellauit, his carminibus.

Tribunal Aureliū.

Naualia.

Arx mea collis erat, quem cultrix nomine noſtri
Nuncupat hæc ætas, Ianiculumq; vocat.

Ianiculus vnde dictus.

Hoc illi nomen fuiſſe putant, quod Ianus ibi, vel ſit ſepultus, vel habitauerit, Virgilius.

Hic duo præterea diſiectis oppida muris
Relliquias, veterumq; vides monumenta virorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit vrbem.
Ianiculum illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Alij quod ex Ianiculo Romani primum iter in Hetruriam fecere, & ab eo tranſitu Ianiculum dictum. Ianus enim tranſitus vocatur, vt viſum eſt ſupra. Plinius: Saturnia, inquit, vbi nunc Roma eſt, Antipolis vbi Ianiculus, in parte Romæ. In hoc colle Martialis hortos amęniſſimos habuit, quos ipſemet libro primo multis celebrat verſibus. Idem Plin. tradit Q. Hortenſium dictatorem cum in Ianiculum receſſiſſet legem in æſculeto tuliſſe. Euſebius vero Cecilium Statium, poetam, in eodem ſepultum eſſe. Huius autem collis forma in longum porrigitur, auſpicatur à porta nunc Turrionis, & ſex plus minus ſtadijs in meridiem extenditur: aſſurgit plurimus ad portam Aureliam.

Horti Martialis.

Statius vbi ſepultus.

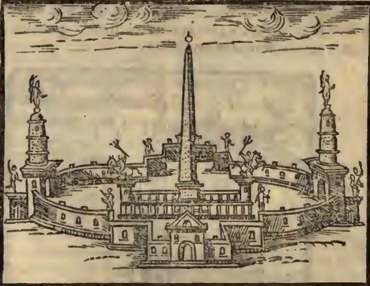
De Monte, & Campo Vaticano, Templo Apollinis, & Martis, Naumachia, Circo, & hortis Neronis, ac de Obeliſco Ceſaris. CAP. X.

Vaticanus mons, & vnde.

EXPOSITIS ijs, quæ ad Tranſtyberinam regionem, ſiue Ianiculum, pertinere videbantur, Vaticanum dico montem, & campum (quãquã extra Vrbem) his proximum addere, ex ſitus deſcriptione, admonemur. Vaticanus igitur Mons is eſt, in quo S. Petri templum, Pontificisque Palatiũ ſpectatur. Vaticani autem varia traditur etymologia. Gellius enim ſcribit, agrum vaticanum, & eiuſdem agri deum præſidem appellatum à Vaticinijs, quæ vi, & inſtinctu dei eius in eo agro fieri ſolita eſſent. Var. in libris diuinarum aliam tradit iſtius nominis rationem. Nam ſicut Aius, inquit, deus, araque ei ſtatuta, quæ eſt in infima Noua-uia, quod in eo loco diuinitus vox edita erat, ita Vaticanus Deus nominatus, penes quem eſſent vocis humanæ initia, quoniam pueri ſimulatque parti ſunt, eam primum vocem edunt, quæ prima in Vaticano ſyllaba eſt.

Sex.

Sex.verò Pompeius vult collem hunc Vaticanum nuncupatum,quod pulſis Hetruſcis eo potitus ſit Po.Ro.vatũ reſpõſis. Plinius refert tempeſtate ſua Ilicem in Vaticano fuiſſe, in qua titulus æneis literis, hetruſcis religione iam tũ dignũ arborem fuiſſe,ſignaret. Apollinis templum eo in loco ſtatuunt,vbi nunc ſacellum S.Petronillæ,ſicut Martis,vbi Sanctæ Mariæ cognomento de Febribus,in via olim triumphali *Apollinis Templum*
Iulium Paulum Poetam, Prædiolum in Vaticano poſſediſſe commemorat Gellius. Cor.autem Tac.Neronem clauſiſſe in valle Vaticani ſpacium in quo equos regeret, apudque nemus,quod nauali ſtagno circumpoſuit, conſeuiſſe. Conuenticula,& cauponas exſtruxiſſe, obtuliſſequè hortos ſuos ad varia in Chriſtianos tormentorum genera; ſpaciumque illud circum appellatum. In quo idẽ Nero circenſe ludicrũ habitu aurigæ edebat,permixtus plebi.vel* circulo inſiſtẽs. *al. curriculo.*

-CIRCVS - NERONIANVS -

Et quia Plinius Obeliſcũ Vaticani in Caii, & Neronis Circo ponit, arbitrãtur nõnulli nauale ſtagnũ, ſiue Naumachiã ſecus ipſum montẽ,qua ad portã Pertuſam itur,fuiſſe. Hortos verò à clauſura illius circi ad Tyberim. Obeliſcus autẽ ſecus eccleſiam Apoſtolorũ.in via olim triumphali,ſolus ex maioribus omnibus,nunc eſt erectus,his titulis inſcriptus. *Obeliſc.*

DIVO CAESARI DIVI IVLII F. AVGVSTO.
TI. CAESARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO
SACRVM. Ab altero verò latere.

R DIVO

DIVO CAESARI DIVI IVLII. F. AVGVSTO.
TI. CAESARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO
SACRVM.

In cuius vertice pila aurata poſita eſt. De hoc autem obeliſco Plinius ita ſcribit. Tertius eſt in Vaticano Caii,& Neronis principum circo, ex omnibus vnus omnino fractus in molitudine eius, quem fecerat Soſtridis filius Nuncoreus, & poſt cœcitatem, viſu reddito, Soli ſacrauit, altitudine cubitorum centum. Idem vbi de magnitndine arborum tractat hæc habet verba: Abies admirationis præcipuæ viſa eſt in naui, quæ ex Ægypto Caii principis iuſſu Obeliſcum in Vaticano circo ſtatutum, quatuorque truncos lapidis eiuſdem ad ſuſtinendum eum, adduxit. qua naui nihil admirabilius viſum in mari certum eſt. centum viginti modij lentis pro ſaburra ei fuere. Longitudo ſpacium obtinuit magna ex parte Hoſtienſis portus, latere læuo: ibi namque demerſa eſt à Claudio principe. Arboris eius craſſitudo quatuor hominū vlnas complectentium implebat.

Seſoſtri-du.

AD-

ADNOTATIO.

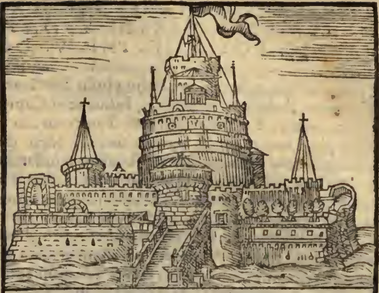
Obeliſcus Vaticanus qui vnicus ad ætatem vſque noſtrã erectus permanſit,antequam e priori illa ſua ſede amoueretur,in eo ſtabat loco qui ſacrario baſilicæ Principis Apoſto lorum eſt proximus è regione celeberrimi Vrbis cœmeterii,totumq; baſi,& vltra obrutus, quod vulgo Campi Sancti fertur via publica; At Sixtus V. Pont.Max.Pontificatus ſui anno primo,qui fuit ſalutis humanæ. 1585. de eo transferẽdo in forum Principis Apoſtolorum, ſanctiſſimæq, Cruci cõſecrando ſtatuit,gentium ſuperſtitione amota. Itaque paratis iis quæ ad tantam molem amouendam, vehendamq; neceſſaria erant,anno ſequenti 1585. ingenti ſumptu eſt tranſlatus ingenio, & opera Dominici Fontanii Architecti è pago Mili Agri Monocomenſis, impoſita Cruce,magna populi frequentia,& deuotione .

De via Triumphali,Aqua Sabbatina,& Sepulcro Scipionis. CAP. XI.

TRIVMPHALIS autem viæ mentio licet facta ſit ſupra, tamen libet hic oſtendere quo tramite in Capitolium perduceret. Parata igitur triumphali pompa in territorio triumphali,per viam procedebant triũphalem , cuius ſtratæ ſilicibus particula adhuc cernitur ſub S.Spiritus hoſpitali , vt per nunc dirutum pontem tyberis triumphalem,cuius ampla cernere eſt fundamenta , in vrbẽ, & ad Capitolium duceretur. Continuabatur autem via triũ phalis ad poſteriorem olim porticum S.Celſi.inde. S. Laurentii in Damaſo eccleſiam,& poſt Floræ campum petebat. idq; hinc maximè proximis temporibus cernere fuit , quòd in continuatis ſuper eam domibus fundamenta iacere , aut puteos effodere molientes , ſiliceam veterem offenderunt , ſpacioſiſſimam , à campo Floræ ad nunc plateam Iudæorũ , inde Iunonis templum,nunc. S. Angeli eccleſiam,poſtea ad S.Geor. in velabro procedens via,ſub nouis ædibus, ruiniſq ab effodientibus inuenitur quouſq; Iani tẽplo , velabroque proxima in cliuũ deſitura capitolinũ detecta cernitur, Blon.

In hortis Pontificis viſitur hodie Nili ſimulacrum, & circũquaque animalium genera in eo flu.naſcentium, ac tyberis, cum pueris vrbis conditoribus lupæ mammam tractantibus. Apollinis cum arcu,& ſpiculis Signum,Laocontisque Virgiliani cum duobus filiis,de quo ſupra facta eſt mentio:Veneris paruum Cupidinem iuxta ſe deſpicientis, & Cleopatræ fonti appoſitum,exangui ſimilis. Quæ omnia exornandi locum gratia hinc indè eò ſunt tranſlata.Exſtant & multa alia antiqua monimenta in porticu eiuſdem pontificis,ac in vinea ad primũ lapidem fermè eregione pontis Miluii,quæ, cum ibi non ſint inuenta, nullam antiquorum locorum prębent cognitionem. Quare his omiſſis ad vtiliora veniamus.

Sabbatina aqua vnde. Sabbatina aqua à Sabbatino Anguillariæ lacu Romam perducta erat, cuius formæ veſtigia quædam extra portam Aureliam exſtare dicuntur.hanc Adrianus primus pontifex reſtituit,perduxitque in Baſilicam diui Petri ad vſum ſacerdotum,& ad lauandos pauperum pedes in cœna domini. In cãpo Vaticano, haud procul à mole Hadriani fuit ingens Meta,ſiue Pyramis,quam Alexander ſextus pontifex deſtruxit, vt viam ad eandem baſilicam aperiret, vel ne eſſet hoſtibus, tanquam propugnaculum contra propinquam arcem, cuius fundamenta vidimus effodi ſuperioribus annis. Sunt autem qui velint Septem Epulonum fuiſſe ſepulcrum, vel Scipionis.de quo Acron Horatii interpres ſic meminit. Deuicta Carthagine virtute Scipionis Africani, cum Afri aduerſus *Scipionis ſepulcrũ.* Romanos denuò rebellarent, conſulto oraculo reſponſum eſt,vt Sepulcrum Scipionis fieret,quod Carthaginem reſpiceret, tunc leuati cineres ſunt de pyramide in Vaticano,& humati in ſepulcro eius in portu,vt Carthaginem reſpiceret.Gentile tamen Scipionum *Gentile Scipionũ ſepulcrũ.* ſepulcrum in via Appia fuiſſe declarabimus. Huius autem pyramidis forma viſitur in porta ænea eccleſię apoſtolorum celata.

.CASTRVM. S. ANGELI.

De Mole Hadriani, & Pratis Quintijs. CAP. XII.

AELIVS Hadrianus Imp. iuxta Ælium ſui cognominis pontem Molem, ſiue Sepulcrum, eregione Mauſolei Auguſti, excitauit, vt index in ipſa inciſus oſtendit huiuſmodi.

L. HÆLIO CAES. DIVI HADRIANI AVG. F. COS. II. F. &

Spartianus: Fecit & ſui nominis ſepulcrum iuxta Tyberim. In hoc autem ipſe primus ſepultus dicitur, & poſt omnium Antoninorum cineres conditos eſſe inſcriptiones, & epithaphia ibidem in marmore inciſa oſtẽdunt, ex quibus ſatis erit hæc, quæ ſequuntur, notauiſſe.

IMP. CÆS. DIVI TRAIANI PARTHICI FILIO DIVI NERVÆ. ADNEPOS TRAIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XXII IMP. II. COS. III. P. P. ET DIVÆ SABINÆ IMP. CÆS. T. AELIVS HADRIANVS ANTONINVS AVG. PIVS PONT. MAX. TRIB. POT. II. DESIGN. IIII. COS.II. P. P. PARENTIBVS SVIS. Item

IMP. CAESARI. L. AVRELIO VERO AVG. ARMENI AC. MED. PARTHIC. PONTIF. TRIBVNIC. POT. VIIII. IMP. V. COS. II. P. P.

Lampridius autem refert Commodum iuſſu Pertinacis in monumentum Hadriani tranſlatum. Iulius verò Capitolinus Seueri cadauer illatum in Hadriani ſepulcrum, in quo & Cæſar pater eius naturalis ſepultus fuerat. Idem docet Antoninum Pium Hadriani patris ſepulcrum inſtauraſſe, eique templum dedicauiſſe. Hanc equidem molem hodie Pontifices pro præſidio habent. Eſt enim ampla, rotunda, ſolida, & inexpugnabilis. olim extrinſecus marmore incruſtata. Dicta eſt etiam arx Creſcentii à Creſcentio quodam factioſo duce ex oppido Nomento, qui illam in ſuam poteſtatem cum redegiſſet, diu tenuit; donec Theutonicorũ fidei, qui illam oppugnabant ſe committens, ab illis eſt trucidatus. Deſcribitur a Procopio hoc modo. Hadriani quondã Imp ſepulcrum extra portam Aureliam, ſiue, vt nobis placet, Aeliam, iactu lapidis impoſitum. Primus eius ambitus quadrigati figuram habet, conſtat enim totus ex marmore pario, ſumma artificum diligentia ædificatus. In medio verò huius quadrati rotunda moles aſſurgit, excelſa altitudine, & tanta, vt in ſuprema eius parte area ſit, cuius diameter vix iactu lapidis tranſigitur. Quam molem Belliſarius occupans pro arce, & præſidio cõtra Gothos vſus eſt. Erant olim in ſumma parte vndique magnæ ſtatuæ hominum, equorũ, quadrigarum miro artificio elaboratæ: has partim integras milites demoliti: partim confractas in hoſtes deiecerunt. Viſuntur adhuc in hoc monumento boum capita, & quædam alia inſculpta. Prata autem Quintia, à Q. Cecinnato denominata, in campo Vaticano fuiſſe, Plinius ſic commemorat. Aranti quatuor ſua iugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur, viator attulit dictaturam. Locus enim nunc in pratis vulgo dicitur. Theatrum in pratis vaticanis inter pontem Miluium, & molem Hadriani ponit Fuluius, auth. Procopio, ad ludos gladiatorios ædificatum: à quo autem nõ meminit. Exſtant, inquit, hodie (vt creditur) veſtigia quædã in vinea Io. Albertini patricii Ro. At Circũ non theatrum eum fuiſſe ego crediderim, vt forma adhuc præ ſe fert. niſi perpe-

ram

ram interpres locum verterit. Nam in theatris ludi ſcœnici fiebant, in circis verò equorum curſus agebantur.

De iis quę extra portam Flumentanam, & Collatinam fuere, vel nunc ſunt.
CAP. XIII.

QVANQVAM ex ſitus deſcriptione antiquæ vrbi, & nouæ iure optimo finem imponere liceret; tamen cum maiorem quandoq; ambitum adepta ſit, ſuburbiaq; in eum producta eſſent ſpaciũ, vt hinc tyrrhenum mare, inde Ocriculi attingerent pontẽ, multa memoratu digna extra relinquuntur, ex quibus & tẽporis vetuſtate, & bellorum iniuria pauca quædam in noſtrã peruenere cognitionem, quæ percurriſſe non minus cõducere, grataq; fore arbitramur iis, quæ intra Vrbis mœnia ſunt cõprehenſa. Quare, ex ordine inſtituto, à porta Flumẽtana exordium ſumamus. à qua vltra primum lapidẽ occurrit Miluius pons: de quo paulo ante ſatis declaratum eſt, ſicut de ortu, naturaq; tyberis, ac via Flaminia: quæ, vt diximus, à Cn. Flaminio Ariminum vſque ſtrata, ab eodem etiam denominationẽ accepit. Vias enim vrbis ex ſilice fermè omnes ſtratas fuiſſe indicant veſtigia, tam extra, quã intra Vrbẽ multis in locis exiſtentia. Ideò, fermè omnes, dictum eſt, quia Liu. primo dec. quintæ ait, M. Aemilio Coſ. Cenſores vias ſternendas ſilice in vrbe, glarea extra vrbem ſubſtruendas, marginandasque omnium primos locauiſſe. & Plutar. Cn. Gracchum certis regionibus vias direxiſſe, & eas paſſim lapide ſtrauiſſe, partimque arenæ muniuiſſe aggeribus, iniqua adæquantem, & quantum valles, torrentesque abrumpebant, pontibus æquali altitudine coniungentem. Quibus verbis patet non omnes ſilice fuiſſe ſtratas. Idem autem Gracchus dimenſo viarum ſpacio ſingulis miliariis columnas lapideas, ſpacii ſigna præferentes, conſtituit, lapidesque parũ inter ſe diſtantes ex vtraque viarum parte diſpoſuit, vt ex illis facilè in equos eſſet aſcenſus. In Flaminia Auguſtus quatuor pontes, præter minorũ pontiũ turbã, maximo exſtruxit opere, atque impendio, ex quibus nunc integer ſolus exſtat,

Suburbia.

Via ex ſilice ſtrata.

Columna miliaria.

qui Ariminum,ſuburbiumq; coniungit. Miluius multa,quæ ab eo accepit ornamenta, prorſus amiſit:& qui Tyberim itē ſub Ocriculo iungebat,parte vnā ſucciſus, in arcis fundamēta conceſſit. Is verò qui ſub Narnea Narem amplectabatur Flu.multis,vt videtur,ſeculis,vel ſucciſum, vel collapſum vetuſtate,fornicem medium amiſit, Blon. In eadem autem via ſepeliebantur defuncti. Iuu.

Narnia Pons.

Quorum Flaminia tegitur cinis,atque Latina.

Viſuntur & hodie in ea magnę ſepulcrorum moles. Plinius docet in Flaminia Cæſaris villam, quæ ad Gallinas dicebatur, poſitam eſſe. eius ſunt hæc verba: Sed & circa diuum Auguſtum cuncta eius digna memoratu. Namque Liuiæ Druſillæ, quæ poſtea Auguſta matrimonii nomen accepit, cum pacta eſſet illa Cæſari, gallinam conſpicui candoris ſedenti aquila ex alto abiecit in gremium,illęſam:intrepideq; miranti acceſſit miraculum, quoniam tenentem roſtro laureum ramum onuſtum ſuis baccis:conſeruari alitem,& ſobolem iuſſere aruſpices,ramumque eum ſeri, ac rite cuſtodiri, quodque factum eſt in villa Cœſarum fluuio Tyberi impoſita,iuxta nonum lapidem Flaminia via, quæ ob id vocatur ad Gallinas. Eadem fermė ſcribit Suet. in Galbę vita. Huic autem viæ iuncta erat Claudia,vbi Horti Ouidii, vt ipſe teſtatur,his verſibus.

Villa Cæſaris ad Gallinas.

HortiOuidij.

Nec quæ pomiferis poſitos in collibus hortos
Spectat flaminiæ Claudia iuncta viæ.

Aemilia via.

Aemilia via à Lepido Flaminii collega ſtrata,vt quorundā eſt opinio, ab Aemilia regione Bononiam vſque, cuius veſtigia multis in locis adhuc cernuntur. Fuerunt autem Aemiliæ duæ, altera quæ Flaminiam excipiebat, altera quam ſtrauit Scaurus per Piſas,& Lunam in Sabatios vſque. Fuit & tyberina via, & Caſſia extra portam nunc Vicilariam, quæ Sutrium, Vetrallam, Viterbiumque, & Vulſinenſem mittebat,cuius quota pars, ex ſaxo quadrato ſtrata, alicubi adhuc videtur. Clitellæ,inquit, Sextus Pompeius,dicuntur non tam hæ,quibus ſarcinæ colligatæ mulis portantur, ſed etiam locus Romæ per ſimilitudinem, & in via Flaminia loca quædam deuexa,& accliuia. Galienus autem Imperator. parauerat porticum Flaminium vſque ad pontem Miluium, vt tetraſticè fieret, ſiue pentaſticè, vt primus ordo pilas haberet,

haberet, & ante ſe columnas cum ſtatuis, ſecundus, & tertius. deinde diateſſaron columnas, auth. Tremellius. perfecerit ne, incertum. Extra autem portam Collatinam via eiuſdem nominis exit, in qua Virgo aqua concipitur: Collatiam olim mittebat, nunc verò, haud procul à porta, Salariæ viæ iungitur. Et quia mœnia Collinam portam non excedebant, Collatina priſcæ Vrbis porta non erat, ideo pauca, quæ extra hanc fuere, in cognitionem noſtrã poſſunt peruenire. *Via Collatina.*

De ijs quæ extra Portam Collinam fuiſſe traduntur. *CAP. XIIII.*

SEQVITVR porta Collina, cuius via nunc, vt olim, Salaria nuncupatur, quod per eam Sabini ſalem in Vrbem deferebant. ducit in Sabinos, & apud Eretum in ipſam incidit Numentana. De Salaria meminit Cor. Tac. hoc modo: Tertium agmen per Salariam Collinæ portæ appropinquabat. In hac Veneris Erycinæ Templum fuiſſe diximus, vbi reſtagnante Tyberi Apollinares celebrabantur. hoc autem templum propè portam fuiſſe Appianus ſic docet. Cum copijs ſubinde prouectus Sylla ad Collinam portam caſtra locat, non longè à Veneris templo. & Ouid. ſic. *Via Salaria.* *Veneris Erycinæ Templũ.*

Templa frequentari collina proxima porta
Nunc decet, à Siculo nomina rege tenet.
Vtq; Siracuſias Aretuſidas abſtulit armis
Claudius, & bello te quoque cœpit Erys.

Votum quidem ferunt à Fabio dictatore: dicatum verò L. Portio, idque inſignem Porticum habuiſſe ſcribit Strabo. Veneri autem virgines paruas imagunculas, quas in delitias habebant, olim offerebant. Perſius. Nempe hoc quod Veneri donatæ à virgine Pupæ. Ad id etiam matronæ virilis membri figuram diuinis præcolentes honoribus, magna ſacrorum pompa perferebant. vbi fuit & ſimulacrum Veneris Verticordiæ, quod homines ab effuſa libidine auerteret. Ouidius.

Roma pudicitia proauorum tempore lapſa
Cumæam veteres conſuluiſtis anum.

Templa

Templa iubet Veneri fieri, quibus ordine factis
Inde Venus verſo nomine corda tenet.

Pudiciſſima, inquit Plin. fœmina ſemel matronarum ſententia iudicata eſt Sulpicia Paterculi filia, vxor Fuluij Flacci, electa ex centum præcipuis, quæ ſimulacrum Veneris ex ſibyllinis carminibus dedicaret. Eadem via, ad II. lapidem in ſigni monumento ſepultus fuit Licinus tonſor Auguſti, prædiues. Secus eandem viam extat ſepulcrum quoddam, in tēpli formam conſtructum, in quo Cereris, Bacchique picturæ cum vitibus, & hydrijs cernuntur. Extra verò Collinam portam Honoris templum ſtatuit Cic. ſecūdo de le. cum inquit. Noſtis extram portam Collinam Ædem Honoris? & Aram in eo loco fuiſſe memoriæ proditum eſt. ad eam cum Lamina fuiſſet inuenta, in ea ſcriptum, domina honoris, ea cauſa fuit ædis eius ædificandæ. Sed cum multa in eo loco ſepulcra fuiſſent, exarata ſunt. Statuit enim collegium locum publicum non potuiſſe priuata religione obligari. Per Collinam autem memorant Gallos Senonas ingreſſos, Vrbem diripuiſſe. Ab ipſa porta tertio miliario procul Annibal caſtra cum poſuiſſet, ad Herculis templum progreſſus eſt Vrbem expugnaturus, ſed ter imbribus, & grandine repulſus, obſidione Vrbem ſoluit. Via Salaria ad III. lapidem ſupra Anienem occurrit pons Salarius, priſcum adhuc ſeruans nomen, ſicut & via; In eo autem inciſa ſunt huiuſmodi.

Honoris Templū.

IMPERANTE. D. N. PIISSIMO. AC. TRIVMPHALI. SEMPER. IVSTINIANO. P. P. AVG. ANN. XXXVIII. NARSES. VIR. GLORIOSVS. EX. PRÆPOSITO SACRI PALATII. EX CONS. ATQVE. PATRICIVS. POST VICTORIAM. GOTHICAM. IPSIS. EORVM. REGIBVS. CELERITATE. MIRABILI. CONFLICTV. PVBLICO. SVPERATIS. ATQVE. PROSTRATIS. LIBERTATE. VRBIS. ROMÆ. AC TOTIVS. ITALIÆ. RESTITVTA. PONTEM VIÆ. SALARIÆ. VSQVAE. ADAQVAM A NEFANDISSIMO. TOTYLA. TYRANNO. DISTRVCTVM. PVRGATO. FLVMINIS. ALVEO. IN MELIOREM. STATVM. QVAM. QVONDAM. FVERAT RENOVAVIT.

Item carmina hæc.

Quàm bene turbati directa eſt ſemita pontis.
Atque interruptum continuatur iter.
Calcamus rapidas ſubiecti gurgitis vndas,
Et libet irata cernere murmur aqua.
Ite igitur faciles per gaudia veſtra Quirites,
Et Narſin reſonans plauſus vbique canat,
Qui potuit rigidas Cothorum ſubdere mentes,
Hic docuit durum flumina ferre iugum.

Anio, inquit Dionyſ. ex vrbe Tibure effuſus per excelſum ſcopulum multus per planiciem Sabinorum, Romanorumq; fertur, diſterminans vtranque regionem, influitq; in Tyberim parum infra pontem Salarium, aſpectu pulcher, & potu dulcis. Et quia ex ſublimi in vallem ſubiectam fertur, præcipitem Horatius appellauit; ſicut & Statius primo Syl. In hoc ſepultam fuiſſe Iliam ſcribit Acron. Apud eundem pugnauit Torquatus. Marijque ſepulcrum fuiſſe teſtis eſt Cic. de leg. Simulacrum Sibyllæ Tiburtinæ, quæ Tiburi colebatur vt dea, in gurgite Anienis inuentum eſt, tenens in manu librũ, cuius ſacra Senatus in Capitolium tranſtulit. *Marij Sepulcrum.*

De ijs quæ extra portam Numentanam, & Interaggeres fuere, vel hodie ſunt. CAP. XV.

QVARTO ordine ſuccedit porta Numentana. ab ipſa incipit eiuſdẽ nominis via, qua itur Numẽtum, quod eſt in Sabinis. Dicta eſt etiam Ficulnenſis via. Liuius, Decemuiri Numentana, cui tum ficulnenſis nomen fuit, profecti, caſtra in monte Sacro locauere. Ficulnenſem autem appellauit à loco vbi figlinæ, ſicut apud Teſtaceum, fiebant. Extra eandem portam Neniæ, quæ cantu querulo funeribus adeſſet, Templum fuiſſe legitur. Nam deorum, quos obeſſe putabant, templa, extra Vrbem, vt plurimum, ponebantur. ideò, vt plurimũ dicimus, quia in Palatio Febris Fanum, in Exquilijs Malæ Fortunæ, ad radices Auentini Socordiæ, & apud Auguſti forum Martis Vltoris templum fuiſſe, viſum eſt. quæ numina, non vt opem ferrent, ſed ne obeſſent, colebantur. Via Numentana, citra ſecundum lapidem, occurrit à ſiniſtra *Via Numẽtana.* *Ficulnenſis Via.* *Templũ Neniæ.*

S. Agnetis

S. Agnetis ædes, propè quam viſitur vetuſtiſſimum Bacchi Templum, Spherica forma, columnis circunquaque in gyrum diſpoſitis, templique teſtudinem ſuſtinentibus. vbi è muſiuo opere ornamenta picturæ, & ipſius dei geſta effigiata cernuntur, & Porphyreticum ſepulcrum vitibus, & vuis inſculptum, quod Bacchi eſſe multi fabulantur. Apparent autem apud hoc templum, verſus ſeptentrionem, magni cuiuſdam ædificij ruinæ, vbi Theatrum extitiſſe memorant: nos verò nihil certi habemus, quod de ipſo dicatur. Hinc verò ad ſtadia quatuor, iterum ſe ſe offert Anio, ſuper quo eſt pons Numentanus, priſcum retinens nomen, ſicut & via. quem pontem Narſes eunuchus exſtruxit. Inter hanc quidem viã, & Salariam ad IIII. miliarium fuit Suburbanum liberti Neronis, quò fugiens ipſe princeps ſeipſum interfecit, auth. Suet. Extra autem portam Interaggeres occurrit ſtatim locus planus, inſtar magnæ areæ, quadrata forma, parietibus circunſeptus, qui dicebatur Caſtrum Cuſtodiæ, vbi fuerant olim in ſtatione milites prætoriani Dioclitiani Imp. Procopius verò ſcribit eregione Viuarij forinſecus veteres Romanos alterum breuem murũ modico interuallo adieciſſe, non ad tutelam, ſed ad delitias, vt leones eo loco, & aliàs beſtias ſeruarent. Vnde olim locum ipſum Viuarium, hodie verò Viuariolum vocant.

Bacchi Templũ. *Pons Numẽtanus.* *Caſtrum Cuſtodiæ.* *Viuariũ.*

De ijs quæ extra portam Exquilinam, Næuiam, Cælimontanam, & Gabiuſam fuere, vel ſunt. *CAP. XVI.*

EXIT à porta Tiburtina eiuſdem nominis via, quę Tibur mittit. In hac apud S. Laurentium iacet Obeliſcus in vinetis confractus, haud ita multo poſt obuius fit ſupra Anienem pons Mammeus, vulgo Mammolo appellatus, ab Antonino Pio extructus. qui à Mammea Alexandri matre inſtauratus, eius nomen adquiſiuit. Quartus pons ſuper eundem fluuium Lucanus nuncupatur, qui propior eſt Tiburi, quam Romæ, ibique eſt ſpherica moles. In ponte verò legitur index. Ti. Plantij anthoris. Supra Tibur. autem XX. miliario concipitur Anio Vetus,

Pons Mãmeus. *Pons Lucanus.*

partim

partim in Tiburtinum vſum, partim Romam deductus, qui minus ſalubris in hortorum rigatorem, atq; vrbis ſordidiora exſtaret miniſteria. hanc aquam poſt annos xl. quam Appia perducta eſt, anno ab vr. co.CCCCLXXX. Curius enim dentatus cenſor cum L. Papirio deducendam curauit ex manubijs de Pirrho captis. Item poſt biennium actum eſt in Senatu de conſummatione eius. tamen ex S C. duumuiri aquam perducentes creati, Curius, & Fuluius Flaccus locauerant. Curius intra quintum diem deceſſit. gloria perductæ pertinuit ad Fuluium. Sed quoniam duæ Anienis aquæ in Vrbem fluebant, vt facilius dignoſcerentur, Anio nouus cœpit vocari, priori verò cognomen vetus adiectum. Nouus autem Anio Sublacenſi concipitur via, ad miliarium XLII. iungitur ei riuus Herculaneus, oriens eadem via ad miliarũ XLIII Ductus Anienis Noui efficit paſ. LVIII. millia, cuius riuum Frontinus à Nerua Imp. procurator aquarum conſtitutus, reſtituit, & in Vrbem deduxit. Strabo extra Exquilinam portam Labicanam, & Præneſtinam via egredi oſtendit, his verbis. Porrò in vnum cadit Labicana via à porta quidem Exquilina, à qua & Præneſtina, à ſiniſtra verò hanc, & Exquilinum campum omittas, vltra centum viginti ſtadia pergit, tum & Labio propinquat, & Tuſculum relinquit. Ab hac eadem porta haud procul, erat locus, qui olim Puticulæ dicebatur, quòd ibi eſſent frequentes putei in quibus condebantur combuſtorum oſſa ex propinquo campo Exquilino. Puticolæ, inquit Elius, quod putreſcant ibi cadauera proiecta, qui locus publicus vltra Exquilias. Via præneſtina, inter ſextũ, & octauum miliarium, in agro Lucullano concipitur aqua Appia, diuerticulo ſiniſtroſus paſſuum DCCLXXX habet longitudinem à capite vſque ad Salinas. hæc M. Valerio Max. P. Decio Mure Coſ. anno XX poſt initium Samnitici belli inducta eſt ab Appio Claudio cenſore, cui poſtea Aegro fuit cognomẽ. Collegam autem habuit C. Plautium. cui ob inquæſitas eius venas Venocis cognomen datum eſt. ſed is intra annum, & ſex menſes deceptus à collega, tanquam idem facturo, abdicauit à cenſura. nomen aquę ad Appij honorem tantum pertinuit, qui multis tergiuerſationibus extraxiſſe cenſuram traditur. donec & viam & aquæductum conſummaret. Plin. Agrippa, inquit, & Virginem

ginē adduxit ab octauo lapide diuerticulo.II.mil.paſ.via prę neſtina,iuxta Herculaneum riuum, quem refugiens virginis nomen obtinit. & rurſus: Agrippa in ædilitate ſua adiecta virginea aqua,cæteriſque corriuatis, atque emendatis lacus ſeptingentos fecit. Ex quo Auguſtus Po. Ro. vinum petenti ſubiratum reſpondiſſe ferunt. Tot aquas introduxit Agrippa gener meus, & vinum quęritis: Addidit autem Agrippa omnibus aquis ſigna ærea, aut marmorea, vt pote dei aquarum,qualia nunc quædam in Vrbe cernuntur. Quod etiam teſtantur carmina inſculpta in marmore, iacenti inter ſpineta, in Platea S. Pauli, quæ ſunt hæc.

Vrbanè dictum Aug.

PERDIDERAT LATICVM LONGEVA IN CVRIA CVRSVS.
QVOS TIBI NVNC PLENO CANTHARVS ORE VOMIT. & Propertij hęc.

Et leuiter lymphis tota crepitantibus Vrbe
Cum ſubito triton ore recondit aquam.

Ædicula,inquit Frontinus,fonti appoſita hanc virginem pictam oſtendit. Alij autem Virginem appellatam tradunt, quod quærentibus aquam militibus Virguncula venas quaſdam monſtrauit, quas ſecuti ingentem aquæ modum inuenerunt. Fuluius autem ab ea porta,quæ Maior nūc vocatur, tanquā olim ab Exquiliua, aut certè propè quæ fuerit, Labicanam, & Præneſtinam viam nunc egredi ſcribit. Labicana à dextris, iuxta formam aquæ Claudiæ, ad Colūnam oppidum; Præneſtina verò Galicanum nunc,olim Gabios, deinde Præneſte, à quo nomen accepit, tendit. A Cœlimontana verò incipit, via Campana, quæ ſtatim extra portam in duas dirimitur ſemitas; ſed poſt pauca ſtadia vtraque Latinæ iungitur. Inter Cœlimontanam, & Latinam Gabiuſam locauimus portam,à qua olim exibat via Gabina, de ea ita meminit Liuius: P. Valerius T. Herminium cum modicis copijs ad II. lapidem Gabina via occultatum obſidere iubet. Idem: ad III. lapidem venere via Gabina. Fuerunt autem Gabij, vt diximus, via præneſtina. Strabò; Sunt & Romanorum oppida à ſiniſtra Latinæ,inter eam,& Valeriam Gabij exſtant, in via præneſtina, vbi lathomiæ ſunt pluſquam reliquæ, lapides Romæ ſuppeditantes, diſtantes Roma, & Præneſte ex æquo ſtadijs centum.

De

De ijs quæ extra portam Latinam, & Capenam fuere, vel ſunt. CAP. XVII.

A Latina autem porta Via, eiuſdem nominis, exit, quę in Latinos populos ducit; videlicet per Leuicanum, nunc Valmontonum; & nunc Campaniam vſque ad Caſinatem S. Germani Saltum, de qua Strabo ſic ſcribit: Præclariſſimæ ſunt viæ Appia, & Valeria; media inter has Latina eſt, ad Caſinum oppidum iungitur Appiæ XIX. à Capua diſtans ſtadijs. In hac IIII. ab Vrbe lapide, fuit Templum Fortunæ Muliebris, eiuſdemque deæ Simulacrum, nephas attingi niſi ab ea, quæ ſemel nupſit. Val. Max. Muliebre inquit, Fortunæ Simulacrum, quod eſt in via Latina ad quartum miliarium eo tẽpore cum in æde ſua conſecratum Cal. decembris, quo Coriolanum ab excidio Vrbis maternæ præces repulerunt, non ſemel, ſed bis locutum conſtitit, his verbis: Rite me vidiſtis: Rite me dedicaſtis. Eadem concipitur aqua Tepula XI. miliario diuerticulo euntibus ab Roma dextrorſus, ſub terra prius; deinde arcuato opere, Iuliæ poſt admiſta. M. Agrippa ædilis proprias vires collegit, & Tepulæ riuum intercępit, acquiſitæque ab inuentore nomen Iuliæ datum. Iulia autem reuocatis deriuationibus, per quas ſubripiebatur, modum ſuum, quamuis notabili ſiccitate, ſeruauit. Tepula igitur inuenta, & deducta ab Agrippa eſt, anno ab vr. co. DCC. XIX. Imp. Cæſ. Iulia verò ab Aureliano, vt ſcribit Ant. in itinerario. Via autem Valeria ad miliarium XXXIII. Frontinus aquam Marciam concipi ſcribit. de qua plura ſuperius locuti ſumus. Penultimam enim omnium portarum cis Tyberim Appiam appellauimus, à qua eiuſdem nominis, cuius & portæ, egreditur via; Ab Appio Claudiò cenſore, qui Capuam vſque eam ſtrauit, denominationem accepit, ea latitudine vt plauſtra duo, ex aduerſo inuicem occurrentia, libere exciperet. Liuius: Memoriæ felicitatis nomen Appij, & viam muniuit, & Appiam aquam in Vrbem deduxit. Quam quidem viam Cæſar Dictator, vel exornauit, vel reſtituit. Plut.

Fortunæ Muliebris Tẽplum.

Tepula.

Iulia.

Com-

Commiſſa dehinc illi Appiæ viæ cura, ingentes prodegit pecunias. Nouiſſimè verò Traianus eam reſtituens Brunduſium vſque ſtrauit, deſiccatis paludibus, exciſis collibus, aggeratis vallibus, ſaxis conſtratis reliquis ijs circum, ac pontibus magnificentiſſimi operis excitatis, permeabilis fecit. auth. Diony. Traianum autem quãplurima ædificia reſtituiſſe, ex literis in marmore apud Circum Maximum inuento inciſis, ſatis apparet, quæ ſunt huiuſmodi.

IMP. CÆS. DIVI NERVÆ, F. TRAIANO GERMANICO DACICO PONT. MAX. TRIB. POT. VIII. IMP. IX. COS. PP. TRIB. QVOD LIBERALITATE OPTIMI PRINCIPIS COMMODA EARVM ETIAM LOCORVM ADIECTIONE AMPLIATA SINT.

Appia, inquit Strabo, ad mare protendit: prius tamen in Albæ, Aritiæque ruinas perducit, & muros olim Pontinæ paludis ad Terracinam, inde per Fundos, Molas, & poſtea Sinueſſam, & medium Stellatum campum vſque Brunduſium. mox tranſuerſo itinere per Atellam nunc aduerſam, Puteolis, & circum Baianum olim ſinum, nunc Tripergulæ balneas, vſque Cumas. Huic uiæ & Claudiæ nomen datum inuenio. Sen. in ludo mortis Claudij ait, Auguſtum, & Tiberium Cæſ. Appia via ad deos iuiſſe. Templum Martis celeberrimum eadem via. Ouidius.

Martis Tẽplum.

Lux eadem Marti feſta eſt, quem proſpicit extra
Appoſitum recta porta capena via.

Liuius. Viam Cenſores ſternendã à porta Capena ad Martis templum locauere, ſemitamq; ſaxo quadrato ſtrauerunt. hoc templum à Sylla in ædilitate ſua conſecratum fuit, ſudra centum columnas poſitum. Memorant autẽ Martis duo fuiſſe templa, vnum intra Vrbem Quirini, quaſi cuſtodis, & tranquilli. alterum, de quo nunc, extra Vrbem, quaſi bellatoris, vel gradiui. In Martis Ancyle fuiſſe ſcribit Ser. gram. Verùm cum præter hoc, & in Vrbe, & in campo Martio fuerint Martis templa, de quo intelligat Ser. ignoratur; ſicut & de Senatulo, quod erat apud Bellonæ. Iuxta Martis fuit Manalis lapis, quò per ſiccitatem in Vrbem relato, pluuia ſtatim manabat, hinc Manalem dixere, Sex. Pomp. auth. Martis Signum in via Appia, idque Cn. Seruilio, & Fla-

Lapis manalis.

& Flaminio Coſſ. ſudaſſe memorat Liuius. In eadem fuit Bonæ deæ Sacrarium; apud quod Clodium, & M. Papirium *Bona deæ ſacrarium.* interfectum fuiſſe, ait Cic. Lucus, & ædes Camœnarum extra portam Appiam à Fuluio Nobiliori condita fuit, auth. *Camœnarum Templum.* Aſc. Ara Apollinis. Ædis ſpei, Mineruæ, extra eandem portam præterea lucus Honoris, Virtutis Ædes. Liuius, Ædem Virtutis ad portam Capenam Marcellus dedicauit. At Honoris, & Virtutis intra Vrbé fuiſſe crediderim, ad ipſam tamen portam, vt dixi. Sunt enim hæc numina optimi ominis, quorum templa in Vrbe excitanda venirent, potiuſquam extra. Ad portam autem quaſi admonerent pro ficiſcentes ad bella, niſi per virtutem res ſtrenue geſſiſſent, aditum ſibi non futurum ad honorem, & gloriam; hoc eſt ad triumphum; Hinc eſt quod Auguſtinus ait. Neminem honoris templum ingredi poſſe, niſi prius Virtutis eſſet ingreſſus. Marcellus autem in Corſicam, & Sardiniam nauigans, grauiſſimam paſſus eſt tempeſtatem: cumque naufragio eſſet ſeruatus, Romam reuerſus Tempe- *Tempeſtatis Templū.* ſtatis Aedem extra portam Capenam excitauit. Ouidius.

Te quoque tempeſtas meritam delubra fatentur,
Cum penè eſt Corſis obruta puppis aquis.

Extra eandem portam, ad II. lapidem, Templum Ridiculi, cui nomen inditum eſt, quod ibi Annibal caſtrametatus illuſus reuerſus eſſet. *Ridiculi Templū.* Via Appia hortos Terentianos XX. iugerum fuiſſe legimus. *Horti Terentiani.* Eadem via ad II. lapidem inter ædem Sancti Sebaſtiani, & Caput bonis in prælonga conualle extat circus, ſiue Hippodromus, ſatis rudis, ab Antonino Baſſiano (vt creditur) extructus, vbi in medio adhuc apparent metarum ſigna, & *Hippodromus Antonini.* Obeliſcus miræ magnitudinis, in plures confractus partes, cum notis Aegyptiorum. vbi olympici olim fiebant ludi, ad exercendos milites prætorianos, qui illic contubernia à Tiberio Cæſare conſtituta habebant. Calori amni ſecundo ſupra Sabbatum miliario Valentinus pons fuit, in via Appia poſitus, & appellatus à Valente Imperatore, nunc dirutus. In eadem via vbi ea primum attingit Maſicum montem, vrbs eſt Sinueſſa, olim Pometia.

Fuit priſcis temporibus Appia veterũ ſepulchris à dextris, & ſiniſtris frequẽtiſſima, quorũ multa adhuc cernuntur veſtigia, velut ex Tiburtino lapide extructa ſpherica forma ſine apice meta, cognomento nunc Caput bouis, quòd illic vndique bubulorum capitum ſimulacra lapide cęlata viderentur vbi ſepulcrũ Metellę vxoris Craſſi fuiſſe hic index oſtendit,

CÆCILIÆ. Q. CRETICI. F. METELLÆ CRASI.

Cic. primo Tuſc. an tu egreſſus, inquit, porta Capena cum Colatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum ſepulcra vides, miſeros putas illos? In eadem Appia. VI. ab Vrbe lapide M. Tullij, & Tulliorum monumenta fuere, vt marmora inſcripta ibique inuenta aperte ſignificarunt. In gentili autem Scipionum ſepulcro Ennium poſitum commemorat Cic. pro Archia. Charus, inquit, fuit Africano ſuperiori noſter Ennius, itaque in ſepulcro Scipionum putatur is eſſe conſtitutus. Ad huius ſepulcri ornamentum tres fuerant ſtatuæ, duæ P. & L. Scipionum. tertia ipſius Ennij auth. Liuius, qui de loco vbi Publius mortuus, & ſepultus anceps, ſic ſequitur. Alij Romæ, alij Literni, & mortuum, & ſepultum, vtrobique monimenta oſtenduntur. & ſtatuę. nam & Literni monimentum monimentoque ſtatua ſuper impoſita fuit, quam tempeſtate diſiectam nuper vidimus ipſi,

& Romæ

& Romæ extra portam Capenam in Scipionum monimēto tres ſtatuæ ſunt, duæ P. & L. Scipionum dicuntur eſſe, tertia poetæ Q. Ennij. Et tamen quinto quintæ dec. pro certo videtur tenere Africanum Literni eſſe ſepultum. Sunt enim apud ipſum M. Seruilij Coſſ. contra Ser. Galbam pro L. Paulo Æmilio verba hæc. Satis peccatum in Camillo à maioribus noſtris eſt, quem tamen ante receptam per eum à Gallis Vrbem violauerunt. Satis inſuper vobis in P. Africano, Literni domicilium, & ſedem fuiſſe domitoris Africæ, Literni ſepulcrum oſtendi. In baſi autem ſtatuæ Ennij, hæc erant inciſa carmina.

ASPICITE. O. CIVES. SENIS. ENNII. IMAGINIS. FORMAM. HEIC. VOSTRVM. PANXIT. MAXIMA. FACTA. PATRVM NEMO ME LACRVMIS: DECORET. NEQVE. FVNERA. FLETV. FAXIT. CVR. VOLITO. VIVVS. RER. ORA. VIRVM.

Sepulcrum ſororis Horatij, eius, qui ex tergeminis ſuperſtes ipſam interfecit, ex ſaxo quadrato conſtructum fuit ante portam Capenam, quò in loco ipſa ceciderat. Extra eandem portam Horatiorum ſepulcra, Campusq́; vbi pugnauerunt collocatur. & locus Mercurio ſacer, Aquaq́ue Mercurij appellata ad quam cum conueniſſet Po Rom. vnuſquiſq; lauri ramo alterius caput ea aſpergebat aqua, Mercuriū inuocans vt aſperſis peccata præſertim periuria dilueret.

Eſt aqua Mercurij porta vicina Capena,
Si iuuat expertis credere, numen habet.

Statius autem Appiam omnium aliarum viarum reginam appellauit in qua ad quintum lapidem ſepultus eſt Pomponius Atticus, in monimento Q. Cecilij auunculi ſui, vt inquit Cor. Nepos. Cæditiæ Tabernæ in via Appia, Domini nomine ſunt vocatæ. Sex. Pomp. Lucus Egeriæ extrà portā Capenam, quòd Camœnis ſacrauit Numa. Via Laurentina in Appiam incidebat, in qua ſexto ab Vrbe miliario, fermè vbi S. Sebaſtiani eſt paſſionis locus Terminalia, ideſt feſta Termino deo ſacra, magno populi concurſu celebrabantur. Eſtq́ue is Terminus, qui cum in Capitolio ædes Iouis dedicaretur, cæteris dijs cædentibus cædere noluit. *Terminalia.*

De iis quę extra portam Hoſtienſem, & reliquas in genere. CAP. XVIII.

VLTIMA Vrbis porta cis Tyberim, & ab ea, quæ egreditur via, Hoſtienſis dicitur: quod Hoſtiam Tyberinam, ab Anco rege conditam, mittat. hæc autem porta prius Tergeminorum ſortita nomen ad radices Auentini, vt viſum eſt, ſteterat. extra quã Liuius primo dec. quintæ Emporium ſic ponit. Aediles extra portam Tergeminam Emporium lapide ſtrauerũt, ſtipitibusq́; ſepſerunt, & Porticum Aemiliam reficiendã curarunt, gradibusq́; aſcenſum ab Tyberi in Emporium fecerunt. Sed nũc locum intra Vrbem eſſe opinamur, quod innuunt verba Liuij vltimo loco poſita, emporium ipſum propè Tyberim oſtendentia. In Tranſtyberina regione tres extant portæ. Portuenſis. Aurelia. Fontinalis, ſiue, vt alij volunt, Septimiana. A Portuenſi inchoat via eiuſdem nominis, quæ ducit ad portum Hoſtienſem: à quo, ſicut & porta, nomen accepiſſe fertur In eo autem portu fuit ædes Portumni, qui portubus præeſt, in cuius ædis ædificatione portumnalia celebrata eſſe traditur. Via autẽ Aurelia egreditur à porta eiuſdem nominis, quę, vt diximus, tendit per maritima Thuſcię, Piſas verſus, ab Aurelio conſulari viro, & ſtrata, & denominata, vnde conſularis erat via. huius meminit Cic in Catilinam, & Eutropius ſic. Etruriæ per Aureliam vſque ad Alpes maritimas ingentes agri ſunt. Traiana etiam eſt dicta à Traiano Imp. qui eam reſtituit. in hac fuerunt Horti Galbæ Imp vbi idem princeps ſepultus fuit, auth. Suet. Fontinalis, ſiue Septimiana porta, in Campum Vaticanum olim mittebat, & Ianiculum, ſicut Vaticana, ſeu Triumphalis: de qua ſupra facta eſt mentio. Suet. Tradit viam Viteliam fuiſſe ab Ianiculo vſque ad mare.

Emporiũ.

Via Portuenſ.

Portumni Templũ.

Horti Galbæ.

·IN·PALATIO·FARNESIORVM·

Zethi, Amphionis & Dirces fabula, quam egregia ſimulacra vnico ſaxo ab Apollonio, & Tauriſco preſtantiſſimis artificibus olim inſculpta repreſentant, ſic ſe habet.

LYCVS Bęotiæ rex, Antiopam Nictei regis filiã, vxorem duxit: quam poſtea, cum à Ioue in ſatyrum conuerſo compreſſam cognouiſſet, repudiauit, Dircenque vxorem duxit; quæ verita ne Antiope cum Lyco in gratiam rediret, arctiſſimis eam in vinculis aſſeruauit; quibus Iouis miſeratione diſſolutis, in Cithæronem profugit, vbi Amphionem & Zethum peperit: qui poſtea à paſtore qui ipſos nutrierat, de Lyci iniurijs edocti, eũ interfecerunt; Dircen verò caudæ indomiti equi, vel, vt alij malũt, cornibus ferociſſimi tauri alligarunt; quæ diu ita per terram raptata, tandẽ Deorum commiſeratione in ſui nominis fontem conuerſa eſt. De qua Propert. lib. 3. eleg. 13. ferè per totam, ſic meminit:

Teſtis erit Dirce tam verò crimine ſæua
Nycteos Antiopem accubuiſſe Lyco.

Et paulo inferius ſic ſubſequitur:

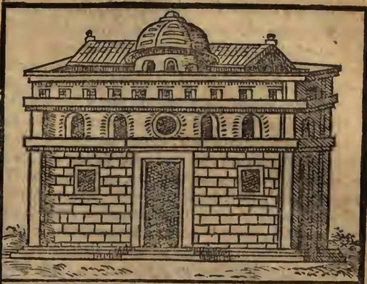
Tu reddis pueris matrem, puerique trahendam
Vinxerunt Dircen ſub trucis ora bouis.
Antiope cognoſce Iouem, tibi gloria Dirce
Ducitur in multis mortem habitura locis. &c.

Amphionem verò Dirces filiū, adeo lyra ſuauiter cecinisſe traditur, vt ſaxa ad ſtruendos muros Thebanos traxiſſe dicatur: de quo Horatius de arte poëtica:

Dictus & Amphion Thebanæ conditor * *vrbis* *al. arcis.
Saxa mouere ſono teſtudinis, &c.

Quòd ideo fictum, quia eloquij ſuauitate homines rudes, & incultis moribus ad obſequij ciuilis pellexerit diſciplinā. Itē de Amphione habetur in Apollonij Rhodij Argonaut. lib. 1. Sed, vt eò quo cępi pergam, ſimulacra hæc, quæ C. Aſinij Pollionis fuerunt, commemorauit Plin. lib. 36. cap. 5. his verbis: Pollio Aſinius, vt fuit acris vehementiæ, ſic quoque ſpectari monumenta ſua voluit. In ijs ſunt Centauri nymphas gerentes Archeſitæ, Theſpiades Cleomenis; Oceanus, & Iupiter Entochi; Hippiades Stephani; Hermerotes Taurisci, non cælatoris, ſed Tralliani; Iupiter hoſpitalis Pāphili Praxitelis diſcipuli: Zethus & Amphiō & Dirce & taurus, vinculumque ex eodem lapide à Rhodo aduecta opera Apollònij & Taurisci. Parentum ij certamen de ſe fecere, Menecratem videri profeſſi, ſed eſſe naturalem Artemidorum, &c. Hactenus Plinius de huiuſmodi ſimulacris; qui ad oſtendendam eorum & artificum excellentiam, pluribus in ijs verbis immoratus eſt. Verum cum hæc varijs temporum caſibus agitarentur, tandem M. Antonini Pij L. Septimij Seueri filij temporibus, cum Thermas, quæ in hunc vſque diem Antonianæ dicuntur propè Piſcinam publicam ſub Auentino conſtruxiſſet, eadem ornatus cauſa adhibuit: quę tādem ibi reperta ſunt in effodiēdis ruinis, & ruderibus Thermarum earundem Pauli III. Pont. Max. tempore, ac reſtaurata: nunc verò in ædibus celeberrimis Illuſtriſſ. Alexādri Cardinalis Farneſij, maxima admiratione, tum præſtantiſſimorum artificum opere, tum & auctoris celeberrimi mētione, nempe Plinij, qui eorum, vt ſuperius vidimus, commeminit,

meminit, viſuntur in poſteriori atrio ipſarum ædium Farneſiorum, & licèt vndique clauſa ſint, venia tamen impetrata, ad introſpiciendum perhumaniter patet aditus.

Taberna meritoria.

TABERNA meritoria inſigne legitur ędificium fuiſſe Tranſtiberina in regione, vbi ad præſens templum ingens beatæ Mariæ Virginis cernitur, à Populo Romano pietatis ergò olim erectum, quaſi Noſocomium, aut Xenodochium quoddam eſſet veteranis militibus, qui pro Romana repub. aliquandiu meruiſſent, vnde fortè meritoriæ nomen ſibi vendicauit; in ea nãq; milites ij qui aut ſenio confecti, aut vulneribus in prelio ſuſceptis, claudi ſeu manci quoquomodo effecti fuiſſent, quoad reliquum ſupererant alebantur, ne victũ emendicare cogerentur, aut à męreo fortè meritoria dicta eſt, eò quod in ea non niſi ſenes & claudi degerent, qui vt plurimum męſti & triſtes eſſe ſolent: alii verò exiſtimant, hanc militibus tãtum prætorianis erectam fuiſſe, ac inibi tanquam in caſtris conſtitiſſe; atque Caſtra Rauennatum diù poſtea appellata.

Hic autem Deum Opt. Max. eius pietatis & miſericordiæ ſigna oſtendiſſe pro comperto eſt: nocte enim ea qua Saluator noſter in mundum prodijt, fontem ibi olei vberrimum ſcaturiſſe teſtantur, quem toto in ſequenti die, populo inſpectante, & admirante, ad Tibrim vſque procuriſſe: quod ſignum & inditium fuit, natum eſſe in mundo Dominum Ieſum, nempe Saluatorem mundi, cuius nomen oleũ effuſum eſt, teſtante ſcriptura Cantic. 1. de fama Domini: atque ita ex tanti memoria miraculi, templum ibi primum à Calliſto ſummo Pôtifice huius nominis primo beatæ Virgini eſt erectum, quo poſtea diruto, à Gregorio Papa III. à fundamentis denuo eſt conſtructum, quod templum S. Mariæ in Tranſtiberim vocitatum eſt. Sed quid de hoc dixerit Marlianus, videndum: ille enim lib. 5. cap. 19. loquens de Tranſtiberina regione, ſic ſcriptum reliquit: Rauennatum etiã Vrbem nominatam inuenio. Nam Auguſtus victoria contra Antonium, & Cleopatram potitus, binam inſtituit claſſem, vnam apud Meſenium Lucaniæ portum, alteram verò apud Rauennam. Cumque Senatui eſſet cura, vt nulla Romam frequentaret multitudo, cui non eſſet habitandi locus publicè aſſignatus, militibus Rauennatis claſſis hæc regio fuit aſſignata, quæ exinde Rauennatium vrbs cœpit appellari: quò nomine appellatum eſt templum & meritoria taberna; quam vbi nunc eſt ædes diuæ Mariæ, fuiſſe legimus. Ex quo templo Auguſti tempore fons olei ex terra exundauit, ac per totum diem largiſſimo riuo fluxit, ſignificans ex gentibus gratiam Chriſti, vt ſcribit Eutropius. Sed hæc regio propter peſtiferos auſtros, à viliſſimis ſordidasque artes exercentibus habitabatur: Vnde pauca memoratu digna continet, &c. Hactenus Marlianus.

Domini

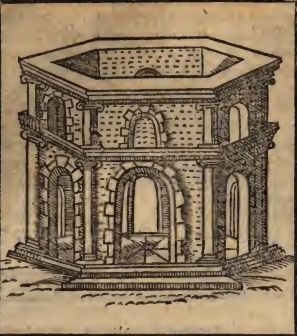
DOMVS·FLAVIORVM·IN·EXQVILIIS·

Domus Flauiorum.

FLAVIORVM domus in Exquiliis fuiſſe, auctorum teſtimonio comprobatur; Marlianus enim lib. 4. cap. 23. de Flauij Sabini domo hæc innuit: Alta ſemita à Thermis Conſtantini ad portã Viminalem vſque per dorſum Quirinalis erat producta, cuius veſtigia ſæpe nec vno tantum loco vidimus: & propè eum locum qui dicebatur ad Malum Punicum, fuit Flauii Sabini domus; in qua natum eſſe Domitianum teſtatur Suetonius, conſentitque hic titulus ibidem repertus, & adhuc iacens:

INTER DVOS
PARIETES
AMBITVS PRIVAT.
FLAVI SABINI

C. enim Suetonius Tranquillus in initio vitæ ipſius Domitiani, hæc habet verba: Domitianus natus eſt IX. Calend. Nouembris, patre Coſ. deſignato, inituroque menſe inſequenti honorem, Regione Vrbis ſexta, ad Malum Punicum, domo, quàm poſtea in templum gentis Flauiæ conuertit, &c.

·ASILLVM·

Aſylus.

ASYLVS quidnam fuerit, quo tempore, vbi & à quò inſtitutum, facile innuere videntur Liuij verba libro primo circa principium, ita ſcribentis: Creſcebat interim Vrbs munitionibus cum alia atque alia appetendo loca, in ſpem magis futuræ multitudinis, quàm ad id quod tum hominum erat munirent. Deinde ne vana Vrbis magnitudo eſſet, adiiciendæ multitudinis cauſa vetere conſilio condentium Vrbes, qui obſcuram, atque humilem conciendo ad ſe multitudinem natam è terra ſibi prolem mentiebantur; locum qui nũc ſeptus denſis ſentibus inter duos lucos eſt, Aſylum aperit. eò ex finitimis populis turba omnis ſine diſcrimine liber an ſeruus eſſet auida nouarum rerum perfugit: idq; primũ ad cęptam magnitudinem roboris fuit, &c. Hactenus Liu. Plutarchus verò in vita Romuli de Aſylo Romano hæc inquit: Primis deinde Vrbi funda-

fundamentis iactis, ſacrum quendam locum eò confugientibus perfugium ſtatuentes, Aſylum vocarunt:eoq; omnes ſine vllo diſcrimine exceperunt; nec domino ſeruus, nec debitor creditoribus, nec homicida magiſtratibus debebatur: eum dicerent firmum ac ratum id omnibus Pythico oraculo eſſe oportere. Itaque quàm celerrimè Vrbs hominibus abundabat, &c. Marlianus autem cum de colle Capitolino ageret, libro 2. cap. 2. oſtendens Aſylum fuiſſe in ſummo Capitolio, diffuſius in hæc verba protulit: Veiouis ædem in area nunc Capitolina locum obtinuiſſe hæc verba Gellii docent. Eſt autem etiam ædes Veiouis Romæ inter arcem, & Capitolium. & mox ſubdit: Cum Iouem igitur, & Diiouē à iuuando nominaſſent, eum quoque contra, Deum qui non iuuandi, ſed vim nocendi haberet (nā deos quoſdam, vt prodeſſent celebrabant quoſdam ne obeſſent placabant) Veiouem appellauerunt, dempta atque detracta iuuandi facultatę. Eius ſimulacrum, quod eſt in æde de qua ſuprà dixi, ſagittas tenet, quæ ſunt videlicet paratæ ad nocendum. Quapropter eum Deum plerique Apollinem eſſe dixerūt: Immolaturq; illi ritu humano capra, eiuſque animalis figmentum iuxta ſimulacrum ſtat; & paulò poſt ſubdit: Aſylum tēplum in dicta area fuiſſe ſignificat Diony. ſic enim inquit: Lucum vmbroſum medium Capitoliiq; & arcis, quod vocatur inter montium duorum quercetorum templū Romulus conſtituit. de eodem Strabo: Romulus Aſylū aperiens inter collē & Capitolium, huic perfugiētes ciuitate donatos deſignat, & Liuius (quem ſuper citauimus) locum (inquit) qui nunc ſeptus denſis ſentibus inter duos lucos, Aſylum appellat. Ex eo finitimus populus omnis turba ſine diſcrimine, & ſeruus & liber, auida nouarum rerum perfugit. & hūc locum Ouidius attigit his verſibus:

Romulus, vt ſaxo lucum circundedit altò
Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Ex eo enim nemo extrahebatur. Varios autem terminos habuiſſe teſtatur Strabo his verbis: Templum & nūc & olim Aſylum erat, cuius libertatis termini ſunt mutati: Alexander ad ſtadium extendit: Mitridati verò dimiſſa ab angulo Cerami ſagitta viſum eſt paululum ipſum ſtadium tranſcendere: Antonius huic proximè acceſſit, & cum eo termino

Vrbis

Vrbis partem comprehendit. Poſtea Cæſ. Aug cum id damnoſum exiſtimaret, & nihil aliud eſſe, quàm multis malefaciendi cauſam exhibere, irritum fecit. Su t. de Tiberio loqnens: Aboleuit, inquit, & vim moremq; Aſylorum, quę vſquam erant. Primi autem omniũ Herculis nepotes timentes inſidias illorum, quos auus, priuſquam è terris migraret afflixerat, Aſylum inſtituiſſe dicuntur; hinc Statius:

Aſylum herculeos fama eſt fundaſſe nepotes.

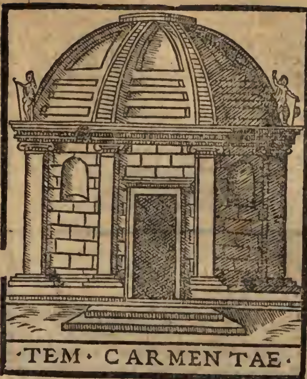
Et quia nonnulli ex quibuſdam Ouidii carminibus, ſub rupe Tarpeia Aſylum ſtetiſſe voluẽt, quid de hac opinione ſentiam, vbi de baſilica Sempronii erit ſermo dicetur. Et ſubdit poſtea idẽ auctor lib. 4. cap. 13. vbi de ipſa baſilica & de aliis agit, in hæc verba: Apud ædem nunc D. Georgii fuit domus P. Africani, vbi deinde T. Sempronius baſilicam fecit, de qua Liuius quarto decadis quintæ ſic loquitur: T. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipſi attributa erat, ædes P. Africani pone veteres ad Vertumni ſignũ laneaſque & tabernas coniunctas in publicum emit, baſilicamque faciendam curauit, quæ Sempronia appellata eſt. Qui autẽ volunt Aſylum de quo dictum eſt, fuiſſe ſub rupe Tarpeia, vt id cõprobent citant Ouidii hæc carmina:

Tum quoque vicini lucus celebratur Aſyli
Qua petit æquoreas aduena Tibris aquas.

Et quanquam hi verſus non faciunt de loco Aſyli certam fidem, tamen cum in Capitolio, in quo prius fuerat conſtitutus fuiſſent multa templa, atque ædificia excitata, credendum omnino eſſe cenſemus, in alium locum eſſe tranſlatũ, atque in eum quem dicunt totũ id ſpatii occupauiſſe, quod eſt à rupe Tarpeia, hinc ad forum boarium vſque, inde ad põtem Senatoriũ, & ad radices vſque Auentini montis.

Hactenus Marlianus de Aſylo; nos autem quod de hac re apud auctores ſcriptum inuenimus, retulimus; quod ſatis eſſe factum deſiderio legentium exiſtimauimus.

Templum

Templum Carmentæ.

DICTVRI de templo, ſeu Fano Carmentæ, non ab re videtur aliquid prius de ipſius Carmẽtę nomine, & quænam ea fuerit attingere: Plutarchus namq́; in vita Romuli ſic habet: Carmentã quidam propriũ hominũ procreationis fatũ opinãtur eſſe, ob id hæc ſacra matres agitare. Alii Euandri Arcadis matrem fatidicam, eam Phębo dicatam fuiſſe tradunt, & Carmentam quod ea mine reſpõſa ederet nuncupatam: Nicoſtratæ enim propriũ illi nomẽ fuerat hæc cõmunior de Carmẽta opinio eſt, quæ plurimos auctores habet. Nonnulli tamen nomen Carmẽtæ ſanè haud ineptè interpretantur, vt ſit Carmenta amẽs, & mẽte carens, quòd numine afflata furore, atq; inſanire ſit ſolita Hactenꝰ Plutarchꝰ de nomine ipſius Carmẽtæ. Marlianꝰ verò li. 1. c. 3. vbi de portis Vrbis Romuli agit, poſtquã de porta Carmẽtali nõnulla diſſeruit, citat Solinũ his verbis: Pars infima Capitolini mõtis habitaculũ Carmẽtæ fuit; vbi

vbi & Carmentale fanum nũc eſt, à qua Carmentalis portæ nomẽ eſt,&c. Deinde verò lib,3.ca.12. vbi de foro Olitorio, & de quibuſdã Tẽplis agit,hæc infert: Fanũ Carmentæ ſub Capitolio eſſe ſcribit Diony. meminit & Gellius li.18. ca.7. Obiter tãgẽs Fanũ Carmẽtis.(vt ipſe ait) Poſitum autẽ fuit apud portã Carmentalẽ à Carmẽta vt ſupra diximus, nũcupatã:vbi reliquiæ S.Catharinæ hodie cernuntur. Quod fanũ mulieres Romanæ ei deæ ædificarunt, gratiã referentes, quod vehiculo,quibus S,C.priuatæ fuerant, ipſis eſt reſtituta.Carmẽta enim Euandri mater fuit,Nicoſtrata prius appellata: quæ quia carminibus oracula edebat, Carmẽta poſtea eſt dicta, ab eaque carmina auctore Plutar.in problem.

Templum Aeſculapij in Inſula Tiberina.

DE templo Æſculapii in Inſula Licaonia (ſic enim vocitata eſt Inſula Tiberis,à tẽplo nempe Iouis Licaonii ibidem conſtructo)Marlianus ſic ſcriptũ reliquit, collectis ex auctoribus fide dignis iis quæ ſequuntur: ait

ait enim lib.2.cap.16.loquens de Inſula Tiberina, ac tẽplis quæ in ea fuere in hũc qui ſequitur ordinẽ: Tota erat Æſculapio ſacra, propter eius ſimulacrũ ex Epidauro in eã aduectum, vt refert Liuius. De eo etiã Plin lib. 29. cap.4. nu.50. ſic meminit: Atqui anguis Æſculapius Romam aduectus eſt, vulgoq; paſcitur & in domibus. Vnde forma nauis, qua ſimulacrũ aduectũ dicitur, nõ modo Inſulæ eſt data, verũ memoria eius rei cauſa, nauis etiã ex lapide thaſio ſculpta in eiuſdẽ Inſulæ puppi collocata fuit, quæ etiam hodie viſitur, & in altero eius latere ſerpentis ſimulacrũ. Ædes eiuſdem dei poſita erat vbi nũc S. Bartholomæi eſt templum: de qua Sex. Põp. ſic meminit: In Inſula Æſculapio facta fuit ædes, quòd ęgroti à medicis aqua maximè ſuſtententur: Eiuſdẽ eſſe tutelæ draconẽ aiunt, quod vigilantiſſimum ſit animal: quæ res ad tuendã valetudinẽ ægroti maxima eſt. Canes adhibẽtur eius templo, quia is vberibus canis ſit nutritus: bacillum habet nodoſum, quod difficultatem ſignificat artis. Laurea coronatur, quòd ea arbor plurimorum ſit remediorũ. Huic gallinæ immolabãtur, eò quod infirmis eiuſmodi præcipuè altilibus opus ſit. Aliqui verò volunt ædem hanc in Inſula fuiſſe conſtitutam, quòd fluxu & motu aquarum aer ſit ſalubrior: alioquin extra Vrbem collocari ſolebat, quod Plin. etiam affirmat lib. 29. cap.1. his verbis: Ideo Romani templum Æſculapii, etiam cum reciperetur is deus, extra Vrbem feciſſe, iterumque in Inſula traduntur. Hoc templum Lucretium Pretorem tabulis pictis ex preda exornauiſſe cõmemorat Liuius tertio decad. quintæ. Prope ipſum fuit Noſocomion, vbi ęgroti curabantur. Quò in loco cum quidam ægra, & affecta mancipia tædio medendi expoſuiſſent, Claudius Imper. liberos eſſe ſanxit. Ad Æſculapii autẽ fuiſſe Iouis templum docent Ouidii hæc carmina:

Quod tamen ex ipſis licuit mihi dicere Faſtis
Sacrauere patres hac duo templa die.
Accepit Phœbo, nymphaq; Coronide natum
Inſula, diuidua quam premit amnis aqua.
Iupiter in parte eſt, cœpit locus vnus vtrunque;
Iunctaq; ſunt magno templa nepotis auo.

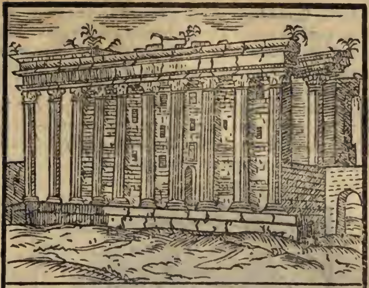
Hæc à Marliano de templo Æſculapii, quod in Inſula Tiberina fuit.

Balnea

Balnea Pauli Aemilij.

PAVLI Æmilii Balnea propè Quirinalem fuerunt, qui locus olim dicebatur, Mons ad balnea Pauli, nunc autem corrupto vocabulo Mons ad bagnanapoli, vel magnanapoli vulgò dicitur: in eo maximè loco vbi ad præſens cęnobium monialium Sanċti Sixti, & in ſequenti cliuo vergens ad Eccleſiam Sanċtæ Agathæ; quo loci dum in exæquanda via, quæ ſtrata eſt à Sixto Papa V. de menſe Septembri anni 1586. reperta ſunt balinea quædam tabulis marmoreis incruſtata; propè hęc ſunt ædes hinc Vitelliorum inde Comitũ,ac turris quæ militiarum dicitur; ſed videndum quid de illis ſpecificè Marlianus dicat; ipſe enim lib. 4. cap. 22. eius Vrbis Topographiæ loquens de monte Quirinali, ſic ait: Balinea Pauli Aemilii in proximo fuere, vbi nũc Monialium eſt habitaculum, locuſque dicitur Bagnanapoli. In deſcenſu cliui qui ad Viminalem vergit, à dextra, annis ab hinc duodecim vidimus ſacellum variorum piſcium marinarumque concharum nobili piċtura adornatum, quibus inditiis Neptuni fuiſſe omnes aſſerebant, &c.

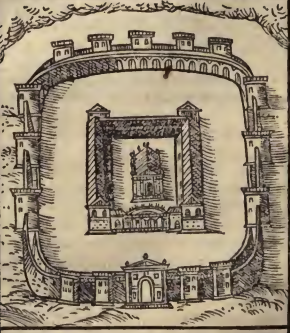

·DIVI · ANTONINI · BASILICA·

Baſilica Diui Antonini.

BASILICA principio dicta fuit domus ampla, & ſpacioſa, cauſarum cognitioni deſtinata, ab eo (vt creditur) dicta, quòd principes eò ad ius dicẽdum conuenirent, aut quod Græci τῦ βασιλέος appellatione, etiam iudicẽ intelligerent, aſſipulante etiã Heſiodo, qui δωροφαγυς appellat βασιλῆας, hoc eſt, doniuoros iudices interprete Budæo. Plin. in epiſt. Deſcenderam in baſilicam Iuliam auditurus, quibus proxima comperendinatione reſpondere debeam. Erat autem baſilica templo perſimilis, ambulationibus ampliſſimis inſtructa, ad quam multi tota ex Vrbe, alii cauſas agendi, alii conſultandi, alii aliud agendi gratia confluebant. Cic. ad Attic. lib. 2. Baſilicam habeo non villam frequentia formianorum. Poſtea etiam baſilicæ ædificatæ in vſum negociorũ, eęque in locis foro proximis, de quo videndus Vitru. lib. 5 Baſilica autem Antonina, quam Marlianus porticũ, ſeu palatium Antonini pii vocitat, ita de ea lib. 5. cap. 4. aſſerit: Extat (inquit) iuxta ædem Sancti Stephani de Trullio porticus, cuius principium & finis non apparet: columnæ tamen marmoreæ ingẽtes nume-

ro vndecim ſtantes ita diſpoſitæ cernũtur, vt ex his aliiſque eiuſdem generis nuper à tergo harum effoſſis, porticũ quadratam fuiſſe dubium non ſit: ſiquidem ſub ipſis columnis locus eſt ampliſſimus concameratus in modum cellæ vinariæ, vt falſum eſſe conſtet, quod aliqui dicunt, ibi fuiſſe templum eiuſdem Antonini vel Martis, &c. De hac porticu, ſeu baſilica hactenus habet Marlianus, quem primum ex recentioribus in hac re ſequendum duxi, cum explicatius præ cũctis de vrbis locis, ac cęteris aliis agat.

·CASTRVM·PRAETORIVM·

Caſtra Prætoria.

CASTRVM quid ſit, vel potius Caſtra multitudinis numero, ipſe nominum compilator ſic docet: Caſtra (inquit) appellãtur loca in quibus milites tentoria fixerunt, vel ipſa tentoria vbi milites diuerſantur. Cic. ad Atti. Cum Cæſar ad oppidum caſtra haberet;

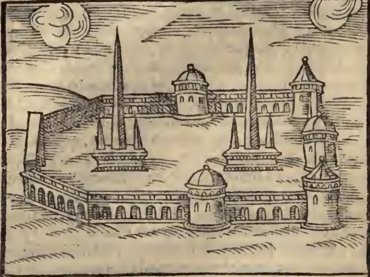
ret:Vnde & de nauibus Virgil. dixit: Nos caſtra mouemus, quoniam in illis milites eſſent. Cæſar.5.bell.Gall.imperat, vt caſtra naualia adoriãtur.dicta à caſtri ſimilitudine, quod foſſa valloque quaſi muro circundari ſolent. Hinc caſtra prætoria dicta, vbi prætoriæ cohortis milites diuerſabãtur, prętorii dicti à Prætore, ideſt Impe. corporis ſui cuſtodiæ cauſa delecti.Cic.pro Cœl. Nemini vnquam Prætoriani maiores honores habuerunt.& Plin.lib.9.c.6.ſic meminit. Prætendi iuſſit Cæſar plagas multiplices inter ora portus:profectusq́; ipſe cum Prætorianis cohortibus, populo Romano ſpectaculum præbuit,&c.Marlianus verò de his caſtris lib.5. c.27. loquens de via Appia,ac de aliis quæ in ea fuerunt,ſic ait:Circus Antonini Caracallæ is eſt, vt pleriq; omnes conſentiũt, cuius ingentes ruinę,& inter eas Obeliſcus metarumq́; veſtigia non procul ab æde S.Sebaſtiani cernuntur, vbi aiunt prius Prætoria caſtra à Tiberio Cæſare fuiſſe conſtituta. Nam Sueton. ſcribit hunc Romæ caſtra conſtituiſſe,quibus Prætorianæ cohortes vagæ ante ea tempora, & per hoſpitia diſperſæ continerentur.Hactenus Marlianus. At Pyrrhus Ligorius Neapolitanus,qui noſtra tempeſtate pictor, antiquarius & architectus non contemnendus extitit, in chirographia quam protulit antiquæ vrbis, quæ in hunc vſque diem multis in locis cernitur,caſtra prætoria intra vrbis mœnia locauit. Sed iam videamus quid de hiſce caſtris diffuſius quàm cæteri Blondus Flauius ſcriptum reliquerit; ipſe enim lib.2.numero 87. & ſeq.agens de re militari, ita proſequitur: Res militaris,cuius diſciplina rem auxit, & tutata eſt Romanam,nullum ante violatam à principibus libertatem,locum in vrbe habuit. Nam etſi Capitolium Arcem videmus vbique appellari:tamen Romani nullo vnquã præter inuaſionis Gallorum Senonum tempore,pro munitione & tutela ſunt vſi. Etſi verò Octauianus Auguſtus locum caſtris in vrbe primus omnium principum conſtituit, nulla tamen alia ratione id fecit, quàm ne milites vagi, & per vrbem diſperſi, rapinis, tumultu,& contentionibus ciuitatem redderent inquietam. Hinc Rauẽnatium in Ianiculo,& Miſſenatium peregrinorumq́; militum in Cœlio monte caſtra ſunt ab illo conſtituta. Tiberius autem pernicioſiſſimam ciuitati libertatique etiam impiorum exorſus, caſtra,ſicut ait

Suet. Romæ conſtituit, quibus Prætorianæ cohortes vagę ante id tempus, & per hoſpitia diſperſæ continerentur. Fuitq; eius arcis & tyrannidum fomitis locus, quem apud S. Sebaſtianum via Appia, ad caput bouis appellant. Primus autem qui horum Caſtrorum, & corruptæ præmio eius militiæ prę ſidio, Conſulibus Senatuq; renitentibus, imperium aſſumpſerit, fuit Claudius, quod Suet. verbis oſtendere libet: Claudium latentem fortè diſcurrens gregarius miles animaduerſis pedibus ex ſtudio ſciſcitandi quiſnam eſſet agnouit, exauctũque & præ metu ad genua ſibi accedentẽ Imperatorem ſalutauit. Hinc ad alios commilitones fluctuantes, nec quicquã adhuc quã frementes perduxit. ab his lecticæ impoſitus, & quia ſui diffugerant, viciſſim ſuccolantibus, in Caſtra delatus eſt triſtis ac trepidus, miſerante obuia turba, quaſi ad pœnam raperetur inſons. Receptus intra vallum, inter excubias militum pernoctauit aliquanto minori ſpe quàm fiducia: Nam Coſſ. cum Senatu cohortibusq; vrbanis forum Capitoliumq; occupauerãt aſſerturi Romam in libertatẽ: accitusq; & ipſe per Tribunos plebis in curiam, ad ſuadenda quæ viderentur, vi & neceſſitate teneri reſpondit. Verùm poſtero die & Senatu ſegniore in exequendis conatibus, per tædium ac defenſionem diuerſa creſcentium, & multitudine quæ circunſtabat, vnum rectorem iam, & nominatum expoſcente, armatos pro concione in nomen ſuum iurare paſſus eſt, promiſitque ſingulis quindena ſeſtertia, primus Cęſarum fidem militis etiam præmio pignoratus. Hactenus Sueton. & proſequitur idem Flauius. Si quis autem Caſtra Prætoriana, vtrùm in vrbe ſicut aliqui contendunt, an extra Vrbem, ſicut diximus fuerint, certius noſſe cupit, Corne. Tacitum legat, vbi de Galbæ morte, & nouo Othonis Imperio tractans, prælium narrat, quod acerrimum eſt commiſſum in Circo Maximo, in Capitolio, & Palatio, vbi apertiſſimè apparet prætorianos milites munimento Caſtrorum innixos Coſſ. Senatui, & Rom. Pop. aliter ſentientibus, quos voluerunt tyrannos effeciſſe, & multorũ bonorum cædem in vrbe commiſiſſe. Helius Spartianus ingreſſum Seueri Imperatoris in Vrbem Romam talem deſcribit: Quum Romam veniſſet Seuerus Prætorianos cum ſubarmalibus inermes iuſſit ſibi occurrere: eoſdem ſic ad tribunal vocauit armatis

vndique

vndique circundatus. Eò autem proceſſit Prætorianorum militum,ſiue auctoritas, ſiue audacia, vt quem vellent Imperatorem facerent,factumque Imperio deturbarent. Helius Lampridius narratis Heliogabali flagitiis, talia ſcribit, per quæ oſtendit Imperii ac vitæ, & necis illius arbitrium in Prætorianus fuiſſe conſtitutum. Suntque hæc Lampridii verba: In caſtris verò milites precanti Præfecto dixerunt. ſe paſſuros eſſe Heliogabalo ſic,vt impuros homines,& aurigas ab ſe dimoueret,atque ad bonam frugem rediret. & Iul.Capitolinus in Maximorum vita oſtendit ædem fuiſſe in Prætorianis Caſtris, in quam Senatus aliquando vocari conſueuerit: præſertim quum de abrogando alicui Imperio agendum eſſet. Sicque abrogato Imperio Maximinis patri & filio,Gordiani duo pater item & filius in æde Caſtrorum declarati ſunt Auguſti: cuius Senatus conſulti hanc formã Lampridius ponit: Quum ventum eſſet in ædem Caſtrorum ſexto Calendarum Iuliarum,&c. Iul. Capitolinus Pupieni,& Balbini Imperato. geſta deſcribens, quantum Caſtra Prætoria Romæ obfuerint oſtendit his verbis: Et Maximino quidem ad bellum profectò, Romæ Prætoriani remanſerunt,inter quos & populum tanta ſeditio fuit, vt ad bellum veniretur inteſtinum: Romæ pars maxima incenderetur, templa fœdarentur, omnes plateæ cruore polluerentur, & infra: Interea Romæ iterum ſeditiones inter populum & milites ortæ,vt nec cum edicta proponeret Balbinus audiretur. Veterani ſe in Caſtra Prætoria coutulerunt cum ipſis Prætorianis,quos cœpit populus obſidere:nec vnquam ad amicitiam eſſent reducti, niſi fiſtulas aquarias populis incidiſſet.Et idem Capitolinus prædictorum Imperatorom vitæ exitum narrans, hæc habet verba, quæ Caſtra Prætoria extra Vrbem fuiſſe demonſtrant: In hac contradictione illis contendentibus,milites ſuperuenerunt, atque eos nudatos ambos veſtibus regalibus, de Palatio cum iniuriis perduxerunt, & per mediam ciuitatem ad Caſtra raptare voluerunt magna ex parte laniatos. Sed vbi compertũ eſt Germanos ad defenſionem illorum ſuperuenire, ambos occiderunt,& in itinere medio reliquerunt. Inter hæc Gordianus Cæſar ſublatus à militibus, Imperator eſt appellatus Auguſtus,quia non erat alius in præſenti, inſultantibus mi-

litibus Senatui,& Pop.Rom.qui ſe ſtatim in Caſtra recepe-runt. Idem quoque Capitolinus ſcribit Senatuſconſultū de Imperio Valeriani principis optimi in Prætorianis Caſtris factum fuiſſe,&c. Hactenus Blondus Flauius de Caſtris Prętoriis:quæ vti ipſe ſcribit,& ex ſuperius narratis,nulli dubiū eſſe puto,quin bina fuerint Caſtra Prætoria, altera nempè Vrbana,ſcilicet in ipſa vrbe erant: altera verò externa, quæ extra vrbem,ſeu mœnia ipſius vrbis, & via Appia fuiſſe traditur.

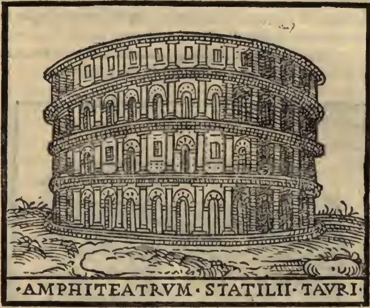
CIRCVS. ANT. CARACALLAE.

Circus Antonini Pij Seueri, qui & Caracalla.

CIRCVS M. Antonini Pii Aug. L. Septimii Seueri Imp.filii,qui & Caracalla vocitatus eſt,exſtat adhuc penè integer via Appia ſecundo ab vrbe lapide, vbi Caſtra Prætoria fuiſſe nonnulli prodidere, inter eccleſiam S.Sebaſtiani, & ſepulcrum Ceciliæ Metellæ M. Craſſi vxoris,qui locus hodie dicitur caput bouis, in quo etiam noſtra ætate cernitur iacens obeliſcus confractus,notisq́; hieroglyphicis inciſus, ac metarū ſigna & ſedilia circumiacentia: de quo Marlianus lib. 5. c. 27. loquens de via Appia,ita ſcribit: Via præterea Appia hortos Terentianos fuiſſe legimus XX.

iugerum.

iugerum. Circus Antonini Caracallæ is eſt, vt pleriq; oēs cō ſentiunt, cuius ingentes ruinæ, & inter eos obeliſcus, metarũq; veſtigia non procul ab æde D. Sebaſtiani cernuntur: vbi aiunt prius Prętoria Caſtra à Tiberio Cæſare fuiſſe conſtituta, &c. Raphael Volaterranus putat circũ hunc ob Prętorianorũ exercitationẽ fuiſſe conditũ, lib. 6. Comm Vrban.

Amphiteatrum Statilij Tauri.

STATILII Tauri Amphiteatrum, qui inter primarios ciues Romanos Auguſti tēpore floruit, videtur adhuc dirutũ in cœnobio baſilicæ S. Crucis in Hieruſalem in Agro Seſſoriano, & in ipſis mœnibus vrbis, quod lateritium, vt plurimũ eſt. De hoc Marlianus li. 4. c. 9. loquens de Palatio Seſſoriani, & cæteris ibi proximis, in hęc habet verba: In proximo loco exſtant Statilii Tauri Amphiteatri reliquiæ, quod Statilius poſuit, Auguſto ciues Romanos hortante, vt pro viribus quiſq; conaretur vrbē exornare, auct. Sue. qui etiam commemorat Caligulã munera gladiatoria partim in Statilii Amphiteatro, partim in ſeptis aliquot egiſſe, &c Blondus Flauius Romæ inſtauratę libro primo, numero 87. de hoc Amphiteatro obiter, ſic ait. Viſitur quoque in Cœlio monte portam inter nunc dictã Maio-

rem, quam olim diximus fuiſſe Neuiam, & Amphiteatrum ſemidirutum, quod Statilii Tauri maiores appellauerunt Sanctæ Crucis in Hieruſalem Eccleſia, Helenæ Conſtantini Flauii genitricis opus, &c. & Raphael Volaterranus Cōmentariorum Vrbanorum, lib. 5. ſic infert. Amphiteatra duo, primū Titi notiſſimum fontes habebat duos ad recreādū æſtu laborantē turbam: alterius ſanè fontis, nunc in via inter Amphiteatrum, & Arcum Conſtantini ſuperſunt veſtigia, habuique ego iam vetus numiſma habens à tergo Amphiteatrum cum his fontibus. Alterum Tauri Statilii ex hortis cœnobii S. Crucis oſtenditur, &c. Sed de his hactenus.

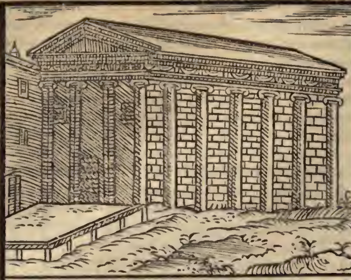
·SEPVLCRVM· BACCHI·

Sepulcrum Bacchi.

MIRVM cur adeò in noſtram vſque ætatem, hæc & ſcriptorum & vulgi opinio irrepſerit, vt beatæ Conſtantiæ magni Conſtantini Imperatoris filiæ ſepulcrum, Bacchi ſepulcrum vocitant (Bacchus enim, aut Semeles nunquam Vrbem Romam videre) niſi fortè ea fuerit ratio, vt à maiori ſumpſerint denominationem; à templo enim, quod ipſa antiquitas Baccho dicauerit;

uerit; inde & ſepulchrũ ibi conſiſtens Bacchi nominaretur; vel fortè etiam ab ipſa ſepulcri cęlatura ſic dictum, totum namq; vuarum racemis, pampiniſque & paruis Bacchulis circumquaque extrinſecus inſculptum conſpicitur. Sed quid de hoc ſit Marliano videamus; ipſum enim hac de re præ cæteris miſi conſulendum ducemque conſtitui; is enim libro 5. cap. 25. vbi de via Nomentana, & Templo Bacchi agens, ſcribit in hæc verba: Via eadem (Nomentana nempe) ad ſecũdum lapidem, viſitur Bacchi templum ſpherica forma, cum columnis geminatis, in gyrumq; ac ita diſpoſitis, vt templi teſtudinem ſuſtineant; vbi vermiculato opere varia ornamenta cernuntur: ibique porphireticum ſepulcrum vitibus, ac vuis inſculptis exornatum, quod vulgus Bacchi ſepulcrum appellat. Eius templi deſcriptio ſubiacet, &c. Hactenus Marlianus. Sed de huius ſepulcri mētione illud non eſt prętereundum, quod Io. Baptiſta Platina, qui vitas ſummorũ Pontificum ad ſuam vſque ætatem conſcripſit, in vita Pauli II. Veneti meminit; ait enim in hanc fermè ſententiã, quòd cum is Pōtifex forma, & pulchritudinè illius ſepulturæ captus (plurimum enim antiquitatibus, & celebrioribus monumentis delectari ſolitum fertur) iuſſiſſet illud in Vrbē ad ſe aſportari, atque ad id cum itineri iam cōmiſſum eſſet, ac Vrbē adueheretur, quod ſibi fortè ad monumentum parare ſtatuiſſet, ſtatim nocte intempeſta repente nuntiatur Pontificem ab humanis deceſſiſſe. Quod fuit in cauſa, vt Canonici qui regulares dicuntur, in Sancti Petri ad Vincula cęnobio degentes, quique ſanctarum Agnetis, & Conſtantiæ Eccleſijs præſident, eò vnde ſublatum fuerat reſtituerent. Hoc de celeberrimo, ac venuſtiſſimo ſepulcro beatæ Conſtantiæ, quòd vulgo Bacchi nominat, dictum ſit ſatis, quodque propè Eccleſiam diuæ Agnetis via Nomentana ſecundo ab Vrbe lapide, ac extra portam Piam ad hanc noſtram vſque ætatem in templo olim Bacchi, nunc verum ſanctæ Conſtantiæ dicato, integrum videre licet.

Templum

· TEMPLVM · FORTVNAE ·

Templum Fortunæ Virilis.

NONNVLLI ſcriptorum ex recentioribus opi-
nati ſunt, templum Fortunæ Virilis fuiſſe Pudi-
citię dicatum, inter quos & Marlianns libro 3.
cap. 16 in figura Vrbis, vt ipſe ait, communem
eſt opinionem ſecutus. Sed tamen ipſe quoque
fatetur eſſe fortunæ, quod præter verba Diony eius quoque
ſtructura ſuadeat, cum ſit Ionica, quæ media eſt inter Co-
rinthiam, & Doricam: Nam ex Vitruuij ſententia, huic po-
tius Deæ conuenit. Nam & ipſa media eſt, bona ſcilicet &
mala; cuius templi longitudo eſt pedum 56. latitudo 26. De
hoc itidem ipſe Marlianus eodem fermè loco, poſtquam de
foro piſcario commeminit, ita ſcribit: D. autem Mariæ Æ-
gyptiacæ hodie ſacratum, olim vero fortunæ Virili templũ
penè integrum etiam nũc exſtat. De eo Diony. ſic ait: Duo-
bus extructis templis Fortunæ, altero in foro Boario, altero
ad ripas Tyberis, quam appellauit virilem. Et quanquam de
hoc variæ opiniones ſunt, nemo tamen ſuam ſententiã pro-
bato auctore tuetur. Subdit deinde idem auctor, in hoc tẽ-
plo fuiſſe ſtatuam ligneam Ser. Tullij auro ſuperfuſam, quæ
orto incendio cæteris concrematis ſola incorrupta permãſit,

auctore Val. Max. Legimus apud Strabonem, Lucullum Fortunæ templum ſtruxiſſe; eius ſunt hęc verba: Lucullus cum ædæm Fortunæ conſtruxiſſet, & porticum quandam, ſtatuas quas Mamius habebat, petiuit in eum vſum, vt ædem exornaret ad oſtentationem: mox deinde fore, vt reſtitueret; minimè reſtituit; ſed eas, vt dona deæ poſuit. De qua autem Fortunæ æde Strabo intelligat, dubium eſt, &c. Hactenus Marlianus.

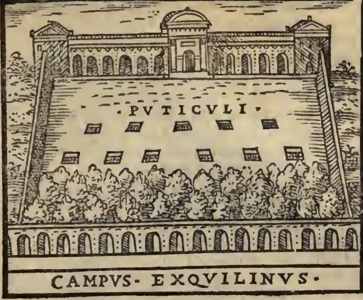
VIVARIVM

Viuarium.

QVo loco Viuarium fuerit multi ex Romanis incolis probè norunt, nam & idipſum nomen adhuc retinet; (exſtat enim propè Vrbis mœnia inter portam quæ nunc Pia vocatur, & ſancti Laurentij) quid autem fuerit oppidò, quam pauci. Nam putant nonnulli hoc fuiſſe viridarium quoddam, aut huiuſmodi quidpiam virens, arboribuſque conſitum: ſed

ſed horum nihil in eo; tantum enim abeſt virentis quicquã in eo fuiſſe, vt Silueſtrium animalium belluarumque cubilia, & diuerſoria totum id ſpatij paſſim occupauerit. Nam Populus Romanus publica cum edere ſpectacula ſoleret, in quibus multa variaque animantium bellicarumque ſilueſtrium genera, vtputa leones pardos, pantheras, tygres, rhinocerotas, elephantosque, & id genus ſimilia producere vellet; hæc in aliquo tuto loco publico, ſuo tempore emittenda, alere & aſſeruare conſueuit: & quoniam ibi animalia quæque viua ſeruabantur ad huiuſmodi ſpectacula, hinc locus ille Viuarium eſt appellatus. Sed quid Marlianus de eo ſcripſerit, iam videamus. Ille enim lib. 5. cap 25. loquens de Via Nomentana, & alijs quæ in ea ſunt, ſic ait: Extra Querquetulanam autem portam, locus eſt quadratus, parietibus circumſeptus, qui dicebatur Caſtrum cuſtodiæ, vbi fuerant olim in ſtatione milites prætoriani Diocletiani, vt quidam teſtatur. Procopius ſcribit: E regione Viuarij extra muros veteres alterum breuem murum modico interuallo ad iecisse, non ad tutelam, ſed ad delitias, vt leones, & alias feras ibi ſeruarent: quem locum olim Viuarium, nunc verò qui ibi prædia habent, Viuariolum vocant. Hactenus Marlianus.

Campum

Campus Exquilinus.

CAMPVM Exquilinum, in ſummitate Exquiliarum fuiſſe conſtat, vnde nomen ſumpſit, in ea parte qua domus poſtea Mecenatis extructa eſt: Campus namq; locus patens,& apertus eſſe videtur,quaſi a capiendo dictus,quod longe lateq́ue in planum pateat. Campus Iudæorum etiam Romę ætate noſtra, dicitur ager ille Tranſtiberinus ſub Ianiculo poſitus, ac prope portam olim Naualem,quæ & Portuenſis hodie dicitur, vbi Iudæi defunctorum ſuorum cadauera humantur. In Exquilino igitur Campo pauperes qui ob inopiam funus ſibi efferre,& conflare non erat,hic publico officio cremabantur, ac buſta eorum in puticulis, quos vocabant, eodem fermè loco circumquaque diſpoſitis deijciebantur. Sed cum nidor vſtrinæ huius diu multumq́ue Vrbem affeciſſet, tandem Auguſtus Cæſar ex eo loco funus hoc amouendum curauit, Mecęnatiq́ue tradidit locũ hunc. Sed quid de hac tota re Marlianus dicat, quæſo videamus; ipſe enim libro 4.cap.19 dum loquitur de aggere Tarquinij Superbi, & hortis Mecœnatianis, quæ in Exquilijs fuerunt, ita ſcribit: Hi horti fuerunt in Cãpo Exquilino, inter dictũ

aggerem

aggerem & mœnia Vrbis ſito, vbi prius cadauera ſepeliabantur. Locum innuit Sex. Pomp. his verbis: Puticuli ſunt appellati quod vetuſtiſſimum genus ſepulturæ, vt puteus fuerit:& dicti puticuli, quia ibi cadauera putreſcunt: quem locum publicum vltra Exquilias fuiſſe prodidit Helius. Eundem locum attigit Cic. vbi inquit: Senatum cenſere, atque è Repub. exiſtimare Ædilium Curulium edictum, quod de funeribus habeant Ser. Sulpitij Q. Fil. Lemoniæ Rufi funeri mittere vtique locum ſepulcro in Cāpo Exquilino C. Pāſa Coſ. ſeu quo in loco videtur pedes triginta quaquoverſus deſignet, quo Ser. Sulpitius inferatur: quod ſepulcrum ipſius, liberorum, poſterumq; eius ſit. Fuit autem poſtea conſuetudo, vt ibidem cadauera comburerentur. Sed cum nidor eſſet Vrbi perniciofus, Auguſtus ſtudens aerem emendare S. P. Q. R. conſenſu Campum hunc Mecęnati conceſſit, vbi fecit hortos, quos ſuperius demonſtrauimus. In eodem Cāpo plurima variaq; ſepulcra effodi vidimus varijs exornata marmoribus. Quædam erant concamerata vnica teſtudine, alia duplici concameratione, vt ex ſuperiore in inferius ſepulcrum eſſet deſcenſus. Erant & pauimenta teſellata vermiculataq; in parietibus per ambitum loculi, in ſingulis vrnæ binæ: extra cameram ſepulcri longitudinis latitudinisq; inſcriptio. Quædam verò ſepulcra ex pluribus cōſtabant parietibus parum inuicem diſtantibus, in quibus vrnæ ſimiliter binæ ferè contiguæ, modicoq; interuallo aliæ binæ, & ſuper his totidem, ita vt ex ordine decedētium vrnæ additæ nouo includerentur muro. Hæc pauperum, illa diuitum ſepulcra fuiſſe opinamur. In vrnis autem oſſa, cineres & carbones adhuc erant. Erat & vas vſtrinum appellatum, quod in eo cadauera comburerentur, in quo & vitreum vaſculum fuit repertum, in eoque ſuauiſſimos liquores multi fuiſſe afferebant, quibus etiam cadauera aſpergerentur, &c. Hactenus Marlianus de Campo Exquilino. Ego verò Campum hunc extitiſſe crediderim, vbi ad præſens ætate noſtra viſuntur vineta Cœnobij Monachorum Sanctæ Praxedis, qui Vallis Vmbroſæ dicuntur; quibus ex multis Carinarum locis patet proſpectus; nam & ea Campi ſuperficies plana eſt, & ampla, ac (quod maximè ad rem facit) ſupra ipſarum ædium ruinas, quæ Mecęnatis exiſtimantur, poſita eſt.

·LVPAE· AENEAE· IN· CAPITOLIO·

Lupa ænea Capitolina.

DE æneo Lupæ antiquiſſimo ſimulacro, quod noſtram ad vſque ætaté in Capitolio ac ipſius S. P. Q. R. ædibus viſitur, vnà cum binis puerulis, Romulo nempe & Remo, lac de illius mammis ſugentibus tum veteres, tum moderni ſcriptores commeminere: Qua de re Marlianus teſtimonio quoque antiquorum ſcriptorum ſuffultus libro 2. cap. 9. cum de ſtatuis, quę in Capitolio ſunt, commeminiſſet, ſic ait: In porticu interiori propè aulam, æneum Lupæ eſt ſimulacrum, ex cuius vberibus pendent Romulus, & Remus Vrbis conditores: de hoc Cic. ſic inquit: Tactus eſt etiam ille qui hanc Vrbem condidit Romulus, quem inauratum in Capitolio paruum, & lactentem vberibus inhiantem fuiſſe meminiſtis. Huius ſimulacri effigiem ideo appoſuimus, vt cerneres quod Virg. & Cic. de ijs teſtantur, quorum alter ſic ait lib. 9. Æneid.

. . . . *geminos huic vbera circum*
Ludere pendentes pueros.

alter verò: *Romulum etiam vberibus inhiantem, &c.*

Si quis

Si quis autem plura de hac re ſcire cupiat, videat Liuium libro 1. in princ. & Plutar. in vita Romuli, diffuſius de hac re differentes, &c.

AGRICOLTVRA

SI figuram hanc rite recteque conſideremus, neutiquam prorſus aliud innuere videbitur, quàm quod à prestanti aliquo viro, cuius nomen ignorare me tædet, quod & hic appoſuiſſemus, ſequenti interpretatione oſtendiſſe videmus, & licèt pluribus locis in Vrbe huiuſce ſimulacri videantur fragmenta nempe vnum affixum muris ædium Sancti Marci ſub turri in ipſa platea, alterum penè integrum in ædibus Cæſianis propè Vaticanum; tertium verò perfectius alijs vnde hæc ſumpta ſunt, ex ædibus (vt ipſe interpres ait) quondam Octauiani Zeni, propè Theatrum Pompeij integrum adhuc cernitur, cuius tenor talis eſt, vt ſequitur.

Hac vetuſta marmorea tabula, quæ Romæ in ædibus Octauiani Zeno propè Theatrum Pōpeij, & Campum Floræ

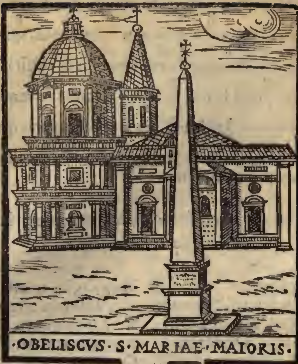
exſtat,

extat, vbi ſatriũ dicitur, hiſce ſignis ornata; veteres rerũ naturaliũ periti, optimi Agricolæ munus ſignificare voluerũt.
K M G H C A F D
Qui aſſiduo labore die noctuque tribus Solis, quatuor Lu-
B E
næ ſtationibus, & naturali vtriuſque ſideris curſu obſeruatis,
Q P O I L
fortitudine, prouidentia, fide, & diligentia terram fatigãdo,
N T X
rem agrariam tractat: & proinde earum frugum, quæ lucis &
V R S
tenebrarum tempore creantur, oriuntur, excolunturque, vberrimum prouentum fert.

Declaratio ſpecifica omnium imaginum in hac Tabella contentarum.

A. Sol oriens.
B. Rerũ natura ſolis comes.
C. Tria ſolis tempora Oriẽs, Meridies, Occidens.
D. Luna occidens.
E. Rerum natura velox Lunæ ſideri præcipiti comes: ideò alata.
F. Quatuor Lunæ tempora, noua, ſemiplena, plena, iterum ſemiplena.
G. Dies facem extollens.
H. Nox facem deijciens.
I. Coruus qui diligentiã ſignificat.
K. Terræ laborator optimus & diligens agricola.
L. Bos ſiue taurus qui terrã deſignat.
M. Gladius tauro infixus, q̃ laborem oſtendit.
N. Sanguis qui terræ fructus demonſtrat.
O. Canis quo amor & fides.
P. Serpens quo prouidẽtia,
Q. Leo quo robur vel fortitudo ſignificatur.
R. Cancer qui creationem.
S. Scorpio qui generationẽ.
T. Spicæ quæ terræ fructus deſignant.
V. Arbor nocturna cũ Scorpione quæ generationem.
X. Arbor diurna cum bouis capite laborem ſignificant.

Hactenus de ſignis quibus totius Agriculturę ſcopus deſignatur.

Obeliſcus Sanctæ Mariæ Maioris in Exquilijs.

OBELISCVS qui ætate noſtra hoc anno M. D. LXXXVII. erectus eſt à Sixto V. Pont. Max. ante baſilicam S. Mariæ Maioris in Exquiliis, diù iacuit ante fores eccleſiæ Sancti Rochi; vnus enim eſt è duobus qui erecti erant in Mauſoleo Auguſti propè eandem eccleſiam, multaſque erat fractus in partes; cui ſuperimpoſitum eſt ſacroſanctæ Crucis ſignum, vnà cum ſtigmatibus, ſeu inſigniis ipſius Pontificis, tribus nempè montibus & ſtella; ac è conſpectu viæ Felicis ab ipſo Summo Pontifice apertæ, & ſtratæ cernitur, cuique quaterna latera talibus ſunt ad memoriam, & perpetuum monumentum inſcriptionibus obſignata, videlicet.

delicet. In eo latere qui Orientem, ſeu eccleſiam ipſam ſpectat, ſic habet.

CHRISTVS PER INVICTAM CRVCEM POPVLO PACEM PRÆBEAT QVI AVGVSTI PACE IN PRÆSEPE NASCI VOLVIT.

In eo verò qui Meridiem Carina verſus.

SIXTVS V. PONT. MAX. OBELISCVM AEGYPTO ADVECTVM AVGVSTO IN EIVS MAVSOLEO DICATVM EVERSVM DEINDE AC IN PLVRES CONFRACTVM PARTES IN VIA AD SANCTVM ROCHVM IACENTEM IN PRISTINAM FACIEM RESTITVTVM SALVTIFERAE CRVCI FELICIVS HIC ERIGI IVSSIT AN. D. M. D. LXXXVII. PONT. III.

In latere Occidentis viam Felicem verſus. hæc leguntur.

CHRISTVM DOMINVM QVEM AVGVSTVS DE VIRGINE NASCITVRVM VIVENS ADORAVIT SEQ. DEINCEPS DOMINVM DICI VETVIT ADORO.

Ea verò quæ Septentrionalem plagam, ac aggerem Tarquinii, & Suburbanum ingens ipſius Summi Pontificis ſpectāt, hæc ſunt, in perſonam ipſius Obeliſci.

CHRISTI DEI IN ÆTERNVM VIVENTIS CVNABVLA LÆTISSIME COLO QVI MORTVI SEPVLCRO AVGVSTI TRISTIS SERVIEBAM.

Herculem putat dictum, quòd omne animalium genus vicerit, & infert: Romæ autem victoris Herculis ędes duæ ſunt, vna ad portam Trigeminam, altera in foro Boario, &c. Hæc Macrobius. Sed cum de ſtatua hac ænea Herculis, in infantia conſtituti noſtrum ſit inſtitutum ediſſerere, & quid ſibi vellit labor ille in ea ætate cum ſerpentibus dimicare, ac eius hiſtoria, eam rem totam ordine pendemus. Nam vt prætereamus id quod M. Varronem ſcripſiſſe conſtat, nempè 43. quos ipſe nominauit, Hercules fuiſſe, ac quod idem Macrobius, omnes quotquot robore præſtiterunt Hercules fuiſſe vocatos, & quod Cic. lib. 3. de Nat. Deor. (ex hoc nomine appellatos fuiſſe commemorauerit: vnum tantum nobis Herculem Thebanum, Iouis nempe & Alcmenæ filium, qui ob fortitudinem & gloriam creditus fuit inter Deos eſſe relatus, ac duodecim eius præcipuos labores quos viriliter ſuſtinuit ad præſens enitendam. Primò itaque cum adhuc in cunabulis infans iaceret, geminos angues (vt in hoc ſimulacro cernitur) à Iunone immiſſos, vt eum occiderent, eliſit. Sed vt paulò altius id tractemus, ſic ſe res habet. Cum Iuno reſciuiſſet Alcmenam Electrionis filiam Amphitryonisq; Thebanorũ regis vxorem, à Ioue cognitam, atque ex eo Herculem infantem eſſe prognatum, odio accenſa, miſit duos angues, vt puerulum ſtatim deuorarent; quos Hercules in cunabulis adhuc vagiens vtraque manu comprehẽſos occidit. vt in hoc ſimulacro oſtenditur, & ſic primas à Iunone ſibi paratas inſidias euaſit: Secundò verò iam adultus Hydram colubris & capitibus pullulãtem, face & ferro in lerna palude oppreſſit. Tertiò, Ceruam æripedem, aureaque habentem cornua in Menalo monte curſu comprehendit, atque interfecit. Quartò in Nemea ſilua, iuxta Cleonas inuſitatæ magnitudinis leonem iugulauit, & detractam pellem pro inſigni geſtauit. Quintò Diomedem Thracię regem, qui equos ſuos hoſpitũ carnibus & ſanguine paſcebat, deuicit, victũque ipſius equis in pabulum dedit. Sextò in Erimantho Arcadiæ monte terribilem aprum, & omnia circa illum locum deuaſtantem, cepit, cumque viuum ad Euryſtheum Stheneli Mycenarum regis filium attulit. Septimò Stymphalides aues, ſagittis, vt quidam volunt interfecit, vt alii ſonitu ahenei crepitaculi, vſque ad inſulam Aretiada fugauit. Octauò Taurum cui

Neptunus furorem immmiſerat, eo quod Minos Neptuno ſacrificaturus, optaſſet victimam maieſtate illius dignã, cui cum pulcherrimus taurus ab eodem Deo fuiſſet oblatus, ipſum Minos ſeruare voluiſſet inſulam Cretam ferè totam de uaſtantem, domuit, eumque vinctum ad Enryſtheum attulit, qui poſtea eum Atticæ regione immiſit, cui plurimũ damni intulit, ſed à Theſeo interfectus fuit apud Marathonem, vt canit Ouid. lib. 7. Metam. Quintò Buſiridem Ægypti regem hoſpites ſuos mactantem occidit. Decimò Antæum gigantem in Lybia, lucta victum ſuffocauit. Vndecimò Calpen & Abilan montes antea coniunctos diuiſit. Duodecimò Aurea mala in Heſperidum hortis, interempto prius dracone peruigili, qui ea cuſtodiebat, ſuſtulit, & tandem, vt Decimũtertiũ addamus, Cœlum iam feſſo, & ſuccumbente ponderi Atlante, humeris tulit. Multos aliosque tulit Hercules labores, ob quos Alcides eſt appellatus, hoc eſt viribus, robore & fortitudine præſtans: nam & Geryonem Hiſpaniæ regem tricorporem, bello ſuperauit, eiusque armenta abduxit. Cacum latronem Vulcani filium ſemihominem & flammiuorum oppreſſit. Centauros domuit, Heſionem Laomedontis filiam monſtro marino expoſitam liberauit, occiſo prius Ceto: Amazonas debellauit, earumque reginam Hippolyten cepit, cui baltheum abſtulit, Euryſtheoque regi tradidit: captam verò Amazonem Theſeo bellorum ſocio dedit. Ad inferos deſcendit, & Cerberum iter prohibentem triplici catena vinctum ad ſuperos traxit. Tandem Eurytum Oechaliæ regem occidit, ipſamque Oechaliam Vrbem deleuit ac Iolem Euryti filiam ſibi in vxorem denegatam (quã tamen parens antea ei deſponderat) vi obtinuit, eamque ſecum in Euboiam adduxit. Quod cum Deianira coniux reſciuiſſet maritum ſuum Ioles amore detineri, per Lycham ſeruum veſtem illi miſit, Neſſi Centauri ſanguine infectam, futurum rata, vt ea ratione languentem viri amorem excitaret, cumque ab aliis auulſum ad ſe vnam reuocaret, quemadmodum Centaurus ipſi perſuaſerat. Cum itaque Hercules veſtem ſacrificaturus induiſſet, in tantam rabiem verſus eſt, vt conſtructa pyra ſeipſum combuſſerit. Poſt mortem verò in Deorum numerum relatus eſt. Habentur & aliæ res ab eo geſtæ

apud

apud Diodorum Siculum, quas inde cupidus lector hauri-re poterit.

·PINEA· ADRIANI · IMP·

Pinea ænea quæ in atrio principis Apoſtolorum cernitur.

PYRRHVS Ligorius, qui noſtra tempeſtate floruit, quique dum viueret pictor egregius, necnõ Architectonicæ artis & antiquarius præſtantiſſimus fuit, in ſua quam protulit antiquæ vrbis chorographia in Hadrianicæ molis ſummitate pineam æneã miro artificio fabrefactam locauit; quam ad præſens, ac diu abhinc in medio atrio principis Apoſtòlornm in Vaticano videmus, altitudinis pedum duodecim latitudinis ſex. Et licet aliàs vulgo prædicetur, hæc tñ cõiectura veriſimilis ſit, cũ hactenus auctorũ neminẽ reperimus, q de huiuſmodi ſingulatim ad vnguem perſcripſerit: & ſi de mole Hadriani multi

circum enim pineam de qua loquimur ſuperimpoſita ſunt ſimulacra aliquot æneа pauonum, ac delphinorum, quæ inaurata olim fuiſſe videntur: quæq; ad ornatum huiuſmodi ſepulcri Scipionis fuiſſe inter antiquarum rerum exſtimatores creduntur. Cæterum de pinea ænea ſatis ſit dictum, quam, vt ſuperius demonſtrauimus, in ipſa ſummitate Molis Hadriani ad pulchritudinem, & ornatum extitiſſe traditur.

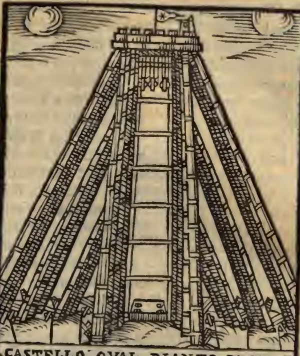
PASQVINO

Paſquini Simulacrum.

QVIDNAM fuerit ſtatua illa marmorea mutila, quæ iampridem vulgò Paſquinus dicitur, dubitarent nonnulli; plures autem in hoc cõueniunt gladiatoris eſſe ſimulacrum, niſi malueris Martis, aut militis cuiuſpiam, eo enim geſtu corporis manet, quaſi ferire volentis, ac ſubter ſe marmoreum aliud mutilatum truncum, ſeu fragmentum habet

alterius

alterius ſimulacri, vt hoſtem eſſe pro comperto habuerimus quo cum is dimicaret. Ferunt nonnulli hoc eſſe ſimulacrum vnius ex ducibus prçcipuis Alexandri Macedonum regis, qui etiam Paſquini nomine vocitatus ſit, quod innuit auctor quidam, qui vetuſta Vrbis marmorea, & ænea ſimulacra typis excuſit. Quamdiu autem ab hinc ibi ſteterit ſignum id non ſatis liquet, ſed vt coniectura credere facilè eſt, ab eo quo ædes illæ (penes quas exſtat) erectæ ſunt tempore, ducentis nempe ab hinc annis, vel circa facilè eſt coniectari. Ædes verò, ædem à Franciſco de Vrſinis Vrbis prçfectò, vt in oſtij ſuperiſtilio legitur, erectæ ſunt. Duo tantum mihi in præſentiarum dicenda ſuccurrunt de huiuſmodi termino: primùm quod famoſi libelli. ſeu paſquilli, vt vulgo dicunt, quæ ab imprudentibus, ac minimè pijs hominibus olim cõfici conſueuere, ſub hac ſtatua appenſos eſſe ferunt, eò quod in media ferè Vrbe ſit, vt facilius ab inde tranſeuntibus perlegerentur. Alterum, quod mirum quidem eſt, tot tantiſq; elapſis annis hæc ibi perſtitit ſtatua in publicum, ac priuatorum præiudicium, nec fuerit vnquam, qui pietatis, ac religionis chriſtianæ zelo auſus fuerit inde eam auertere, vnde amplius affigẽdi huiuſmodi libellos, ſeu paſquillos adimeretur occaſio: Ferunt enim cum quidam Princeps primarius eam in Tyberim eijciendam eſſe ſtatuiſſet; ſtatim ei ab vno ex eius familiaribus vrbanè reſponſum: caueret inde eam tolli imperare; fore enim, vt grauius ſub aqua quàm ſuper terram in principes inueheret; ſicque inibi, (vt cernitur) vſqueadeo perſtitiſſe.

CASTELLO. QVAL. PIANTO. LA GVGLIA

Forma molis, ſeu ligneę machinæ, quod caſtellum vocitatum eſt, quo ſubductus eſt Obeliſcus Vaticanus, ac tum idem, & Circenſes, & qui in Mauſoleo Auguſti fuerat, ſublati ſunt.

CVM Sixtus V. Pont. Max. in ipſis initijs ſui pontificatus anno nempe 1585. de transferendo Obeliſco Vaticano à ſua priori ſede (abditus enim quodammodo erat, ac ſemiſepultus in latenti, & anguſtiori loco) in forum principis Apoſtolorum, vbi ad præſens cernitur, ageret; multi ex præcipuis architectonicæ diſciplinæ artificibus, nedum Vrbis verum etiam varijs ex Italiæ locis (fama audita) conuenere; ſpectaculum enim ingens, & nouum mirandumque in Vrbe parabatur. qui ſingula ſinguli, & plaſtiten, & modulum (vt aiunt) certatim producentes, varios pro ſuo quiſque ingenio, & viribus oſtendere modos, & ſtructuras Obeliſcum huiuſmodi amouendi, atque euehendi.

tamdiu viuent, vt ad manus eorum perueniant) qui huiuſce rei ſpectaculo non interfuerunt, hiſce ſaltem aliquatenus ſcriptum inueniant, aut ſecum perpendant, quonam hoc fieri pacto potuerit. Mane namque ſummo, fuit autem hoc nonis Maij eiuſdem anni, cum parata eſſent omnia, quæ ad amotionem tanti ſaxi opportuna erant, circumquaque Obeliſcũ pro loci, & ſitus opportunitate quadraginta machinarũ volubilium inſtrumenta, ſeu rotæ, vt Ammia. Marcell. vocitat (argana noſtrates appellant) ſunt diſpoſita, ſingula ſingulos triplicatos habentia rudentes, quaternoſque equos validos, qui ea in gyrum agerent, vicenoſque viros in ſingulis itidẽ, qui & auxilium diuerticulis, & vbi eſſet opus ferrent, ac ad alia ſuppeditandum extra adminicula præſtò eſſent, nam & ipſis machinis, centum & ſexaginta equi, quatuor nempe in ſingula, ac octingẽti homines diuerticulis ipſis aſtitere. Sed vt ordine quodam præuio ad hanc rem procederetur, ac vno eodemque tempore tum ſimul verterent, tum etiam vbi eſſet opus ſiſterent, adhibitus eſt tibicen ex cohorte equitum leuis armaturæ, à cuſtodia ſummi Pontificis, vt omnes ſimul dato ſigno ad tubæ ſonitum equos inceſſerent: tum interim, ſi quid non æqui proceſſiſſet, ipſe operis auctor & caput, pulſata campana, quæ ad hoc in ſummitate molis locata erat, omnes ſimul conſiſtebant. Inter vertendum verò adeo ingens trochlearum, ac poliarum ſtrepitus, ſtridorque rudentum, & rotarum erat, vt terræmotui aut tonitrui ſimile quidpiam eſſe videretur, & vix humanæ voces exaudirentur: ſed & campana, & manibus, & pileis ad conſiſtendũ annuerent. Deinde cum exactum eſſet, quod reſarciendũ, & colligandum erat, tum denuò ſigno dato ab ipſo architecto, ad tubæ ſonitum opus inſtaurabatur, atque adeo viciſſim pluries, prout opus erat, tum ad motum, tum etiam ad conſiſtentiam eſt proceſſum, donec primo die ternos circiter pedes à columine ſublatus eſt: atque lignea eidem fultimenta ſuppoſita, vt inde ad vehendum curuaretur. Octauo deinde ſubſequenti die, qui fuit Nonis Maij, ad id peragendum paratis eodem ordine ſtructuris: ſed magna ex parte dies ea actione conſumptus, tandem veſperi incolumis Obeliſcus, & illæſus in via ſtratus, & coęquatus eſt. Verùm in ipſa coæquatione hic ordo, vt memini, ſeruatus: cũ enim

lapis

lapis hic erectus eſſet propè antiquam tribunam, quod ſacrarium hodie eſt baſilicæ principis Apoſtolorum, frangendus fuit paries eiuſdem ſacrarij ab vtroque latere, (ex eoq; ſepulcrum Calliſti I I I. ſummi Pontificis, quod in ea ſacrarij parte intrinſecus exſtabat tollendum, atque in Eccleſia reponendum) vt dum curuaretur calx Obeliſci ſenſim retrotraheretur, ſenis (ſi probè memini) rotis ſeu arganis; quæ mox paulatim in ipſa declinatione pondus machinæ ad terram vergentis tum diminueretur, tum etiam quò rectius res procederet, vt penitus ſcilicet proſtrata mole, radix Obeliſci leniter in columine reperiretur; ſicque ita demum ex animi ſententia res poceſſit, vt manibus propemodũ in planum repoſita, & collocata moles videretur. De euectione à ſuo priori loco ad forum vſque nihil referre attinet, tũ modicum ob interuallum, tum etiam ob facilitatem euehendi, nam via qua vectus eſt, ab vna ad alteram ſedem in æquum ſtrata ac complanata eſt, aggeribus vbi eſſet opus additis, qui ad duorum columinum ipſius Obeliſci coęquationé extitere, vt facilius eleuaretur. In ſubleuatione deinde quę acta eſt die quarto Iduum Septembris ſequentis poſtquam in forum eſt deuectus, vbi ad præſens extſtat; ac fabricata denuo eadem mole lignea, ſeu caſtello aliquatenus altiori, ob altitudinem nempe duorum columinum, ſeu baſarum, quibus ſuperimponi debebat, eodem ordine, forma, machinis, & inſtrumentis, quibus ad declinationem ſunt vſi, in priſtinam faciem reſtituerunt. Iam verò quàm à primæua ſede conſpicuus appareat, Leonumque inauratorum ſimulacris æneis quatuor, quaſi in Obeliſci fulcimentum additis, in ſingulisque angulis diſpoſitis, facilè ſecernere licet, quantũ ab eo quò prius vidimus ſtatu diſtet, honorificentiorque ſit; ſuperimpoſito maximè ſtigmatibus ſummi Pontificis ſacratiſſimæ crucis ſigno, in quo eſt ſalus vita, & reſurrectio noſtra. Nam etſi antea pila ænea impoſita ei orat, (in qua Iulij Cæſaris extitiſſe circunferebant) quæ nempe figura eſt orbis, & mundi huius: nunc demum pila ablata, & cruce repoſita, hæc eſt quæ vincit mundum, & poteſtatem diaboli, in qua Saluator noſter triumphauit; quam vtinam ſic recipiamus, vt gloriam in ea triumphati videamus.

Inſcriptio

Inſcriptio autem quæ vndiq; poſt Obeliſci tranſlationem à ſummo Pontifice addita eſt, talis exſtat.

In ſuperiori primum parte ab occiduo latere, qui nempe baſilicæ principis Apoſtolorum opponitur, ſic habet.

SANCTISSIMÆ CRVCI SIXTVS V. PONT. MAX. SACRAVIT E PRIORI SEDE AVVLSVM ET CÆ SS. AVG. AC TIB. I. L. ABLATVM. M. D. LXXXVI.

In eodem latere in cippo, ſeu baſi, qua Obeliſcus ſuſtinetur.

CHRISTVS VINCIT CHRISTVS REGNAT CHRI STVS IMPERAT CHRISTVS AB OMNI MALO PLEBEM SVAM DEFENDAT.

In eo latere, qui Meridiem ſpectat.

SIXTVS V. PONT. MAX. OBELISCVM VATICANVM DIS GENTIVM IMPIO. CVLTV DICATVM AD APOSTOLORVM LIMINA OPEROSO LABORE TRANSTVLIT ANNO. M. D. LXXXVI. PONT. II.

In eo, qui ad Orientem vergit.

ECCE CRVX DOMINI FVGITE PARTES ADVERSÆ VICIT LEO DE TRIBV IVDA.

In ea parte, quæ Septentrioni opponitur.

SIXTVS V. PONT. MAX. CRVCI INVICTÆ OBE LISCVM VATICANVM AB IMPVRA SVPERSTITIONE EXPIATVM IVSTIVS ET FELICIVS CON SECRAVIT ANNO M. D. LXXXVI. PONT. II.

Inferius verò minoribus litteris, ſic habet.

Dominicus Fontana ex pago Mili agri Nouocomenſis, tranſtulit & erexit.

eſſet; ipſeque iam ſenio confectum ſe videret, nonagenarius enim & vltra tunc degebat, huius operis prouinciam cum regiis agentibus Danieli demandandam curauit: fore enim vti ipſa conflatio egregia prodiret: Sed eo ferè tempore quo ſimulacrum, id eſt conflatum, ipſe Michael Angelus vita functus eſt, ac paulò poſt ipſe etiam Daniel eum eſt ſequutus. neuter enim eorum conflatum vidit opus. Interea mortuo Henrico Galliarum rege, ac bellis inteſtinis, & tumultibus vexata Gallia, manſit idem equus eò quo conflatus fuerat loco, annos fermè duos & viginti: Lutetias enim Pariſiorū aſportandus erat, ac in principali illius ciuitatis foro locandus ob ipſius Henrici regis monumentum, vnà cum eius itidem æneo ſimulacro aſſidente, vti videmus in equeſtri ſtatua ænea M. Aurelii Antonini in area Capitolina locata, ad cuius ferè imitationem exemplar effictum eſt, præter id quod Antoninus pedem dextrum, hic verò ſiniſtrum attollit, ne vnum & idem opus artificem confeciſſe videretur: ſub cuius ſolea ſublati pedis, auctoris nomen inſculptum cernere licet. Verùm cum ob diutina bella (vt diximus) quæ in Galliis diu conſequuta ſunt, regii ſimulacri opus deſtitutum eſſet: cumq́, Horatius Oricellarius negociator primarius Florentinus, quo Henricus III. Galliarum rex, eiuſdem Henrici cuius ſupra meminimus filius in publicis aliquot regni negocijs vtebatur, bene de ipſo rege commeruiſſet: ob ingenij præſtantiam fideique integritatem, ab eodem, (vt ferunt) equi ipſius quem diximus ſimulacro liberaliter donatus eſt, quod anno 1586. è Quirinali ad ſuas ædes deuehendum curauit, vbi ad præſens ſub vna ex porticibus domus paraſtatæ impoſitum extat. Ferunt in hoc ſimulacro ad ſex millium & quingentorum numerum aureorum ſummam impenſum: ac quinque & viginti millium pondo conſtare, quod à Michaele Albertio, qui & operi equi illius interfuit, & totius negotii & impenſæ notitiam habebat, nobis relatum eſt.

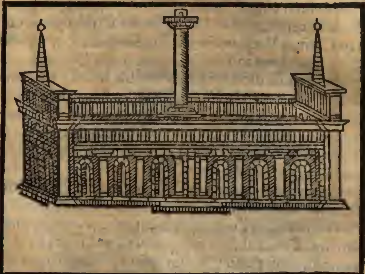
FONS. MATTHEORVM.

Fons in Platea Matthęiorum.

POSTEAQVAM aqua quæ Salonia dicitur Gregorij.XIII Pont.Max. tempore in vrbem ad fontes producendos, aliosq; varios vſus cœpta eſt deriuari; inter alios qui ſumpto publico ad eiuſdem vrbis ornatum, & commodum fabricati ſunt fontes, præſtantiſſimus,ob artificii excellentiã Pop.Rom.iubente, ac Mutio Matthæio viro inter Romanos ciues primario curante,ille videtur,qui in foro Matthæiorũ cernitur,vbi olim circum Flaminium fuiſſe ſcribitur. In eo namq́ue quatuor ſunt vaſa ad conchiliorum ſimilitudinem ex Africano marmore inſculpta, quibus totidem æneí Delphini ſuperſtant,ore in vaſis hiſce ſuppoſitis aquam promentes; ſuperq́; his quaterna iuuenum ænea ſimulacra miro artificio conflata, quæ pedes alternos attollentia, delphinorũ capita premunt,alternosq́ue extendunt, ſicut itidem manu

altera

altera caudam ipſius marinæ belluæ viciſſim attrectant;altera ad inuicem quaſi labrum, ſeu concham ſuperiorem fulciētia,eniti videntur.Hic inter cæteros qui noſtra ætate Romæ conſtructi ſunt fontes præſtantioris atque abſolutioris operis ſpectatur. Quæ ſimulacra ænea,anno 1585. cōflata ſunt ab egregio artifice Thadæio Landino Florentino.In hoc toto fontis opere ad mille ducentos nummos aureos impēſum eſſe,nobis à fide dignis relatum eſt.

HIPODROMVS

Hippodromus.

PYRRHVS Ligorius qui præſtans fuit noſtra tēpeſtate artifex, & antiquitatum vrbis Romæ peritus,cuius etiam alibi (vt decet) honeſtè meminimus,ac eius ſententiæ plurimum in hoc aſſentimur, in illius quam protulit antiquæ vrbis Chorographia, Hippodromum Caij & Neronis Cæſ. in ea Vaticani parte locauit,vbi ingens Obeliſcus (qui ad præſens media in area principis Apoſtolorum erectus cernitur) etiā ætate noſtra fuerat locatus;qui locus propè ſacrarium,ac ingētem ipſius Baſilicæ fabricam extat, ac celebre cœmeteriū,

qui vulgo Campus Sanctus dicitur: ibi namque equorũ curſus & exercitatio habebatur, atque ludi, & ſpectacula quadrigarùm nonnunquam exhibebantur: Hippodromus enim ab ὑππός Græcè hoc eſt equus, & δρομος, hoc eſt curſus, dicitur; quaſi equorum curſus, ſeu agitatio, vt noſtrates aiunt. Locus hic lacus ac patens in planum campum fuiſſe, nulli dubium eſſe opinor: de quo Martial. lib. 12. & Plaut. in Ciſtellaria meminere. Marlianus autem noſter in pratis Quintiis Hippodromum extitiſſe ſcriptum reliquit, libro enim quinto, c. 22 in fine, cum de pratis Quintiis egiſſet in hæc ait verba: Prata autem Quintia à L Quintio Cincinnato denominata in Campò Vaticano fuiſſe Pli. ſic commemorat. Aranti quatuor ſua iugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellatur, viator attulit dictaturam. Nunc hic locus, Prata, dicitur, nec longè diſtat à dicta Hadriani mole. In eodem cãpo cernuntur adhuc veſtigia (vt videtur) cuiuſdam Circi, ſiue Hippodromi. Hactenus Marlianus: At idem auctor libro eodem capite ſuperiori, vbi de campo Vaticano tractat, ſic ſuggerit Cornelius verò Tacitus ait Neronẽ clauſiſſe in valle Vaticana ſpatium, in quo equos regeret, atque permixtũ plebi circenſe ludicrum habitu aurigæ edidiſſe, obtuliſſeque hortos ſuos ad varia in Chriſtianos tormentorũ genera. Et quia Pli. Obeliſcum Vaticani in Neronis circo ſtare ſcribit, arbitrantur nonnulli non tantũ Circum ipſum, ſed & nauale ſtagnũ eo in loco ſecus montem, qua ad portam itur nũc Pertuſam appellatum, hortosq; eius à clauſura Circi ad Tyberim fuiſſe, &c. Meminit & Circi Neronis Blondus Flauius lib. 1. Romæ inſtauratæ num. 45. & 46. his verbis: Hortos ſuos ei ſpectaculo Nero obtulerat, & circenſe ludricum edebat habitu aurigæ, permixtus plebi vel curriculo inſidens. Vnde quanquam aduerſus ſontes & nouiſſima exẽpla meritos animaduerteretur, miſeratio oriebatur, tanquam non vtilitate publica, ſed in ſæuitiam vnius abſumerentur. Oſtendimus autẽ ſupra Cornelium Tacitum ſcripſiſſe, Neronem clauſiſſe in valle Vaticana ſpaciũ in quo equos regeret, haud promiſcuo ſpacio, & hoc in loco dicit hortos illũ ſuos ſpectaculo ſupplicii Chriſtianorũ obtuliſſe, & circenſe ludicrũ edidiſſe. Clauſum itaque in valle Vaticana ſpaciũ illud non dubitamus eſſe, cuius nũc multis in partibus demoliti muros, & ſedilium

dimi-

dimidiatos fornices per vineas quæ moli Hadriani ſubiacēt cernuntur; quamquam Plin.ſemper vbi de Obeliſco qui eſt in Vaticano mentionē facit,illũ deſignat in Caii & Neronis circo poſitum fuiſſe.Et cum neq; ipſa Hadriani moles, neq; coniunctus pons tunc eſſent, quæ anno ab inde centeſimo Hadriani Imperatoris opera fuerunt,non immerito (vt mihi videor)crediderim circum Caii & Neronis partem ſuburbij qui nunc eſt Vaticani occupaſſe, & hortos à circi illius clauſura ad Tyberim pertinuiſſe. Hactenus Flauius;quibus verbis & ſuperius citatis clarè videtur Hippodromum in ipſo Circo Caij,& Neronis penitus extitiſſe, licèt vno tantũ nomine Circus appellaretur.

·TEMPL· PVDICITIAE·

Templum Pudicitiæ.

QVOD duo fuerint templa Pudicitiæ,alterũ nempè Patriciæ, alterum Plebeiæ ex variis auctoribus patet,licèt ſatis fuerit ex vno Liuio hoc oſtendere, cu ius locum totum hic ſubnectendum duxi,ait enim lib. 10.ab V.C.anno.456.de templo,ſeu ſacello Pudicitiæ, in hæc verba:Eo anno prodigia multa fuerunt,quorum auerruncandorum cauſa, ſupplicationes in biduum Senatus decreuit: pu-

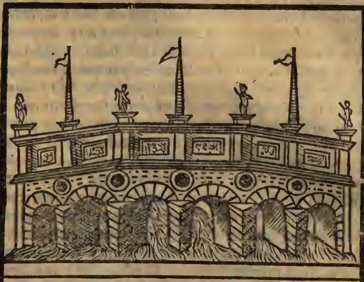
blicè vinum ac thus ſacrificiis præbitum ſupplicatũ iere frequentes viri fœminæq; Inſignem ſupplicationem fecit certamen in ſacello Pudicitiæ patritiæ, quæ in foro boario eſt ad ædem rotundam Herculis, inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam patriciam plebeio nuptã L. Volumnio Cõſuli, matronæ quòd è patribus enupſiſſet, ſacris arcuerãt. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionẽ animorum exarſit: cum ſe Virginia & patriciam & pudicam in patriciæ Pudicitiæ templum ingreſſum, & vni nuptam, ad quem virgo deducta ſit; nec ſe viri honorumque eius, ac rerum geſtarum pœnitere, verò gloriaretur. Facto deinde egregio magnifica verba adauxit. In vico longo vbi habitabat ex parte ædium quod ſatis eſſet loci modico ſacello excluſit: aramque ibi poſuit, & conuocatis plebeiis matronis, conqueſta iniuriam Patriciarum: Hanc ego aram, inquit, Pudicitiæ plebeiæ dedico: vosque hortor, vt quod certamen virtutis viros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas ſit, detisque operam, vt hæc ara, quam illa, ſi quid poteſt ſanctius, & à caſtioribus coli dicatur. Eodem fermè ritu & hæc ara quo illa antiquior culta eſt, vt nulla niſi ſpectatæ pudicitiæ matrona, & quæ vni viro nupta fuiſſet, ius ſacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis ſolum ſed omnis ordinis fęminis, poſtremò in obliuionem venit, &c. Hactenus de Pudicitiæ ſacellis habet Liuius, cuius & ſi ſolo teſtimonio ſatis ſuperque eſſet inniti, tamen Marliani etiam in hoc videnda eſt aſſertio, qui quidem eius Vrbis Topographiæ libro tertio. cap. 15. cum ædis aræ, ac ſimulacri Herculis commeminiſſet, in hæc verba de templis ipſius Pudicitiæ ſubdit. Non procul ab hac ara fuit Pudicitiæ patritiæ ædes ab Aemilio condita, auctor Liuius: Cuius deæ plures ædes ſacras Romæ fuiſſe innuunt Propertii hæc carmina, lib. 2. Eleg. 6.

Templa Pudicitiæ quid opus ſtatuiſſe puellis;
Si cuiuis nuptæ quidlibet eſſe licet?

Et proſequitur idem auctor: Signum Pudicitiæ, quam quidem (vt refert Sex. Pompeius) fortunam eſſe exiſtimãt, fuit in foro boario, vbi familia ſediſſet Herculis, cuius ſacra non obibant Plebeiæ: quare in Vico longo Pudicitiæ ſacellum à Virginia plebeia excitatum eſt, vt in eo eius deę ſacra ple-

beiæ

beiæ peragerent. Hactenus Marſianus. quibus colligitur vbi fuerint Pudicitiæ templa, & à quanam alterum eorum, plebeiæ nimirum, excitatum fuerit.

·PONS· TRIVMPHALIS·

Pons Triumphalis.

QVICQVID de Ponte Triumphali apud probatos auctores ſcriptum inuenimus, & quo nempè loci, & ad quem finem & effectum erectum fuerit, in medium nunc afferamus. Blondus enim Flauius lib. 1. eius Romæ inſtauratæ num. 41. de eo ſic habet: Pons cuius pilarum fundamenta nunc ad Sancti Spiritus hoſpitale in Tyberi cernuntur; & porta in intimam Tyberis ripam cuius fundamentorum moles extat, & via ab eo ponte ad Cæſaris Obeliſcum ad arcã Baſilicæ Sancti Petri ſubiectum: ſecundum radius montis Vaticani protenſa Triumphali nomine appellabantur; nec alterius quàm ad Beati Petri Bäſilicam, ea via (quod conijcere potuerim) protendebatur. Quin mihi conſtat, viam ipſam nullatenus fuiſſe largiorem, quicquid ſoli prædictam Baſilicam, aut Obeliſcum, & Apollinis templum adiacebat, Triumphale appellabatur. De Porta autem quod diximus,

clarè & copioſè probat Ioſephus in libro ſeptimo de captiuitate Iudaica, vbi Veſpaſiani & Titi Imperatorum deſcribit triumphum. Dicit enim ipſos Imperatores, qui non in Palatio maiori, ſed in Iſidis templo nocte quieuerant, ad Octauianas deambulationes tranſiuiſſe; vbi eos Senatus, & honorati equites præſtolabantur. Et cum fauor militaris eoſdem meritis ornaſſet laudibus, votis rite celebratis, ad portam receſſiſſe; quæ ab eo quod per illam ſemper triumphorũ pompa duceretur, nomen accepit, finisque pompæ fuit Capitolini Iouis templum. Territorij etiam triumphalis non leue teſtimonium habet vita beati Petri Apoſtolorum principis à beato Hieronymo presbytero, vt titulus præfert; ſiue vt aliqui volunt a Damaſo Papa ſcripta; vbi dicitur beatũ Petrum fuiſſe ſepultum in Eccleſia ſui nominis, quæ ad templum Apollinis, iuxta territorium Triumphale fuerit ædificata, & conſtantem retinet famam ætas noſtra, pontem de quo diximus, nobilium fuiſſe, nec ille vnquam ruricolas trãſiuiſſe. Habet etiam incidenter monumẽta commutationis factæ Calendis menſis Auguſti, ſiue Sextilis à memoria victoriæ Octauiani Cæſaris Auguſti de Antonio, & Cleopatra, ad liberationem beati Petri à carcere, & catenis Herodis: Vnde feſtum ipſius beati Petri ad Vincula celebramus. Cineres C. Cæſaris Obiliſco inſigni poſitos, qui cernitur in territorio Triumphali. Hactenus Flauius de Ponte, Porta, Via, ac Territorio Triumphali, quem diffuſius quàm cæteri hanc rem ſequutum, hic ad verbum totumque eius locũ apponendum cenſui. Marlianus autem ferè ad verbum locũ Flauij deſcribens libro 2. cap. 8. in hæc habet verba: Vrbis portis tandem deſcriptis, portæ etiam triumphalis licet extra pomerium eſſet, operæpretium fuerit locum oſtendere. Pontem igitur cuius pilarum fundamenta infra pontem Helium cernuntur, & portam cuius veſtigia ad intimam Tyberis ripam olim extabat; viamque ad Cæſaris Obiliſcũ protenſam, Triumphali nomine appellatos eſſe nonnulli opinantur: quoniam Ioſephus Veſpaſiani, & Titi triumphum deſcribens, ait ipſos, non in Palatio maiori, ſed in Iſidis tẽplo nocte quieuiſſe, tranſiuiſſeque ad Octauianas ambulationes; votiſque ritè celebratis, receſſiſſe ad portam, quæ ab eo quod per illam ſemper triumphorum pompa ducere-

tur

tur nomen acceperit. Quibus verbis conſtat Capenam non eſſe eandem quæ Triumphalis: Nam ambulationes Augusti fuere ad Mauſoleum. Fit igitur veriſimile hinc per portam, & pontem Triumphalem eò profectum eſſe, vbi nunc eſt hoſpitale Sancti Spiritus. Suetonius commemorat quoſdam Senatores cenſuiſſe Auguſti funus porta Triumphali ducendum. Hactenus Marlianus. Sed idem auctor libro 5. cap. 18. cum de pontibus in ſpecie loqueretur, ac præcipuè de ipſo Triumphali, ita ſubſcribit: Pontis autem Triũphalis pilæ in Tyberi adhuc cernuntur è regione hoſpitalis Sancti Spiritus. Triumphalis eſt nuncupatus, quòd per ipſum triumphantes tranſirent; ſequitur ſupra hunc ad teli iactum pons, nunc Sancti Angeli dictus, olim verò Hælius ab Hælio Hadriano, qui eũ propè ſui ſepulcri molem excitauit. Spartianus: Fecit, inquit, & ſui nominis pontem, & ſepulcrum iuxta Tyberim: quem pontem nulla alia de cauſa poſuiſſe arbitramur, quàm vt per ipſum tranſeuntes propius dictam Molem ſpectarent, cum Triumphalis publico vſui ſatisfacere videretur. Quibus verbis deprehenditur, pontem Triumphalem non ad alium finem excitatum eſſe, quàm vt per eũ tantum triumphantes Vrbem ingredientes cum pompa, manubijs, & captiuis tranſire ſolitos fuiſſe; non vt Triumphãtes tantum, & nobiles per ipſum, vt Flauius innuere videtur, ſed (mea quidem ſententia) vt Triumphantes, Vrbem (vti diximus) ingreſſuri, cum pompa, apparata, & captiuis per pontem illum tantum, & non aliunde tranſire deberẽt. Hunc autem quando & à quo excitatum, nihil adhuc certi nobis eſt, niſi conjectari liceat Conſulum tempore, cum primum Romę triumphari eſt cęptum, vt aliquis eſſet peculiaris triumphantibus in Vrbe locus, tũ in ingreſſu ipſius Vrbis, tum etiam in tranſitu, ac demum acceſſu ad ipſum Capitolium, vbi certum eſt Triumphantes Ioui Victori conſtitiſſe, ædificari ſit coeptus ad publicum Vrbis decorem, & ornatum. Itaque & porta primum, & territorium, & pons, atque via, hac de cauſa Triumphalia vocitata fuiſſe. Pontem hunc vel fluminis impetu deiectum, prout Senatorium ætatæ noſtra vidimus, ac denuò refectum; ſeu barbarorum ſæuitia, & feritate euerſum adhuc nobis exploratum eſt: iamdudum verò pro certo eſt eſſe deſijſſe.

Pons Sublicius.

PONTEM Sublicium ab Anco Martio ligneum primo excitatum fuiſſe Liuius memorat; ab eoq; Sublicius dictus, quaſi ſubligatus: poſtea vèrò ab Æmilio lapideus factus, Æmilius dictus eſt, licèt Sublicij nomen nunquam amiſerit. Super hunc pontem narrat idem Liuius Horatium Coclitem Romanum ciuem præſtantiſſima virtute, & robore virum, ſolum Hetruſcorum in Vrbem irrumpentium impetum vſqueadèo ſuſtinuiſſe, quoad Romani pontem ipſum poſt illius terga perfregiſſent: atque cum inde ſe vna cum equo in Tiberim præceps deijceret, incolumis vterque vna cum patria ſeruatus eſt. Vnde pariter ob tanti viri, & facti memoriam egregiè veteres ex ponte illo Argeos, hoc eſt Scirpeas imagines quotannis per Virgines Veſtales in Tiberim proijcere ſolitos fuiſſe; quod & teſtantur nonnulla argentea vetuſta, ac parua numiſmata argeorum hac hiſtoria inſculpta. de quibus etiam Feſtus ſic ait: Argeos vocabant ſcirpeas effigies, quæ per Virgines Veſtales annis ſingulis iaciebantur in Tiberim. Pontis huius in hunc vſque diem pilarum fundamenta videntur ad eam pertinentia

tinentia Tiberis ripam, vbi Naualia ſunt ad præſens. De Pōte hoc Plin. ita meminit libro 36. cap 15. vbi de ædificijs ſine clauo, & alijs mirabilibus ædificiorum Romæ agit, in hæc verba: Olympiæ autem arte, mirabili modo, in porticu, quā oppidani heptaphonon appellant; quoniam ſepties eadem redditur. Cyzici & buleutorion vocant ædificium amplum ſine ferreo clauo, ita diſpoſita contignatione, vt eximantur trabes ſine fulturis, ac reponantur. Quod itē Romæ in Ponte Sublicio religioſum eſt, poſtquā Coclite Horatio defendente ægrè reuulſus eſt, &c. Hactenus Plin. Legitur etiam ex Blondi Flauij Romæ inſtauratæ lib. 1. num. 29. Antoninum Pium Imperatorem marmoreum feciſſe, ſeu potius inſtauraſſe; nam ex Liuio Æmilium Lepidum marmoreū conſtruxiſſe conſtat. De eius pontis prima conſtructione ſic habet Liuius primo ab Vrbe condita in Anci Marcij geſtis: Ianiculum quoque adiectum, non inopia loci, ſed nequando ea arua hoſtium eſſet id non muro ſolum, ſed etiam ob cōmoditatem itineris, ponte Sublicio tum primum in Tyberi facto, iungi Vrbi placuit, &c. Sed quid de hac tota re Liuius habeat, dum ne lectorem legere pigeat, totam huius rei ſeriem, & hiſtoriam ex Liuij hic ſubtexuimus, quam ex lib. 2. Annalium 246. ad V. C. ſic refert: Cum hoſtes adeſſent, pro ſe quiſque in Vrbem ex agris emigrant: Vrbem ipſam ſæpiunt præſidijs. alia muris, alia Tiberi obiecto videbantur tuta. Pons Sublicius iter penè hoſtibus dedit; ni vnus vir fuiſſet Horatius Cocles (id munimentum illo die Fortuna Vrbis Romanæ habuit) qui poſitus fortè in ſtatione pontis, cum captum repentino impetu Ianiculum, atque inde citatos decurrere hoſtes vidiſſet, trepidamque turbam ſuorum, arma aditusque relinquere, reprehenſans ſingulos, obſiſtens obteſtansque deum & hominum fidem, teſtabatur nequidquam, deſerto præſidio eos fugere, ſi tranſitum pontem à tergo reliquiſſent: iam plus hoſtium in Palatio Capitolioq; quam in Ianiculo fore, itaque monere, præcipere, vt pontē ferro, igni, & quacunque vi poſſent interrumpant: ſe impetum hoſtium, quantum corpore vno poſſet obſiſti excepturum. Vadit inde in primum aditum pontis, inſignisque inter conſpecta cedentium pugnæ terga obuerſis cominus ad ineūdum prælium armis ipſo miraculo audaciæ obſtupefacit

hoſtes.

hoſtes. duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Lartium, ac T. Herminium, ambos claros genere factisque, cum his primam periculi procellam, & quod tumultuoſiſſimum pugnæ erat, parumper ſuſtinuit: deinde eos quoque ipſos exigua parte pontis relicta, reuocantibus, qui reſcindebant cedere in tutum coegit: circumferens inde truces minaciter oculos ad proceres Etruſcorum, nunc ſingulos prouocare, nunc increpare omnes: ſæuitia regum ſuperborum ſuæ libertatis immemores alienam oppugnatum venire. Cunctati aliquandiu ſunt, dum alius alium, vt prælium incipiant, circum ſpectant. pudor deinde commouit aciem, & clamore ſublato, vndique in vnum hoſtem tela conijciunt, quæ cum in obiecto cuncta ſcuto hęſiſſent, neque ille minus obſtinatus, ingenti pontem obtineret gradu; iam impetu detrudere conabantur virum, cum ſimul fragor rupti pontis, ſimul clamor Romanorum alacritate perfecti operis ſublatus, pauore ſubito impetum ſuſtinuit. Tum Cloces; Tyberine pater, inquit, te ſancte precor, hæc arma, & hunc militem propitio flumine accipias. Inde ſic armatus in Tyberim deſiluit, multisque ſuper incidentibus telis, incolumis ad ſuos tranſnauit, rem auſus plus famæ habituram ad poſteros, quàm fidei. Grata erga tantam virtutem ciuitas fuit; ſtatua in Comitio poſita; agri quantum vno die circumarauit datum: priuata quoque inter publicos honores ſtudia eminebant: nã in magna inopia pro domeſticis copijs vnuſquiſq; ei aliquid fraudans ſe ipſe victu ſuo contulit. Porſena primo conatu repulſus, conſilijs ab oppugnanda Vrbe ad obſidendam verſis, præſidio in Ianiculo locato, ipſe in plano ripisque Tyberis caſtra poſuit, nauibus vndique accitis, & ad cuſtodiam poſitis, ne quid Romam frumenti ſubuehi ſineret, &c. Hactenus Liuius de hiſtoria Horatij Coclitis ſuper ipſo ponte geſtorum. Marlianus verò de ponte hoc varijs in locis ſubſcribit; primum namque lib. 1. cap. 4. vbi de vario Vrbis ambitu diſſerit, ſic habet: Ancus Vrbem ampliauit, nouæq; multitudini Auentinum conceſſit. Multis poſtea Latinis in ciuitatem acceptis, Ianiculum quoque Vrbi coniunxit, ponte Sublicio tunc primum facto; Quiritium foſſam in planioribus Vrbis circumduxit, &c. Idem auctor deinde lib. 5. cap. 14. vbi ex profeſſo de ponte ſacro, & Sublicio diſſerit, ſic apponit:

apponit: Auſpicemur autem ab eo qui omnium primus poſitus eſt. Epicardus enim prodidit, Herculem, occiſo Gerione, cum victor per Italiam armenta duxiſſet, pontem ſupra Tyberim ad tempus ſtruxiſſe, quem pontem ſacrum appellatum eſſe ait Dionyſius: Fuitque ea parte, qua poſtea Sublicius ab Anco rege perpetuo manſurus extructus, licèt totus ligneus. Nam ſine ferreo clauo, ſine fulturis ita diſpoſitus erat contignatione, vt trabes per bella eximerentur, ac reponerentur. Quòd quidem ſic facere religioſum fuerat, poſtquam Coclite defendente ægrè reuulſus eſt, auctor Plin. Hunc pontem Sublicium Lapideum deinde Æmilium Lepidum Prætorem feciſſe memorant, & ab eo Æmilium pontem, Lepidive denominatum. Vnde Antoninus Imperator in Itinerario: Poſt iterum inquit vnus effectus per pontem Lepidi, qui nunc abuſiuè Lapideus dicitur. Hunc Tiberinis fluctibus læſum reſtituit Tiberius. Corn. Tacit. refert Othone imperante, ſubita inundatione fuiſſe diruptum, quem lõgo tempore poſt Antoninum Piũ reſtituiſſe ſcribit Iul. Capitolinus. Huius pontis ſupra Naualia exſtant veſtigia ex magnis marmoreiſque ſaxis. Neque enim eſt cur non credamus hæc fuiſſe huius pontis veſtigia, quanquam de eius loco varia traduntur: conſtat enim ad Auentini radices ſtetiſſe; quod etiam innuit Appianus his verbis: Auentinus aſcenderat Cracchus, mox inde fugiens per pontem ligneum ad alteram fluminis partem euectus eſt. Sublicius autem dictus eſt, quia ilex ſpecies eſt quercus ex qua confici ſolebat, vel vt alij à Sublicibus lignis, lingua enim Volſca magnæ trabes ad perpendiculum directæ Sublices vocantur, quales in pontium ſubſtructionibus ferè defiguntur, quia pronæ nimio ſui pondere minus firmiter iacerent. Et ideò Cæſar in pontis ſupra Rhenum inſtitutione ait ſe tigna poſuiſſe, non Sublicæ modo directa, ſed prona. Hactenus Marlianus de ponte Sublicio; cuius ne longior ſim, cætera omittenda duximus.

Sena-

·SENATVLVS· MVLIERVM·

Senaculum ſeu Senatulum.

VBI & quid fuerit Senaculum, facilè innuitur (ſi Blondo Flauio credimus) ex eius libro ſecundo, num. 61. & 65. his verbis: Varro nam que cum dixiſſet Tullum Hoſtilium regem Curiam Hoſtiliam ædificaſſe, ſic ſequitur: Ante hanc Roſtra, ſub dextra huius Comitio ſubſtructus, vbi nationum ſubſiſterent legati, qui ad Senatum eſſent miſſi: hic Græcoſtaſis à parte ve multa; Senaculum ſupra Græcoſtaſim, vbi ædes Concordiæ, & Baſilica Opimia, Senaculum vocatum, vbi Senatus, aut vbi ſeniores conſiſterent. Quatuor hic, Roſtra, Comitium, Græcoſtaſim & Senaculum, quæ in Reipub adminiſtratione maximo ſemper vſui fuerunt indicaturi, ordinem Varronis ſequimur: Et ſequitur idem auctor infra numero 65. Senaculi autem locus ſupra Græcoſtaſim extructus, vbi fuerit vltra dicere non expedit, cum vtriuſque ædificij ruinas in vinetis coniunctas confuſaſque cernamus, &c. Sed cum hic de Senaculo mulierum dicere aggreſſi, nonnihil ediſſeramus, videndum nobis primum eſt quid de eo Marlianus ſcripſerit, is enim lib. quarto cap. 23. Senaculum mulierum

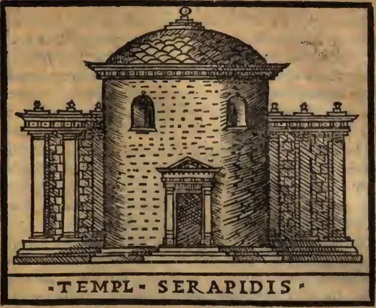
in

in colle Quirinali Lampridij teſtimonio fuiſſe ſubſcribit, dum ea quæ in eodem colle fuerant recenſet his verbis: Senatulum mulierum in Quirinali Heliogabalum feciſſe, eo in loco in quo antea fuerat conuentus matronalis ſolennibus dumtaxat diebus refert Lampridius, &c. De Senaculo autem in genere idem auctor alibi inſinuat, & vbi ab initio fuerit; libro enim ſecundo cap. 2. ſic ait, cum de nonnullis quæ in Capitolino colle fuerunt ſermonem haberet, in hæc Vitruuij verba: Item in Capitolio commonefacere poteſt & ſignificare mores vetuſtatis, Romuli caſa in arcu ſacrorum ſtramentis tecta. Ad eandem autem, vel vbi illa fuerat, Senaculum ſtetiſſe innuit Liuius, cum ait; Cenſores porticum ab æde Saturni in Capitolium ad Senaculum, ac ſuper id Curiam ſtrauiſſe, &c. & alibi nempe libro tertio cap. 10 oſtendens Curiam & Senaculum idem prorſus eſſe, ait his verbis: Non enim omnes ædes ſacræ erant templa: Curia augurato condita erat templum; ædes ſacræ non augurato conditæ, templa non dicebantur; neque in illis poterat haberi Senatus, auctor Varr. qui cum duo Curiarum genera fuiſſe oſtendat, videlicet Curiam vbi curarent ſacerdotes res diuinas, vt Curiæ veteres; & vbi Senatus humanas, vt Curia Hoſtilia, apparet Curiam & Senaculum idem eſſe; alterumque à cura, alterum à Senatu, ideſt ſenioribus publicas res curantibus denominatum. Et quia in Hoſtilia res humanæ tantum curabantur, ideo alibi ait; eam eſſe quidem templum, & ſanctum non eſſe. Verum quoniam Sex. Pompeius ex Nicoſtrato memoriæ prodidit, Senacula Romæ tria fuiſſe: Vnum inquit, vbi nunc ædes Concordiæ inter Capitolium & forum, in quo ſolebant magiſtratus cum ſenioribus deliberare: alterum ad portam Capenam: tertiũ intra ædem Bellonæ, in quo exterarum nationum legatis, quos in Vrbem admittere nolebant Senatus dabatur, ſignificat ſuo tempore deſijſſe S.C.fieri in Concordiæ tẽplo, alioquin ſolent, non ſolebant, dixiſſet, & templum non ædem appellauiſſet. Eius enim verba innuunt, Senaculum diuerſis tẽporibus varijs in locis inſtitutum. Sed nec te moueat quod cum ipſe tria Senacula tantũ cõmemorarit, nos quartum ex verbis Cor. Tac. in Capitolio fuiſſe oſtenderimus: Varroq; ſupra Græcoſtaſim quintũ. Nã pleriq; augent, pleriq; fundant,

&

& ad eos tranſeunt nomina; & in tam multis ſæculis; in tanta etiam rerum varietate, nomina, locaque & numerus ipſorum ſæpè eſt mutatus, &c. Idem etiam auctor alibi, eodem nempe libro 2 cap. 16. cum de Græcoſtaſi, & alijs quæ in dorſo Palatini montis fuere, ſermocinaretur, in hæc ait verba: Quod autem ait Plin. in delubro Concordiæ cornu aureo Auguſtæ dono fuiſſe gemmam ſardonichen incluſam, Marſyamque religatum, & Caſſandram à Theodoro pictā, de quo delubro intelligat dubium eſt. Senaculum auté fuiſſe ſupra Græcoſtaſim, vbi ædes Concordiæ, & Baſilica Opimij Senaculumque vocatum, vbi Senatus, vel vbi Senatores cōſiſterent; dictumque à γερουσία auctor eſt Varro. Hactenus Marlianus de Senaculo; cuius ſatis abundè ſit dictum ne lōgior ſit ſermo quàm res expoſcere videatur. Ego verò quid de Senaculo mulierum exiſtimem, breui ſubſcribam: Duplici namque ratione id mihi inſtitutum fuiſſe videtur publicū ædificium; primò quòd inibi mulieres tantum, & fortè pauperculæ tanquam ad proprium tribunal in ius vocarentur, vel aliàs euocarent, vt quamprimum earum lites & cauſæ ſub certis iudicibus expedirentur, ne ad Curias, aut alia frequentiora Vrbis loca, ac tribunalia trahi cogerentur: vel ad hoc vt matronę, & quæ moribus, & ætate præſtantes in Vrbe erant, ſtatis quibuſdam diebus, vt Marlianus ipſe innuit, ad earum ſacra peragenda ſiſterent, quicquid alij de hoc ſenſerint.

Templum

Templum Serapidis.

EX Pub. Victoris, ſeu Fabij (vt nonnulli malunt) libello, quatuordecim in regiones Vrbem fuiſſe olim diuiſam accepimus; quod & antiquus lapis marmoreus, in area Capitolina adhuc noſtra tẽpeſtate exſtans, id pariter indicat, cuius inſcriptio talis eſt.

IMP. CÆSARI DIVI TRAIANI PARTHICI FIL. DIVI NERVÆ NEPOTI TRAIANO HADRIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XX. IMPER. II. COS. III. P. P. MAGISTRI VICORVM VRBIS REGIONVM XIIII.

Cuius tertia regio, eodem auctore Iſidi, & Serapidi tribuitur; ſic enim in eodem libello habetur; quem etiã & Blondus Flauius, & Raphael Volaterranus, & alij auctores citãt, in hæc verba: Regio iij. Iſis, & Serapis continet Monetam, Amphiteatrum, quod capit loca 387. millia, Ludum magnũ, & Dacium, domum Bruti, Suburam, Lucum paſtorum, ſcholas quæſtorum, & capulatorum, Thermas Titi, & Traiani, Porticum Liuiæ, Caſtra Miſenatium, &c. ex quo patet, ac pro comperto habetur, Sarapidis tẽplũ in ipſa regione

Y ſui

ſui nominis extitiſſe; quanquam non deſunt qui velint eodem in templo Iſidi & Serapidi ſacra olim veteres factitaſſe, Macrobij fulti teſtimonio, qui libro primo Saturnal. cap. 20. Iſida & Serapidem vnum & idem cum ſole eſſe oſtendit, nec ab eo diſtingui; illiuſque ſimulacrum tricipitis animantis ſigno effingi; quod exprimat medio eodemque maximo capite leonis effigiem: à dextera parte caput canis manſueta ſpecie blandientis exoriri: pars verò læua ceruicis, rapacis lupi capite finiri: eaſque formas animalium draconem ſuo volumine connectere, capite redeunte ad Dei dexteram, qua conſpicitur monſtrum: quòdque leonis capite præſens tempus demonſtretur, quia conditio eius inter præteritum futurumque actu præſenti valida feruensque ſit. Sed præteritum tempus lupi capite ſignari, quod memoria rerum tranſactarum rapiatur & auferatur. Item canis blandientis effigiem futuri temporis deſignare euentum, de quo nobis ſpes licèt incerta blanditur. Tempora autem ritè proprio famulantur auctori, cuius vertex inſignitus calatho, & altitudinem ſideris, & potẽtiam capacitatis oſtendit, quia in eũ omnia terrena redeunt. Hæc ex Macrob. Sed & vt aliquid etiam liceat de ipſo Serapide ſubnectere, quis nam fuerit, & vbi primũ cultus, attendamus. Serapis igitur apud Ægyptios idem ſonat quod ſacer bos (apis enim bos appellatur eorum lingua) cuius hiſtoria fuſius tum apud Herodotum, ac Diodorum Siculum, tum etiam Ammian. Marcelli. libro 22. innuitur. ſic nãque ſe habet. Apis nomen fuit bouis apud Ægyptios, quem pro Deo colebant, alio nomine Serapis, corpore erat niger, candida fronte, in tergo alba nota inſignis, duplicibus pilis in cauda, & lingua cantharo notatus, quem certos vitæ annos excedere non licebat. Hunc in lacum demerſum Aegyptij indicto iuſtitio, veſte ſciſſa, & laceratis crinibus defunctum plangebant: inuento verò alio mirifice lætabantur. Reſponſa autem dare non vt cætera oracula ſolitus: ſed ſi manu oblatum pabulum ſumpſiſſet à conſulentibus, ſecundus euentus, atque omnia proſpera decernebat: ſi verò abnuerat omnia ſiniſtra protendebat. Ideo cum à Germanico Cæſare pabulum oblatum renuiſſet, funeſtum omen & indubiam necem, quæ paulò poſt ſecuta eſt, pronunciauit.

Ipſe etiam ſerapis Oſiris prius dictus eſt, qui fuit Iouis filius

Inis ex Niobe Phoronei filia : qui Phroneo in regnum Argi-norum ſucceſſit, qui poſtea Ægialem fratrem præfecit regno Achaiæ, & ad Ægyptios transfretauit gloriæ deſiderio, quos cum ſubegiſſet, Iſidem quæ & Io vocabatur Inachi primi re-gis Argiuorum filiam duxit vxorem. Vbi cùm illa litteras, Oſiris varias artes Ægyptios docuiſſet, vterque diuinos hono res meruerũt. Tandem à Sityphone Ægyptio, vel (vt ſeruius ait) à Typhone fratre clam occiſus ab Iſide diu quæſitus eſt. Demũ apud Phialam iuxta Syenem laceratus repertus eſt; curauitque eum Iſis ſepeliendum in Abato inſula eius palu-dis, quæ Memphi proxima eſt, quam etiam Stygeni, ideſt mœ rorem appellauit; nec niſi ſacerdotes certis diebus, eoſque vittatos eo accedere voluit. Sed cum apparuiſſet Ægyptijs deinde bos quidam, Oſirim putarunt, adorauerun tque vt deum, & vocauerunt Apim, ideſt bouem eorum lingua; de-inde verò dictus eſt Serapis quo de Tibull libro 1. eleg. 7.

Te canit atque ſuum pubes miratur Oſirim
Barbara, Memphitem plangere docta bouem.

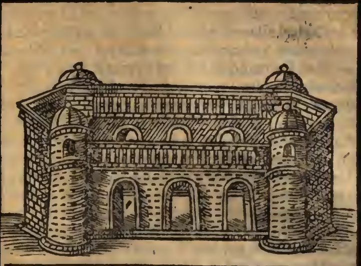
De Oſiride ſic habet Euſeb. lib. de Præpar. euangel. Diodo-rum Siculum inducens: Ægyptios ferunt primos omnium motum, ordinemque cœleſtium corporum admiratos, ſolem & Lunam, Deos putaſſe, ac ſolem quidem Oſirim, Lunam Iſim nuncupaſſe. Ferunt Oſirim apud Ægyptios, inſitionem & aratrum, viniq́ue vſum primum reperiſſe; aliaque non-nulla, quæ latè proſequitur Tibull. loco ſuperius citato.

De templo quopiã Serapidis, quod Thebis fuit, meminit Pli. li. 36. cap. 7. vbi de generibus marmorum & porphireticis agit in hæc verba: Nunquam hic maior repertus eſt, quàm in templo Pacis ab Imperatore Veſpaſiano Auguſto dicatus, ar gumento Nili 16. liberis circa ludentibus, per quos totidem cubiti ſummi incrementi augentis ſe amnis eius intelligunt. Non abſimilis illi narratur in Thebis delubro ſerapis, vt pu-tant Memnonis ſtatua dicatus, quẽ quotidiano ſolis ortu cõ-tactum radijs, crepare dicunt, &c. Idem etiam àuctor lib. 38. cap. 5. de coloſſo quodam Serapis ſic habet: Apion cognomi-natus Pliſtonius paulò ante ſcriptum reliquit, eſſe etiam nũc in Labyrintho Ægypti coloſſeum Serapim à Smaragdo nouẽ cubitorũ, &c. Sed vt de tẽplo Serapidis q̃ nobis ſuper-ſunt cõplectamur, nonnulli inſinuant eo loci in Vrbe ſtetiſſe,

vbi ad præſens in Cœnobio ſanctæ Mariæ Nouæ propè celeberrimum Templum Pacis extat fornix quædam ampla & ingens vtrinque, ſeu ab vtroque latere concamerata, in ea parte hortorum, quæ Amphiteatrum ſpectat; licèt alij velint id Iano eſſe ſacrum; quodque auctore Tito Veſpaſiani Aug. filio erectum eſtimatur, ſicut & templum ipſum Pacis ab ipſo Veſpaſiano conſtructum,& Amphiteatrum ipſum ædificari cœptum, à Titoque eius filio, debellatis Hieroſolymis perfectum: licèt aliqui in cœnobio S. Crucis in agro Seſoriano, ac nonnulli in Exquilijs extitiſſe credant. Mihi autem, ex ſuperius deductis veriſimilius fit fuiſſe in eius regione Vrbis iij. vt ſupra docuimus; cum ab ijſdem Iſide, & Serapide nomen ſumpſerit. Sed cum neminē adhuc legerimus qui Serapidis templo cōſtanter locum præbuerit, opinamur id fuiſſe ſub monte ad balnea Pauli: nam & in ea regione quam P. Victor deſcribit fuiſſe cōpertum eſt, nempe Iſidis, & Serapidis, cui opinioni adſtipulatur titulus ſequens in vetuſto marmoreo lapide inciſus, etſi ab vtroque latere mutilus, quique ad pręſens hac noſtra ætate legitur palmularijs literis in pauimento Eccleſiæ ſanctæ Agathæ, ſub ipſo monte, vel balnea Pauli, qui talis eſt:

SERAPIDI DEO
. . M. AVRELIVS ANTONINV . .
. . IFEX MAX. TRIBVNIC. POTE . .
ÆDEM . .

Comi-

COMITIVM.

Comitium.

COMITIVM, hoc eſt ipſe Comitiorum locus, nam noſtrum id primum inſtitutum eſt aggredi, vbi, quid, vnde dictum, & ad quid eſſet, reliquum eſt vt videamus. Ipſa namque quę ad Comitia, & ad varia eorum genera ſpectant, tum Agellius lib. 15. cap. 27. tum etiam ex recentioribus accuratiſſimè Nicolaus Gruchius Rotomagenſis, vir noſtra ferè tempeſtate eruditiſſimus, ad vnguem perſcripſit. Ideò vt ad rem noſtram veniamus, Comitium fuit locus, ſeu ædificium latum & patens in foro, ſeu propè ipſum forum, in ea parte Palatini montis, mea quidem ſententia, quę propè arcum Titi Imperatoris exſtat, ſeu parum infra ipſum arcũ, vbi turris ſatis magnæ, ac vetuſtę fragmentum adhuc cernitur, quæ vulgo Pallaria nuncupatur, & infra ipſum Palladium, qui locus ſuperior fuit Comitio, vt ex ipſo aſpectu patet. Et videtur ab eo Comitij nomen deductum, quaſi à coeundo teſte Feſto, qui ſic ait: Comitiales dies appellabant, cum in Comitio conueniebant, qui locus à coeundo, ideſt ſimul veniendo dictus eſt. Hactenus Feſtus, vel vt noſtro more lo-

quamur à populi multitudine & frequentia, quæ ſtato quodam tempore & præſcriptis diebus illuc, vel ad magiſtratus eligendos, vel ad alias res quæ ad Rempub. pertinerent acturi, ſe conferebant. Sed quid de ipſo auctores mei referant, videamus; Blondus namque Flauius in eius Romæ inſtauratæ libro ſecundo numero 62. de Roſtris & alijs quæ in foro Romano erant, ſic pergit: Varro namque cum dixiſſet Tullum Hoſtilium regem Curiam Hoſtiliam ædificaſſe, ſic ſequitur: Ante hanc Roſtra, ſub dextra huius Comitio locus ſubſtructus; vbi nationum ſubſiſterent legati, qui ad Senatum eſſent miſſi, hic Græcoſtaſis apertè vt multa; Senaculum ſupra Græcoſtaſim, vbi ædes Concordiæ, & baſilica Opimia Senaculũ vocatum, vbi Senatus, aut vbi ſeniores conſiſterent. Quatuor hic Roſtra, Comitia, Græcoſtaſim, & Senaculum, quę in Reipub. adminiſtratione maximo ſemper vſui fuerũt, indicaturi, ordinem Varronis ſequimur &c. & ſubdit idem auctor paulò inferius, numero nempe 67. de Comitio vbi fuerit, his verbis: Comitium fuiſſe in foro Romano inter turrim quæ Pallata appellatur, & lacus Curtij locum, colliſque Palatini, quem foro imminere videmus, radices, & Fauſtinæ monumenta, ſiue ſancti Laurentij in Miranda Eccleſiam, facilè intelligi poterit ex ſuperius dictis: de quo quid fuerit, priuſquã dicamus, doloris impetu nos trahente, noſtris & futurorum ſæculorum hominibus notum fore volumus: Porcos nunc ex publico ætatis noſtrę inſtituto, ibi, & nullo alio in loco (quod ſæpè vidimus) venundari, &c. & proſequitur infra numero 68. Comitij vocabulum, ſicut A. gellius in noctibus Atticis oſtendit, & loco, & actui commune fuit. De loco quidem, quando ſatis dictum eſt, de actu plura dicamus. Duobus in locis, ſupradicto ſcilicet, & Campo Martio omnes deligebantur ſiue Dictatores ſiue Conſules & Prætores, ſiue alij magiſtratus, &c. Hactenus Flauius. ſi quis autẽ plura de his noſſe cupiat, illum conſulat, & ſuperius citatos auctores Marlianus verò noſter libro tertio cap. 1. vult Comitium in ea parte Palatini montis extitiſſe, quæ vergit ad Arcum Titi, his verbis: Ab eadem autem Palatij parte ferè ad arcum Veſpaſiani, Comitij nomẽ obtinuit; & proſequitur inferius eodem cap. Nam quæ pars fori Comitium appellabatur nomen fori obtinebat; & inferius ſic ſubdit: quod Plinius etiam ſignificat:

P qui

qui lib. 14. ait, ficum arborem in foro atque Comitio coli; cū tamen vnica eſſet arbor, eaque in Comitio. Verum tempore quo primum Hannibal in Italiam deſcendit, cum Comitium tectum eſſet, vt Liuius ſeptimo belli Punici prodidit à foro cæpit diſtingui. Cur autem Suetonius non dixerit templum Pacis poſitū eſſe. Comitio, ea videtur ratio, quia inter vtrunque media intercurrebat via ſacra, &c. & ſubdit idem auctor de Comitio libro eod. cap. 6. vbi de his quę in foro fuere agit in hæc verba: Comitiales dies appellabant, cum in Comitio conueniebant, qui locus à coeundo, ideſt ſimul veniendo eſt dictus, auct. Sex. Pomp. Plutar. verò, quod illuc Titus Tatius & Romulus coerint, & inter eos fœderis conditiones ſancitę firmatæque fuerint, Comitium dictum putat. Aſconius ait eſſe locum, quo coire equitibus & Pop Rom liceret, &c. Hactenus Marlianus de Comitio. Meminit & Comitiorum Sueton. in vita Cæſaris, vbi agit de coniuratis qui Cæſarem ipſum interfecerunt, quænam eorum conſilia fuerint in conſtituendo, ſeu deligendo occiſionis loco, in hæc verba: Conſpiratum eſt in eum à 6c. amplius, C. Caſſio, Marcoque & Decio Bruto principibus conſpirationis: qui primum cunctati, vtrumne illum in Campo per Comitia tribus ad ſuffragia vocantem, partibus diuiſis è ponte deijcerent, atque exceptum trucidarent: an in ſacra via, vel in aditu theatri adorirentur poſtquam Senatus Idibus Martijs in Pompeij Curiam edictus eſt, facilè tempus & locum prætulerunt. Hæc de Comitio ſatis dicta nobis ſufficiant.

·PREFERICVLO·
·SIMPVLO·
·CANDELABRO·
MAGLIO·ET SCVRE
·SESCEPITA·
PATERA·
·DISCO·
·ENCLABRIS·
·DOLABRVM·
·VAGINA·
·ACCERRA·
·VLLA·
·ANTIQVA· SACRIFICIALIA·

Antiqua ſacrificialia inſtrumenta, & vaſa, ex ordine in figuris appoſito.

I.

PRÆFERICVLVM: à præſero dictum, vas fuit æneum ſine anſa, vt Feſtus ait, patens veluti peluis, quo ad ſacrificia vtebantur. Hactenus Feſtus. Verùm vt mihi liceat ſecundũ hodiernam conſuetudinem exiſtimare, hoc puto vas ad id ferè fuiſſe, quod ætate noſtra turibulum eſſe videmus: nam & in eo ignem tuliſſe veteres crediderim, ideoq; præibat, ſeu præferebatur, nam ignis cæteris elementis præſtantiorem ſedem retinet, ac cunctis præire videtur; in eoque dijs adoleri tura ſolitos, vti nunc turibulis ſummo veroque Deo adoletur. ac pari modo præfertur, dum proceditur.

II.

SIMPVLVM, ſeu Simpuuium, vtroque enim modo ſcriptum inuenimus, fuit calix fictilis, quò vinum in ſacrificijs libabatur, ita dictum à ſumendo, quòd eo vinum minutatim ſumebant. de quo Plin. lib. 35. cap. 12. ſic ſcribit: In ſacris quidem etiam inter has opes, non murrhinis cryſtallinisve, ſed fictilibus prolibatur Simpuuijs. Apuleius autem catinum, & Simpulum ſacrificijs adhiberi ſolita oſtendit his verbis: Paupertas Populo Romano imperium à primordio fundauit; proque eo in hodiernum dijs immortalibus Simpulo, & catino fictili ſacrificat. Feſtus verò ſic habet: Simpulum vas paruum non diſſimile cyatho, quò vinum in ſacrificijs libabatur. Vnde & mulieres rebus diuinis deditæ, ſimpulatrices dicuntur. Varro ſcribit vas eſſe minutim fundens, in cuius locum ſucceſſerit epichyſis: ideſt infundibulum. Vnde veteres res minutas nulliusque pretij ſimpularias appellabant. Atque de Simpuuio meminit Iuuenal. Sat. 6.

. . . . . aut quis
*Simpuuium ridere Numę, * nigrumq; catinum.* *al. priſcumq;.*

Sunt

Sunt etiam qui velint ſimpullum gemino L. ſcribendum, ea forma qua ampullam dicimus. In ſimpulo aliquid facere prouerbii ſpeciem habet, Cic. de leg. excitabat enim in ſimpulo, vt dicitur Gratidius quos, &c.

III.

Candelabrvm notæ eſt ſignificationis: eſt enim in quo cādelæ figuntur. Cic. in Verr. act. 6. lectos æratos, & candelabra ænea. Varr. candelabra à candela dicuntur, in his enim funiculi ardentes figebantur, &c. Saluator & Dominus noſter candelabri pariter meminit Matth. cap. 5. ſic dicens: neque accendunt lucernam, & ponunt eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo ſunt. Variæ etiam fuerunt candelabri formæ, vt ex antiquis marmoribus patet: nam & in arcu Titi Imperatoris propè templum Pacis inſculptum eſt ἑπτιλυχνόν, hoc eſt ſeptem luminarium, quod aureum Salomon Rex Iudæ in templo ſummi Dei cōſtituit, vt eſt in Exodi cap. 37. fecit candelabrum de auro puriſſimo, &c. quodque ipſe Titus Imperator debellatis Hieroſolymis, quæ à ditione Pop. Rom. defecerant, inter pretioſiora quæ in Salomonis templo inuenit, candelabrū & arcā fœderis quæ in eius arcu ſunt inſculpta, Romam triumphans inuexit, aliæ cādelabri formæ in poſteriori parte porticus Antonini & Fauſtinæ, & alibi multis in locis viſuntur.

IIII.

Mallevs ſeu ligneus, ſiue ferreus fuerit, inſtrumentum fuit ad boues ante aras deorū olim percutiendos: ſicuti & hodie ligneo ad eundem effectū lanii vtuntur, nempe ad boues ſimiliter ſternendos, hic vna cum ſecuri à ſacrificulo ſeu ab vno ex victimariis geſtabatur: atque coronatis victimarum capitibus (teſte Plin. libro 16. cap. 4. in his verbis: Poſtea deorum honori ſacrificantes ſumpſere, victimis ſimul coronatis) malleo primum ante aram percutiebant: deinde ſecuri ceruix abſcindebatur: tum ad euiſcerationem, & exta rimanda, captandaque auſpicia, procedebant, ſed hactenus de malleo.

SECV-

IIII.

SECVRIS autem à ſecando dicta videtur: hoc inſtrumento olim ad varios effectus vſi ſunt veteres; nam & ad ligna ſecanda, & etiam ad bellum; Virg. lib 11.

. . . *aratam quatiens Tarpeia ſecurim.*

vſi ſunt pariter ad ſontes puniendos, quiq; à magiſtratibus capite plectendi erant, ſecuri percutiebantur. Cic. 3. Verr. Agunt eum præcipitem pœnæ ciuium Romanorum, quos partim ſecuri percuſſit, partim in vinculis necauit, & Virg. 6. Æneid.

Conſulis imperium hic primus ſæuasq; ſecures
Accipiet. Et Lucan. lib. 7.
Pacificas ſæuus tremuit Catilina ſecures.

Huius inſtrumenti inuentrix fuit Penthefilea Amazon teſte Plin. lib. 7. cap. 56. Vnde & Amazones, ſecurigeræ à poetis dictæ ſunt. Secures item Magiſtratuum inſignia erant, virgarum faſciculo loro illigatæ. Cic. 6. Verr. Quamobrem faſces Prætoribus præferuntur, cur ſecures datæ? Secures demum, vt in noſtram ſententiam veniamus, licèt grandiores, erant ad victimarum carnes ſecandas diuidendasq; prout libebat ſacrificolis, victimarijs, & id genus hominibus, qui ſacrificijs antiquorum præerant. Hodie Lanij in Vrbe magno latoque cultro ad carnes diuidendas vtuntur, quem ſpatagium vocant.

V.

SECESPITA interprete Feſto, culter eſt ferreus oblongus manubrio eburneo, rotundo, ſolido, vincto ad capulum argento, auroq; fixo, clauis æneis, ære cyprio, quò Flamines, Flaminicæ virgines, Pontificesque ad ſacrificia vtebantur, à ſecando ſic dicta; eadem aliàs dicitur, qua in ſacrario vtuntur: ſacraria namque in templis reticulo æneo olim ſepiebantur, in quo turbæ relictę ſunt, per quas manibus ſacra tangere licet; eſt hoc in templo Bonæ deæ, ſed & aliis in locis, & ſunt velut repacula quædam, ita Seceſpitæ dicuntur duobus modis. Sueton. in Tyber.

nam

nam & inter Pontifices ſacrificanti ſimul, pro Seceſpita, plũbeum cultrum ſubijciendum curauit. Idem alibi: Seceſpitam alii ſecurim, alii dolabram æneam, alii cultellum putant.

VI.

PATERA fuit poculi genus latum ac patens, de quo Virg. I. Æneid.

. . . *impiger hauſit.*

Spumantem pateram, &c. Cic. 6. Verr. ait: Patera, qua mulieres ad res diuinas vterentur. Macrobius verò Saturnal. lib. 5. cap 21. de poculorum generibus loquens, cum de carcheſiis loquutus fuiſſet, ſic infert de Patera: Sed Plautus inſuetum nomen reliquit, aitque in fabula Amphytrione pateram datam, cum longè vtriuſque poculi figura diuerſa ſit. Patera enim, vt & ipſum nomen indicio eſt, planum ac patens eſt, carcheſium verò procerum, & circa mediam partem compreſſum, anſatum mediocriter, anſis à ſummo ad infimum pertingentibus. & proſequitur: Aſclepiades autem vir inter Græcos apprime doctus, ac diligens; carcheſia à nauali re exiſtimat dicta. Ait enim: naualis veli partem inferiorem, Pateram vocari: at circa mediam fermè partem τραχηλὸν dici, ſummam vero partem carcheſium nominari; & inde diffundi in vtrunque veli latus, eaque cernua vocantur, &c. Virgil. autem oſtendens pateris libare Ioui ſolitum, ſic infert:

Tum pateras libate Ioui, &c. Sed hactenus de patera.

VII.

DISCVS, teſte Iulio Polluce, vas latum eſt ad portandas carnes aptum, fortè lanx, Cic. de Orac. Quorum auditores diſcum audire malunt, quàm philoſophum. hoc in ſacris vtebantur veteres, ſeu ad exta introſpicienda, ſiue ad colligendum ſanguinem, quem vna cum vino aris infundebant, poſtquam diis delibaſſent.

ANCLA-

VIII.

ANCLABRIS teſte Feſto, fuit menſa miniſteriis diuinis apta, qui ait, Vaſa quoque ænea quibus ſacerdotes vtuntur Anclabria appellari; ſubdens Anclare [ſeu vt alij malunt Antlare] à Græco ἀντλῶ deſcendit, (quod haurire ſignificat) Liuius: Florem anclabant liberi ex carcheſiis. Hactenus Feſt. Sunt autem, vt ſupra tetigimus, qui putent Antlabra ἀπὸ τοῦ ἀντλᾶν, hoc eſt ab hauriendo, dici. nam ex vaſis quæ in ipſa Anclabri imponebant vinum inde hauriebant: in hac etiam (vt opinor) menſa veteres diis dapes delibandas parare ſolitos fuiſſe crediderim, quæ ideò menſa dicta eſt teſte M. Varrone, quaſi ſit meſa, eò quòd inter duos poneretur, de quâ Virg. lib. 1. Aeneid. ſic habet.

Pars epulis onerant menſas, &c.

Duo autem fuerunt apud Romanos pretioſiſſima menſarum genera, Citrea, & Acerna, ſic dicta à genere lignorum, de quibus fiebant, Martial. libro 14. Epigram. 5. Ouid. 11. Metamor.

Hunc pede conuulſo menſa Pellæus acerna

Strauit humi. Cic. 6. Verr. menſam citream à Lutadio abſtuliſti. Horat. 1. Serm. Sat. 3.

Modo ſit menſa tripes, &c. Quandoque ponitur pro prandio, vel cœna, Iuuenal. Sat. 1.

. . *vna comedunt patrimonia menſa.*

Vnde & primæ & ſecundæ menſę, id eſt primi & ſecundi cibi, vulgus Introitum, & Exitum menſæ appellat, ſeu primos, vel ſecundos intermiſſus. Ouid. de Nuce: Poma cadunt menſis non interdicta ſecundis. intelligens de lege Licinia, quæ à P. Licinio Craſſo diuite lata eſt, cuius ſumma erat, vt Calendis, Nonis, Nundinis liceret cuique in dies ſingulos duntaxat tringenta aſſes edendi cauſa conſumere, cæteris verò diebus ne amplius opponeretur, quàm carnis aridæ pondo tria, & ſalſamentorum libra, & quod ex terra, vite, arboreve natum eſſet: atque hinc habetur huius verſus Ouidiani ſenſus. Erat pariter & lex Orchia, ab Orchio Tribuno plebis de Senatus ſententia lata, qua conuiuarum numerus præſcribebatur: iubebatque vt patentibus ianuis cœnitaretur, quò ſeruatio eius videri poſſet. Cic. ad Atti. li. 14.

ſecundam menſam dixit numero ſingulari : Hæc (inquit) ad te ſcripſi appoſita ſecunda menſa. Accipitur etiam menſa pro abaco numulariorum,quemadmodum apud Græcos;vnde & ipſi numularii à Cicerone Mēſarii vocantur,quos Græci τραπεζιτὰς vocant(vulgus noſtri temporis bancheriolos, ſeu bancherottos, ab ipſis pariter menſis, quas banchas, ſeu banchos appellant) Cic. in Piſ. ſtipendium militibus,menſis palam propoſitis, numeratum. Ponitur quandoque pro diſco, ſiue quadra,qua vtimur in menſa ad epulas in fruſtula concidendas Virg. 7. Æneid.

Accifis coget dapibus conſumere menſas.

Antiqui menſam vaſorum quadratam habuerunt. vocaueruntq; Vrnarium : de quo vide Varr. Fuit & menſa vinaria rotūda nomine Cylibātum ἀπὸ τῆς κύλικος, ſic enim Græci calicem vocant. Altera erat quadrata, vna columella ſubnixa, cartibulum vocatur. Auctor idem Varr. de ling. lat. Sed vt de menſa ad ſacrificia peragenda nonnulla aſtruamus,de ea ſic Feſtus ait: Menſæ in ædibus ſacris ararū vicem obtinent, quia legibus earum omnium ſacræ quoque menſę ſunt, vt velut in aram, vel in puluinaris loco ſint. Priuati quoque in primis ipſis locis habere ſolent, vbi ſacras habituri ſint, cuius modo eſt parentatio non ſacrificium. Hactenus Feſtus de ſacra menſa : ſed ſiquis plura de hac re ſcire velit, legat Scaligeri Annotationes, ſeu caſtigationes in Feſtum eod. verbo.

IX.

DOLABRVM, vt ex forma patet: (nam nullibi hoc me aliàs legiſſe fateor)fuit culter grandior,ſutorio perquam ſimilis, quò olim reor in ſacrificiis veteres vti fuiſſe ſolitos,ad hoſtias,& victimas deglubendas, poſtquam malleo hæ percuſſæ,& iugulatę eſſent, à quò forte nomen ſumpſerit, ſeu potius à dolando, hoc eſt ab æquandis partibus carnium, quæ aris imponebantur diis immolandarum, ſumpta metaphora à dolabra, quæ Fabri lignarii eſt inſtrumentum, quo ligna dolantur, ſeu expoliuntur, quanquam & ruſticum itidem ſit inſtrumentum,cuius Columella lib. 3. meminit his verbis : Quæ falce amputari non poſſunt, acuta do-

labra abrudito, eſt & eius diminutiuum dolabella, de qua idem auctor lib 5. ſic infert: Circa crus dolabella dimouēda eſt terra,&c. Plutarchus verò in vita Tiberii & Caii Gracchorum, de dolone, quod genus eſt gladii, ſic meminit: ille verò (Tiberium intelligit) palam gladium, quem dolonem vocant, accinctus ambulabat, &c. Quòd culter huiuſmodi hoc nomine appellaretur, auctorem adhuc deſidero, quod autem hac forma vnum ex ſacrificialibus inſtrumētis fuerit, nulli dubium eſſe puto: nàm paſſim in multis in locis marmore antiquo inſculptum cernere licet, & præſertim in arcu marmoreo, quem aurificum nominant, propè Eccleſiam ſancti Georgii in Velabro, vbi multa, quæ ad antiqua ſacrificia ſpectant, videre eſt.

X.

VAGINA, adeo notæ ſignificationis eſt, vt nulla prorſus alia indigeat declaratione, niſi dixerimus fuiſſe tecam gladiorum, quā (vt in Seceſpita diximus) bullis æneis auratis, aut etiam argenteis ornatam fuiſſe exiſtimandū eſt, in qua cultri omnes, nempe dolabrum, Seceſpita, & alii omnes culcelli ad varios vſus ſacrificiorum recondebantur peractis ſacrificiis, quàm vnus e victimariis, ſeu ſacrificulis de zona pendentem geſtabat, vt patet in arcu inſculptum, ſuperius citato, in quo ordo ipſe penè totus ſacrificantiū more antiquo; ibique ſimulacra L. Septimii Seueri Imper. ac Iuliæ Auguſtæ vxoris, Antoninique, ſeu Getæ eorum filiorum inſculpta videntur.

XI.

ACERRA fuit arcula ærea, ſiue argentea, qua thus in ſacris obeundis olim geſtabatur; ex eaque in præfericulo pranis immiſſis, ponebatur adolendi cauſa: de hac Feſtus in hæc habet verba: Acerra, ara, quæ ante mortuum poni ſolebat, in qua odores incendebantur. alii dicunt arculam eſſe thurariam vbi ſcilicet thus reponebant. hactenus Feſtus. Hodie verò noſtri Nauiculam thurariam appellant, ita dicta à forma quam præſefert. conſtatque vel ex auro apud principes in locis primariis, vel argento

inter

inter mediocres, ex hac namque materia, vt plurimum hac tempeſtate conſtant, aut ſaltem ex auricalcho, aut æræ argento perfecto in locis tenuioribus. hoc itidem inſtrumentum in eodem arcu aurificum ſuperius citato cernitur, vt cætera pariter quorum hic meminimus.

XII.

VLLA quæ & olla, ſeu aula, vt antiqui dixere, fuit vaſis genus t eſte Feſto, qui ſic ait: Aulas antiqui dicebant, quas nos dicimus ollas, quia nullam literam geminabant: Itaque aulico qua exta, quæ in aulis coquebantur, dicebant, ideſt elixa, inde Plauti Aulularia dicta eſt, ipſe Plaut. quoque in Captiuis de hac meminit. in hac carnes putatur in ſacris coqui ſolitas, dum diis litarentur, & ideo antiqui aulas quas nos ollas, dicebant, ideſt vaſa figlina in quibus cibaria coquuntur. Plaut. in Amphytr. infringatur aula cineris in caput, diminutiuum eius eſt aulula, à qua Plauti comedia Aulularia vocata, hoc eſt parua olla, à quo aliud diminutiuum auxilla fit, & inde fortè vlla per ſinereſin dicitur. hoc vas, vt dictum eſt, in ſacris iungebatur ad carnes animalium coquendas, quas poſtea diis eorum epulabantur, &c.

F I N I S.

Numerus folium, literæ a, b. Paginam primam, vel ſecundam indicant.

A

AERARIVM in Saturni. f.19.a 45.a
Aedes ſacræ non oẽs templa. 27.b
Aequimelium. 63.a
Aggeres Tarquinij. 89.b
Agon. 109.b
Agonalia. 99.a
Agricultura. 152.b
Almo flu. 76.b
Alta ſemita. 98.a
Albula. 121.a
Ambulationes Octauianas. fol. 14 b
Ambitus vrbis. 8.b 14.b
Amphitheatrum. 71.b
Statilij Tauri. 72.a 148 a
T.Veſpaſiani. 85.b
Claudij. 117.a
Antrum Fauni,& Pici, 83.a
Anio Nouus. 135.a
Anio Vetus. 134 b
Anio flu. 134.a
Antrum Cyclopis. 76.a
Anſer argenteus. 24.b
Antipolis. 15.a
Antiqua ſacrificialia. 173 a
Aquæductus, 72 a
Aquæ quot. 73 b
Aqua Claudia. 73 b
Martiana. 73.a
Traiana. 74.b
Alexandrina. 105.a
Tepula. 136.a
Iulia. 136.a
Martia. 92.a 136.a
Virgo. 115.b 135 b
Alſietina. 127.a
Auguſta. 127.a
Sabbatina. 130.b
Mercurij. 138.a
Appia. 135.a
Ara Herculis. 59.b
Septimiana. 14.a
Saturni 18.a
Martis. 14 a
Febris. 32 a
Malæ fortunæ. 90.b
Iunonis Iugæ. 30.b
Aſi. 32.a
Pacis. 39.b
Apollinis. 6.a 10.b 137.a
Cæſaris. 50.b
Victoriæ. 55.a
Carmentæ. 57.a
Maxima. 5.b
Conſi. 5.b 65.b
Opis. 62.b
Cereris. 62 b
Penatum. 65.b
Iouis Elicij. 81.b
Iouis Inuentoris. 82.a
Iouis Viminei. 93.b
Iouis Piſtoris. 44.a
Murceæ. 81.b
Neptuni. 105.a
Ditis. 110.b
Proſerpinæ. 110.b

Flaminij. 114.a
Arcus Triũphales. 31.a 70.b
Romuli. 31.a
Domitiani. 116.b
Traiani. 41.b
Septimij. 45.a
Veſpaſiani. 54.a
Fabianus. 53.b
Coclitis. 58.b
Conſtantini. 70.a
Gordiani. 90.b
Galieni. 91.a
Tiberij Cæſaris. 106.b
Theodoſij. 110.a
Camilli. 112.a
Area Vulcani. 39.a
Armamẽtariũ inCęlio. 76 a
Armamẽtariũ Telluris. 40.b
Armiluſtrum. 82.b
Argei quid. 122 b
Argiletus. 63.a
Argiletus Imus. 63.a
Arx Capitolij. 15.b
Arx Creſcentij. 131.b
Arena quid. 86.a
Aſylus. 19.b 63 b 141.a
Atrium in Capitolio. 25.a
In Palatio. 35.b
Pompei. 106.b
Veneris. 50.b
Mineruæ. 50.b
Veſtæ. 28 b
Libertatis. 81.b
Auguratorium. 34 b
Auentinus Mons. 21.a
14 b 80 b

B

BAſilica Poſtia. 47 b 55.a
Pauli. 50.b
Siſimini. 90.a
Sempronia. 62.b
Caij, & Lucij. 92.a
Opimij. 36.b 54 b
Antonini. 145.a
Balnea Pauli 96 b
Balneæ Palatinæ. 34.b
Balnea Pauli Aemil. 144 b
Bibliotheca Maiorum. 25.a
Auguſti. 34.b
Pauli. 51.a
Vulpia. 94 b
Marcelli. 102 b
Buſta Gallica. 52.b

C

CApitolium. 1.a 16 a
Capitolium vetus. 97 b
Campus Martius. 8.6 112 b
Tyberinus. 112.b
Vaticanus. 73.b 128.b
Martius Minor. 120 b
Martialis in cœlio. 75.b
Exquilinus. 90.a 151.a
Viminalis. 12.a 94.b
Sceleratus. 98.b
Floræ. 106.b
Agrippæ. 112.b
Horatiorum. 138.a
Capena Ciuitas. 13.a 84.b
Caput Neronis. 22.a
Caſa Romuli. 25.a
Carcer Tullianus. 43.b
Caſtra prætoria. 145.b
Caſtra peregrina. 71.a
Caſtrum Cuſtodiæ. 134.b
Carinæ 87.a
Cella Iouis. 17 b

Cella

Cella Concordiæ. 27.b
Cella Matris deorum. 58.b
Cęnatio Iouis. 34.b
Circus quid. 63.b
Circus Maximus. 64.a
  Floralium. 100.a
  Flaminius. 102.b
  Neronis. 110.a 129.a
  Alexandri. 110.a
  Antonini. 147.b
Cliuus Capitolinus. 22.a
  Victoriæ. 6.b
  Virbius. 52.b 88.b
  Suburranus. 91.a
  Publicus. 32.b 100.a
Clypeus Martis. 25.b
Clitellæ loca. 132.b
Cloaca Maxima. 48.a 48.b
Cœlius. 1.b 70.b
Cęliolus. 70.b
Coloſſeus. 85.b
Coloſſus Apollinis. 21.b 34.b
  Neronis. 22.a
  Martis. 105.a
Comitiũ. 38.a 43.a 49.a 171.a
Columnæ ęreę in capitolio. fol. 24.b
Columna Roſtrata. 25.b
  Traiani. 42.a
  Cæſaris. 50.a
  Menia. 50.a
  Porticus Cõcordiæ. 27.a
  Bellica. 68.b 104.b
  Lactaria. 57.a
  Antonij Pij. 114.a
Columna miliaria. 131.a
Collis Hortulorũ. 2.b 100.a
Cremera flu. 6.b
Curia. 23.a 27.b 54.b
  Calabra. 25.a
  Saliorum. 34.a
  Hoſtilia. 47.a 55.a 71.a
  Pompei. 55.a 106.b
  Iulia. 55.a
  Vetus. 5.b 87.a
  Noua. 87.a
  Octauia. 102.a
Curatores Tabulariorũ. 24.a
Curatores Riparum. 122.a

D

Domus vrbis Romuli. fol. 6.a
  T. Tatij. 25.b
  Romuli. 25.a 33.b
  Numæ. 28.b
  Tulli Hoſtilij. 33.b
  Tarquinij Priſci. 34.a
  Ser. Tullij. 88.b
  Anci Martij. 53.b
  Manlij. 15.b 29.b 25.b
  Milonis. 23.b
  Ouidij. 31.a
  Valerij Max. 32.a
  Catilinæ. 33.b
  Scauri. 33.b
  Ciceronis. 34.a
  M.Flacci. 34.a
  Craſſi. 34.a
  Viturbij. 34.a
  Vani. 34.a
  Auguſtana. 34.a
  Tiberiana. 34.a
  L Amerimni. 34.a
  Calui Oratoris. 34.a
  Hortenſii. 34.a
  Publicolæ. 34.a

Cæſaris. 52.a 93.a
M.Antonij. 52.b
Cornelij. 63.a 75.b 97.a
Pompei. 68.b 88.a 106.b
Lateranorum. 71.a
Mammurræ. 75.b
Claudij Centimali. 75.b
Tetricorum. 75.b
Iunij Senatoris. 75.b
T.Claudij Clypti. 75.b
Phylidis. 82.b
Balbini. 88.a
Neronis Aurea. 88 a b
Tranſitoria. 88 b
Virgilij. 89.a
P.Africani. 62.b
Aeliorum. 91.b
Gordiani. 92.a
Leliæ. 93.a
M.Craſſi. 94.a
Q.Catuli. 94.a
C.Aquilij. 94.a
Pomponij Attici. 97.b
Flauij Balbini. 98.a
Martialis. 99 b
Pincij Senatoris. 100.a
Coruinia. 107.a
Flauiorum. 141.a

E

EMporium. 84.a 138.b
Equiria: 103.a
Equus Traiani. 41.b
Cæſaris. 50.b
Conſtantini. 50.b
Domitiani. 47.a 48.a 50.b
L. Veri. 71.b
Phidiæ,&Praxitelis. 97 b
Eſquiliæ. 2.b 7.b, 86.b

F

FAuiſſe. 25.a
Fagutal. 94.a
Ficus Ruminalis. 29. a 29. b 49.b
Figlinæ. 12.a 134.a
Forum Traiani. 41.a
Neruæ. 42.a
Romanum. 43.a
Latium. 43.a
Cæſaris. 50.b
Auguſti. 51.a
Tranſitorium. 43.a
Holitorium. 56.b
Piſcarium. 57.a
Boarium. 57. a 58.a
Suarium. 112.b
Archimonij. 99.b
Saluſtij. 98 b
Eſquilinum, 90 a
Fernix Sertinij. 68.a
Fons Fauni. 68.b
Fons Iuturnæ. 69.a
Focalus. 69.a
Forma molis ligneæ,&c. 158.
Fons in platea Matheiorum. fol. 161.b

G

GRægoſtaſis. 36.b 54.b
Gabij qui nunc. 13.a
Gracchus vias direxit. 132.a

H

HIppodromus. 162.a
fol. 137.a
Hylerna. 84.b
Horologium Campi Martij. 117.a
Horrea Po.Ro. 84.b
Horti Mecęnatis. 90.a

Martialis

Martialis. 128.a
Saluſtij. 128.a
Neronis. 129.a
Ouidij. 132.b
Terentiani. 137.a
Galbæ. 138.b
Cæſaris. 127.a

I

IAniculus. 3.a 7.b 128.a
Ianus Septimianus. 14.a
lex ſacra in Vaticano. 128 b
Inſula Tyberina. 124.a
Inſula Lycaonia. 124.b
Iuturna. 116.a
Iuppiter Piſtor. 44.a

L

LAurentalia. 7.a
Laurus qua triumphantes coronabantur. 34.b
Lathomiæ. 43 b
Lacus Iuturnæ. 36.b 116.b
Lacus Curtius. 48.a
Lauacrum Agrippinæ. 93.b
Leges Romuli. 24.a
Lignarij. 84.a
Limina Capitolii ænea. 25.b
Libri Sibylini. 25.b
Lichni in templo Apollinis. fol. 33.a
Locus Palladii. 33.b
Locus Iuberonum in Circo. fol. 68.b
Locus Sacer Mercurio 138.a
Lupercal. 28.b 29.b
Lucus Veſtæ. 28.a
Aſyli. 15.b
Martis. 86.b
Iunonis Laciniç.fol.86.b
fol. 90.a
Eſquilinus. 86.b
Petilinus. 11.a
Fagutalis. 86.b
Larum. 86.b
Querquetulanus. 90 a
Camœnarum. 13.a 137.a
Honoris. 137.a
Aegeriæ. 137.a
Ludi Piſcatorii. 127.b
Lupanaria. 68.b
Lupa ænea Capitolina. 152.a

M

MAnſiones Albanæ. 71.a
Macellum Magnũ. 76.a
Macellum Liuianum. 90.b
Mauſoleum Auguſti. 118.b
Marſorius. 44.a 47.a
Malum punicum. 98.a
Manalis lapis. 136.b
Menſura Viarum. 10.a
Meta Sudans. 85.a
Miliarium Aureum. 45.b
Mõtes à Romulo incluſi. 5.b
Montes Vrbis. 1.a
Mons Capitolinus. 15.a
Saturnius. 15.a
Tarpeius. 15.b
Vaticanus. 128.b
Clatræ,& Apollinis. 97.b
Citatorum. 114.b
Moles Hadriani. 131.a
Muri ex ſaxo quadrato. 8.a
Muri Collinam non excedebant. 8.a
Muri reſtituti. 8.b
Muri cur diſtorti. 9.a
Muri an in priſcis fundamentis. 9.a

N

NAualia. 128.a
Naumachia quid. 66.a
Circi Maximi. 66.a
Domitiani. 117.b
Neronis. 129.a
Cæſaris. 127.a
Nemus Alexandri. 109.a
Noſſocomion. 125.a

O

OBeliſcus quid. 66.b
In Circo Max. 67.a
Lunæ. 96.b
Campi Martii. 117.a
Ad Mauſoleum Auguſti. fol. 118.b
Vaticani. 14.b 129.a
Extra portã S. Lau. 134.b
S. Mariȩ Maioris. 153.b
Ad Caput Bouis. 137.a
Officina Monetæ. 19.b 46.a
Officinæ Minii. 100.a
Ouilia. 114.b

P

PAladium. 33.b
Pallium mirum. 25.b
Palus Caprea. 110.b
Plateæ Antonianæ. 34.b
Palatium. 1.b 32.b
Traiani. 41.b
Pincii. 11.b
Neruæ. 43.a
Romuli. 55.a
Conſtantini. 71.b
Seſoriani. 71.b
Caracallæ. 80.a
Licinianum. 92.a
Decii Imp. 93.b
Antonini Pii. 114.b
Auguſti. 118.a
Palatual. 34.b
Pantheon. 107.a
Pila Horatia. 50.b
Pila Tiburtina. 99.b
Pinea ænea. 156.a
Pyramides. 84.a
Pons Herculis. 122.a
Sacer. 122.a
Sublicius. 7.b 122.a 125.b fol. 165.b
Lepidi. 126.a
Miluius. 122.b
Aelius. 123.a
Triumphalis. 14.b 164.a
Vaticanus 123.a 130.b
Aureli⁹, vł Ianicul. 123.a
Tarpei⁹, vel Fabric. 123.b
Eſquilin⁹, vł Ceſti⁹. 123.b
Senatorũ, vel Palat. 125.b
Salarius. 134.a
Numentanus. 134.b
Mamæus. 134.b
Lucanus. 134.b
Ocriculi. 132.a
Narneæ. 132.a
Valentinianus. 137.a
Caligulȩ ĩ foro. 36.a 46.b
In Campo Martio. 115.b
Pomerium. 9.b
Pomeriũ à qb⁹ ꝓpagatũ. 9.b
Pomeriũ à quibus propagari poterat. 10.a
Portæ vrbis Romuli. 6.b
Carmentalis. 6.b 10.b
Scelerata. 6.b
Romana. 7.a
Mugonia. 7.a 10.b
Trigonia. 7.a
Pandana. 7.a 10.b

Libe-

Libera. 7.a
Romanula. 7.a
Saturnia. 7.a 15.a
Ianualis. 7.a
Minutia. 10.b
Querquetulana. 10.b
Raudufcula. 10.b
Sancualis. 10.b
Prænestina. 10.b
Salutaris. 10.b
Catularia. 10.b
Lauernalis. 10.b
Mutia. 10.b
Laurentina. 10.b
Ferentina. 10.b
Piacularis. 10.b
Libitinenſis. 10.b
Ratumena, vel Veiēt. 10.b
Flumentana, vel Flaminia. 8.b. 10.b
Collatina. 11.b
Agonēſis, vł Quirin vł Salar vł Collin. 10.b 11 b
Viminalis, vel Numētana, vel Ficulnēſis 10.b. 12.a
Interaggeres. 10.b 12.a
Exquili. vł Taur. 12.a 12.b
Næuia, vł Labic. 10.b. 12 b
Cœlimontana, vel Aſinaria. 10.b 13.a
Gabiuſa. 10.b 13.a
Latina. 10.b 13 a
Capena, vel Appia. 13 a
Tergemina, vel Hoſtienſis. 10.b 13 a
Portuēſ vł Naual. 10.b. 13 b
Aurelia. 10 b 14 a
Fontinalis, vel Septimiana. 10.b 14.a
Triumphalis, vel vaticana. 13.b 14.a
Tiburtina. 10 b
Valeria. 10.b
Stercoraria. 23.b
Porta V. tus Palatii. 35.b
Portæ Panthei. 107.b
Portæ templi Romul, & Remi. 39.b
Portic⁹ Cliui Capitolini. 23.a
Metelli. 25.a
Pallatina. 34.a
Concordiæ. 27.a
Conſtantini. 25.a
Libertatis. 32.b
Q Catuli. 34.a
Auguſti, 118.a
For. Auguſti. 51.b
Antonii pii. 114.a
Traiani. 41.b
Antonini, & Fauſtinæ. fol. 51.b
Claudiæ. 52.a
Liuiæ. 52.a
Circi Max. 64 b
Amphitheatri. 86.a
Neptuni. 115 b
Quirini. 98 a
Octauiæ. 102.a
Corinthia. 105.a
Mercurii. 105.b
Seueri. 106.a
Pompeia. 106.b
Panthei. 107 b
Veneris Erycinæ. 133.a
Prata Mutia. 127.b
Prata Quintia. 131.b
Prędiolum Iulii Pauli poetæ. 129.a

Puteus Probę. 93.b
Puteus aquæ ſalientis. 95.a
Puticolæ. 135.a
Puteal Actii. 49.b
Puteal Libonis. 53.b

Q

Quirinale mons. fol. 2.b 8.a 95.b 96. a

R

Regiones vrbis. 10.a
Regia Numæ. 28.b
Remurius mons. 80.b
Remoria. 82.b
Roma vbi. 4.a
Roma ab Euandro condita. fol. 5.a
Romani prouincias ſtatuis ſpoliarunt. 22.b
Roſtra Noua,& Vetera 47.a
Rumon Tyberis eſt dictus. fol. 121.a
Rupes Tarpeia. 15.b 23.b

S

Saturnia oppidũ. 7.a 15.a
Salinæ. 13.b 58.b
Saxum Carmentæ. 23.b
Sacrarium Numæ. 57.a
Sacrarium Bonæ deæ. 137.a
Scalæ Caci. 6.a 82.b
Annulariæ. 34.a
Gemoniæ. 82.b
Sciphius,& Ariõ equi. 120.b
Serra Tyberis eſt dictꝰ. 121.a
Septizonium Seueri. 69.a
Septizonia duo. 69.b
Seuiges aurati. 25.b
Senaculum. 23. a 31. a 36. b 167. b
Senatulum Mulierum. 99.b
Senatula tria. 26.b
Senatus vbi poterat haberi. fol. 27.b
Secretarium Po. Ro. 45.b
Sepulcrum Fauſtuli. 47.b
Accæ Laurentię. 7.a 61.b
Argi. 63.a
C. Ceſtii. 84.b
Romuli. 47.b
Neronis. 100.a
C. Plotij. 110.b
Veſtalium. 98.b
Marcelli. 100.a 119.a
Scyllæ. 120.a
Iuliæ. 120.a
Britanici. 120.a
Druſi. 120.a
Numæ. 127.b
Hircii,& Panſæ. 120.a
Cecilii ſtatii poetę. 128.a
Hadriani. 131.a
Marii. 134.a
Licinii Tonſoris Auguſti. 133.b
Marii. 134.a
Iliæ. – 134.a
Bacchi. 134.a 148.b
Metellæ. 137.b
Collatini. 137.b
Africani. 130.b
Scipionum. 130.b 137.b
Septem Epulonũ. 130.b
Seruiliorum. 137. b
Metellorum. 137.b
Tulliorum. 137.b
Enii. 137.b
Horatiorum. 138.a
Pom. Attici. 138.a
Q. Cecilii. 138.a

Sepul-

Sepulcrorũ public⁹ loc⁹. 90.a
Septa Agrippina. 112.b
Septa Campi Martii. 114.b
Silex percutiendi fœdera. fol. 17.a 25.a
Sicilia locus in Palatio. 34.b
Sylua Laurea. 82.a
Sororium Tigillum. 52.a
Spoliarium. 75.b
Spelunca Caci. 13.b 82.a
Statuæ, Simulacra, Signa vel Imagines. 21.a
Iouis. 85.b
Iouis Imperatoris. 21.a
Iouis Tonantis. 21.a
Iouis Opt. Max. 21.a
Iouis Piſtoris. 44.a
Nemeſis. 21,a
Victoriæ. 21.a 27.a 37.a
Fidei. 21.a
Numeriani Imp. 34.a
Herculis. 21.b 47.b 59.a 68.b 108 a
Herculis ænea. 154.b
Boni Euẽtus. 21.b 108.b
Fortunæ. 66.a 136.a
Bonæ fortunæ. 21.b
Proſerpinæ. 102.a
Muſarum. 102.a
Apollinis. 27.a 34.b 51.b
Iani. 21.b
Veneris. 130.b
Cupidinis. 130.b
Nili. 21.b 130.b
Satyri. 21.b 102.a
Tygris. 21.b
Caſtoris. 21.b 37.a 51.b
Pollucis. 21 b
Iunonis. 27.a 102.a
Latonæ. 27.a 34.b
Dianæ. 102.b
Aeſculapii. 27.a 125.a
Hygiæ. 27.a
Mineruæ. 27.a 108.a
Cereris. 27.a
Martis. 27.a 107.b 136.b
Mercurii. 27.a
Vertumni. 62.b
Bacchi. 27.b 102.a
Statæ matris. 49.b
Pudicitiæ. 59.b
Rheni flu. 44.b
Sibyllæ. 47.b
Sibyllæ Tiburtinæ. 134.a
Veneris. 107.b 133.b
Cupidinis. 102.a
Caſſandræ. 27.b
Romuli, & Remi. 22.b
Scipionis. 22.a
Corui. 51.b
M. Actii. 49.b
Tremellii. 49.b
Alexandri Magni. 37.b
Cæſaris. 49.b 129.a
Q. Marcii. 49.b
Auguſti. 107.b
Agrippæ. 107.b
Q. Ciceronis. 40.b
Alcibiadis. 49.b
Tulii. 47.b
Sp Maticí. 47.b
L. Roſii. 47.b
Cælii. 47.b
Coclitis. 38.b 49.b
Ganimedis. 39.b
Scipionis. 22.a
Syllæ. 22.a 47.b
Aemilii. 22.a

Metelli

Metelli. 22.a
Corneliæ. 22.a
Trebii. 22.a
Tyberis. 130.b
Fabij Max. 22.a
Bruti. 22.a
Clocliæ. 53.b
Muti. 53.b
Ser. Tullii. 57.b
Tiberii. 75 b
Varronis. 34 b
Britanici. 34 b
Laocoontis. 88 a
Cleopatræ. 130.b
Socratis. 120 b
Alcibiadis. 120.b
Ludienis. 38 a
Cn Octauii. 47.b
M Scauri. 47.b
P. Scipionis. 138.a
L. Scipionis. 138.a
Ennii. 138.a
Summani. 17.b
Pa'quini. 157.a
Equi ænei. 160 b
Stagna Neronis. 86.a
Suburra. 92 b
Suburra Plana. 92 b
Suburbanum Liberti Neronis. 134.b
Suburbia. 132.a

T

Tabernola. 92 a
Tabulæ publicæ. 23.b
Victoriæ Scipionis. 22.a
Iugurthæ. 22 a
Raptus Proſerpinæ. 22 a
Fœderum Carthaginenſium. 23 b
Aereæ reſtitutæ. 23.b

De rebus geſtis à Clodio. fol. 24.a
Aerea in Laterano. 24 a
Taberne nouæ. 50 b
Veteres. 50.b
Septem. 50.b
Quinque. 50.b
Argentariæ. 50.b
Laneæ. 62.b
Bibliopolarum. 63.a
Cæditiæ. 138.a
Meritoria. 127.a 140.a
Argiletanæ. 63.a
Decem. 93.b
Templa Aedes ſacræ, Sacella, & Fana.
Iouis. 97.b 124.b
Iouis pheretrii. 16 b
Iouis Opt Max. 17.a
Iouis Tonantis. 19.a
Iouis Cuſtodis. 20.a
Iouis Sponſoris. 21.a
Iouis Statoris 27.b 105 a
Iouis Victoris. 33.a
Veiouis. 19.b
Saturni. 7. a 18. a 38. b 45. a 97. b
Larum. 5.b 53.b
Iunonis. 17.b 81.b 107.a 130. a
Iunonis Monetæ. 19. b 27 a 83. b
Iunonis Lucinæ. 117.b
Iunonis Maturę. 57.a 59 b
Iunonis Reginæ. 20.b 81.a
Iunonis Soſpitæ. 32.a
Iani. 6. b 20 a 35.b 55. b 62 b
Iani Quadrifrontis. 62.b

Apol-

Apollinis. 14.b 33.a 103.a 129.a
Herculis. 104.b
Herculis Muſarum. 105.a
Herculis cuſtodis. 104.b
Herculis Victoris. 58. b 81. b
Termini. 26. a
Mentis. 20.b
Veneris. 50 b
Veneris Erycinæ. 133.a
Veneris Victricis. 106.b
Veneris Genitricis. 37.b
Veneris Cloacinæ. 39.b
Veneris Caluæ. 21.a
Veneris,& Cupidinis. 71.a
Martis. 51.b 76.b 103.b 129.a 136.b
Martis Vltoris. 21.a 37.b
Fidei. 21.a 32.b
Fortunæ. 19 a
Flauiæ gentis. 117.b
For. Maſculæ. 60.a
For. Primigeniæ. 21. a 60. a 99. a
For. Obſequentis. 21.a
For. Virilis. 57.b
For. Proſperæ. 59.b
For. Paruæ. 60.a
Fortis Fortunæ. 60. a 127. a
For. Equeſtris. 86.b
For. Muliebris. 136. a
For. Publicæ. 95. b
For. Seiæ. 89.b
Malæ Fortunæ. 90.b
Vulcani. 37.b
Pacis. 39.a
Bellonæ. 104.a
Telluris. 40.a 52.b
Salutis. 21.a 40.b 99 b
Bacchi. 97.b 134.b
Pietatis. 56.a 116.a
Rheæ. 38.b
Carmētæ. 6 b 57 a 143.a
Spei. 97.a 137.a
Matutæ. 81.b
Pudicitiæ. 59. b 163.a
Pudicitiæ Plebeiæ. 59.b
Vertumni. 37.a
Conſi. 65.b
Mercurii. 65.b
Floræ. 100.a 65.b
Mineruæ. 17.b 81.b 97.b 112. a
Mineruæ Calcidicæ. 112.a
Concordiæ. 26. b 36. b 38. b 54 b
Veſtæ. 28.a 38.b 57.b
Cereris. 32. a 65.b
Victoriæ. 21.a 32 a 40. b 81. 1
Aii. 30.a
Romuli. 28.b 31.b
Quirini. 38. b 97. a 136. b
Matris Deum. 32.a
Libertatis. 21. a 32. b 81. b
Heliogabali. 33.a
Penatum. 33.b
Lunæ. 81.b
Solis. 38. a 40. b 65. b 100. a
Caſtoris,& Pollucis 36.a
Auguſti. 33.b 36.a
Fauſtinæ. 36.a
Cæſaris. 37.a 50.b

Libe-

Liberi. 65.b.134.b
Liberæ. 65.b
Proſerpinæ. 65.b
Dianæ. 38.a 71.a 81.a
Fauni. 71.a 125.a
Deæ Carnæ. 75.b
Claudii Cæſ. 75.b
Honoris. 76.b 99.a 133.b
Virtutis. 76.b 137.a
Iſidis. fol. 14.b 30.b 76.a 92.b
Bonæ Deæ. 81 a
Quietis. 86.b
Felicitatis. 89.b
Siluani. 93 a
Apis. 99.a
Serapidis. 169 a
Pantheonis. 107.a
Dii Fidii. 99 a
Boni Euentus. 108.b
Neptuni. 65.a 96.b 103.b 210.a 115.b
Rauenatium. 127.a
Neniæ. 134.a
Ridiculi. 137.a
Orci. 33.a
Iuturnæ. 116 a
Aeſculapii. 124 b 143.b
Camœnarum. 13.a 137.a
Tempeſtatis. 137.a
Portumni. 138.b
Febris. 32.b
Deæ viriplacæ. 32.b
Murtiæ. 63.b
Martianum. 91.b
Miſericordiæ. 19.b
Terminalia. 138 a
Teſtaceus collis. 83.a
Teſtamentum Militare. 93.a
Terentus locus in campo Martio. 110.b
Theatrum in genere. 101.b
Scauri. 101.b
Pompei. 106.a
Marcelli. 102.a
Thermæ in genere. 78.b
Antonianæ. 79.b
Dioclitianæ. 94.a
Decianæ. 74.b 82.b
Varianæ. 82.b
Traiani. 82.b
Titianæ. 87.b
Philippi Imp. 88.a
Gordiani. 92.a
Olympiadis. 93.b
Nouatianæ. 93.b
Agrippinæ. 107.a
Neronianæ. 109.a
Alexandrinæ. 109.a
Hadriani. 88.109.b
Seuerianæ. 127.a
Conſtantianæ. 96.b
Aurelianæ. 127.a
Tyberis. 3.a 29.a 121.a
Tranſtyberina regio. 127.a
Tribunal Aurelium. 128.a
Trophoea Marii. 91.b 120.a
Turres vrbis. 14.b
Turres Capitolii. 16.b
Turris Mecœnatis. 89.b
Turris Militiarum. 96.b

V

Vallis Martia. 2.b 117.b
Vallis Quirinalis. 2.b fol. 95.a
Vaticanus. 3.b 128.b

Ver-

Verbena qua feciales coronabantur. 25.a
Velia. 34.b
Velabrum. 61.b
Vertumnus. 20.a 62.a
Vertumnalia. 62.b
Viminalis. 2.b 8.a 93.b
Via Aurelia. 14.a 138.b
Noua. 28.a 30.a 76.a
Appia. 13.a 76.a 136.a
Sacra. 53.a
Labicana. 92.b 135.a
Præneſtina. 91.b 135.a
Flaminia. 119.b
Lata. 111.a
Fornicata. 114.b
Recta. 120.b
Claudia. 132.b 136.b
Aemilia. 132.b
Triumphalis. 130.a
Ardeatia. 80.a
Tyberia. 132.b
Caſſia. 132.b
Collatina. 133.a
Salaria. 133.a
Numentana. 134.a
Ficulnenſis. 134.a
Tiburtia. 134.b
Campana. 135.b
Latina. 136.a
Valeria. 136.a
Laurentina. 138.a
Hoſtienſis. 138.b
Traiana. 138.b
Portuenſis. 138.b
Vitelia. 138.b
Pia. 111.b
Felix. 112.a
Viæ à Veſp reſtitutæ. 25.a
Vicus Iugarius. 30.a
Thuſcus. 30.b
Thurarius. 30.a
Padi. 34.b
Fortunæ reſpiciētis. 34.b
Patricius. 52.b 93.a
Mammurri. 98.a
Corneliorum. 97.b
Cyprius. 52.a
Sceleratus. 52.a
Publicus. 61.a
Vitriariorum. 83.b
Villa publica. 115.a
Villa Cæſaris. 132.b
Villa Tiburtina. 98.b
Viuarium. 12.a 134.b 150.a
Vrbs Rauenatinm. 127.a
Vrbs Roma. 5.b
Vrbis Planæ ſitus. 3.a
Vrbis primi cultores. 4.a
Vrbis magnitudo. 10.a

Z

Zethi, Amphionis, & Dirces fabula. 139.a

AVTHORES.

AMMIANVS Marcellinus.
Apianus.
A. Gelius.
Auſonius.
Agathocles.
Antiſtius Labeo.
Ariſtides.
Antonius Pius.
Alphenus.
Aſconius.
Anio Viter.
Auguſtinus.
Antimachus.
Antias.
Acron.
Apollodorus.
Ariſtophanes.
Blondus.
Baptiſta Leo.
Cor. Tacitus.
Cor. Celſus.
Cicero.
Cato.
Calpulmus.
Critolaus.
Cephalon. Gerg.
Caſſiodorus.
Cor. Nepos.
Ciprianus.
Caſſius hemina.
Catullus.
Diony. Alicarnaſeus.
Diuus Hireonymus.
Diuus Ambroſius.
Dion.
DraconCorcy.
Epicardus.
Euſebius.
Eutropius.
Elius.
Ennius.
Eumenius.
Fuluius.
Fab. pictor.
Frontinus.
Fulgentius.
Herodianus.
Horatius.
Interpres Pindari.
Iulius Capitolinus.
Iuuenalis.
Ioſephus.
Lampridius.
Liuius.
Lactantius.
L. Florus.
L. Ignius.
Lucretius.
Luccius.
Lucanus.
Martialis.
Macrobius.
Marcellus Iurec.
Nonius Marcellus.
Næuius.
Nazarius in pan.
Ouidius.
Oroſius.
Plutarcus.
Plinius.
Petrus lateran.
Propertius.
Plinius Iunior.

Pro-

Procopius.
Porphy.
Pom. Letus.
Plato.
Probus.
P. Victor, ſiue.
Sex. Ruffus.
Plautus.
Polibius.
Pollio.
Perſius.
Pauſanias.
Porcilius.
Piſo in ann.
Pindarus.
Pandulphus Bib.
Ser. Gram.
Spartianus.
Sex. Pompeius.
Saluſtius.
Suetonius.
Solinus.
Silius Ital.
Statius.
Seneca.
Stephanus.
Strabo.
Siſinius.
Tibullus.
Timæus.
Virgilius.
Varro.
Velateranus.
Val Max.
Vitruuius.
Vopiſcus.
Vulpianus Iurec.
Xenon.

F I N I S.

REGISTRVM.

* A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Omnia ſunt integra folia.

VENETIIS, Apud Hieronymum Francinum, Bibliopolam in Vrbe ad ſignum Fontis.
M D LXXXVIII.

827,620

me.